VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ

2010–2015

UDK 81`272(474.3)(082)
Va 390

Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums.
Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: LVA, 2016. 270 lpp.

Pētījumā analizēta valodas situācijas dinamika no 2010. gada līdz 2015. gadam, apskatot Latvijas iedzīvotāju valsts valodas prasmi un valodas lietojumu dažādās sociolingvistiskajās jomās, dažādu valodu prasmi un pozīcijas lingvistiskajā vidē. Aplūkoti arī aktuālākie notikumi šajā posmā, kas bijuši nozīmīgi valodas politikas īstenošanā, valodas situācija diasporā, katras nodaļas beigās apkopoti galvenie secinājumi un ieteikumi valodas politikas īstenošanā turpmāk. Pētījumā, tāpat kā LVA izdotajā valodas situācijas analīzē par iepriekšējo periodu (no 2004. gada līdz 2010. gadam), apskatīta divu Valsts valodas likumā ierakstītu un Latvijas kultūrvēsturē un lingvistiskajā vidē nozīmīgu dalībnieku – latviešu valodas paveida latgaliešu rakstu valodas un Latvijas autohtonās lībiešu valodas – attīstība un galvenās norises.

Pētījums balstās gan uz kvantitatīvo, gan kvalitatīvo aptauju rezultātiem, kas analizēti kontekstā ar jaunākajām pasaules sociolingvistu atziņām un ieteikumiem. Šis pētījums būs noderīgs visām valodas politikas īstenošanā iesaistītajām organizācijām, valodniecības, socioloģijas un vēstures programmu studentiem, kā arī docētājiem. Noslēgumā pievienots plašs izmantotās literatūras un avotu saraksts, kura mērķis ir iedvesmot lasītāju uz patstāvīgiem meklējumiem un turpmākiem pētījumiem.

Autori
Ina Druviete, Valts Ernštreits, Kertu Kibermane (*Kerttu Kibbermann*), Gunta Kļava, Evija Kļave, Indra Lapinska, Dite Liepa, Solvita Pošeiko, Sanda Roze, Inese Šūpule

Zinātniskā redaktore
Linda Lauze

Atbildīgā redaktore
Gunta Kļava

Literārā redaktore
Inita Vītola

Recenzenti
Māris Baltiņš, Karls Pajusalu (*Karl Pajusalu*)

Korektore
Anna Frīdenberga

Izdevuma dizaina un maketa autori
Aija Andžāne, Gints Roderts

© Latviešu valodas aģentūra
© Autori
© Dizains, R KVADRĀTĀ

ISBN 978-9984-829-41-8

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ 2010–2015

Sociolingvistisks pētījums

Latviešu valodas aģentūra

2016

SATURS

1. LATVIEŠU VALODA PASAULES SOCIOLINGVISTISKO PROCESU KONTEKSTĀ (Ina Druviete) 11

1.1. **No zinātniskas izpētes līdz valodu aizsardzībai** 14
1.2. **Kā raksturojama valodas situācija** 19
1.3. **Attieksme pret valodu daudzveidību Eiropas Savienībā** 27
1.4. **Latviešu valodas noturība: vērojumi un prognozes** 30

2. VALODAS LATVIJĀ: VALSTS VALODA, VALODU PRASME, VALODAS IZGLĪTĪBĀ (Kertu Kibermane, Gunta Kļava) 35

2.1. **Valodas politikas īstenošanas virzieni** 37
2.2. **Valodas situācija Latvijā etnodemogrāfiskā skatījumā** 39
2.3. **Latvijas iedzīvotāju valodu prasme** 47
2.4. **Latvijas iedzīvotāju svešvalodu prasme, lietojums un lingvistiskā attieksme Eiropas Savienības kontekstā** 65
2.5. **Latviešu valodas apguve: mazākumtautību pieredze un vajadzības** 70
2.6. **Latviešu valoda un svešvalodas izglītības sistēmā** 78
2.7. **Latvijas iedzīvotāju valodu prasmju attīstības tendences** 88

3. VALSTS VALODAS LIETOJUMS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS (Kertu Kibermane, Gunta Kļava) 93

3.1. **Valodu lietojums: tendences un priekšnosacījumi valsts valodas lomas pieaugumam** 95
3.2. **Valodas izvēle plašsaziņas līdzekļos** 102
3.3. **Valsts valodas lietojuma pieaugums: reālais un vēlamais** 107
3.4. **Sabiedrības lingvistiskā attieksme un lingvistiskā uzvedība: nosacījumi situācijas pārmaiņām** 110
3.5. **Valodas lietošana – valodas nākotne** 120

4. LATVIEŠU VALODA DIASPORĀ VALODU KONKURENCES APSTĀKĻOS (Evija Kļave, Inese Šūpule) 123

4.1. **Valodu prasme pirms un pēc emigrācijas** 125
4.2. **Valodu lietojums mājās pirms un pēc emigrācijas** 134
4.3. **Reemigrantiem nepieciešamais atbalsts latviešu valodas nostiprināšanā** 140
4.4. **Latvijas bērni emigrācijā un viņu latviešu valodas prasmes stiprināšana** 142
4.5. **Valodas atbalsta pasākumi diasporā turpmāk** 150
4.6. **Atbalsts latviešu valodas apguvei diasporā** (Sanda Roze) 152

5. **LATVIEŠU VALODAS APGUVE ĀRVALSTU AUGSTSKOLĀS** (Indra Lapinska) 157

6. **LATGALIEŠU RAKSTU VALODAS ATTĪSTĪBA** (Solvita Pošeiko) 173

6.1. **Latgalistika: zinātniskie projekti, konferences un izdevumi** 174
6.2. **Izglītība un kultūra** 180
6.3. **Plašsaziņas līdzekļi un lingvistiskā ainava** 185
6.4. **Turpmākās darbības uzsvari** 187

7. **LĪBIEŠU VALODAS ATTĪSTĪBA** (Valts Ernštreits) 195

7.1. **Lībiešu valodas popularizēšana** 196
7.2. **Lībiešu valoda un valsts** 200
7.3. **Valodas lietojums lingvistiskajā ainavā** 202
7.4. **Valodas apguve un dinamika** 205
7.5. **Valodas pētniecība, izdevumi un valodas resursu veidošana** 209
7.6. **Problēmas un nākotnes iespējas** 215

8. **VALODAS POLITIKAS NOZĪMĪGĀKO NOTIKUMU ATSPOGUĻOJUMS PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻOS** (Dite Liepa) 219

8.1. **Saeimas deputātu valsts valodas prasme un lietojums** 221
8.2. **Valodas referendums** 226
8.3. **Satversmes preambulas izstrāde** 234
8.4. **Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma izstrāde** 235
8.5. **Runāsim latviski! jeb latviešu valodas lietojuma jautājumi** 237
8.6. **Diskusijas par valodu un valodas kvalitātes jautājumi** 242
8.7. **Plašsaziņas līdzekļu loma latviešu valodas kopšanā** 252

9. **NOBEIGUMS** 254

10. **LITERATŪRA UN AVOTI** 258

PRIEKŠVĀRDS

Pētījumā analizēta valodas situācijas dinamika no 2010. gada līdz 2015. gadam, turpinot Latviešu valodas aģentūras (LVA) jau iepriekš veiktos sociolingvistiskos pētījumus, kuru mērķis ir nodrošināt valodas politikas rīcības rezultātu apkopošanu un turpmākās darbības virzienu noteikšanu. Šajā pētījumā analizētā laika posma notikumi ir skāruši valsts pastāvēšanas pamatus (t. s. valodas referendums 2012. gadā) un pierādījuši apzinātas valodas pārvaldības un ikviena valodas lietotāja līdzdalības nozīmi. Tāpēc pētījumā vairāk uzmanības veltīts tieši valsts valodas prasmes un pilnveides jautājumiem, valodas lietojumam dažādās jomās un apstākļos. Kā secināts pētījumā, domājot par valodu un valodas jautājumu sensitīvo dabu, būtiska loma ir dažādiem sabiedrības viedokļiem un pat stereotipiem par valodu.

Pirmajā nodaļā aprakstīta latviešu valodas vieta mūsdienu pasaulē, ņemot vērā globalizācijas tendences, valodu konkurences apstākļus un faktorus, kas ietekmē valodas pastāvēšanu un nākotni. Otrajā un trešajā nodaļā analizēta Latvijas iedzīvotāju valsts valodas prasme un valodas lietojums dažādās sociolingvistiskajās jomās, dažādu valodu prasme un pozīcijas lingvistiskajā vidē, kur arvien asāk izjūtam valodu konkurences spiedienu. Tas radījis nopietnu nobīdi valsts valodas prasmes un valsts valodas lietojuma attiecībā, kas nozīmē pastiprinātu uzmanību tieši lingvistiskās attieksmes jautājumiem – gan latviešu valodas kā dzimtās valodas runātājiem, gan arī mazākumtautību pārstāvjiem. Tendences vismaz deklaratīvā līmenī ir pozitīvas, arī reālā valodas lietojuma prakse (izņemot dažas būtiskas valodas lietojuma jomas, piemēram, plašsaziņas līdzekļus) pieaug, tāpēc tieši lingvistiskajai attieksmei turpmāk jāpievērš galvenā uzmanība, turklāt tas jādara katram valodas runātājam.

To, kas var notikt ar valodu un cik ātri viena valoda nomaina otru, precīzi parāda situācija latviešu valodas prasmes pārmaiņās diasporā, kas aprakstīta ceturtajā nodaļā. Savukārt veidi, kā valsts var ietekmēt un palīdzēt, sekmējot latviešu valodas apguvi pasaulē – gan diasporā, gan visiem interesentiem (jo latviešu valoda ir interesanta arī ārpus Latvijas (!)), aprakstīti piektajā nodaļā.

Pētījumā, tāpat kā LVA izdotajā valodas situācijas analīzē par iepriekšējo periodu (no 2004. gada līdz 2010. gadam), apskatīta divu Valsts valodas likumā ierakstītu un Latvijas kultūrvēsturē un lingvistiskajā vidē nozīmīgu dalībnieku – latviešu valodas paveida latgaliešu rakstu valodas un tās runas formu un Latvijas autohtonās lībiešu valodas – attīstība un galvenās norises (sestajā un septītajā nodaļā).

Par to, kuri notikumi izraisījuši īpaši aktīvas diskusijas sabiedrībā, vēstīts astotajā nodaļā, iezīmējot plašsaziņas līdzekļu divējādo – sabiedrības informētāja un sabiedrības ietekmētāja – dabu un to lomu valodas politikas īstenošanā.

Katras nodaļas beigās apkopoti galvenie secinājumi un ieteikumi turpmākajā darbā, veicinot latviešu valodas lietojuma pieaugumu un tās statusa nodrošinājumu. Noslēgumā pievienots plašs izmantotās literatūras un avotu saraksts, kura mērķis ir iedvesmot lasītāju un pētnieku uz patstāvīgiem meklējumiem un turpmākiem pētījumiem.

Valodas situācijas aktualitātes šajā periodā ir spēcīgs apliecinājums tam, ka valodas nostiprināšanā un attīstībā ir svarīgs katrs latviski izteikts un rakstīts vārds – ne tikai tad, kad esam nonākuši līdz tik kritiskam brīdim, kad visiem kopā jādodas uz balsošanas punktiem, lai pierādītu kādam, ka latviešu valoda ir šīs valsts un šīs sabiedrības pamats.

Cieņā un pateicībā visiem pētījuma autoriem –
atbildīgā redaktore G. Kļava
2016. gada 14. jūnijā

SAĪSINĀJUMI

ANO – Apvienoto Nāciju organizācija
CSP – Centrālā statistikas pārvalde
CVK – Centrālā vēlēšanu komisija
DU – Daugavpils Universitāte
ECTS – Eiropas Kredītu pārneses sistēmas kredītpunkti
EK – Eiropas Komisija
ELA – Eiropas Latviešu apvienība
EPL – Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums
ES – Eiropas Savienība
ESF – Eiropas Sociālais fonds
IZM – Izglītības un zinātnes ministrija
KM – Kultūras ministrija
LgSC – Latgales Studentu centrs
LKB – Latgaliešu kultūras biedrība
LU – Latvijas Universitāte
LVA – Latviešu valodas aģentūra
LVA aptauja 2009 – Latvijas valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte. Pasūtītajs: LVA. Īstenotājs: „Data Serviss", 2009
LVA aptauja 2012 – Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte. Kvantitatīvā pētījuma rezultātu ziņojums. Pasūtītājs: LVA. Īstenotājs: SIA „Aptauju aģentūra", 2012
LVA aptauja 2014 – Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte. Kvantitatīvā pētījuma rezultātu ziņojums. Pasūtītājs: LVA. Īstenotājs: SIA „Excolo Latvia", 2014
LVAK – Rīgas Latviešu biedrības Latviešu valodas attīstības kopa
LVEK – Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija
LVLKSA – Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija
LZA – Latvijas Zinātņu akadēmija
MK – Ministru kabinets
PBLA – Pasaules Brīvo latviešu apvienība
PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
RA – Rēzeknes Augstskola
REGI – Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Reģionālistikas zinātniskais institūts
RTA – Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija
SIF – Sabiedrības integrācijas fonds
SKDS 2014 – Piederības sajūta Latvijai. Sabiedriskās domas pētījumu centrs „SKDS". Rīga, 2014
UNESCO – Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija
VISC – Valsts izglītības satura centrs
VKF – Valsts kultūrkapitāla fonds
VVC – Valsts valodas centrs
VVPP – Valsts valodas prasmes pārbaude
WWF – Pasaules Dabas fonds

1

LATVIEŠU VALODA PASAULES SOCIOLINGVISTISKO PROCESU KONTEKSTĀ

(Ina Druviete)

1 LATVIEŠU VALODA PASAULES SOCIOLINGVISTISKO PROCESU KONTEKSTĀ

Neviena valoda nav vientuļa sala

„Neviena valoda nav vientuļa sala" – šo domu, pārfrāzējot angļu dzejnieka Dž. Dona (*John Donne*) 1624. gadā teiktos vārdus par cilvēku, kas nelīdzinās savrupai salai, bieži mēdz atkārtot gan vārda mākslinieki, gan valodas politikas veidotāji. Īpašu jēgu šī patiesība ieguvusi beidzamajās desmitgadēs, kad robežas starp valstīm gan realitātē, gan virtuālajā telpā kļūst aizvien nemanāmākas, starptautiskā sadarbība – intensīvāka, cilvēku un ideju pārvietošanās – brīvāka. Globalizācijas, internacionalizācijas un citu *-āciju* procesiem piemīt ne tikai visus pasaules reģionus aptverošs saturs, bet arī ietekme uz valstu, sabiedrību un ikvienas personības izpausmes lingvistisko formu. Tieksme blakus visai cilvēcei kopīgām vienotājām parādībām saglabāt arī katram etnosam, valstij, reģionam raksturīgās īpatnējās un atšķirīgās iezīmes jau vismaz kopš 20. gadsimta 90. gadiem visā pasaulē izraisījusi cīņu starp t. s. globalizācijas un lokalizācijas procesiem, kurā uzvara ar mainīgām sekmēm ik pa brīdim nosliecas par labu vienai vai otrai tendencei.

Beidzamajos gados uzmanības centrā ir līdzsvara un kompromisa meklējumi, kas nereti tiek apzīmēti par *glokalizāciju*. Valstu ekonomiskie, intelektuālie un kultūras sakari, kā arī vienotā informatīvā digitālā telpa ir nodrošinājuši iespēju vairāk vai mazāk harmoniski savienot mantotos un aizgūtos identitātes elementus; vairumā pasaules valstu nozīmīgāko nacionālās identitātes elementu (folkloras mantojuma, tradicionālā dzīvesveida, reliģijas, valodas u. c.) aizsardzībai un attīstībai ir pieņemti speciāli tiesību akti un valsts mēroga programmas. Tomēr vai visu valstu publiskajā telpā virmo satraukums par iespējamo savdabības apdraudējumu vai pat zudumu. Visbiežāk viedokļu apmaiņu izraisa tieši norises valodu jomā.

Valodas apdraudētība – mīts?

Latvija šajā ziņā nav izņēmums, vēl vairāk – nebūs daudz valstu, kurās valodai veltītu domu un viedokļu klātesamība politiskajās debatēs, plašsaziņas līdzekļos, zinātniskos un populārzinātniskos rakstos un pat neformālās sarunās ir tik ilgstoša un intensīva, brīžam pieņemot pat mīta formu (Druviete 2010a). Šajā diskursā skaidri iezīmējas valodas apdraudētības jeb, zinātniskā terminoloģijā izsakoties, valodas zuduma un lingvistiskās asimilācijas tēma. Tam pamatā nenoliedzami ir objektīvā valodas situācija, kad, izņemot Latvijas kā neatkarīgas valsts periodus, latviešu valoda atradās subordinētā pozīcijā konkurencē ar spēcīgām konkurentvalodām.

Tomēr varētu izteikt pieņēmumu, ka valodas apdraudētības uzsvēršana latviešu valodas lietojuma un kvalitātes nodrošināšanai sakņojas arī tradicionālos priekšstatos par īstajiem argumentiem sabiedrības attieksmes maiņai. Pagaidām nav veikti īpaši pētījumi vēsturiskajā sociolingvistikā, kas ļautu precīzi izsekot

domu un ideju pēctecībai lingvistiskās attieksmes jomā, tomēr pat fragmentāra analīze liecina: jēdziens par valodas apdraudētību tiek uztverts kā nediskutējams fakts ieaudzinātas vai iemācītas sociālās apziņas līmenī.

Kad pirmo reizi Latvijas publiskajā telpā parādījusies doma par latviešu valodas eksistences problemātiskumu, vēl jāpēta. 17.–19. gadsimtā pirmo latviešu vārdnīcu un gramatiku autori, sekojot Eiropas, galvenokārt vācu, valodniecības skolu tradīcijai, plašāku motivāciju savai darbībai valodas normalizācijā neiezīmēja. Pazīstamais baltvācu mācītāja un kultūras darbnieka Augusta Bīlenšteina citāts – „*Die Lettische Sprache* izstrādāts neatkarīgi no nacionālajām kaislībām un visām fantāzijām vai varas priekšrakstiem par pasaules vēstures gaitu. Šajā darbā apmierināta pētnieka dziņa, kurš studē arī ihtiozauru kaulus vai sen izmirušu infuzoriju sugu gliemežnīcas, nemaz nevarēdams un arī negribēdams tās atkal atsaukt dzīvē," (Bīlenšteins 1864) – vairāk liecina par vēlmi tābrīža situācijā politiski korekti pamatot pievēršanos latviešu valodas izpētei nekā par drīzu latviešu valodas gala sludināšanu. Tomēr apmēram kopš 19. gadsimta 70. gadiem valodas noturības motīva klātesamība nav noliedzama. Tas saistāms ar pieaugošajām rusifikācijas tendencēm un vācu un krievu valodas konkurences cīņu. Zīmīgi ir tā paša A. Bīlenšteina, tolaik baltvācu „Latviešu literāriskās biedrības" priekšsēdētāja, 1885. gada kopsapulcē teiktie vārdi: „Kamdēļ gan neizteikt to, kas tik skaidri redzams kā saule pie debesīm vai vakara ēnas? Kamdēļ slēpt to, kas nav nekāds noslēpums? [..] Fakti ir sekoši: 1) Tautas skolā ievedīs krievu valodu kā pasniegšanas valodu. Skolas nāks zem izglītības ministrijas, atdalot viņas no zemes evanģēliskās baznīcas organisma. 2) Krievu valoda būs nepieciešama draudžu pārvaldes darbvedībā. Tas pats sakāms par draudžu tiesām. Par citu nav ko runāt. Kaut gan tie ir tikai sākumi, tomēr viņi pietiekoši skaidri rāda, ka latviešu valodai vairs nav nekādas izredzes zemē, skolās un iestādēs izplatīties. *Ex ungue leonem!* Sacentība ar vācu valodu bij iespējama, bet ar valsts – krievu valodu ne. Latvju vidusskolas līdzās vācu vidusskolām bija vismaz domājamas, bet tādas līdztekus krievu vidusskolām nav nemaz iedomājamas. 1885. gads pārgriež katru latviešu vēlēšanos un cerību." (Cit. pēc Krolls 1933)

Runājot par latviešu valodas pozīciju stiprināšanu, parasti tiek minēti latviešu nacionālās kultūras pamatlicēji, kas līdztekus aicinājumiem runāt latviešu valodā un praktiskai darbībai valodas izkopšanā un bagātināšanā kā argumentu tieši vai netieši iezīmējuši arī nepieļaujamo valodas zuduma iespēju. Minēsim kaut vai A. Kronvalda norādījumu, ka „[..] visa tauta nevar savu valodu tā atstāt, kā kāds cilvēks savus villas dūraiņus nomauc" (Kronvalds 1869), un K. Mīlenbaha atgādinājumu, ka „[..] valodai mirstot, mirst arī tauta" (Mīlenbahs 1881).

1 LATVIEŠU VALODA PASAULES SOCIOLINGVISTISKO PROCESU KONTEKSTĀ

Zīmīgi, ka 20.–30. gados risinājās diskusijas par latviešu valodas lietošanu noteiktās jomās, piemēram, augstākajā izglītībā, bet mazāk par valodas kā tādas pastāvēšanu. Padomju laikos valodu izzušana bija tabu tēma, kaut realitātē dažu desmitu gadu laikā asimilējās vairāk nekā simt tautu piederīgie. Valodu apdraudētības tēma ar īpašu spēku ieskanējās ap 1988. gadu, kad tā kļuva par vienu no galvenajiem argumentiem vairāku valstu neatkarības atjaunošanai (sk. *www.barikadopedija.lv* sadaļu „Latviešu valoda").

Bet kā ir pašlaik? Sadzīviskā līmenī (tvītos, intervijās, interneta komentāros) visai bieži tiek izteiktas apokaliptiskas prognozes par latviešu etnosa un valodas ilgtspēju. Kaut arī speciālistu un ekspertu līmenī vērtējums nav tik pesimistisks, apdraudētības sajūtas klātesamība nav noliedzama. Kā gan ir patiesībā? Vai bažās par savu valodu esam atšķirīgi no citām tautām? Vai ir iespējams objektīvi prognozēt valodu ilgtspēju? Aplūkosim latviešu valodu pasaules sociolingvistiskās situācijas un jaunāko zinātnes atzinumu kontekstā.

1.1. No zinātniskas izpētes līdz valodu aizsardzībai

Valodu izzušanas faktu antropologi un valodnieki pa īstam sāka apzināties tikai 19. un 20. gadsimta mijā, īpaši ap 1920. gadu. Pateicoties F. Boasa (*Franz Boas*), E. Sepīra (*Edward Sapir*), L. Blūmfīlda (*Leonard Bloomfield*) un citu pētnieku iniciatīvai, ASV nostiprinājās strukturālās lingvistikas paveids – deskriptīvā lingvistika jeb ASV strukturālisms. Pētnieku sākotnējais uzdevums bija apkopot informāciju par strauji zūdošajām Amerikas indiāņu kultūrām un valodām, fiksējot valodu datus un cenšoties konstatēt saikni starp etnosa valodu, tā dzīvesziņu, pasaules uztveri, materiālo un nemateriālo kultūru. Kopš 1934. gada biedrība „Vasaras lingvistiskais institūts", izmantojot deskriptīvisma metodes, sāka veidot rakstību bezrakstu valodām misionāru vajadzībām. Praktiski pasākumi raksturojamo valodu un kultūru aizsardzībai ilgu laiku neietilpa zinātnieku interešu lokā.

Organizācijas valodu aizsardzībai un izzūdošo valodu dokumentēšanai

20. gadsimta 60.–70. gados sociolingvistikā intensīvi attīstījās pētījumi par valodu kontaktiem, valodu zudumu un atdzimšanu, multilingvismu, valodas politiku konkrētās valstīs (U. Veinreihs (*Uriel Weinreich*), Č. A. Fērgusons (*Charles Albert Ferguson*), Dž. Dž. Gampercs (*John Joseph Gumperz*), E. Haugens (*Einar Haugen*) un daudzi citi). Valodas politika kā zinātnes nozare ieguva stingru teorētisku pamatu. Bet tikai pagājušā gadsimta beidzamajā desmitgadē „Amerikas lingvistu biedrība", viena no respektablākajām valodnieku profesionālajām organizācijām, sāka celt trauksmi par daudzu valodu apdraudētību, it īpaši Austrālijā, Dienvid-

amerikā un Ziemeļamerikā. Šī biedrība, pamatojoties galvenokārt uz M. Krausa (*Michael Krauss*) ģeolingvistiskas un ekolingvistiskas ievirzes pētījumu, lēsa, ka tikai 10 % pasaules valodu uzskatāmas par ilgtermiņā neapdraudētām, bet 90 % valodu līdz 21. gadsimta beigām izzudīs (Krauss 1992). Kopš tā laika valodu ilgtspējas jautājumi tika plaši apspriesti gan zinātniskajā literatūrā, gan populārzinātniskas ievirzes publikācijās. Vēl līdz šim aktīvi darbojas vairākas nevalstiskas un zinātniskas institūcijas, kas nodarbojas ar valodu stāvokļa dokumentēšanu un priekšlikumu izstrādi to noturībai, piemēram, *The Living Tongues Institute for Endangered Languages*, *Linguapax*, *The World Language Documentation Centre*, *Foundation for Endangered Languages*, *Gesellschaft für bedrohte Sprachen* u. c.

Īpašu popularitāti guvis lingvodiversitātes un biodiversitātes saistījums, ko aktīvi popularizē tādas organizācijas kā *The Language and Ecology Research Forum* un *Terralingua*. Ekoloģiskās pieejas piekritēji velk paralēles starp valodu un sugu daudzveidību, kas izsakāma ne tikai ar valodu, bet arī ar to runātāju skaitu, tieši tāpat kā nozīmīgs ir noteiktas sugas īpatņu daudzums. Piemēram, divos reģionos runā desmit valodās, bet pirmajā reģionā kādas konkrētas valodas runātāju īpatsvars ir 10 %, bet otrajā – 90 %. Tas nozīmē, ka otrajā gadījumā visu pārējo deviņu valodu runātāju īpatsvars populācijā būs tikai 1 %. Šīs valodas līdz ar to potenciāli būs vairāk apdraudētas, jo to runātāji būs tendēti izvēlēties izplatītāko valodu. Korelācija starp dzīvās un nedzīvās dabas resursu un valodu daudzveidību tik tiešām pastāv. Lielākā valodu daudzveidība ir ekoloģiski bagātīgos areālos, kā Papua-Jaungvinejā un Centrālāfrikā. Pasaules Dabas fonda (*WWF*) iedalītajos 238 pasaules ekoloģiskajai vitalitātei nozīmīgākajos reģionos ir arī vislielākā etnolingvistiskā dažādība. Pētnieki īpaši uzsver faktu, ka šajos reģionos atspoguļojas unikāla dabas, kultūras un valodas saistība, kas šīs valodas padara neaizstājamas vispārīgās valodniecības, lingvistiskās filozofijas, etnolingvistikas un citu nozaru pētījumos. Tomēr valodu daudzveidības pielīdzināšana sugu daudzveidībai tiek nopietni kritizēta, atzīstot, ka valoda ir radikāli atšķirīga un tikai vienai dzīvu būtņu sugai raksturīga iezīme un ka cilvēku valodas cilme, kā arī sākotnēji vienīgās saziņas formas sazarošanās vairākos tūkstošos formu ir unikāls process.

Ievērību ir guvusi britu psihologa Daniela Netla (*Daniel Nettle*) pieeja, atsevišķi aplūkojot tādas cieši saistītas kategorijas kā valodu bagātība (valodu vai valodas variantu skaits noteiktā ģeogrāfiskā areālā), valodu filoģenētiskā daudzveidība (areālā runāto valodu ģenealoģiskā klasifikācija) un valodu strukturālā daudzveidība (valodu tipoloģiskā klasifikācija) (Nettle 1999). Šī pieeja vēlāk izvērsta ievērojamās sociolingvistes S. Romēnas (*Suzanne Romaine*) darbos (Nettle, Romaine 2000; Romaine 2013), arī L. Mafi (*Luisa Maffi*) (Maffi 2001, 2003) un

T. Skutnabas-Kangasas (*Tove Skutnabb-Kangas*) (Skutnabb-Kangas 2000) darbos. Valodu ģenealoģiskās un tipoloģiskās daudzveidības mazināšanās gan ir tikai sekas valodu daudzuma zudumam, tāpēc saprotams, ka galvenā uzmanība tiek veltīta tieši valodu noturībai.

Kāpēc zūd valodas?

Kāpēc mūsdienu pasaulē valodas zūd? 21. gadsimtā, kad fizisks genocīds pret kādu etnosu – valodas nesēju – ir izņēmuma parādība, galvenais iemesls ir vecāku un vecvecāku nespēja vai nevēlēšanās nodot savu valodu nākamajām paaudzēm. Iepriekšējos gadsimtos galvenie cēloņi valodu nomaiņai bija kolonizācija un tirdznieciskie sakari, bet 21. gadsimtā viens no faktoriem, kas veicina strauju lingvistisko asimilāciju, ir intensīvā urbanizācija. Tiek lēsts, ka 2050. gadā pilsētās dzīvos ap 70 % iedzīvotāju, kas valodu kontaktu situācijā izvēlēsies plašāk lietotu valodu. Līdz pilnīgai valodas izzušanai var paiet vairākas desmitgades, bet valodas lietojums vairs aptver tikai dažas sociolingvistiskās jomas un runātāju grupas.

Jau kopš dibināšanas pirmsākumiem *UNESCO* valodu daudzveidības saglabāšanu uzskatījusi par nozīmīgu misiju. Projektā „Apdraudēto valodu Sarkanā grāmata" (*The Red Book of Languages in Danger of Disappearing)* tika apkopoti materiāli par valodām, kam tuvākā nākotnē varētu draudēt izzušana. Īpaša vērība tika pievērsta valodām, kas bija unikālas no ģenealoģiskās vai tipoloģiskās piederības viedokļa. Projekts paredzēja arī informēt valstu atbildīgās institūcijas, pašus valodu lietotājus un plašāku sabiedrību par nepieciešamību saglabāt valodu daudzveidību un veidiem, kā to panākt.

Bet kāpēc gan svarīgi saglabāt valodu daudzveidību? *UNESCO* Apdraudēto valodu ekspertu grupas ziņojumā uz šo jautājumu sniegta skaidra atbilde: „Valodu dažādība ir būtisks cilvēces mantojums. Ikviena valoda ietver unikālu cilvēku kultūras gudrību. [..] Jebkuras valodas izzušanas sekas ir neatgriezenisks unikālu kultūras, vēsturisko un ekoloģisko zināšanu zudums. Ikviena valoda ir unikāla cilvēku pasaules izpratnes pieredzes izpausme. Tādējādi kādas valodas zināšanas var būt atslēga atbildēm uz fundamentāliem nākotnes jautājumiem. Katru reizi, kad kāda valoda mirst, mums ir mazāk iespēju saprast cilvēka valodas struktūras un funkcionēšanas modeļus, cilvēces pirmsākumus un pasaules daudzveidīgo ekosistēmu noturību." (UNESCO 2003, 1–2)

Cik pasaulē ir valodu?

Vai ir iespējams precīzi noteikt pasaules valodu kopskaitu, ņemot vērā grūtības valodu, to variantu un dialektu nošķiršanā, kā arī vēl joprojām etnoloģiski un lingvistiski pilnībā neizpētītos pasaules reģionus? Pašlaik tiek atzīts, ka pilnīgi precīzi to pateikt nevarēsim nekad, bet patiesajiem faktiem jau lielā mērā esam pietuvojušies.

Pasaules valodu raksturošanai īpaši pievērsusies Dalasā bāzētā nevalstiskā bezpeļņas organizācija *SIL International* (agrāk *Summer Linguistic Institute*, valodu izpētei un rakstības attīstībai, tolaik Bībeles tulkošanas vajadzībām, dibināta organizācija), kas 2014. gadā apvienoja 4400 darbiniekus 86 pasaules valstīs. 80 darbības gadu laikā tā sniegusi atbalstu vairāk nekā 2100 valodu attīstībai, arhivējusi ap 32 700 lingvistiska rakstura dokumentu. Tās sniegto faktoloģisko informāciju izmanto praktiski visi pētnieki, kas pievēršas valodu dokumentēšanas un aizsargāšanas jomai. Kā norāda B. Spolskis (*Bernard Spolsky*), „Valodu saglabāšana ir īpaša valodas politikas problēma, kas pilnīgi atšķiras no multilingvisma izraisītajām komunikācijas problēmām. [..] Ja runātāji redz, ka viņu valodai tiek veltīta uzmanība un tā tiek aprakstīta, paaugstinās runātāju pašapziņa un viņi sāk to lietot sarunās ar saviem bērniem. Tādējādi, kaut valodas glābējiem – zinātniekiem, fondiem un organizācijām – var būt tīri lingvistiski mērķi, viņu darbībai var būt arī sociāli labvēlīgs iespaids." (Spolskis 2011, 238–239)

Šī organizācija kopš 1934. gada apkopojusi datus par pasaules valodām, un tās kopš 1951. gada veidotais enciklopēdiskais katalogs *Ethnologue* tiek atzīts par plašāko un autoritatīvāko informācijas avotu (Encyclopedia of the World's Endangered Languages 2007). Tajā gūstamas ziņas par pasaules valodām, to dažādajiem nosaukumiem, runātāju skaitu, ģenealoģisko un tipoloģisko piederību, izmantoto alfabētu, valodu sociolingvistiskajām funkcijām. Īpaši raksturota arī valodas situācija pasaules reģionos un konkrētās valstīs. Informāciju papildina arī kartes. Tomēr paši organizācijas eksperti atzīst, ka statistikas dati, it īpaši valodu runātāju skaits, var būt nepilnīgi, jo vākti no atšķirīgiem avotiem – gan oficiāliem valstu tautskaites datiem, gan lingvistu pētījumiem, gan pat no misionāru ziņojumiem.

No kataloga varam uzzināt arī datus par multilingvismu pasaules valstīs. Piemēram, 50 % pasaules valodu dzirdamas tikai astoņās valstīs – Indijā (447 valodas), Brazīlijā (229), Meksikā (283), Austrālijā (245), Indonēzijā (706), Nigērijā (526), Papua-Jaungvinejā (839), Kamerūnā (280). 2015. gadā visvairāk runātāju ir ķīniešu (1 miljards 197 miljoni), spāņu (399 milj.), angļu (335 milj.), hindi (260 milj.), arābu (242 milj.), portugāļu (203 milj.), bengāļu (189 milj.) un krievu (166 milj.) valodai.

Nozīmīgi ir dati par pasaules valodu runātāju absolūto un procentuālo sadalījumu (1. tab.), kas skaidri atspoguļo faktu, ka 96 % pasaules iedzīvotāju runā 4 % pasaules valodu un ka tikai 394 pasaules valodu runātāju skaits sasniedz 1 miljonu vai vairāk.

Runātāju skaits	Valodu skaits	% no pasaules valodu kopskaita
100 miljoni – > 1 miljards	8	0,1
10 miljoni – < 100 miljoni	82	1,2
1 miljons – < 10 miljoni	304	5,5
100 tūkstoši – < 1 miljons	943	13,3
10 tūkstoši – < 100 tūkstoši	1822	25,7
1 tūkstotis – < 10 tūkstoši	1982	27,9
100 – < 1 tūkstotis	1065	15,0
10 – < 100	338	4,8
1 – < 10	140	2,0
0	206	2,9
Runātāju skaits nav zināms	212	3,0
Kopā	7102	100,0

1. tab. Pasaules valodu runātāju skaits un procentuālais īpatsvars

Valodu un to runātāju skaits gan atšķiras ne tikai dažādos avotos, bet arī *Ethnologue* ziņojumos. No 1951. gada līdz 2015. gadam publicēti 18 *Ethnologue* ziņojumi, un katrā no tiem aptverto valodu skaits ir atšķirīgs. Piemēram, 1. izdevumā tika minētas tikai 46 valodas, 7. ziņojumā – 4493, 15. ziņojumā – 7299, 16. ziņojumā – 7296, 17. ziņojumā – 7479, bet jaunākajā – 18. izdevumā, kas publiskots 2015. gada maijā, – 7472 valodas. Sākotnēji statistika tika papildināta ar Rietumu zinātniekiem līdz tam nezināmām valodām, bet beidzamajos izdevumos visbiežāk valodas variantus vai dialektus klasificējot kā atsevišķas valodas. *SIL International* uztur arī interneta vietni *ScriptSource* (*www.scriptsource.org*), kur apkopota informācija par 251 alfabētu, 4815 rakstības sistēmām un to lietojuma iespējām digitālajā telpā.

Cik valodu pasaulē ir šobrīd?

Kopš 1984. gada katrai valodai tiek piešķirts trīs burtu kods, kas vēlāk adaptēts ISO 639-2 un tad ISO 639-3 standartam. Šī sistēma ļauj arī izsekot valodu diverģences procesiem. Piemēram, latviešu valodai piešķirts kods *lav* (ar piebildi, ka tajā ietverts latgaliešu variants *ltg* un latviešu literārā valoda jeb standartvaloda *lvs)*. Elektroniskajā katalogā pie šiem kodiem gūstama informācija par valodas runātāju skaitu, valodas statusu, valodas izvērtējumu pēc *EGIDS* skalas, rakstību, valodas attīstību, kā arī lingvistiskajiem resursiem no vietnes *Open Language Archives* (*www.language-archives.org*).

18. ziņojumā gada laikā kopš iepriekšējā ziņojuma publiskošanas ietverti 12 000 jaunu faktu un aktualizēta informācija par 4447 valodām saskaņā ar ISO 639-3 klasifikāciju. 17 valodas sarakstā vairs nav ietvertas (11 no tām atzītas par citu valodu dialektiem, 6 valodu eksistence nav apstiprinājusies), bet papildus klāt nākušas 13 dzīvās valodas (7 identificētas no jauna, 6 kļūdaini bijušas pieskaitītas izzudušajām valodām). 18. izdevumā minētas 7102 dzīvās valodas – par 4 valodām mazāk nekā 2014. gadā, kā arī vēl 367 nesen zudušās valodas. Šai skaitā nav ietvertas senās un klasiskās valodas (kaut tām ir ISO 639-3 standarta kodi); ja tās tiek izmantotas, piemēram, kulta vajadzībām, tās ietvertas „praktiski izzudušo" valodu jeb t. s. *EGIDS* 9. kategorijā.

Tātad varam pieņemt, ka 2015. gadā pasaulē ir 7102 dzīvās valodas. Tomēr kaut vai beidzamo 80 gadu vērojumi liecina, ka pasaules valodu daudzveidībai ir tendence samazināties. Atbilstīgi 21. gadsimta filozofijai šāds fakts tiek vērtēts negatīvi, un gandrīz visās valstīs to valdības un nevalstiskās organizācijas lielākā vai mazākā mērā pieliek pūles apdraudēto valodu atbalstīšanai. Bet vai varam noteikt valodu reālo situāciju, to noturības vai apdraudētības līmeni, šādi veidojot pamatu konkrētai valodas politikai valstī?

1.2. Kā raksturojama valodas situācija

Jau vairākus gadu desmitus sociolingvisti cenšas izstrādāt uz objektīviem kritērijiem pamatotu valodas situācijas salīdzināmo skalu. Populārākā no tām vēl līdz šim ir 1991. gadā izstrādātā Dž. Fišmena (*Joshua Fishman*) ranžētā paaudžu lingvistiskās pēctecības skala (*Graded Intergenerational Disruption Scale, GIDS*) (Fishman 1991), kas ietvēra 8 līmeņus (2. tab.).

Līmenis	Apraksts
1	Valoda lietota valsts līmenī, visā tās teritorijā, lietota izglītībā, plašsaziņas līdzekļos, valsts pārvaldē.
2	Valoda lietota lokālajos un reģionālajos plašsaziņas līdzekļos, valsts pārvaldē.
3	Valoda lietota lokālajā un reģionālajā uzņēmējdarbībā, to lieto arī citu reģionu iedzīvotāji.
4	Izglītības sistēma nodrošina rakstpratību šajā valodā.
5	Visas paaudzes lieto valodas mutvārdu formu, un tā efektīvi funkcionē arī rakstu formā.
6	Visas paaudzes lieto valodas mutvārdu formu; bērni to apgūst kā pirmo valodu.
7	Vecāki valodu prot pietiekami labi, lai sazinātos ar vecvecākiem, bet to vairs nenodod saviem bērniem.
8	Vienīgie valodas lietotāji ir vecvecāku paaudze.

2. tab. Dž. Fišmena ranžētā paaudžu pēctecības skala

Paralēli centieniem izstrādāt salīdzinošu valodu noturības apraksta skalu populāri kļuva arī mēģinājumi saistīt objektīvos un subjektīvos faktorus, lai iezīmētu valodu nākotnes perspektīvas. Kopš 20. gadsimta 80. gadiem populārs kļuva H. Džailza (*Howard Giles*) un viņa līdzautoru izstrādātais etnolingvistiskās vitalitātes koncepts (Giles, Bourhis, Taylor 1977), kas turpmāk aizvien papildināts, lai precīzāk aprakstītu lingvistisko, sociālo un psiholoģisko faktoru mijiedarbību valodu kontaktu situācijās.

Etnolingvistiskā vitalitāte

Etnolingvistiskā vitalitāte tiek definēta kā valodas kolektīva spēja saskarsmē ar citiem valodas kolektīviem uzvesties kā specifiskai un aktīvai vienībai. Jo valodas kolektīvs vitālāks, jo vairāk izredžu tam saglabāties pat asā valodu konkurences situācijā. Objektīvie etnolingvistiskās identitātes parametri ir kvantitatīvi izmērāmi. Tomēr vēl nozīmīgāki ir subjektīvie faktori – lingvistiskā attieksme, lingvistiskā uzvedība, tradīcijas u. tml. –, kuru ietekme uz valodas noturību ir izšķirīga.

„Vēsā" un „dedzīgā" attieksme pret valodu

M. L. Landvēra (*M. Lynn Landweer*), pamatojoties uz 300 valodas kolektīvu analīzi, starp nozīmīgiem faktoriem etnolingvistiskās vitalitātes noteikšanā iesaka ņemt vērā arī pakāpi, kādā valodas kolektīvs spēj pretoties dominējošās kultūras ietekmei, koda maiņas tipu un biežumu, lingvistisko attieksmi dažādos sociālajos slāņos, imigrantu lingvistisko uzvedību, valodas relatīvo prestižu salīdzinājumā ar citām valodām, grupas unikalitātes pašvērtējumu un ārējo vērtējumu (Landweer 2000). Popularitāti guvis arī jēdziens par „vēso" (*cold*) un „dedzīgo" (*hot*) attieksmi pret valodu. „Vēso" grupu locekļi ar prātu apzinās savu piederību noteiktai etnolingvistiskajai kopienai, bet viņiem tas nav emocionāli nozīmīgi; šīs grupas etnolingvistisko vitalitāti garantē tās pašpietiekamība un labi funkcionējošas oficiālās institūcijas. Kā norāda M. Ehala (*Martin Ehala*), šādi funkcionē vairums Rietumu labklājības sabiedrību (Ehala 2011, 192). Turpretim, ja kopiena nav politiski un ekonomiski pašpietiekama, ja tās valoda atrodas asā valodu konkurences situācijā un sabiedriskajā domā pastāv valodas izzušanas draudi, nepieciešama „dedzīgā" attieksme pret valodu, jo pretējā gadījumā lingvistiskā asimilācija notiktu pāris paaudžu laikā. Etnolingvistiskās vitalitātes koncepts tātad joprojām atrodas attīstības stadijā, tomēr tā galvenie parametri vājas, mērenas vai spēcīgas vitalitātes noteikšanai jau ir skaidri iezīmēti (3. tab.).

Demogrāfiskie faktori	Institucionālais atbalsts	Statuss attiecībā pret citām teritorijā lietotajām valodām	Lingvistiskā attieksme
Runātāju skaits: - absolūtos skaitļos, - dzimstība/mirstība, - vecuma piramīda, - endogāmija/eksogāmija, - emigrācija/imigrācija. **Runātāju sadalījums:** - tradicionālajās vēsturiskajās teritorijās, - īpatsvars valstī/reģionos, - proporcijas pret citu valodu runātājiem valstī.	**Oficiāls atbalsts lietojumam:** - izglītībā, - valsts pārvaldē, - tautsaimniecībā, - plašsaziņas līdzekļos, - bruņotajos spēkos un policijā, - kultūras industrijā, - politikā. **Valsts finansiālais atbalsts:** - sporta aktivitātēs, - reliģiskajās organizācijās, - nevalstiskajās institūcijās.	**Vēsturiskais prestižs.** **Starptautiskais un reģionālais statuss.** **Runātāju sociāli ekonomiskais statuss.** **Īpatsvars lingvistiskajā ainavā.**	**„Vēsā" vai „dedzīgā" attieksme.** **Lietojums neformālās sarunās.** **Publiskā retorika par valodu.** **Valodas transmisija nākamajām paaudzēm.**

3. tab. Valodas kolektīva etnolingvistiskā vitalitāte

Etnolingvistiskās vitalitātes skala

Etnolingvistiskās vitalitātes elementi lielā mērā ņemti vērā jaunākajā Dž. Fišmena klasifikācijas versijā – izvērstajā ranžētajā paaudžu lingvistiskās pēctecības skalā (*Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale*, *EGIDS*), kas izstrādāta 2010. gadā (Lewis & Simons 2010). Tā ietver 13 līmeņus, kam autori devuši arī raksturīgus apzīmējumus (4. tab.).

Jaunās klasifikācijas autori divus tradicionālos līmeņus sadalījuši sīkāk un to saskaņojuši ar citu valodu apdraudējuma klasifikāciju – *UNESCO* „Pasaules apdraudēto valodu atlantā" (*UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley 2010)) ietvertajiem valodu apdraudējuma līmeņiem. Gatavojot *Ethnologue* 17. izdevumu, *EGIDS* skalā tika izvērtētas visas apzinātās 7460 valodas (gan dzīvās, gan izzudušās), kas atradās datubāzē atbilstīgi 2013. gadā atjaunotajam ISO 639-3 (2007) standartam, kā arī kopš 1950. gada izzudušās valodas. Ja par kādu valodu datubāzē nebija pieejama informācija (un tādu bija ap 3100), tā sākotnēji tika klasificēta 6.a grupā, bet tad ar ekspertu un anketēšanas palīdzību tās statuss tika precizēts.

Līmenis	Apzīmējums valodai	Raksturojums	*UNESCO*
0	Starptautiska (*International*)	Plaši lietota starpvalstu saziņā, tirdzniecībā, zināšanu apmaiņā un starptautiskajā politikā.	Neapdraudēta (*Safe*)
1	Nacionāla (*National*)	Lietota valsts līmenī visā tās teritorijā izglītībā, plašsaziņas līdzekļos, valsts pārvaldē.	Neapdraudēta
2	Provinces (*Provincial*)	Oficiāli administratīvi autonomās valsts daļās lietota izglītībā, plašsaziņas līdzekļos, valsts pārvaldē.	Neapdraudēta
3	Plašākas komunikācijas (*Wider communication*)	Nav oficiāla statusa; plaši lietota darba attiecībās un plašsaziņas līdzekļos, lai sazinātos lingvistiski daudzveidīgā reģionā.	Neapdraudēta
4	Izglītības (*Educational*)	Aktīvi lietota mutvārdu saziņā, noturīgs lietojums rakstpratības iemaņu un formālās izglītības apguvē.	Neapdraudēta
5	Attīstības procesā (*Developing*)	Stabils mutvārdu lietojums, daļa runātāju lieto rakstu formu, kaut rakstpratība vēl neaptver visu sabiedrību.	Neapdraudēta
6a	Vitāla (*Vigorous*)	Mutvārdu formu lieto visas paaudzes, un situācija ir noturīga.	Neapdraudēta
6b	Apdraudēta (*Threatened*)	Visas paaudzes joprojām lieto mutvārdu formu, bet valodas ilgtspēja ir nopietni apdraudēta, jo trūkst vismaz viena nosacījuma stabilam mutvārdu lietojumam.	Pakļauta riskam (*Vulnerable*)
7	Nomaiņas stadijā (*Shifting*)	Reproduktīvā vecuma paaudze lieto savā starpā, bet parasti vairs nenodod bērniem.	Reālās briesmās (*Definitely endangered*)
8a	Nāvei nolemta (*Moribund*)	Vienīgie atlikušie aktīvie valodas lietotāji pieder vecvecāku paaudzei.	Nopietnās briesmās (*Severely endangered*)
8b	Gandrīz izzudusi (*Nearly extinct*)	Vienīgie atlikušie valodas lietotāji ir ļoti veci, un viņiem ir maz iespēju lietot valodu.	Kritiskās briesmās (*Critically endangered*)
9	Praktiski izzudusi (*Dormant*)	Neviens valodu pilnībā vairs neprot, bet saglabājies zināms simbolisks lietojums saistībā ar etnosa vēsturisko identitāti.	Izzudusi (*Extinct*)
10	Izzudusi (*Extinct*)	Neviens valodu pat simboliski neizjūt kā etnosa identitātes elementu.	Izzudusi

4. tab. Izvērstā ranžētā paaudžu lingvistiskās pēctecības skala

M. P. Lūiss (*M. Paul Lewis*) un G. F. Saimons (*Gary F. Simons*) veikuši arī aprēķinus, kā *Ethnologue* 17. izdevumā ietvertās 7480 valodas iedalāmas pēc to apdraudētības statusa (5. tab.).

Līmenis	Apzīmējums valodai	Valodu skaits	% no valodu kopskaita
0	Starptautiska	6	0,1
1	Nacionāla	98	1,3
2	Provinces	70	0,9
3	Plašākas komunikācijas	166	2,2
4	Izglītības	342	4,6
5	Attīstības stadijā	1534	20,5
6a	Vitāla	2503	33,5
6b	Apdraudēta	1024	13,7
7	Nomaiņas stadijā	456	6,1
8a	Nāvei nolemta	286	3,8
8b	Gandrīz izzudusi	431	5,8
9	Praktiski izzudusi	187	2,5
10	Izzudusi	377	5,0
	Kopā	7480	100,0

5. tab. Pasaules valodu iedalījums pēc *EGIDS* klasifikācijas

Cik ātri zūd valodas?

Redzams, ka vairums pasaules valodu atrodas 5., 6.a un 6.b līmenī. *EGIDS* autori pieļāva, ka M. Krausa 1992. gadā izteiktās prognozes par 50 % valodu izzušanu bijušas pārāk pesimistiskas, jo no 7103 dzīvajām valodām nākamajai paaudzei pašlaik netiek nodotas 1360 jeb 19 %. Tomēr ir daži reģioni, kur valodu zudums ir daudz straujāks: 8.–10. stadijā atrodas 207 no 266 Ziemeļamerikas indiāņu valodām (78 %) un 329 no 388 Austrālijas valodām (85 %). Vēl trijos reģionos valodu zudums tuvojas 50 % līmenim – Dienvidamerikā (48 %), Polinēzijā (47 %) un Rietumāzijā (41 %).

Šī analīze apstiprināja Dž. Fišmena prognozi, ka vairāk nekā puse valodu tiks stabili lietotas vismaz mutvārdu komunikācijā. *EGIDS* autori 2013. gadā atzina, ka 63 % pasaules valodu atrodas vismaz *EGIDS* 6.a līmenī vai pat labākās pozīcijās (*EGIDS* 0–5). Tomēr vienlaikus jāatzīst, ka 32 % pasaules valodu atrodas izzušanas stadijā (*EGIDS* 6b–9), un kopš 1950. gada zudis 5 % valodu.

Dž. Fišmena un M. Krausa secinājumi mobilizēja pasaules lingvistu kopienu aktivitātēm apdraudēto valodu un kultūru aizsardzībai. Nu jau vismaz divus gadu desmitus valodas politikas teorijā tiek analizēti valodu noturības un zuduma faktori, izmantojot galvenokārt metaforiskus terminus (*valodas nāve* (Crystal 2000),

valodu iznīcināšana, klusās valodas u. tml.). Līdz ar T. Skutnabas-Kangasas un R. Filipsona (*Robert Phillipson*) darbiem plaši izplatījās termins *lingvistiskais genocīds* jeb *lingvocīds* (Skutnabb-Kangas 2000). Tomēr faktoloģisku pētījumu bija maz. 2010. gadā organizācijas *Terralingua* pārstāvji D. Hārmons (*David Harmon*) un Dž. Lohs (*Jonathan Loh*), izmantojot kvantitatīvas metodes, izveidoja Valodu daudzveidības indeksu (*Index of Linguistic Diversity*). Salīdzinot pārmaiņas dzimtās valodas runātāju skaitā no 1970. gada līdz 2005. gadam, pētnieki mērīja valodu novirzi no hipotētiskās stabilitātes situācijas, kad runātāju skaits paliktu nemainīgs. Pētījums aptvēra 1500 valodas, kas pēc nejaušības principa tika izraudzītas no 7299 *Ethnologue* 15. izdevumā (2005) ietvertajām valodām.

Lingvodiversitātes indekss

D. Hārmons un Dž. Lohs, izmantojot ekoloģijā izmantotās kvantitatīvās biodiversitātes apraksta metodes, izstrādāja lingvodiversitātes indeksu (Harmon, Loh 2010). Analizējot 1500 valodas, viņi konstatēja, ka no 1970. gada līdz 2005. gadam valodu daudzums sarucis par 20 % (Harmon, Loh 2010, 97). Tomēr kvantitatīvie aprēķini nav absolutizējami, bet izmantojami tikai kā papildinājums kompleksai sociolingvistiskai valodas situācijas analīzei. Valodu noturība nevirzās pa lejupejošu līkni. Arī sociolingvistiskie procesi var notikt pēc svārsta principa, noteiktā laika posmā paātrinot gan asimilācijas, gan valodu noturības un atdzimšanas procesus. To ietekmē gan ekonomika, gan politiskās norises, gan prioritātes sabiedriskajā domā. Pašreiz visā pasaulē vērojamai t. s. glokalizācijas tendencei varētu būt labvēlīga ietekme uz valodu noturību, tomēr arī pretējā virzienā darbojas ietekmīgi spēki.

Kritēriji valodas noturības noteikšanai

Neeksistē viens vienīgs kritērijs, pēc kura noteikt gan valodas pašreizējo stāvokli, gan prognozēt tās nākotni. Beidzamajās desmitgadēs ir bijuši vairāki mēģinājumi izveidot sistēmu valodu *status quo* raksturošanai.

UNESCO ekspertu grupa 2003. gadā izstrādāja deviņu kritēriju sistēmu – 6 kritērijus valodas vitalitātes un apdraudējuma noteikšanai, 2 – lingvistiskās attieksmes raksturošanai un 1 – neatliekamas dokumentēšanas nepieciešamībai (6. tab.). Visiem kritērijiem, izņemot valodu runātāju skaitu, izstrādāta vairāku pakāpju vērtēšanas skala. 2. faktors – valodas lietotāju skaits – ir grūti nosakāms, un tā nozīme nav absolutizējama. Nenoliedzami, maziem runātāju kolektīviem ir lielākas iespējas gan tikt fiziski iznīcinātiem agresijas vai dabas katastrofu rezultātā, gan asimilēties lielākos valodas kolektīvos.

1. faktors. Valodas starppaaudžu transmisija

Apdraudējuma līmenis	Pakāpe	Runātāji
Neapdraudēta (*Safe*)	5	Valodu lieto visas paaudzes.
Apdraudēta (*Unsafe*)	4	Visi bērni lieto dažās jomās, daži bērni visās jomās.
Jūtami apdraudēta (*Definitely endangered*)	3	Valodu galvenokārt lieto vecāki un vecvecāki.
Nopietni apdraudēta (*Severely endangered*)	2	Valodu galvenokārt lieto vecvecāki.
Kritiski apdraudēta (*Critically endangered*)	1	Valodu lieto daži vecvecāku paaudzes pārstāvji.
Izzudusi (*Extinct*)	0	Valodas lietotāju nav.

3. faktors. Valodas lietotāju īpatsvars populācijā

Apdraudējuma līmenis	Pakāpe	Runātāji
Neapdraudēta (*Safe*)	5	Valodu lieto visi iedzīvotāji.
Apdraudēta (*Unsafe*)	4	Valodu lieto gandrīz visi iedzīvotāji.
Jūtami apdraudēta (*Definitely endangered*)	3	Valodu lieto vairums iedzīvotāju.
Nopietni apdraudēta (*Severely endangered*)	2	Valodu lieto mazākā iedzīvotāju daļa.
Kritiski apdraudēta (*Critically endangered*)	1	Valodu lieto tikai daži iedzīvotāji.
Izzudusi (*Extinct*)	0	Valodas lietotāju nav.

4. faktors. Valodas lietojums sociolingvistiskajās funkcijās un jomās

Apdraudējuma līmenis	Pakāpe	Jomas un funkcijas
Vispārējs lietojums (*Universal use*)	5	Valoda tiek lietota visās jomās un funkcijās.
Paritāte ar citām valodām (*Multilingual parity*)	4	Vairumā jomu un funkciju tiek lietotas divas vai vairākas valodas.
Sarūkošs lietojums (*Dwindling domains*)	3	Valoda tiek lietota neformālā saziņā daudzās funkcijās, bet to jau sāk aizstāt dominējošā valoda.
Ierobežots lietojums (*Limited domains*)	2	Valoda tiek lietota ierobežotās jomās nedaudzās funkcijās.
Būtiski ierobežots lietojums (*Highly limited domains*)	1	Valoda tiek lietota ļoti ierobežotās jomās dažās funkcijās.
Izzudusi (*Extinct*)	0	Valoda netiek lietota nevienā jomā vai funkcijā.

5. faktors. **Valodas lietojums jaunās sociolingvistiskajās jomās un plašsaziņas līdzekļos**

Apdraudējuma līmenis	Pakāpe	Runātāji
Dinamiska (*Dynamic*)	5	Valodu lieto visās jaunajās jomās.
Aktīva, noturīga (*Robust, active*)	4	Valodu lieto gandrīz visās jaunajās jomās.
Receptīva (*Receptive*)	3	Valodu lieto daudzās jomās.
Problemātiska (*Coping*)	2	Valodu lieto dažās jaunajās jomās.
Maz lietota (*Minimal*)	1	Valodu lieto tikai dažās jaunajās jomās.
Neaktīva (*Inactive*)	0	Valodu jaunās jomās nelieto.

6. faktors. Materiāli valodas apguvei un rakstpratībai

Pakāpe	Valodas rakstu formas izplatība un pieejamība
5	Stabila ortogrāfijas un rakstpratības tradīcija, ir gramatikas, vārdnīcas, daiļliteratūra, regulāri plašsaziņas līdzekļi. Valodas rakstu formu lieto valsts pārvaldē un izglītībā.
4	Pastāv iespiesti materiāli, skolās bērni apgūst rakstītprasmi. Valsts pārvaldē valodas rakstu forma netiek lietota.
3	Pastāv iespiesti materiāli, skolās bērni var apgūt rakstītprasmi. Regulāri plašsaziņas līdzekļi nepastāv.
2	Pastāv iespiesti materiāli, bet tos lieto tikai daži sabiedrības locekļi; citi tos var uztvert kā simbolisku vērtību. Rakstītprasmi skolās nemāca.
1	Rakstība pastāv, tiek veidoti nedaudzi materiāli.
0	Rakstība nepastāv.

7. faktors. Oficiālā valodas politika valstī

Atbalsta mērogs	Pakāpe	Oficiālā valodas politika
Vienlīdzīgs atbalsts (*Equal support*)	5	Visas valodas ir aizsargātas.
Diferencēts atbalsts (*Differentiated support*)	4	Minoritāšu valodas aizsargātas galvenokārt privātajā jomā. Valodai piemīt prestižs.
Pasīva asimilācija (*Passive assimilation*)	3	Nav skaidras minoritāšu valodas politikas. Dominējošā valoda prevalē publiskajā sfērā.
Aktīva asimilācija (*Active assimilation*)	2	Valdība veicina asimilāciju dominējošajā valodā. Minoritāšu valodas nav aizsargātas.
Piespiedu asimilācija (*Forced assimilation*)	1	Dominējošā valoda ir vienīgā oficiālā valoda; pārējās netiek atzītas un aizsargātas.
Lietošanas aizliegums (*Prohibition*)	0	Minoritāšu valodas ir aizliegtas.

8. faktors. Valodas lietotāju attieksme pret savu valodu

Pakāpe	Attieksme pret savu valodu
5	*Visi* runātāji apzinās valodas vērtību un vēlas to saglabāt.
4	*Vairums* runātāju atbalsta valodas saglabāšanu.
3	*Daudzi* runātāji atbalsta valodas saglabāšanu; citi ir vienaldzīgi vai pat atbalsta valodas zudumu.
2	*Daži* runātāji atbalsta valodas saglabāšanu; citi ir vienaldzīgi vai pat atbalsta valodas zudumu.
1	Tikai *nedaudzi* runātāji atbalsta valodas saglabāšanu; citi ir vienaldzīgi vai pat atbalsta valodas zudumu.
0	*Nevienu* neuztrauc valodas zudums; visi dod priekšroku dominējošajai valodai.

9. faktors. Valodas dokumentēšanas kvantitāte un kvalitāte

Dokumentēšanas statuss	Pakāpe	Dokumentēšanas veids
Izcils (*Superlative*)	5	Pastāv apjomīgas vārdnīcas un gramatikas, tekstu korpusi, pieejami audioieraksti un videoieraksti.
Labs (*Good*)	4	Pastāv viena laba gramatika, ir vairākas citas gramatikas un vārdnīcas, literatūra, plašsaziņas līdzekļi, anotēti audio- un videoieraksti.
Viduvējs (*Fair*)	3	Var būt laba gramatika un vārdnīca, nav ikdienas plašsaziņas līdzekļu, maz anotētu ierakstu.
Fragmentārs (*Fragmentary*)	2	Ir daži gramatikas apraksti, vārdu saraksti un teksti ierobežotiem lingvistiskiem pētījumiem. Var būt dažādas kvalitātes audio- un videoieraksti.
Nepietiekams (*Inadequate*)	1	Ir tikai daži vērojumi par gramatiku, īsi vārdu saraksti, tekstu fragmenti. Trūkst ierakstu vai tie ir sliktā kvalitātē.
Valoda nav dokumentēta (*Undocumented*)	0	Nav nekādas informācijas par valodu.

6. tab. Valodas noturības faktori

EGIDS un *UNESCO* dati ļauj mums gūt niansētu izpratni par valodas situāciju daudzveidību un zināšanas, kā katrā konkrētā situācijā pieņemt stratēģiski pareizus lēmumus. Saprotams, ka vairums starptautisko organizāciju – gan tās, kas cieši saista biodiversitāti un lingvodiversitāti, gan tās, kas galveno valodu saglabāšanas sūtību saskata cilvēces kultūras mantojuma un kognīcijas modeļu saglabāšanā, – velta uzmanību galvenokārt Dienvidamerikas, Āfrikas, Āzijas un citu multilingvālo reģionu mazo etnosu bezrakstu valodām, jo to saglabāšanai nepieciešams steidzami veikt kompleksus pasākumus. Tomēr arī *EGIDS* autori atzīst, ka autori „šajā globalizācijas laikmetā pat oficiālas nacionālās valodas sāk izjust apdraudējumu no globalizācijas valodām" (Lewis, Simons, Fennig, 2013). Tāpēc arī Eiropas Savienības oficiālo valodu situācija tiek rūpīgi analizēta un vērtēta.

1.3. Attieksme pret valodu daudzveidību Eiropas Savienībā

Tā kā Latvija kopš 2004. gada ir Eiropas Savienības (ES) dalībvalsts, mūsu situāciju ietekmē ne tikai globālie, bet arī reģionālie sociolingvistiskie procesi. Valodas un kultūras nozīme pārnacionālās Eiropas identitātes veidošanā tiek izprasta un novērtēta. Arī ES oficiālās institūcijas, ievērojot pamatprincipu „Vienoti dažādībā", kā arī ņemot vērā dalībvalstu relatīvo autonomiju kultūras, izglītības un valodas politikā, ir izstrādājušas vadlīnijas gan kopīgās eiropeiskās identitātes konstruēšanai, gan etnosu savdabības uzturēšanai.

Kopš 20. gadsimta 80. gadiem Eiropas kopīgās identitātes jautājumiem pievērsta liela uzmanība. Deklarācijā „Par Eiropas identitāti" (1973) uzsvērts, ka tās veidošanās izriet no tiesiskuma, sociālā taisnīguma, kopējā tirgus un cilvēktiesību ievērošanas principiem. 21. gadsimta sākumā ekonomiskie un politiskie mērķi tika saistīti ar Eiropas kultūras un Eiropas identitātes ideju. Tajā pašā laikā tika akcentēta arī dalībvalstu valodu, vēstures un tradīciju popularizēšana.

Filozofiskās vadlīnijas ES valodas politikā attieksmē pret daudzvalodību un valodu saglabāšanas iespējām ir skaidras: valodas ir vērtība, Eiropas bagātība, nacionālās un arī eiropeiskās identitātes pamats. Eiropas Komisijas (EK) paziņojumā „Jauna daudzvalodības pamatstratēģija" (2005) norādīts: „Daudzveidība ir tā, kas Eiropas Savienību veido tādu, kāda tā ir: tā nav sajaukums, kurā pazūd atšķirības, bet gan – kopēja mājvieta, kurā cildina daudzveidību un kurā katram no mums dzimtā valoda ir bagātības avots un tilts uz lielāku solidaritāti un savstarpēju sapratni." Vienlaikus gan tiek atzīts, ka valodu dažādība rada lielas problēmas gan ekonomiskā, gan politiskā ziņā. Eiropas Savienības valodas politikas koncepcijai vēl nav pielikts punkts. Joprojām risināšanas stadijā atrodas

problēmu komplekss, kas saistīts ar valodu juridisko un faktisko statusu Eiropas Savienības institūcijās (Krzyžanowsky, Wodak 2011a, 2011b).

Cik valodu ir ES?

Eiropas Savienības 28 dalībvalstīs pašlaik dzīvo ap 500 miljoniem cilvēku, 24 oficiālajās valodās un apmēram 80 minoritāšu valodās (neskaitot migrantu valodas) tiek izmantoti 3 alfabēti. Kaut saskaņā ar Romas līgumu (1957) un tā jaunākajām versijām visas valodas ir līdzvērtīgas, runātāju skaitam ir liela nozīme valodas konkurētspējas nodrošināšanā. Šai ziņā pastāv liela atšķirība starp valodām. Skaidri iezīmējas piecas dominējošās valodas – vācu (72 milj.), angļu (54 milj.), franču (56 milj.), itāļu (51 milj.) un spāņu (39 milj.). Runātāju skaita ziņā konkurētspējīga ir tikai poļu valoda (32 milj.) un rumāņu valoda (18 milj.). Salīdzinoši liels runātāju skaits ir čehu (9 milj.) un ungāru valodai (8 milj.) (dati par runātāju skaitu dažādos avotos pat jūtami atšķiras). Ja ņem vērā, piemēram, angļu, franču, spāņu un portugāļu valodas izplatību visā pasaulē, konkurence ir vēl nevienlīdzīgāka – arī latviešu valodai ar apmēram 2 miljoniem runātāju. Nevienai no valodām, kas atrodas ārpus „lielā piecnieka", nav jūtamu lietojuma un apguves tradīciju pat kaimiņvalstīs.

Valodu prasme ES

Tomēr, pretēji daudzkārt dzirdētajam viedoklim, pat šo valodu prasme nebūt nav tik izplatīta. Kā konstatēts 2012. gadā veiktajā *Eurobarometer* pētījumā, tikai 54 % eiropiešu spēj sazināties vēl kādā valodā bez savas dzimtās valodas, tikai 25 % – vēl divās valodās, 10 % – vēl trijās vai vairākās valodās (1. att.). Izplatītākā otrā valoda ir angļu (38 %), franču (12 %), vācu (11 %), spāņu (7 %) un itāļu (3 %). Svešvalodu prasme dalībvalstīs ir atšķirīga – pēc šī pētījuma datiem, Latvija multilingvisma līmeņa ziņā ir otrajā vietā Eiropas Savienībā, tomēr tas ir ne tikai samērā augstas angļu valodas prasmes (46 % iedzīvotāju), bet arī pētījuma metodikas īpatnību dēļ: 64 % iedzīvotāju deklarējuši krievu, bet 24 % – latviešu valodas kā svešvalodas prasmi (Eurobarometer 2012).

Valodu dažādības nozīme ES

Noteiktos laika posmos priekšplānā izvirzījušies atšķirīgi jautājumi (piemēram, minoritāšu lingvistiskās tiesības, tulkošanas un terminoloģijas attīstība, migrantu un diasporas valodas u. tml.). Sākot no 2001. gada – Eiropas Valodu gada –, īpaša uzmanība tikusi veltīta valodu apguvei, it īpaši valodu apguvei izglītības sistēmā, lai realitātē nodrošinātu ikviena ES pilsoņa multilingvismu. Eiropas Komisijas „Darbības plānā lingvodiversitātes un valodu apguves veicināšanai (2004–2006)" skaidri noteikts, ka dalībvalstis ir atbildīgas par valodu dažādības saglabāšanu, par valodu apguves iespēju nodrošināšanu un par savu valodu popularizēšanu citās valstīs, it īpaši kaimiņvalstīs. Valstīs, kur dzīvo minoritāšu kopienas, jānodrošina arī valsts valodas apguve sabiedrības integrācijai. Tomēr strauji pieaudzis tikai angļu valodas kā otrās valodas prasmes līmenis, bet pasākumi citu valodu pastiprinātai apguvei īpašus rezultātus nav devuši. Valodu

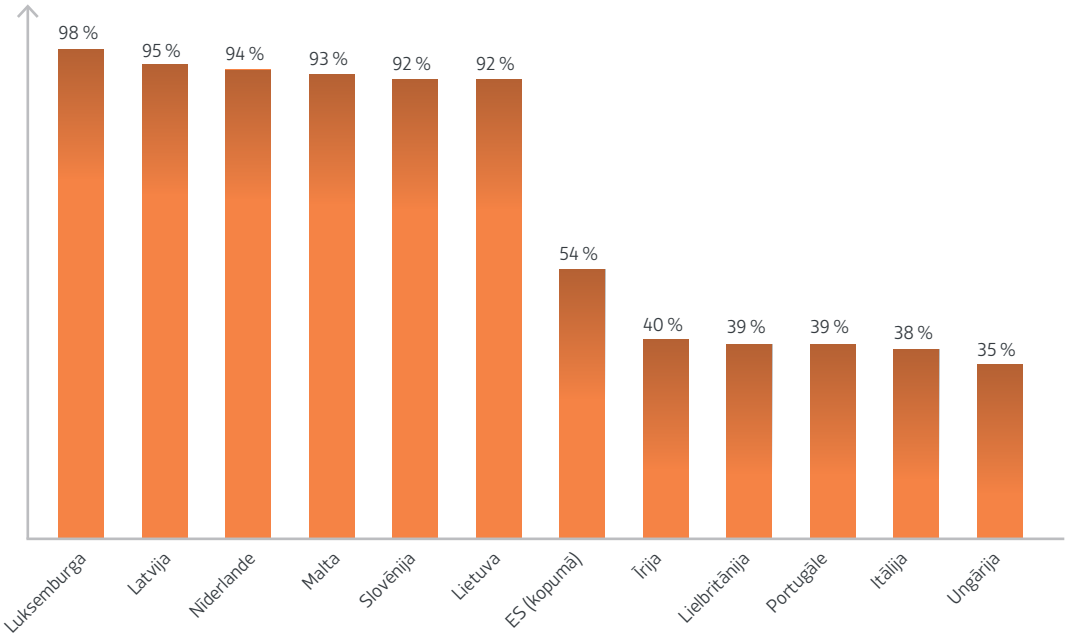

1. att. Svešvalodu prasme Eiropas Savienībā – iedzīvotāji (%), kas spēj runāt vismaz vienā svešvalodā.
Dati: Eurobarometer 2012

jautājumi (gan ES institūciju līmenī, gan dalībvalstīm kopīgu pamatnostādņu līmenī) pašreiz vairs netiek īpaši aktualizēti.

Jaunākajā ES dokumentā, kas saistīts ar valodām, – 2014. gadā pieņemtajos izglītības ministru padomes secinājumos par multilingvismu un valodu prasmes attīstību (Conclusions 2014) – uzsvērts, ka *Erasmus+* mobilitāte tiešsaistē tiek nodrošināta tikai 6 valodās („lielā piecnieka" un nīderlandiešu valodā), bet šāda pieeja pakāpeniski attīstāma visās ES valodās. Uzsvērts, ka jāgādā par oficiālo valodu apguvi migrantiem, bet valodu integrējošā loma īpaši netiek uzsvērta.

Zināmu intereses mazināšanos par valodām apliecina arī fakts, ka Eiropas Komisijā vairs netiek piešķirts ne īpašs multilingvisma komisāra portfelis, ne arī multilingvisms, kā iepriekš, minēts kāda cita komisāra portfeļa aprakstā. Par to pamatoti ir satraukušās Eiropas mēroga profesionālās un nevalstiskās institūcijas (*Network to Promote Linguistic Diversity, European Federation of National Institutions for Language* u. c.), kā arī atsevišķas dalībvalstis. Vairākās valstīs (piemēram, Lietuvā, Igaunijā, Slovēnijā) ir pieņemtas īpašas valodas politikas programmas. Prognozes par turpmāko valodas politikas attīstību ES līmenī ir pretrunīgas; arī Latvijas zinātniekiem un politiķiem ir iespējas ietekmēt šos procesus, gan darbojoties starptautiskajās institūcijās, gan īstenojot un popularizējot 2014. gada nogalē pieņemtās „Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam". Tomēr jāatzīst, ka Eiropas Savienības oficiālās valodas statuss latviešu valodai ir nozīmīgs asajā valodu konkurences cīņā gan globālajā, gan reģionālajā, gan nacionālajā mērogā.

1.4. Latviešu valodas noturība: vērojumi un prognozes

Pasaules ekonomisko un politisko procesu globalizācijas rezultātā ir sācies starptautisks, supranacionāls un visaptverošs internacionalizācijas process. Starptautiskās ekonomikas, preču tirdzniecības un tūrisma straujā attīstība novedusi pie vieglākiem nosacījumiem robežu šķērsošanā. Savukārt milzīgās atšķirības starp dzīves līmeni dažādās valstīs, kari, starpnacionāli konflikti, ekoloģiskas katastrofas un nepieciešamība pēc efektīviem darbaspēka attīstības projektiem ir novedusi pie lielu bēgļu un ekonomisko migrantu masu pārvietošanās. Lingvistiskā vide līdz ar to pakļauta nebeidzamām pārmaiņām.

Vai iespējams objektīvi novērtēt jebkuras valodas *status quo* un nākotnes perspektīvas? Ņemot vērā mainīgo pasauli un neparedzamo dažādu faktoru, tostarp arī sabiedriskās domas, iedarbību, ģeolingvisti, sociolingvisti vai pat futurologi ir visai atturīgi prognožu izteikšanā. Tomēr, lielā mērā pamatojoties uz iepriekš minētajiem *Ethnologue* apkopotajiem datiem, minēsim dažus faktus un apsvērumus, kā latviešu valoda pozicionējama uz globālās valodu daudzveidības fona.

Latviešu valodas runātāju skaits

Latviešu valodas runātāju skaits precīzi nav nosakāms, jo tas nesakrīt ar Latvijas iedzīvotāju skaitu, nav pilnīgas informācijas ne par latviešu kā dzimtās valodas runātāju daudzumu ārpus Latvijas robežām, ne par latviešu kā otrās valodas pratēju skaitu (latviešu valodas prasmi atzīst apmēram 90 % minoritāšu pārstāvju), tomēr aptuveni dati ir pieejami. 2015. gada jūnijā Latvijā ir 1 miljons 979,4 tūkstoši iedzīvotāju (*http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-galvenie-raditaji-30260.html*), tiek lēsts, ka aptuveni 370 000 latviešu mīt diasporas valstīs (*http://www.mfa.gov.lv/tautiesiem-arzemes/latvijas-diaspora-pasaule*).

Latviešu valodas pozīcijas pēc *EGIDS* un *UNESCO*

Tātad latviešu valodā runā vismaz 2 miljoni cilvēku. Pēc *Ethnologue* datiem, pasaulē tikai 394 valodās jeb 6,8 % no 7102 dzīvajām valodām runā vairāk nekā miljons cilvēku. Pēc runātāju skaita latviešu valoda tātad ieņem vietu pasaules valodu pirmajā divsimtā, kas ir izcils rādītājs. Valodas, kuru runātāju skaits pārsniedz miljonu, vairums autoru ierindo absolūti drošo (*completely* vai *totally safe*) valodu grupā. Tomēr nedrīkstētu aizmirst, ka latviešu valoda vienā lingvistiskajā telpā konkurē ar vismaz divām no 6 starptautiskajām megavalodām (krievu un angļu valodu), tāpēc tās runātāju absolūtais skaits ir tikai viens no valodu konkurences faktoriem.

Pēc izvērstās ranžētās paaudžu lingvistiskās pēctecības skalas (*EGIDS*), latviešu valoda raksturojama kā 1. līmeņa nacionālā valoda, tātad neapdraudēta valoda. Izņemot 0. līmeņa 6 starptautiskas nozīmes valodas (0,1 % no valodu kopskaita), šāds statuss ir tikai 98 pasaules valodām (1,3 % no valodu kopskaita).

Pēc *UNESCO* kritērijiem, valodu noturības noteikšanai latviešu valodas pozīcijas būtu vērtējamas šādi (faktoru raksturojums aprakstīts iepriekš 6. tabulā):

Faktors	Pakāpe	Komentāri
1	5	Neapdraudēta, valodu lieto visas paaudzes.
2	–	Neapdraudēta, runātāju skaits: > 1 miljons.
3	4 no 5	Iespējami apdraudēta, jo valodu nelieto visi iedzīvotāji.
4	4–5	Valoda tiek lietota visās jomās; dažās paralēli ar citām valodām.
5	5	Dinamiska – valodu lieto visās jaunajās jomās; dažās paralēli ar citām valodām.
6	5	Stabilas rakstpratības tradīcijas un izplatība.
7	5	Valsts valodas statuss; detalizēta lingvistiskā likumdošana.
8	4	*Vairums* runātāju atbalsta valodas saglabāšanu.
9	5	Apjomīgas un daudzveidīgas vārdnīcas un gramatikas.

7. tab. Faktori latviešu valodas noturībai

Tātad pēc *EGIDS* skalas latviešu valoda atrodas konkurētspējīgās pozīcijās – 1. līmenī. Vairums pasaules valodu atrodas 5., 6.a un 6.b līmenī. 2. attēlā atspoguļotas latviešu valodas pozīcijas salīdzinājumā ar citām pasaules valodām.

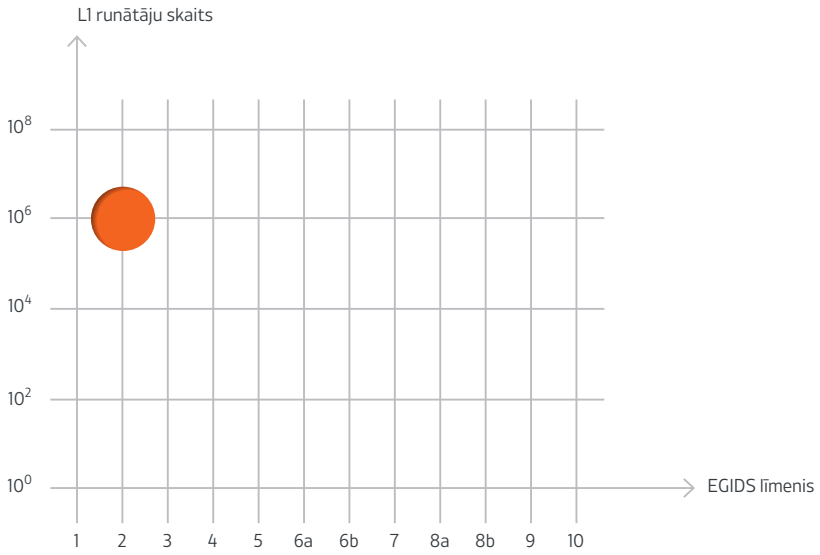

2. att. Latviešu valoda *EGIDS* skalā. Avots: *http://www.ethnologue.com/cloud/lvs*

Latviešu valodas kolektīva etnolingvistiskā vitalitāte

Latviešu valodas kolektīva etnolingvistiskā vitalitāte, ņemot vērā demogrāfiskos faktorus, institucionālo atbalstu, statusu pret citām teritorijā lietojamām valodām, būtu vērtējama kā augsta (sk. iepriekš aprakstītos etnolingvistiskās vitalitātes rādītājus, 3. tab.).

Tomēr no lingvistiskās attieksmes viedokļa iezīmējas problēmas. Publiskajā retorikā tradicionāli vērojama „dedzīgā" attieksme, bet reālajā dzīvē ik uz soļa atradīsim pierādījumus „vēsajai" attieksmei. Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija norāda, ka „nacionālas valsts virsprincips prasa ne vien tiesiski nodrošināt latviešu valodai valsts valodas statusu (Satversmes 4. pants), bet arī ar valsts rīcībā esošajiem tiesiskiem līdzekļiem gādāt par to, lai latviešu valoda patiešām reāli pildītu savu valsts valodas funkciju, tas ir, būtu par sabiedrības kopējo saziņas un demokrātiskās līdzdalības valodu" (Viedoklis 2012: 134, 318.–319. punkts.). Latviešu valodas simboliskā nozīme valsts identitātē atklāti vairumā gadījumu netiek apšaubīta. Bet praksē vārdi un ideāli var nesakrist ar darbiem un realitāti gan lingvistiskajā attieksmē, gan reālajā lingvistiskajā uzvedībā.

Latvijā pastāv normatīvs regulējums valsts valodas tiesību nodrošināšanai, pieņemts jau otrais pēctecīgais programmatiskais dokuments valodas politikā („Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam"). Tomēr ar juridiskiem mehānismiem valodas lietojums ietekmējams tikai valstiski regulējamās jomās; kā norādīts Valsts valodas likuma 2(3). daļā, „likums neattiecas uz valodu lietošanu Latvijas iedzīvotāju neoficiālajā saziņā", un šī norma tradicionāli tiek traktēta maksimāli plaši. Tiek arī apšaubīts nevis latviešu valodas statuss, bet latviešu valodas monopolfunkcija sociāli nozīmīgās jomās (valsts pārvaldē, sabiedriskajos plašsaziņas līdzekļos, valsts amatpersonu komunikācijā). Līdz ar to jāatzīst, ka tieši subjektīvais faktors jeb lingvistiskā attieksme latviešu etnolingvistisko vitalitāti neļauj atzīt par atbilstīgu valodu konkurences situācijai.

Secinājumi

Latviešu valodas konkurētspēja

Kā redzam, uz pasaules valodu daudzveidības fona latviešu valodas objektīvās pozīcijas ir pat ļoti labas. Nav nekāda pamata latviešus saukt par mazu tautu un latviešu valodu – par „mazu" valodu. Pēc runātāju skaita latviešu valoda pieder pat pasaules 200 „lielākajām" valodām. Latviešu valodas konkurētspēju stiprina arī tās pozīcijas valsts un pašvaldību institūcijās, bruņotajos spēkos un izglītības, arī augstākās izglītības, sistēmā, kā arī aizvien pieaugošais latviešu valodas kā otrās valodas runātāju skaits un īpatsvars minoritāšu starpā. Oficiālās valodas statuss Eiropas Savienībā ir nozīmīgs stimuls latviešu terminoloģijas un valodas noturībai tik nozīmīgās valodas standartizētās (literārās valodas) formas attīstībai. Latviešu valodas konstitucionālais statuss, Valsts valodas likums un tā

izpildes noteikumi ir nodrošinājuši nepieciešamo juridisko ietvaru valsts valodas lietošanai un attīstībai (Druviete, Kārkliņa u. c. 2014).

Tomēr Latvijas etnodemogrāfiskajā un ģeopolitiskajā situācijā valodas situācijas izpratnei nepietiek tikai ar statistikas datiem un tiesību aktiem, jo tie nedod pilnīgu priekšstatu ne par valodu konkurences faktisko stāvokli, ne par tās turpmākās attīstības perspektīvām. Objektīvi izmērāmi un aprakstāmi valodas situācijas parametri jāanalizē plašā vēsturiskā un starptautiskā kontekstā un ciešā saistībā ar kvalitatīvos pētījumos konstatējamo valodas kolektīva lingvistisko attieksmi. Šī attieksme savukārt ir atkarīga ne tikai no paaudzēs nostiprinātiem naratīviem, kam Latvijā nereti piemīt valodas apdraudētības un nolemtības aura, bet arī no sabiedrības zināšanām par valodām un to konkurenci gan pasaulē, gan Latvijā. Latviešu valodas aģentūras pētījumi (īpaši – Valodas situācija 2011) un arī šis, jaunākais, izdevums atspoguļo valodas situācijas dinamiku faktu, nevis pieņēmumu valodā. Mūsu rīcībā ir skaidrs plāns – „Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam" (2014), kurā paredzēts arī nepieciešamais valsts finansējums sociolingvistisko funkciju uzturēšanai. Latviešu valodas tagadnes un nākotnes izvērtēšanā nav vietas ne bezrūpīgai vieglprātībai, ne demoralizējošam pesimismam, bet mērķtiecīgai un saskaņotai valsts institūciju, sabiedrisko organizāciju un visas sabiedrības darbībai latviešu valodas attīstībai labvēlīgo faktoru stiprināšanā un nelabvēlīgo faktoru novēršanā vai mazināšanā.

2

VALODAS LATVIJĀ: VALSTS VALODA, VALODU PRASME, VALODAS IZGLĪTĪBĀ

(Kertu Kibermane, Gunta Kļava)

2

VALODAS LATVIJĀ: VALSTS VALODA, VALODU PRASME, VALODAS IZGLĪTĪBĀ

Latvijas valodas politikas īstenošanas virzieni atbilst trim aspektiem: juridiskajam, pedagoģiskajam un lingvistiskajam, t. i., valsts valodas politikas īstenošanas normatīvais nodrošinājums, valsts valodas apguves joma, ietverot teorētisko un praktisko tās pusi, un valodas vispusīga izpēte. Tādējādi tiek nodrošināta valsts valodas pilnvērtīga funkcionēšana atbilstoši statusam. Latvijas valodas politikas īstenošanas pamatprincipi un pamatojums noteikti gan jaunajās „Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam", gan precīzāk aprakstīti Latviešu valodas aģentūras 2011. gadā izdotajā apjomīgajā pētījumā par valodas situāciju Latvijā no 2004. līdz 2010. gadam (Valodas situācija 2011, 16–21). Veiksmīgai valodas politikas īstenošanai jo būtiski ir strādāt koordinēti, nodrošinot saskaņotu darbību visos trīs nosauktajos aspektos, un pozitīvi rezultāti kādā no valodas politikas īstenošanas virzieniem ir ciešā šo aspektu savstarpējā mijiedarbībā. Turklāt valodas politikas izpildītājiem jābūt ne tikai valsts iestādēm, pārstāvot katrai savu jomu, bet visai sabiedrībai. Piemēram, valodas lietojuma paplašināšanās nav iedomājama bez valodas prasmes kvantitatīva un arī kvalitatīva pieauguma, bez pozitīvas lingvistiskās attieksmes nostiprināšanās; savukārt valodas prasmes paaugstināšanās nav iedomājama bez attiecīgiem pedagoģiskiem resursiem u. tml. Valodas situācijas vērtējumā īpaši analizējami reālā valsts valodas statusa pamatelementi – valodas prasme, valodas lietošana un attieksme pret valodu.

Pētījumā izmantotie dati

Valodas situācijas (2010–2015) analīzē izmantoti vairāku kvantitatīvo un kvalitatīvo aptauju dati[1] un citi pētījumi dažādos valodas politikas īstenošanas virzienos.

Šī pētījuma pamatā ir šādu kvantitatīvo aptauju dati:

- *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte.* Kvantitatīvā pētījuma rezultātu ziņojums. Pasūtītājs: LVA. Īstenotājs: SIA „Aptauju aģentūra", 2012 (turpmāk – LVA aptauja 2012);
- *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte.* Kvantitatīvā pētījuma rezultātu ziņojums. Pasūtītājs: LVA. Īstenotājs: SIA „Excolo Latvia", 2014 (turpmāk – LVA aptauja 2014);
- *Tautas skaitīšana.* Centrālā statistikas pārvalde, 2011. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/tautas-skaitisana-28290.html* [Skatīts: 14.11.2014.];
- *Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika.* LU FSI, 2015.

[1] Norāde uz izmantoto datu avotu pētījumā minēta pie attēla vai tekstā.

Pētījumā izmantoti dati arī no citiem avotiem un pētījumiem, piemēram,

- *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Pasūtītājs: VVA. Īstenotājs: „Data Serviss", 2004;
- *Latvijas valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*. Pasūtītajs: LVA. Īstenotājs: „Data Serviss", 2009 (turpmāk – LVA aptauja 2009);
- *Piederības sajūta Latvijai*. Sabiedriskās domas pētījumu centrs „SKDS". Rīga, 2014 (turpmāk – SKDS 2014);
- *Valodas ideoloģija un plašsaziņas līdzekļi: televīzija*. Sociolingvistisks pētījums. K. Kibermane, G. Kļava, L. Lauze, K. Tihomirova. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015;
- *Valsts valodas prasmes pārbaude Latvijā: rezultāti un to analīze (2009–2012)*. Pētījums. V. Ernstsone, A. Lazareva, B. Mūrniece-Buļeva. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2013. Pieejams: *http://valoda.lv/downloadDoc_903/mid_509*. [Skatīts: 15.07.2015.]

2.1. Valodas politikas īstenošanas virzieni

Valsts valodas politikas pamatnostādnes

Galvenais politikas plānošanas dokuments, kas bija spēkā šajā pētījumā apskatāmajā periodā valsts valodas politikas īstenošanā, ir „Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam". Tajā noteikti galvenie darbības virzieni, lai nodrošinātu valsts valodas pilnvērtīgu funkcionēšanu. Balstoties uz valsts valodas politikas mērķi – nodrošināt latviešu valodas ilgtspēju, tās lingvistisko konkurētspēju Latvijas un pasaules valodu tirgū, dokumentā noteikti politikas īstenošanas virzieni:

- valsts valodas statusa juridiskais nodrošinājums;
- valsts valodas prasmes nodrošinājums – latviešu valodas prasmes nepieciešamības popularizēšana, latviešu valodas izglītības kvalitātes pilnveide, latviešu valodas apguves veicināšana diasporā;
- valsts valodas zinātniskas izpētes nodrošinājums;
- sabiedrības līdzdalības valsts valodas politikas īstenošanā nodrošinājums;
- latviešu valodas nodrošinājums literatūrā un mākslā.

Lai gan latviešu valodas pozīcijas pasaulē, vērtējot pēc vairākiem sociolingvistiskiem kritērijiem (sk. šī pētījuma 1. nodaļu), ir augstas un stabilas, ņemot vērā mūsdienu akūto valodu ekonomiskās vērtības izraisīto konkurenci un pārmaiņas sabiedrības lingvistiskajā pārliecībā, nevar paļauties vien uz pašas latviešu valodas spēju pilnvērtīgi funkcionēt – tai nepieciešams institucionāls un arī katra runātāja individuāls atbalsts.

Valsts valodas politikas saikne ar citām jomām

Darbs valodas aizsardzībā, kopšanā un ilgtspējas nodrošināšanā mūsdienu globalizācijas apstākļos nav vienkāršs, tas ir pakļauts dažādiem lingvistiskiem un ekstralingvistiskiem apstākļiem (3. att.), kurus ir grūti prognozēt un kas var mainīt valodas stāvokli, bet uz kuriem valodas politikā ir jāreaģē samērā ātri. Spilgtākais piemērs ir 2015. gadā aktuālais jautājums – valodas apguves nodrošināšana bēgļiem, kur risinājums bija jārod īsā laika posmā. Jebkurš notikums dažādos valodas runātāju kolektīvos izraisa noteiktu reakciju un lingvistisko uzvedību, kas labākajā gadījumā palīdz valodas attīstības darbā, bet bieži vien ir tieši pretēji.

3. att. Faktori, kas ietekmē valodas situāciju. Attēls: „Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam" (9. lpp.)

Viens no spilgtākajiem piemēriem dažādu faktoru ietekmei uz valodas attīstību ir situācija pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā, kad strauji pieauga nepieciešamība pēc latviešu terminoloģijas dažādās jomās, tādējādi veicinot arī latviešu valodas un attiecīgās lingvistikas nozares attīstību (Valodas situācija 2011, 25). Tāpat valodas attīstību un ilgtspēju ietekmē pat it kā mazāk nozīmīgi apstākļi, kas tomēr var kļūt par vispārēju un būtisku pozitīvu vai gluži pretēji – negatīvu – izmaiņu cēloni. Kā uzsver I. Druviete (Druviete 2011b), valodā un arī valodas politikā sīkumu nav – katra individuāla vai kolektīva izvēle runāt vai nerunāt televīzijā latviešu valodā, rakstīt vai nerakstīt gramatiski pareizas galotnes uzvārdos, veidot vai neveidot uzvārdus sieviešu dzimtē var radīt un rada nozīmīgas pārmaiņas ne tikai valodas situācijā un valodas lietojumā, bet arī pašā valodas sistēmā. Latviešu valodas jautājumi – gan valodas kvalitāte, gan arī tās lietojums – vienmēr ir bijuši sabiedrībā aktuāli. Publiskā viedokļa paušana par to, cik sliktā situācijā ir latviešu valoda, no vienas puses, turpina vairot mītu par latviešu valodas apdraudētību. Taču, no otras puses, šī paaudzēs iemantotā pārliecība par vienmēr esošajiem draudiem valodai liek domāt un runāt par valodu

Valoda – katra runātāja īpašums

plašā sabiedrībā. Tieši valodas mītiem un priekšstatiem ir liela ietekme uz valodas politiku un tās īstenošanu – tie ietekmē sabiedrības attieksmi pret savu valodu, pret citām valodām (un to runātājiem) un citu valodu runātāju tiesībām, un tas var radīt izaicinājumus valstī īstenotajai valodas politikai (Schiffmann 2004, 67).

Faktori, kas ietekmē valodas politikas īstenošanu

Valsts valodas politika ir sensitīva un īpaša joma, „gan ņemot vērā tās kā valsts simbola un nacionālās identitātes pamatelementa nozīmi, gan – apsvērumu, ka valodas pastāvēšana, attīstība un ilgtspēja ir tieši atkarīga gan no tās lietotājiem, gan faktoriem, kas savstarpējā mijiedarbībā var būtiski iespaidot politikas ietvaros plānotos rezultātus" (Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam). Izstrādājot valodas politikas īstenošanas virzienus, tiek ņemti vērā visi faktori, kas balstīti konkrētas sabiedrības un valsts vēsturiskajos, sociālajos, kultūras, tradīciju u. c. apstākļos – katrā valstī šie apstākļi atšķiras, tāpēc viena recepte, kā sasniegt noteiktus mērķus valodas politikā, neder (Schiffmann 2004, 280). Notikumi valstī un valodas politikā no 2010. līdz 2015. gadam (kā piemēru šeit var minēt kaut vai plašāk publiski apspriestos notikumus – t. s. valodas referendumu, deputātu valsts valodas prasmes jautājumu, valodas lietojumu plašsaziņas līdzekļos, situāciju pasaules migrācijas procesu kontekstā – bēgļu integrācijas iespējas u. c.) ir ietekmējuši gan valodas situāciju, gan valodas politikas rīcības virzienu izstrādi un arī valodas institūciju darbu – īpaši juridiskajā un pedagoģiskajā aspektā.

2.2. Latvijas valodas situācija etnodemogrāfiskā skatījumā

Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits

Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits samazinās katru gadu. Apskatāmā perioda sākumā, 2010. gada 1. janvārī, Latvijā dzīvoja 2 120 504 iedzīvotāji un perioda beigās, 2015. gada 1. janvārī, aptuveni 1 986 096 iedzīvotāji; tas nozīmē, ka Latvijas iedzīvotāju skaits apskatāmajā periodā ir samazinājies par 6,3 % (Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) dati, 4. att.).

Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanos nosaka gan negatīvie dzimstības rādītāji, gan emigrācija. Mirušo skaits Latvijā joprojām ik gadu pārsniedz dzimušo skaitu. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums 2010. gadā bija –10 259, 2011. gadā –9715, 2012. gadā –9128, 2013. gadā –8095 un 2014. gadā –6720 (CSP dati).

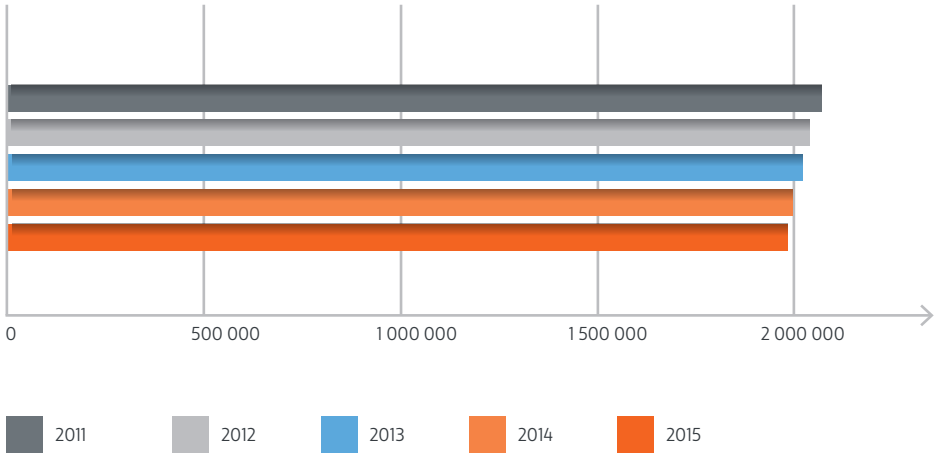

4. att. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits 2010.–2015. gadā (gada sākumā). Dati: CSP

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs

2011. gada tautas skaitīšanas dati liecina, ka Latvijā dzīvo vairāk nekā 160 tautību iedzīvotāji. Pēc 2015. gada 1. janvāra datiem, 61,6 % no Latvijas iedzīvotājiem ir latvieši, bet 38,4 % – citu tautību pārstāvji (5. att.). Lai gan latviešu skaits (tāpat kā citu tautību pārstāvju skaits) katru gadu samazinās, Latvijā dzīvojošo latviešu īpatsvars lēnām pieaug. Latviešu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā Latvijā kopš 2011. gada ir pieaudzis par 1,1 %. Neraugoties uz šīm izmaiņām, Latvijas pamattautības skaita rādītāji joprojām ir zemākie ES valstu vidū. Citu Latvijā dzīvojošo etnisko grupu pārstāvju skaits un īpatsvars lēnām samazinās. Visātrāk apskatāmajā periodā samazinājies krievu tautības iedzīvotāju īpatsvars – no 26,8 % 2011. gadā līdz 25,8 % 2015. gadā (8. tab.).

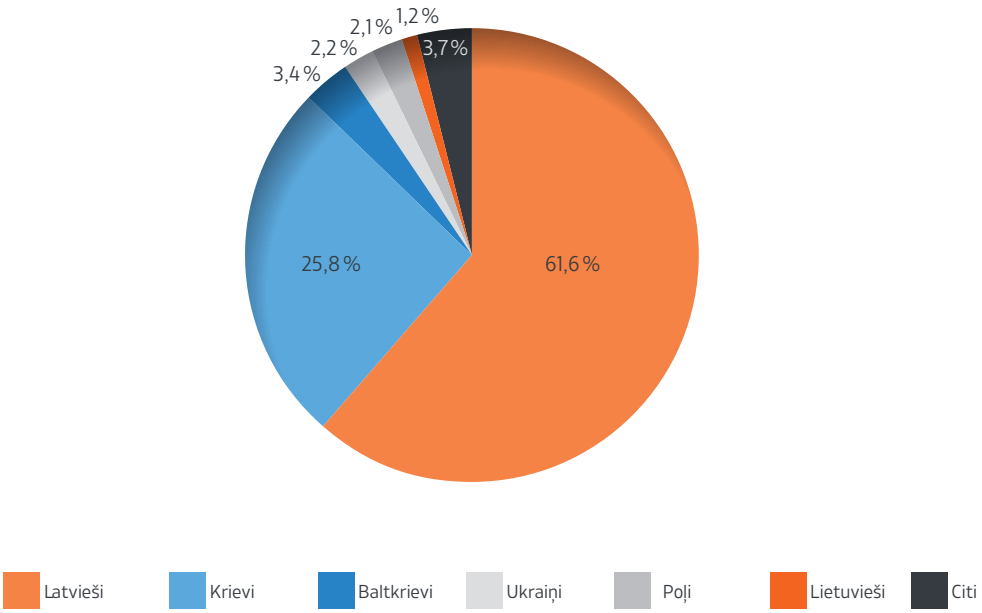

5. att. Pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs 2015. gadā. Dati: CSP

	2011	%	2015	%	
Kopā	2 074 605	100 %	1 986 096	100 %	
Latvieši	1 255 785	60,5 %	1 223 650	61,6 %	+1,1 %
Krievi	556 434	26,8 %	512 400	25,8 %	-1 %
Baltkrievi	73 781	3,6 %	67 318	3,4 %	-0,2 %
Ukraiņi	49 134	2,4 %	44 709	2,2 %	-0,2 %
Poļi	47 201	2,3 %	42 466	2,1 %	-0,2 %
Lietuvieši	26 924	1,3 %	24 485	1,2 %	-0,1 %
Ebreji	6 495	0,3 %	5 185	0,3 %	
Čigāni	6 643	0,3 %	5 388	0,3 %	
Vācieši	3 127	0,2 %	2 886	0,2 %	
Igauņi	2 085	0,1 %	1 839	0,1 %	
Citas tautības, iesk. neizvēlētu un nenorādītu tautību	46 996	2,2 %	55 671	2,8 %	+0,4 %

8. tab. Pastāvīgo iedzīvotāju etniskā sastāva izmaiņas 2011.–2015. gadā. Dati: CSP

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs reģionos

Lielākais latviešu īpatsvars ir Vidzemes reģionā (2015. gadā 86,5 % iedzīvotāju bija latvieši) un Kurzemes reģionā (76,2 %). Toties mazāk nekā puse iedzīvotāju uzskata sevi par latviešiem Latgalē (45,5 %) un Rīgā (45,9 %), kur dzīvo daudz krievu (2015. gadā Rīgā – 38 %, Latgalē – 37,3 %). Iedzīvotāju skaits samazinās visos reģionos. Visā valsts teritorijā lēni, bet proporcionāli pieaug latviešu īpatsvars iedzīvotāju vidū. Piemēram, 1989. gadā 36,5 % no Rīgas iedzīvotājiem bija latvieši, 2000. gadā latviešu īpatsvars Rīgā bija pieaudzis līdz 41 % un 2015. gadā – līdz 45,9 %. Krievu īpatsvars Rīgā ir samazinājies no 47,3 % 1989. gadā līdz 43,9 % 2000. gadā un līdz 38 % 2015. gadā (9. tab.).

	Latvieši	Krievi	Baltkrievi	Ukraiņi	Poļi	Lietuvieši	Čigāni	Citas tautības[2]
Rīgas reģions	45,9 / +1,2[3]	38,0 / -1,4	3,9 / -0,2	3,5 / -0,2	1,9 / -0,1	0,8 / -0,1	0,1 / 0	5,9 / +0,8
Pierīgas reģions	71,8 / +0,9	18,6 / -0,9	2,7 / -0,2	1,8 / -0,1	1,3 / 0	0,8 / 0	0,3 / 0	2,7 / +0,3
Vidzemes reģions	86,5 / +0,9	9,0 / -0,7	1,3 / -0,1	0,8 / -0,1	0,8 / 0	0,4 / 0	0,2 / 0	1,0 / 0
Kurzemes reģions	76,2 / +1,3	14,2 / -0,7	2,0 / -0,1	2,5 / -0,1	0,7 / -0,1	2,7 / -0,2	0,5 / -0,1	1,2 / 0
Zemgales reģions	70,6 / +1,4	17,2 / -0,8	3,9 / -0,2	1,7 / -0,2	1,7 / -0,1	2,9 / -0,2	0,4 / -0,1	1,6 / +0,2
Latgales reģions	45,5 / +0,9	37,3 / -1	5,2 / -0,2	1,3 / -0,1	6,6 / -0,3	0,6 / 0	0,4 / 0	3,1 / +0,7

9. tab. Pastāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs reģionos 2015. gadā (salīdzinājumā ar 2011. gadu) (%). Dati: CSP

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs vecumgrupās

2011. gada tautas skaitīšanas rezultāti parāda, ka darbspējīgo pastāvīgo iedzīvotāju tautiskā piederība krietni atšķiras dažādās vecumgrupās (6. att.). Jo jaunāka paaudze, jo vairāk tajā ir cilvēku, kuri uzskata sevi par latviešiem, un jo mazāk mazākumtautību pārstāvju, piemēram, krievu un baltkrievu. Ja vecumgrupā no 55 līdz 64 gadiem sevi par latviešiem uzskata tikai puse iedzīvotāju, tad vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem sevi par latviešiem uzskata 70,6 % iedzīvotāju. Vecumgrupā no 55 līdz 64 gadiem sevi par krieviem uzskata aptuveni trešdaļa, bet vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem sevi par krieviem uzskata tikai aptuveni piektdaļa.

[2] Ieskaitot neizvēlētu un nenorādītu tautību.
[3] Salīdzinot ar 2011. gadu.

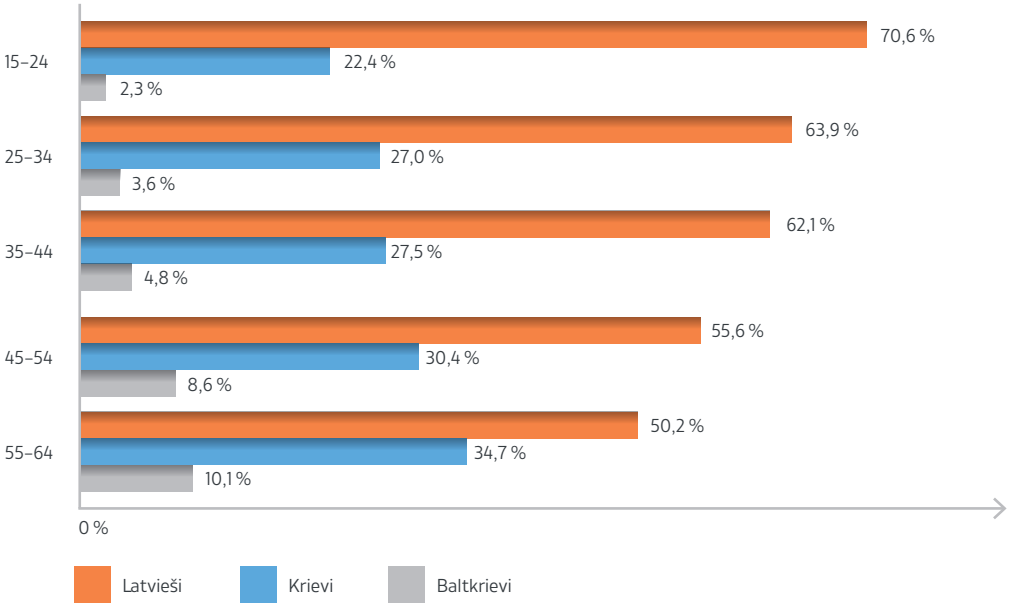

6. att. Latvijas darbspējīgie pastāvīgie iedzīvotāji pēc tautības 2011. gadā (dažādas vecumgrupas). Dati: 2011. gada tautas skaitīšana

Emigrācija un imigrācija

Emigrācija Latvijā, pēc oficiālajiem datiem, joprojām ir liela, bet apskatāmajā periodā tā ir samazinājusies (7. att.). 2010. gadā no Latvijas emigrēja 39 651 iedzīvotājs, 2011. gadā – 30 311, 2012. gadā – 25 163, 2013. gadā – 22 561, 2014. gadā – 19 017 iedzīvotāji. Lai gan pēdējos gados emigrācija ir samazinājusies, pirms 2008. gada emigrācijas līmenis ir bijis izteikti zemāks. Tā kā liela daļa emigrantu nereģistrē savu aizbraukšanu un paliek reģistrēti Latvijas pašvaldībās, CSP datos šie cilvēki tiek uzskatīti par Latvijas iedzīvotājiem. No 2010. līdz 2014. gadam visvairāk cilvēku no Latvijas emigrējuši uz ES-15[4] valstīm – katru gadu aptuveni 70–80 % no emigrantiem aizbraukuši uz šīm valstīm (CSP dati).

Imigrantu izcelsmes valstis

Iepriekš Latvijā visvairāk imigrantu ieradušies no valstīm, kas nav ES dalībvalstis, piemēram, no NVS valstīm, taču laika posmā no 2010. gada līdz 2014. gadam visvairāk iebraucēju ieradušies no ES dalībvalstīm (55,6 %, galvenokārt no ES-15 valstīm). No NVS valstīm ir bijusi tikai trešdaļa iebraucēju. Jāuzsver arī, ka apskatāmajā periodā iebraucēju skaits Latvijā ir vairākkārt palielinājies (2010. gadā – 4011 cilvēki, 2011. gadā jau 10 234 cilvēki, 2012. gadā – 13 303, 2013. gadā – 8299 un 2014. gadā – 10 365 cilvēki). Tik daudz iebraucēju kā 2012. gadā pēdējo reizi Latvijā tika reģistrēti 1991. gadā – 14 684 (CSP dati).

[4] Austrija, Beļģija, Dānija, Grieķija, Francija, Īrija, Itālija, Lielbritānija, Luksemburga, Nīderlande, Portugāle, Somija, Spānija, Vācija un Zviedrija.

Jaunās tendences

Kopējais ārvalstnieku skaits, kas Latvijā uzturas ar pastāvīgās uzturēšanās vai termiņuzturēšanās atļauju, laika posmā no 2009. gada līdz 2015. gadam ir palielinājies no 49 871 līdz 84 037 personām (Kļave, Šūpule, Zepa 2015, 2), t. i., 4,2 % no kopējā iedzīvotāju skaita. Patvēruma meklētāju skaits Latvijā ir joprojām neliels, lai gan katru gadu nedaudz pieaug. Turklāt 2015. gadā Latvija ir sākusi uzņemt patvēruma meklētājus kā Eiropas programmas migrācijas jomā dalībvalsts, taču skaits – 531 patvēruma meklētājs divu gadu laikā – statistiskos rādītājus būtiski nemainīs (informāciju sk. Iekšlietu ministrijas mājaslapā: *http://www.iem.gov.lv/lat/patveruma_mekletaji_es_un_latvija/files/text/Atbildes.pdf*). Šis fakts ir nozīmīgs citā aspektā, resp., valodas apguves un integrācijas aspektā, ņemot vērā šo cilvēku iepriekšējo mācīšanās pieredzi, kultūras un sociālās atšķirības. No 2010. gada līdz 2015. gada 31. augustam Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP) saņēmusi 1335 patvēruma pieteikumus, no tiem starptautiskās aizsardzības statuss (bēgļa vai alternatīvais statuss) piešķirts 155 cilvēkiem (PMLP 2015). Līdz šim vislielākais patvēruma pieteikumu skaits saņemts 2014. gadā, kad Latvijā patvērumu lūdza 364 cilvēki, galvenokārt no Gruzijas (166), Ukrainas (75), Sīrijas (34) un Irākas (21).

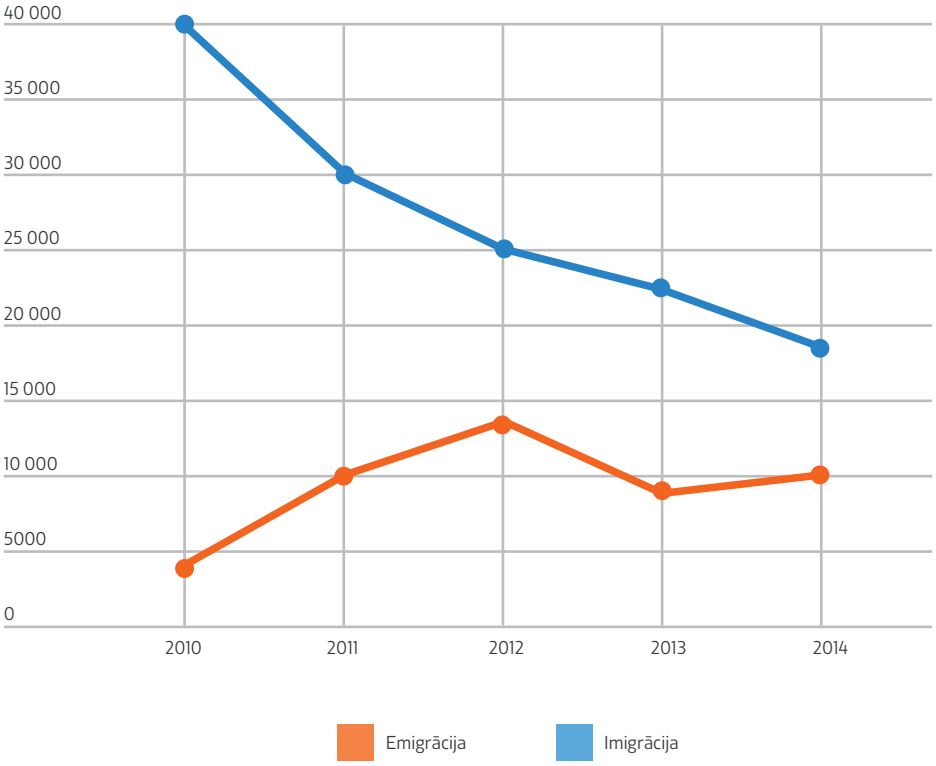

7. att. Emigrācija un imigrācija Latvijā 2010.–2015. gadā. Dati: CSP

Neraugoties uz iebraucēju skaita palielināšanos, Latvijas migrācijas saldo joprojām ir negatīvs (2010. gadā –35 640, 2011. gadā –20 077, 2012. gadā –11 860, 2013. gadā –14 262 un 2014. gadā –8652).

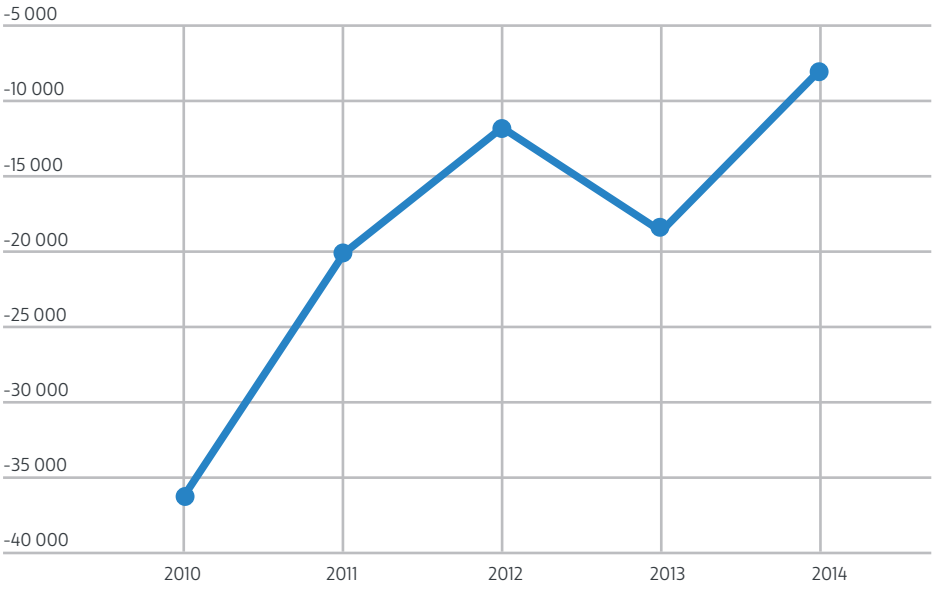

8. att. Latvijas migrācijas saldo 2010.–2015. gadā. Dati: CSP

Etnodemogrāfisko faktoru ietekme uz latviešu valodas situāciju

Iepriekš uzskaitītie vispārīgie etnodemogrāfiskie dati par Latvijas iedzīvotājiem iezīmē latviešu valodas situāciju. Identificēšanās ar tautību Latvijas iedzīvotāju vidū vairāk vai mazāk sakrīt ar dzimto valodu – latviešu un krievu etniskā piederība sakrīt ar piederību tautībai, atšķirības ir citu tautību pārstāvju vidū (Valodas situācija Latvijā 2011, 51). Etniskajā (un tātad arī lingvistiskajā) skatījumā Latvijā no pārējā fona joprojām izceļas Latgales un Rīgas reģions, kur mazākumtautību pārstāvji veido vairākumu un tikai mazāk nekā puse no iedzīvotājiem uzskata sevi par latviešiem. Lai gan katru gadu latviešu īpatsvars visā Latvijas teritorijā pieaug un to varētu uzskatīt par pozitīvu tendenci latviešu valodas lietojuma pieaugumā, latviešu skaits Latvijā katru gadu skaitliski samazinās negatīvā dabiskā pieauguma un emigrācijas rezultātā. Tāpēc nevar apgalvot, ka latviešu valodas vide Latvijā paplašinātos. Taču pasaules valodu kopskatījumā latviešu valodas situācija ir laba – pēc runātāju skaita tā ir viena no lielākajām pasaules valodām (150.–200. vietā no aptuveni 7000 valodām, sk. vairāk 1. nodaļā), kā arī viena no 100 pasaules valsts (oficiālajām) valodām.

2

VALODAS LATVIJĀ: VALSTS VALODA, VALODU PRASME, VALODAS IZGLĪTĪBĀ

Aktualitātes valodas situācijā diasporā

Līdz ar latviešu diasporas kopienu palielināšanos iepriekšējos gados krietni pieaudzis ārvalstīs latviski runājošo skaits. Pēc LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieka M. Goldmaņa aprēķiniem, ārvalstīs dzīvo aptuveni 365 000 Latvijas valstspiederīgo, vislielākās latviešu diasporas kopienas atrodas Lielbritānijā, Vācijā, Īrijā un ASV (Mieriņa, Koroļeva 2015, 31). Skaidrs, ka, dzīvojot ārzemēs, latviešu valodas lietojums latviešu vidū samazinās un funkcionāli sašaurinās. Lai gan liela daļa (63 %) emigrantu jūtas drīzāk piederīgi Latvijai nekā valstij, kurā dzīvo šobrīd, vairums Latvijas valstspiederīgo drīzāk neplāno no ārvalstīm atgriezties (aptuveni 30 % domā, ka neatgriezīsies nekad, un 40 % uzskata, ka viņi varētu atgriezties tikai noteiktos apstākļos). Pozitīvi, ka daudzi (70 %) uzskata – ir svarīgi, lai viņu bērni, dzīvojot ārvalstīs, brīvi pārvaldītu latviešu valodu; papildus tam 25 % uzskata, ka viņu bērniem pietiks ar latviešu sarunvalodas prasmi (Latvijas emigrantu kopienas 2015). Lai ārvalstīs dzīvojošie bērni brīvi pārvaldītu latviešu valodu, nepietiek ar to, ka tā tiek runāta ģimenē un ar draugiem; bērniem būtu jāizmanto valoda arī citās sociolingvistiskajās vidēs, piemēram, skolā. Kaut arī pēdējos gados diasporas kopienām piedāvāts daudzpusīgs atbalsts latviešu valodas un kultūras uzturēšanai, būtiski samazinās latviešu valodas lietojums, un mītnes zemes valodas prasme bērniem ir labāka nekā latviešu valodas prasme (Latvijas emigrantu kopienas 2015; vairāk par to sk. 4. nodaļā).

Turpmāk gaidāms, ka valodas situācija kļūs daudzveidīgāka arī iebraucēju skaita pieauguma dēļ. Latvija kļūst arvien pievilcīgāka ārvalstu pilsoņiem – gan brīvprātīgajiem, gan piespiedu imigrantiem. Līdz šim ārvalstnieki lielākoties iebraukuši Latvijā brīvprātīgi – ģimenes vai nodarbinātības dēļ –, bet kopš 2010. gada grozījumiem Imigrācijas likumā – sakarā ar iespēju iegādāties nekustamo īpašumu Latvijā (Providus 2014; Kļave, Šūpule, Zepa 2015, 34).

Bēgļi un patvēruma meklētāji Latvijā

Patvēruma meklētāju skaits, kā jau minēts iepriekš, Latvijas ieceļotāju vidū līdz šim ir bijis pavisam neliels. Taču līdz ar bēgļu skaita strauju pieaugumu visā pasaulē, gaidāms, ka arvien vairāk patvēruma meklētāju turpmāk ieradīsies arī Latvijā. Iebraucēji ir būtiski ekonomikas attīstības nolūkā, lai novērstu darbaspēka trūkumu, kas radies sabiedrības novecošanās, iedzīvotāju negatīvā dabiskā pieauguma un emigrācijas dēļ. Pēc sabiedriskās politikas centra „Providus" veiktā pētījuma datiem (Providus 2014), valsts cer uz augsti kvalificētiem iebraucējiem, taču vēl pavisam nesen Latvija starptautiskajā salīdzinājumā tikusi uzskatīta par nelabvēlīgu vidi ieceļotājiem un viņu bērniem, tāpēc „Latvijas galvenie izaicinājumi šajā jomā ir atrast līdzsvaru starp iebraucēju pienākumiem un tiesībām, kā arī radīt apstākļus, lai iebraucējiem ir iespējas mācīties latviešu valodu."

Imigrantu integrēšanai lielu uzmanību pievērš ES, atbalstot dalībvalstis arī finansiāli. Apskatāmajā periodā īpaša uzmanība pievērsta trešo valstu valstspie-

derīgo integrēšanai Latvijā, t. sk. arī latviešu valodas mācīšanai patvēruma meklētājiem. Tā kā šī ir pavisam jauna pieredze ne tikai atbildīgajām iestādēm Latvijā, bet arī sabiedrībai, šim jautājumam veltītā uzmanība 2015. gada nogalē (un arī turpmāk) ir bijusi liela. Prognozējams, ka bēgļu un viņu integrācijas jautājums, pat neskatoties uz skaitliski it kā nelielo šo cilvēku skaitu, būs aktuāls vēl ilgi.

2.3. Latvijas iedzīvotāju valodu prasme

Dzimtā valoda

Pēc Eiropas Komisijas 2012. gada aplēsēm, latviešu valodu kā dzimto valodu runā aptuveni 1,55 miljoni cilvēku pasaulē, bet latviešu valodu kā otro valodu runā 497 000 cilvēku Latvijā (Lewis, Simons, Fennig 2015). Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, 63,4 % aptaujāto norāda latviešu valodu kā vienu no viņu dzimtajām valodām[5], un 35,1 % kā dzimto valodu nosauc krievu valodu.

Valodu lietojums mājās

2011. gada tautas skaitīšanā uzdots jautājums par mājās pārsvarā lietoto valodu. Iegūtie rezultāti proporcionāli līdzinās LVA aptaujā 2014 iegūtajiem datiem par dzimto valodu. Pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem, Latvijā latviešu valodu mājās pārsvarā lieto 1,16 miljoni cilvēku, t. i., 62,1 % valsts pastāvīgo iedzīvotāju (9. att.). Par to, cik cilvēku ārvalstīs runā latviešu valodā kā dzimtajā valodā, nav precīzu datu. Krieviski mājās Latvijā pārsvarā runā 699 000 iedzīvotāju, t. i., 37,2 %. Tautas skaitīšanā iedzīvotāji reti norādījuši kādu citu valodu kā savu dzimto valodu. Pēc tautas skaitīšanas rezultātiem, 0,7 % iedzīvotāju mājās runā citās valodās, visvairāk baltkrievu, ukraiņu, poļu un lietuviešu valodā.

Tā kā Latvijā katru gadu palielinās latviešu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā, pieaug arī latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju procentuālais īpatsvars (2000. gada tautas skaitīšanas dati – 58,2 %), kamēr krievu valodas kā dzimtās valodas runātāju īpatsvars samazinās (2000. gadā – 37,5 %). Toties absolūtajos skaitļos latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju skaits Latvijā pastāvīgi samazinās, jo nemitīgi sarūk iedzīvotāju skaits.

[5] LVA aptaujā 2014 respondenti varēja nosaukt vairākas dzimtās valodas.

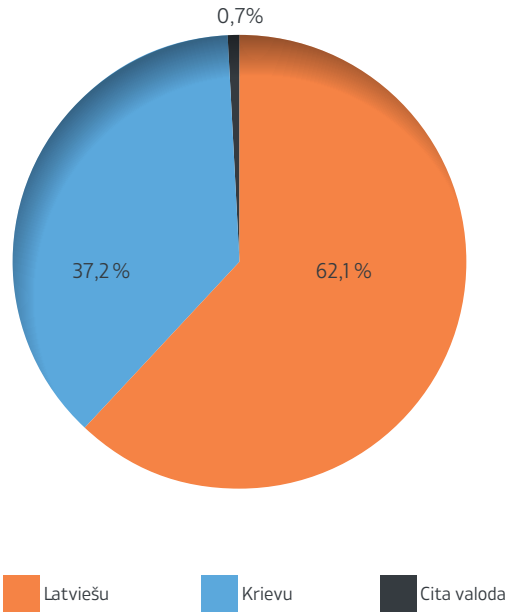

9. att. Mājās pārsvarā lietotā valoda 2011. gadā. Dati: CSP, 2011. gada tautas skaitīšana

Mājās pārsvarā lietotā valoda pēc tautībām

Mājās visbiežāk runātās valodas – latviešu un krievu

Mājās lietotā valoda lielākoties sakrīt ar dzimto valodu un etnisko piederību. Pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem, latvieši pārsvarā mājās lieto latviešu valodu (85,2 %) un mazāk – krievu valodu (7 %). Aptuveni 4/5 Latvijas mazākumtautību iedzīvotāju mājās runā krieviski (2011. gada tautas skaitīšana – 77,8 %, SKDS 2014 – 79,6 %), kamēr apmēram desmitdaļa pārsvarā mājās runā latviešu valodā (2011. gada tautas skaitīšana – 8,9 %, SKDS 2014 – 9,6 %). Pēc SKDS 2014 datiem, aptuveni 8,4 % mazākumtautību iedzīvotāju mājās runā vienlīdz lielā mērā gan latviski, gan krieviski.

No t. s. lielajām minoritātēm Latvijā krievi ir vienīgie, kas mājās pārsvarā lieto savu etnisko valodu, t. i., krievu valodu (86,2 %). Mājās krievi runā latviski retāk (5,9 %). Toties pārējie Latvijas mazākumtautību pārstāvji runā retāk savā etniskajā valodā, bet gan drīzāk latviski vai krieviski. Latvijā dzīvojošie lietuvieši un igauņi mājās pārsvarā runā latviski (54,3 % un 44,7 %), mazāk – krieviski (26,7 % un 37,7 %). Latvijā dzīvojošie poļi, ukraiņi un baltkrievi mājās galvenokārt lieto krievu valodu – attiecīgi 68,2 %, 76,4 % un 79,7 %. Tikai 17,8 % poļu, 8 % ukraiņu un 9,3 % baltkrievu mājās lieto latviešu valodu. Savas tautības valodu mājās izmanto ļoti maz lietuviešu, poļu, ukraiņu un baltkrievu: tikai 7,4 % no Latvijā dzīvojošiem lietuviešiem mājās pārsvarā izmanto lietuviešu valodu, 3,2 % poļu – poļu valodu, 3,1 % ukraiņu – ukraiņu valodu un 0,7 % baltkrievu – baltkrievu valodu (2011. gada tautas skaitīšanas dati).

Dzimtā valoda dažādās vecumgrupās

Tā kā jaunākās paaudzes vidū vairāk cilvēku uzskata sevi par latviešiem nekā vecākajā paaudzē, Latvijas jaunieši kā dzimto valodu biežāk minējuši latviešu valodu (10. att.). Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, jaunieši no 15 līdz 24 gadiem vairāk nekā citu vecumgrupu pārstāvji norāda, ka viena no viņu dzimtajām valodām ir latviešu valoda, pat 71,8 %, savukārt to pašu norāda 61–64 % pārējo vecumgrupu pārstāvju. Līdzīgas proporcijas parādās arī 2011. gada tautas skaitīšanas datos par mājās lietoto valodu – jaunākā paaudze krietni vairāk nekā vecākā paaudze mājās pārsvarā lieto latviešu valodu.

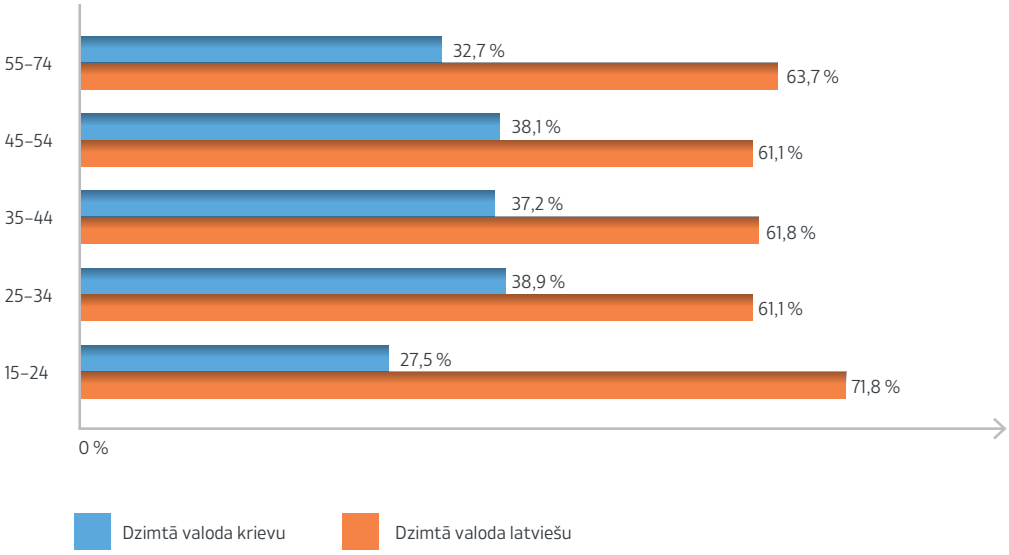

10. att. Dzimtā valoda dažādās vecumgrupās. Dati: LVA aptauja 2014

Dzimtā valoda Latvijas reģionos

Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē, kā arī Pierīgā lielākoties dzīvo latvieši, tāpēc šo reģionu iedzīvotāju dzimtā valoda visbiežāk ir latviešu valoda (11. att.). Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, Vidzemes reģionā 88,8 % iedzīvotāju runā latviešu valodu kā dzimto valodu, Kurzemē – 79,7 %, Zemgalē – 76,4 % un Pierīgā – 74,1 %. Savukārt Latgalē un Rīgā, kur dzīvo vairāk mazākumtautību pārstāvju, iedzīvotāju dzimtā valoda parasti ir krievu valoda. 59,5 % Latgales iedzīvotāju LVA aptaujā 2014 norāda, ka viena no viņu dzimtajām valodām ir krievu valoda. Arī aptuveni pusei no Rīgas iedzīvotājiem dzimtā valoda ir latviešu, bet otrai pusei – krievu valoda. Šie dati lielākoties sakrīt ar 2011. gada tautas skaitīšanas datiem par mājās pārsvarā lietoto valodu.

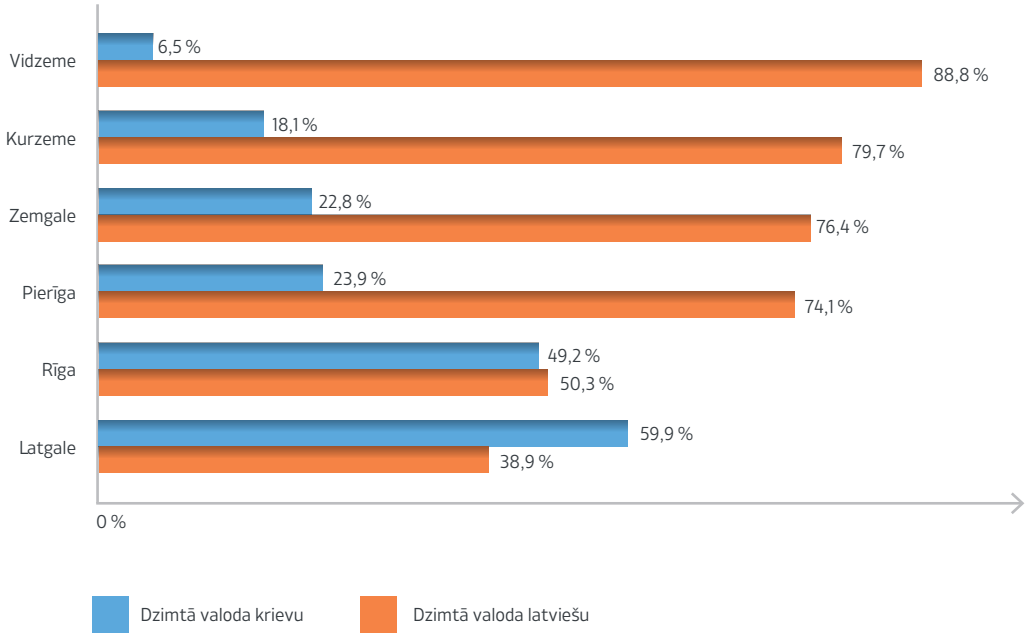

11. att. Dzimtā valoda Latvijas reģionos. Dati: LVA aptauja 2014

Saziņa latgaliski ikdienā

Pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem, ikdienā latgaliski runā 164 510 jeb aptuveni 8 % iedzīvotāju. Visos Latvijas novados ir daļa iedzīvotāju, kas runā latgaliski ikdienā: vismazāk Kurzemē – tikai 1,4 % iedzīvotāju, Rīgā, Pierīgā, Vidzemē un Zemgalē – 3,9–4,5 % iedzīvotāju. Kā jau sagaidāms, visvairāk (32,1 %) latgaliski ikdienā runā Latgalē (10. tab.).

Reģions	Iedzīvotāju skaits	Iedzīvotāju skaits, kuri ikdienā runā latgaliski	% no reģiona iedzīvotājiem	% no iedzīvotājiem, kuri ikdienā runā latgaliski (164 510)
Rīgas reģions	658 640	29 393	4,5 %	17,9 %
Pierīgas reģions	371 431	14 351	3,9 %	8,7 %
Vidzemes reģions	211 309	9408	4,5 %	5,7 %
Kurzemes reģions	270 498	3655	1,4 %	2,2 %
Zemgales reģions	254 461	10 113	4,0 %	6,2 %
Latgales reģions	304 032	97 590	32,1 %	59,3 %

10. tab. Iedzīvotāji, kuri ikdienā runā latgaliski, Latvijas reģionos 2011. gadā. Dati: CSP, 2011. gada tautas skaitīšana

No tiem iedzīvotājiem, kuri ikdienā runā latgaliski, trīs ceturtdaļas mājās galvenokārt runā latviski un viena ceturtdaļa – krieviski (11. tab.). Kā atzīts CSP pārskatā par tautas skaitīšanas rezultātiem, no vienā laika momentā (2011. gadā) fiksētas informācijas tiešus secinājumus par latgaliski runājošo iedzīvotāju skaita izmaiņām nevar izdarīt. Tomēr, vērtējot netieši, jāatzīst, ka latgaliski ikdienā biežāk sazinās vecāka gadagājuma Latvijas iedzīvotāji. Turklāt latgaliski runājošo vidējais vecums ir 46,2 gadi, kas ir augstāks nekā Latvijas iedzīvotāju vidējais vecums (41,6). Balstoties uz šiem rezultātiem, CSP izsaka prognozes, ka nākotnē latgaliski runājošo skaits varētu samazināties. Savukārt mērķtiecīgu darbību kopums plašsaziņas līdzekļos, skolā, izdevējdarbībā, kultūras dzīvē u. tml. var nostiprināt un vairot runāšanu latgaliski pašu latgaliešu vidū (par līdz šim īstenotajiem pasākumiem vairāk sk. 6. nodaļā).

Mājās lietotā valoda	Iedzīvotāju skaits, kuri ikdienā runā latgaliski	% no iedzīvotājiem, kuri ikdienā runā latgaliski (164 510)
Latviešu	123 052	74,8 %
Krievu	40 553	24,7 %
Lietuviešu	127	0,1 %
Ukraiņu	108	0,1 %
Poļu	285	0,2 %
Baltkrievu	80	0,1 %
Cita valoda	301	0,2 %
Nav norādīts	4	< 0,1 %

11. tab. Iedzīvotāju skaits, kuri ikdienā runā latgaliski, pēc valodas lietojuma mājās 2011. gadā. Dati: CSP, 2011. gada tautas skaitīšana

Latviešu un krievu valodas prasmes dinamika

Valodu konkurence

Iedzīvotāju valodu prasme ir nozīmīgs rādītājs valodu konkurences apstākļos, un tas var iespaidot arī valodas lietojumu kādā sociolingvistiskajā jomā (Druviete 2008, 224). Latvijā latviešu valoda, kaut arī, skatot pasaules valodu situācijas kontekstā, atrodas pietiekami labā situācijā, ir konkurences pozīcijā ar divām ekonomiski ļoti spēcīgām valodām – krievu un angļu. Turklāt krievu valodas vēsturiskā situācija Latvijā un tās runātāju kolektīva pašpietiekamība balsta latviešu valodas statusa nepietiekamu realizāciju (Druviete 2008, 232; Valodas situācija Latvijā 2011, 28). Skaidrs, ka indivīda līmenī cilvēka valodu prasmes ir nenovērtējams ieguvums gan viņam pašam, gan arī sabiedrībai, kuru viņš pārstāv. Taču joprojām aktuāla ir sabiedrības izpratne par sociolingvistiskajiem procesiem un iesaistīšanās valodas politikas ideālu un mērķu īstenošanā.

2

VALODAS LATVIJĀ: VALSTS VALODA, VALODU PRASME, VALODAS IZGLĪTĪBĀ

Latvijas iedzīvotāju valodu prasmes Eiropas Savienības kontekstā ir vērtējamas pozitīvi, mums ir daudzvalodīga sabiedrība – 95 % Latvijas iedzīvotāju runā vismaz vienā valodā papildus savai dzimtajai valodai. Tas ir otrais augstākais rādītājs Eiropas Savienībā aiz Luksemburgas (Eurobarometer 2012). Tas atbilst ES kopīgajam mērķim veidot daudzvalodīgu sabiedrību kā būtisku konkurētspējas garantu, taču vēsturisku apstākļu dēļ Latvijas iedzīvotāju valodu prasmju grozs neatbilst ES kopīgajai ainai un mērķim – apgūt un veicināt tieši ES valodu apguvi un popularitāti, ietverot arī t. s. mazās un izzūdošās ES valodas (Valodas politika ES, 2015).

Kaut arī pamazām Latvijas lingvistiskajā ainavā ienāk arvien vairāk dažādu valodu, latviešu vidū visizplatītākā svešvaloda joprojām ir krievu valoda, to vismaz pamatzināšanu līmenī prot 98 % latviešu (LVA aptauja 2014). Krievu valodas prasme latviešu vidū kopš 2009. gada nav būtiski mainījusies (2009. gadā – 98 %, 2012. gadā – 97 %). Arī lielākā daļa Latvijas mazākumtautību pārstāvju runā latviešu valodā. 2014. gadā 91 % respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu, norādīja, ka prot latviešu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī. Arī šis skaits nav būtiski mainījies kopš 2009. gada (LVA aptauja 2009 – 91 %, LVA aptauja 2012 – 90 %).

Kopumā latviešu valodas prasme sabiedrībā joprojām ir nedaudz mazāk izplatīta nekā krievu valodas prasme (12. att.). Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, latviešu valodā kopumā runā 96,7 % Latvijas iedzīvotāju, bet krieviski – 98,5 %. Līdz 2009. gadam bija vērojams mazākumtautību pārstāvju valsts valodas prasmes pieaugums, pēdējo aptauju dati parāda, ka latviešu valodas pratēju skaits nepieaug, jāpiebilst gan, ka turpina uzlaboties latviešu valodas prasmes līmenis. Mazākumtautību vidū joprojām ir 1/10 iedzīvotāju, kuri valsts valodu neprot. Šāda situācija jau iepriekš skaidrota ar to, ka sasniedzamā sabiedrības daļa latviešu valodā spēj sazināties labi, bet atlikusī procentuāli nelielā daļa, visticamāk, nekad nevēlēsies to apgūt. Latviešu valodas runātāju īpatsvars tomēr var izmainīties iedzīvotāju dabiskās un mehāniskās kustības rezultātā, kas ir lēns, bet neizbēgams process.

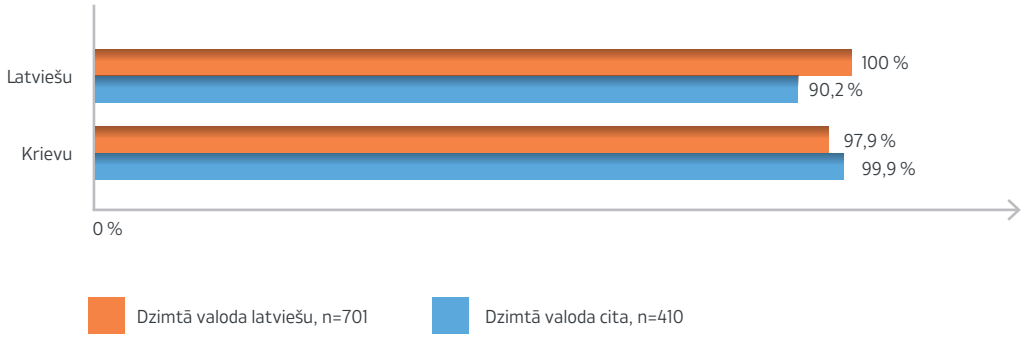

12. att. Latviešu un krievu valodas prasme vismaz pamatzināšanu līmenī. Dati: LVA aptauja 2014

Latviešu un krievu valodas prasme dažādās vecumgrupās

Iespējams prognozēt, ka turpmāk valsts valodas prasme iedzīvotāju vidū lēnām uzlabosies. Uz to norāda Latvijas jauniešu valsts valodas prasmes rādītāji. Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, visi jaunieši vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem un gandrīz visi vecumgrupā no 25 līdz 34 gadiem prot latviešu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī (13. att.). Salīdzinot latviešu un krievu valodas prasmi sabiedrībā, redzams, ka turpmākās izmaiņas varētu notikt par labu latviešu valodai, jo Latvijas jaunieši (15–24) valsts valodu prot labāk nekā krievu valodu – 100 % norāda, ka prot latviešu valodu, kamēr 93 % norāda, ka prot krievu valodu. Visās pārējās vecumgrupās krievu valodas prasme ir vairāk vai tikpat izplatīta kā latviešu valodas prasme.

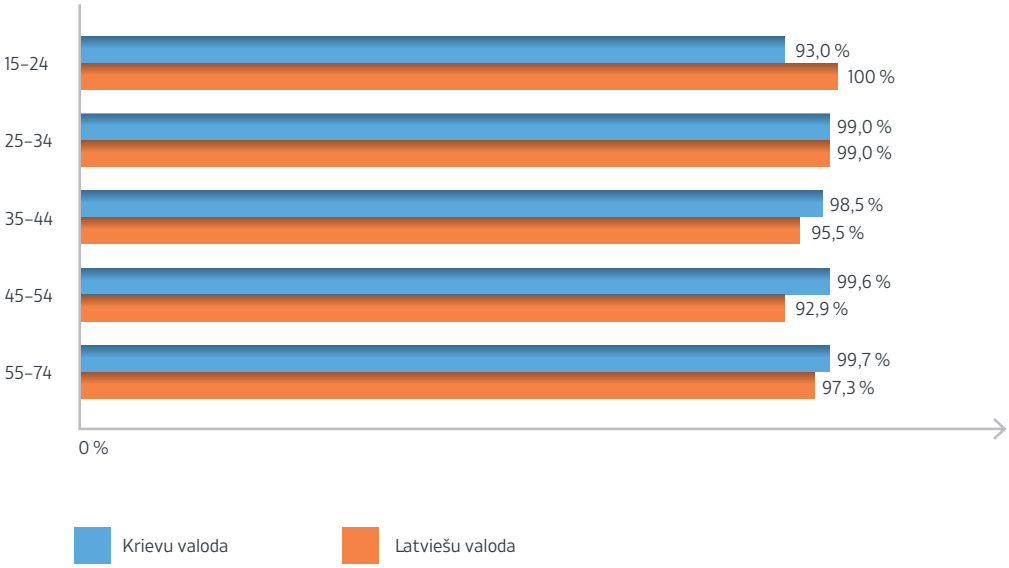

13. att. Latviešu un krievu valodas prasme dažādās vecumgrupās 2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2014

Latviešu un krievu valodas prasmes pašvērtējums

Atšķirība latviešu un krievu valodas prasmē parādās tās pašvērtējumā. Kopumā 72 % latviešu (14. att.) uzskata, ka viņi krieviski runā ļoti labi vai labi; šo cilvēku skaits ir nedaudz samazinājies kopš iepriekšējām aptaujām (2012. gadā – 77 %, 2009. gadā – 76 %). Uz izmaiņām norāda arī tas, ka latviešu vidū pēdējos gados ir samazinājies to cilvēku skaits, kas krieviski runā ļoti labi (2012. gadā – 41 %, 2014. gadā – 32 %). Savukārt 2014. gadā 44 % mazākumtautību pārstāvju uzskata (15. att.), ka viņi latviski runā ļoti labi vai labi (2012. gadā – 45 %, 2009. gadā – 48 %). Tas nozīmē, ka sabiedrības kopīgā saziņas valoda joprojām biežāk ir krievu, nevis latviešu valoda.

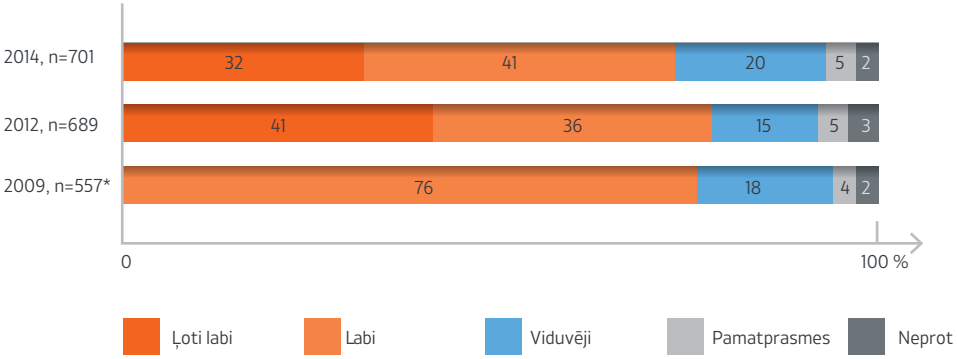

** Kritērijs „ļoti labi" netika iekļauts 2009. gada aptaujā*

14. att. Krievu valodas prasmes pašvērtējums latviešu vidū 2009.–2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2009, 2012, 2014

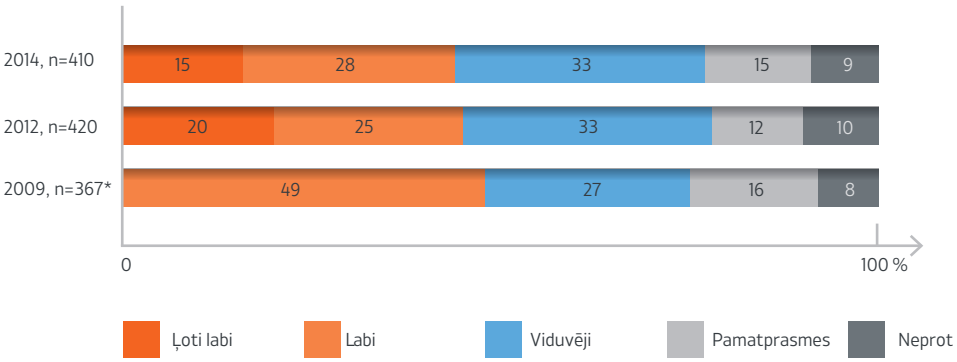

** Kritērijs „ļoti labi" netika iekļauts 2009. gada aptaujā*

15. att. Latviešu valodas prasmes pašvērtējums mazākumtautību vidū 2009.–2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2009, 2012, 2014

Uz turpmākajām izmaiņām Latvijas iedzīvotāju valsts valodas un krievu valodas prasmē norāda atšķirība vecumgrupās. 87,3 % Latvijas jauniešu vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem norāda, ka prot latviešu valodu ļoti labi vai labi, kamēr 58,5 % norāda, ka prot šajā pašā līmenī krievu valodu (16. att.). Arī nākamajā vecumgrupā (25–34) latviešu valodas prasme ir labāka nekā krievu valodas prasme. Vecākās paaudzes pārstāvji Latvijā pēc pašvērtējuma kopumā labāk runā krieviski nekā latviski (17. att.). Šie dati norāda, ka kopumā Latvijas iedzīvotāji labāk prot krievu valodu nekā latviešu valodu, bet jaunākās paaudzes vidū tas vairs tā nav. Kamēr vecākās paaudzes kopīgā sarunvaloda ir drīzāk krievu valoda, nevis latviešu valoda, jaunākās paaudzēs jau ir otrādi.

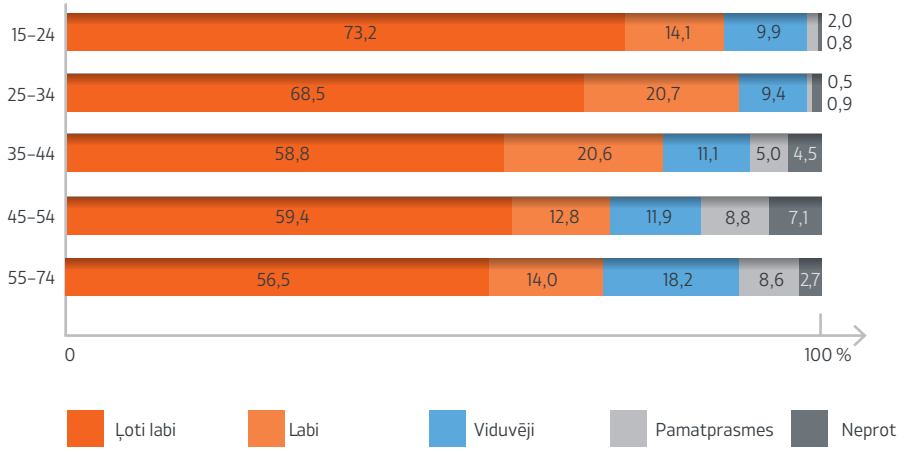

16. att. Latvijas iedzīvotāju latviešu valodas prasmes pašvērtējums dažādās vecumgrupās. Dati: LVA aptauja 2014

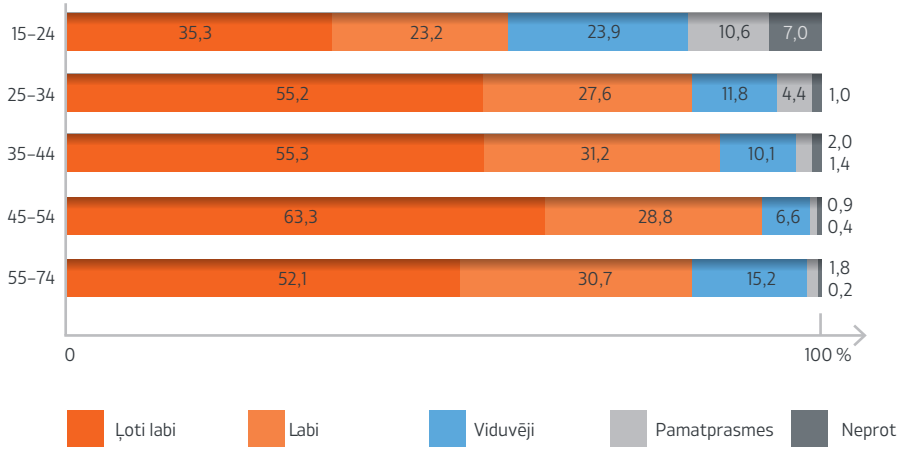

17. att. Latvijas iedzīvotāju krievu valodas prasmes pašvērtējums dažādās vecumgrupās. Dati: LVA aptauja 2014

Arī SKDS 2014. gada aptaujas dati apstiprina, ka Latvijas mazākumtautību jauniešu vidū (18–24) gandrīz nav iedzīvotāju, kas neprastu latviešu valodu (tikai 1,7 % respondentu norādīja, ka nezina, gandrīz nezina vai vāji zina latviešu valodu), kamēr vairums uzskata, ka prot latviešu valodu teicami (visu saprot, brīvi lasa, runā, raksta – 38,9 %) vai labi (kopumā labi saprot, lasa, runā un raksta, kaut arī dažkārt gadās kļūdas – 38,4 %). Viena piektdaļa (20,3 %) novērtējuši, ka latviešu valodu prot apmierinoši (spēj sazināties, runājot un rakstot, lai gan ir grūtības un kļūdas). Arī mazākumtautību respondenti vecumgrupā no 25 līdz 34 gadiem latviešu valodā runā visbiežāk labi (31,9 %) vai teicami (31,2 %). Toties 35–64 gadus veci mazākumtautību pārstāvji latviešu valodu runā visdrīzāk labi vai apmierinoši, un cilvēki, kam ir vairāk nekā 65 gadi, latviešu valodu prot lielākoties vāji.

Latviešu valodas prasmes dažādos valoddarbības veidos

Grūtāk – runāt un rakstīt latviski

44 % mazākumtautību respondentu vērtē, ka latviski runā ļoti labi vai labi, LVA aptaujā 2014 vairums aptaujāto mazākumtautību respondentu norādīja, ka viņu valoddarbības prasmes latviešu valodā ir pietiekamas (18. att.). Trīs ceturtdaļas mazākumtautību pārstāvju uzskata, ka viņu receptīvās (ECML 2015) valodas prasmes – klausīšanās un lasīšanas prasmes – ir pilnīgi vai drīzāk pietiekamas. Tas nozīmē, ka ne tikai tie, kuri latviešu valodu prot ļoti labi vai labi, bet arī tie, kuri latviešu valodu prot viduvēji, uzskata, ka viņu receptīvās prasmes ir pietiekamas šajās jomās. Toties mazākumtautību pārstāvjiem grūtāk ir runāt un rakstīt – savu rakstītprasmi par pilnīgi vai drīzāk pietiekamu uzskata 68 %, bet runātprasmi – 56 % respondentu. Tātad augstāk tiek vērtētas receptīvās valsts valodas prasmes (klausīšanās un lasīšana), bet zemāks pašvērtējums ir produktīvajām valodas prasmēm (runāšana un rakstīšana).

Vājāka latviešu valodas prasme – Latgalē un Rīgā

Jāsecina, ka savas latviešu valodas prasmes par pietiekamām uzskata tie, kuri latviešu valodu prot ļoti labi vai labi; drīzāk jaunāki respondenti (15–34/44); cilvēki ar augstāko izglītību; studenti un skolēni, vadītāji, speciālisti un mājsaimnieces (arī bērnu kopšanas atvaļinājumā). Starpība starp receptīvajām un produktīvajām valodas prasmēm ir mazāka jaunu cilvēku vidū, kamēr vecāko paaudžu produktīvās valodas prasmes ir ievērojami vājākas par receptīvajām prasmēm.

Valodas prasmes kvalitāti ietekmē arī lingvistiskā vide: vissliktākie latviešu valodas prasmes rādītāji ir Latgalē un Rīgā, kur vide ir vismazāk latviska, – tur tie, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, novērtē savu latviešu valodas prasmi visos valoddarbības veidos visvājāk. Pietiekama latviešu valodas prasme biežāk sastopama reģionos un pilsētās, kur to vairāk lieto.

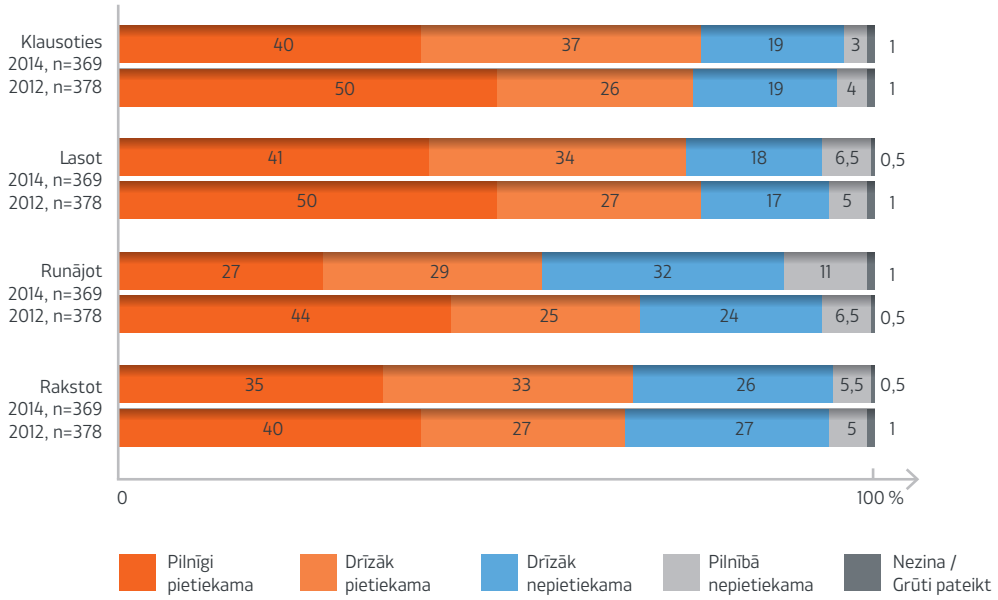

18. att. Mazākumtautību pārstāvju valsts valodas prasmes pašvērtējums dažādos valoddarbības veidos 2012. un 2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2012, 2014

Svešvalodu prasme Latvijā

Populārākās svešvalodas

Populārākās svešvalodas Latvijā ir krievu un angļu valoda, savukārt vācu valodas prasme arvien turpina samazināties (19. att.). Analizējot datus par krievu valodas prasmi, jāņem vērā, ka lielākajai daļai mazākumtautību pārstāvju krievu valoda ir dzimtā valoda. Kā arī citas svešvalodas, kas ir Latvijas mazākumtautību dzimtās valodas (piemēram, ukraiņu, baltkrievu, lietuviešu, poļu u. c.), pamatā tiek runātas kā dzimtās valodas, to prasme latviešu un krievu vidū ir ļoti reti sastopama.

Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, angļu valodu, otro izplatītāko svešvalodu aiz krievu valodas, vismaz pamatzināšanu līmenī prot 55 % Latvijas iedzīvotāju. Angļu valodas prasme ir labāka latviešu vidū – 59 % latviešu un 47 % mazākumtautību pārstāvju norāda, ka prot angļu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī. Trešo izplatītāko svešvalodu, vācu valodu, prot tikai piektdaļa respondentu, arī vācu valodu latvieši prot labāk nekā mazākumtautības – 23 % latviešu un 16 % mazākumtautību pārstāvju norāda, ka vismaz pamatzināšanu līmenī prot vācu valodu. Citas svešvalodas Latvijas iedzīvotāji prot ļoti reti.

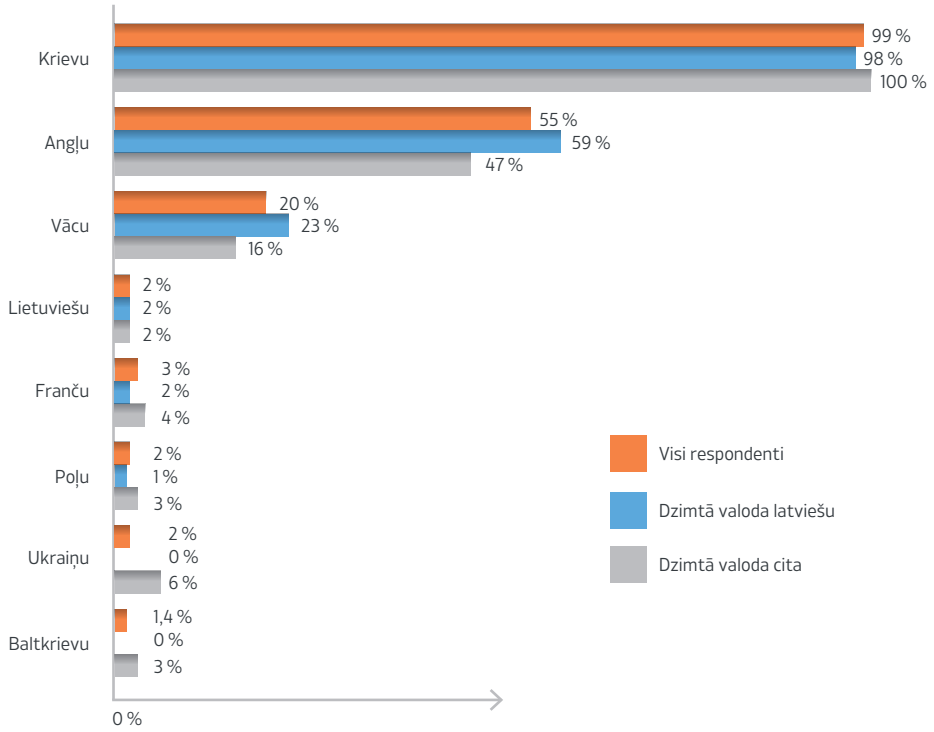

19. att. Svešvalodu prasme vismaz pamatzināšanu līmenī 2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2014

Latvijas iedzīvotāju svešvalodu prasmes pašvērtējums pēdējos gados ir pasliktinājies. Kopumā procentuāli iedzīvotāju vidū nav kļuvis lielāks pat angļu valodas pratēju skaits. Ja 2012. gadā 64 % latviešu norādīja, ka prot angļu valodu, tad 2014. gadā – 59 %. Līdzīga tendence novērojama mazākumtautību grupā – 2009. gadā 53 % mazākumtautību respondentu noradīja, ka prot angļu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī, bet 2014. gadā – 47 %. Protams, LVA aptaujas nemēra iedzīvotāju valodas prasmi kvalitatīvi, iegūtie rādītāji ir iedzīvotāju subjektīvs vērtējums par savām svešvalodu prasmēm, un atšķirības var būt balstītas subjektīvos priekšstatos. Taču iespējams arī, ka angļu valodas prasmes mazāka izplatība saistīta ar lielu emigrāciju – tā kā emigrācija notiek galvenokārt uz angliski runājošām valstīm, iespējams, aizbraukušo vidū ir bijuši tieši angļu valodas pratēji. Protams, nevar neievērot arī sabiedrības kopējo izpratni par to, kas ir laba valodas prasme, un šī izpratne var mainīties līdz ar lielāku iespēju reāli saskarties ar šo valodu praksē. Kā tas jūtams ikdienā, angļu valodas popularitāte un nepieciešamība to lietot pieaug, tādējādi arī cilvēkiem rodas iespēja novērtēt savu reālo spēju pilnvērtīgi sazināties kādā valodā (par valodas prasmes pašvērtējumu un ar to saistītām problēmām vairāk sk. Geraghty, Conacher 2014).

T. s. lielo valodu ekonomiskā vērtība un to radītie konkurences apstākļi visdrīzāk ir arī iemesls tam, ka pēdējos gados samazinājies to cilvēku skaits, kas prot citas svešvalodas, izņemot angļu un krievu. Strauji krities vācu valodas pratēju skaits – 2009. gadā vācu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī prata 36 % latviešu un 27 % mazākumtautību pārstāvju, 2014. gadā vācu valodas prasmi norādīja tikai 23 % latviešu un 16 % mazākumtautību pārstāvju. Franču valodu runāja aptuveni 2–4 % iedzīvotāju, tās prasme kopš 2009. gada ir pat nedaudz uzlabojusies (20. att., 21. att.). Vairumā gadījumu kā dzimtā valoda tiek runāta baltkrievu, ukraiņu, poļu un lietuviešu valoda, taču to runātāju skaits arvien samazinās. Šajās valodās visbiežāk runā vecāko paaudžu mazākumtautību pārstāvji, taču diemžēl viņi nav nodevuši šo valodu prasmi tālāk saviem pēcnācējiem (LVA aptaujas 2014 dati).

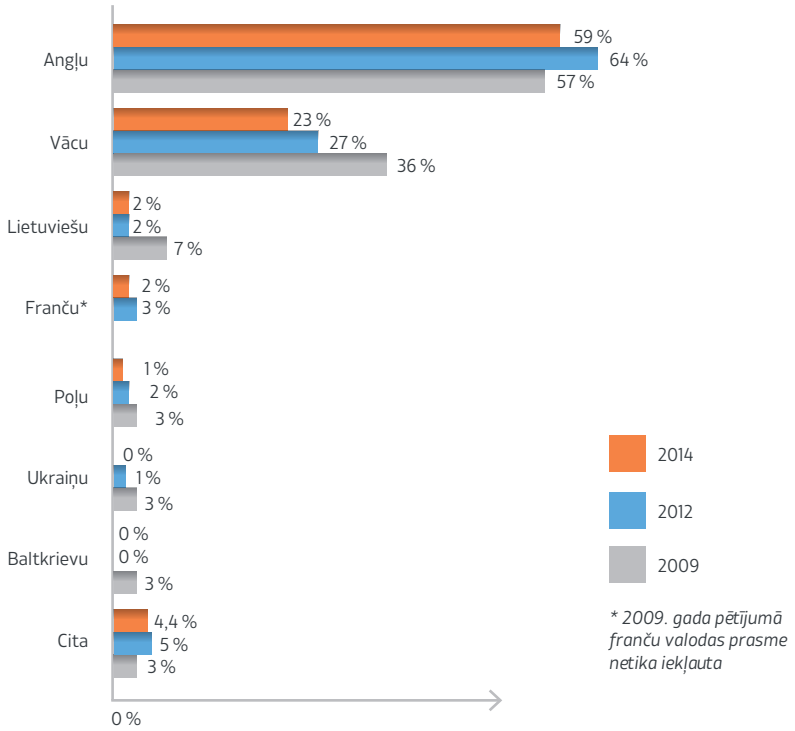

20. att. Svešvalodu prasme vismaz pamatzināšanu līmenī latviešu vidū 2009.–2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2009, 2012, 2014

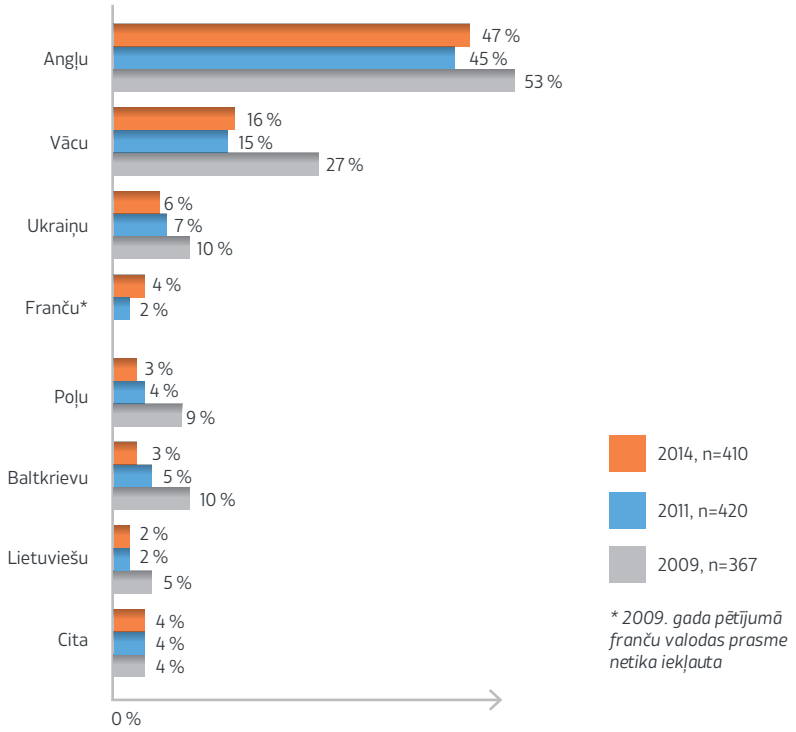

21. att. Svešvalodu prasme vismaz pamatzināšanu līmenī mazākumtautību vidū 2009.–2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2009, 2012, 2014

Angļu un vācu valodas prasmes pašvērtējums

Angļu valodas prasmes līmeņa pieaugums

Lai gan apskatāmajā periodā angļu valodas prasme Latvijā nav palielinājusies, būtiski ir uzlabojies angļu valodas prasmes pašnovērtējums (22. att.). Arvien vairāk ir cilvēku, kas angliski prot ļoti labi vai labi, un arvien mazāk kļūst cilvēku, kam ir tikai angļu valodas pamatprasmes. 2009. gadā 14,8 % aptaujāto norādīja, ka prot angļu valodu labi, 2014. gadā – 22,2 %. Līdzīgs ir palicis to cilvēku īpatsvars, kas angļu valodu prot viduvēji – 2009. gadā 19,8 %, bet 2014. gadā 18,9 %, taču samazinājies ir to iedzīvotāju skaits, kas angļu valodu prot tikai pamatprasmju līmenī – 2009. gadā 20,2 %, bet 2014. gadā 13,8 % (LVA aptaujas 2014 dati).

Gan latviešu, gan mazākumtautību mērķgrupā apskatāmajā periodā pieaudzis to respondentu skaits, kas uzskata, ka prot angļu valodu ļoti labi vai labi, lai gan angļu valodas prasme straujāk uzlabojusies latviešu vidū – latviešu mērķgrupā 2009. gadā 14 %, 2014. gadā 25 %; mazākumtautību mērķgrupā 2009. gadā 16 %, 2014. gadā 18 % (23. att.).

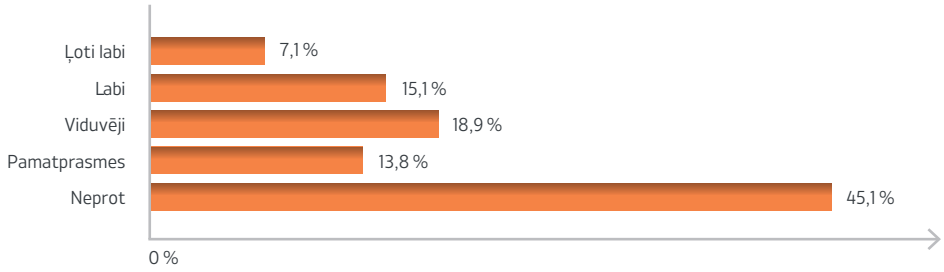

22. att. Angļu valodas prasmes pašvērtējums Latvijas iedzīvotāju vidū 2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2014

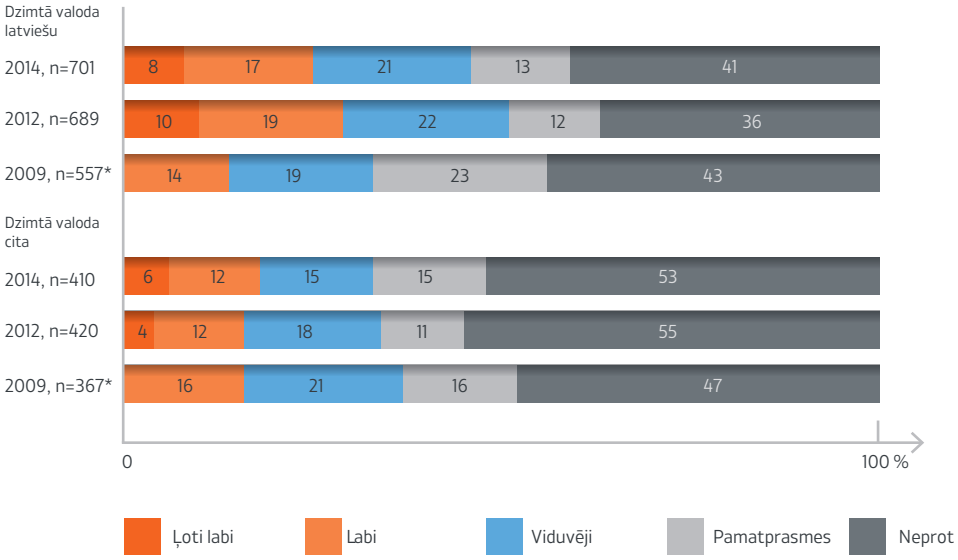

** Kritērijs „Ļoti labi" netika iekļauts 2009. gada aptaujā*

23. att. Angļu valodas prasmes pašvērtējums latviešu un mazākumtautību vidū 2009.–2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2009, 2012, 2014

Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, vācu valodu prot ļoti labi vai labi 3 %, viduvēji 7 % un pamatzināšanu līmenī 10 % Latvijas iedzīvotāju (24. att.). Arī vācu valodas prasmes pašvērtējums ir augstāks latviešu nekā mazākumtautību mērķgrupā. Abās mērķgrupās kopš 2009. gadā visstraujāk krities to cilvēku skaits, kas vācu valodu prot pamatzināšanu līmenī; to respondentu īpatsvars, kas prot vācu valodu ļoti labi, labi vai viduvēji, nav būtiski mainījies.

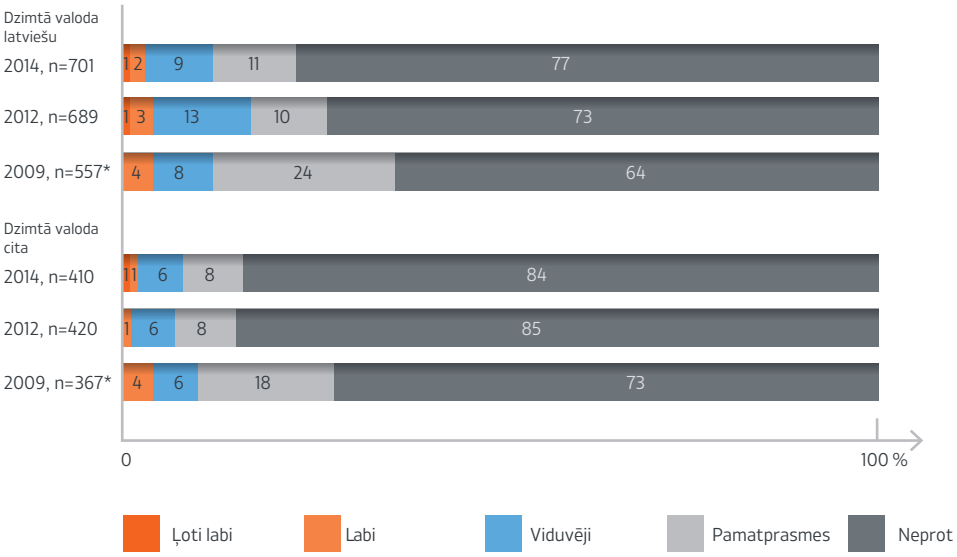

** Kritērijs „ļoti labi" netika iekļauts 2009. gada aptaujā*

24. att. Vācu valodas prasmes pašvērtējums latviešu un mazākumtautību vidū 2009.–2014. gadā. Dati: LVA aptauja 2009, 2012, 2014

Angļu un vācu valodas prasme dažādās vecumgrupās

Angļu valodas prasme nepalielinās procentuāli visu iedzīvotāju vidū, bet vairāk tādēļ, ka angļu valodu prot arvien labāk tieši jaunieši. Līdz 2014. gadam angļu valoda izglītības sistēmā tika apgūta no 3. klases, bet kopš 2014. gada 1. septembra – no 1. klases. Šis ir bijis lēmums, ko atbalstījuši arī skolēnu vecāki. Bērni iemācās valodu vieglāk un ātrāk, turklāt angļu valodas loma dzīvē arvien pieaug. Pašlaik 90,8 % jauniešu vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem prot angļu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī. Tātad Latvijas jauniešu vidū kopumā krievu un angļu valodas prasme ir samērā līdzīga: krievu valodu vismaz pamatzināšanu līmenī prot aptuveni 93 % jauniešu, bet angļu valodu – 91 %. Tieši angļu valodas lomas pieaugumu rāda aptaujas dati par to, ka Latvijas jaunieši 2014. gadā savu angļu valodas prasmi vērtē augstāk nekā krievu valodas prasmi – pēc 2014. gada aptaujas datiem, 61,3 % Latvijas jauniešu uzskata, ka prot angļu valodu ļoti labi vai labi, kamēr 58,5 % jauniešu norāda, ka prot tajā pašā līmenī krievu valodu (LVA aptaujas 2014 dati).

Salīdzinot ar 2009. gada rezultātiem, jauniešu angļu valodas prasme ir krietni uzlabojusies. 2009. gadā vecumgrupā no 17 līdz 25 gadiem angļu valodu prata 89,1 % jauniešu, no tiem 34,4 % norādīja, ka prot angļu valodu labi (2014 – 61,3 %), 36,9 % viduvēji (2014 – 23,9 %), un 17,8 % ir pamatzināšanas (2014 – 5,9 %). Angļu valodas prasme kļūst arvien populārāka jauniešu vidū neatkarīgi no viņu piederības kādai tautībai vai dzimtās valodas (LVA aptaujas 2009 dati).

Citās vecumgrupās angļu valodas prasme nav augstāka par krievu valodas prasmi. Piemēram, vecumgrupā no 25 līdz 34 gadiem krievu valodu prot 99 %, no tiem 82,8 % novērtē, ka prot krievu valodu ļoti labi vai labi; toties šajā vecumgrupā angļu valodu prot 85,2 %, no tiem tikai 48,8 % norāda, ka prot angļu valodu ļoti labi vai labi. Vēl vecāku cilvēku vidū angļu valodas prasme ir mazāk izplatīta, un tie, kuri prot angļu valodu, to neprot tik labi kā jaunieši (LVA aptaujas 2014 dati).

Vācu valodas prasme nav tik ļoti saistīta ar vecumu kā angļu valodas prasme. Vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem vācu valodu prot aptuveni sestdaļa respondentu, bet vecumgrupā no 55 līdz 74 gadiem to prot aptuveni ceturtdaļa (25. att.).

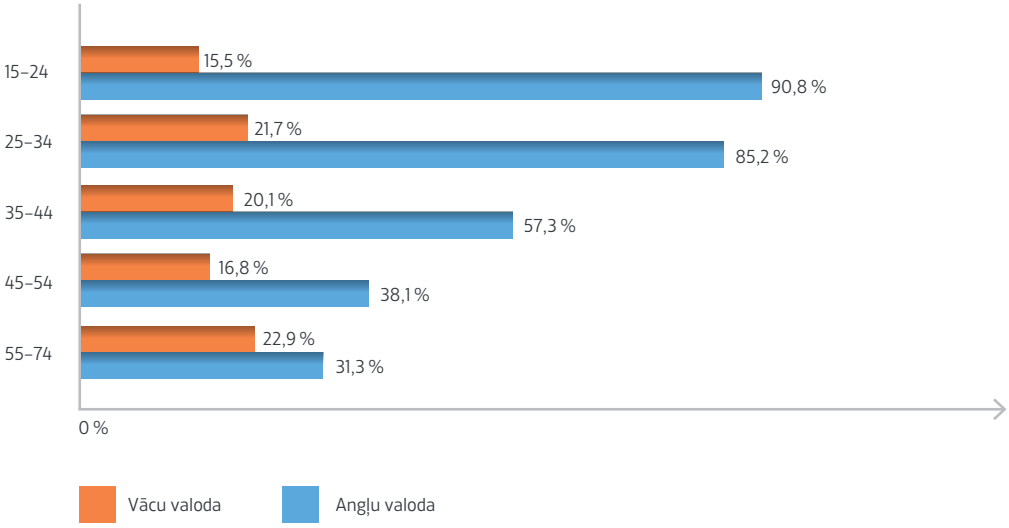

25. att. Angļu un vācu valodas prasme dažādās vecumgrupās. Dati: LVA aptauja 2014

Angļu un vācu valodas prasme reģionos

Vācu valodas zināšanas visā Latvijas teritorijā ir izplatījušās vienmērīgi, savukārt angļu valodas prasmē ir reģionālas atšķirības. Angļu valodas prasme visplašāk izplatīta Rīgā – 66,8 % no rīdziniekiem runā angliski (arī Pierīgā – 57,2 % un Zemgalē – 56,7 %), toties vismazāk angļu valodas pratēju ir Latgalē – 37,6 % (26. att.). Pēc iedzīvotāju etnodemogrāfiskā raksturojuma, kā arī latviešu un krievu valodas izplatības, Rīgā un Latgalē ir samērā līdzīga lingvistiskā vide, angļu valodas kā pasaules uzņēmējdarbības, darba tirgus un izglītības valodas izplatība būtiski atšķir Rīgu no Latgales. Rīgā, Latvijas uzņēmējdarbības, izglītības un zinātnes centrā, angļu valodas prasme ir izplatīta krietni vairāk.

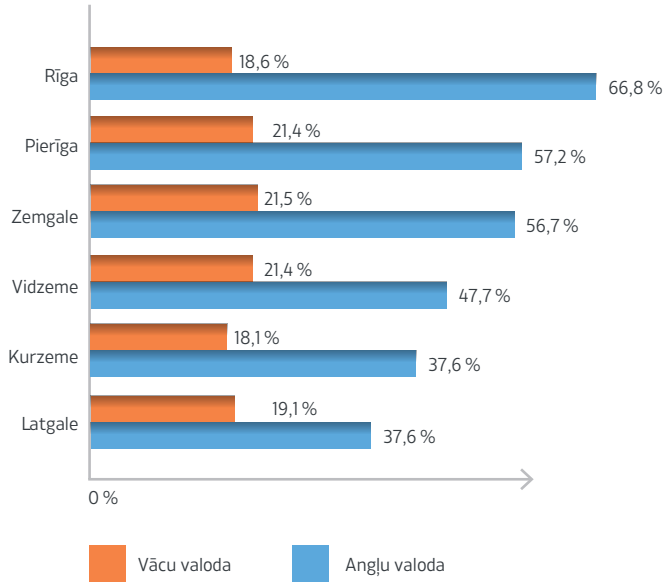

26. att. Angļu un vācu valodas prasme Latvijas reģionos. Dati: LVA aptauja 2014

Angļu valodas lomas pieaugums

Salīdzinot Latvijas iedzīvotāju valodu prasmes, apskatāmajā periodā visvairāk ir uzlabojusies angļu valodas prasme. Lai gan nav pieaudzis to cilvēku skaits, kas prastu angļu valodu vismaz pamatzināšanu līmeni, ir palielinājies to skaits, kas angliski runā ļoti labi vai labi, un samazinājies to skaits, kam ir tikai angļu valodas pamatprasmes. Angļu valoda ir kļuvusi par vajadzīgu kapitālu darba tirgū, izglītībā, kā arī sociālajā hierarhijā, tā ir cieši saistīta arī ar jauniešu masu kultūru. Tāpēc nav brīnums, ka angļu valodu it īpaši labi prot jaunākas paaudzes (15–34), studenti un skolēni, cilvēki ar augstāko izglītību; vadītāji, uzņēmēji, pašnodarbinātie; kā arī rīdzinieki (LVA aptaujas 2014 dati).

Uz turpmākajām pārmaiņām Latvijas iedzīvotāju valodu prasmēs norāda tas, ka Latvijas jaunieši vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem vērtē savu angļu valodas prasmi augstāk nekā krievu valodas prasmi. Pozitīvi, ka Latvijas jauniešu vidū pieaug citu valodu prasmes, kas gan ierobežotā apjoma dēļ nav atsevišķi pieminētas aptaujā. 7 % no aptaujātajiem vecumgrupā 15–27 norāda, ka vismaz pamatzināšanu līmenī prot vēl kādu valodu, kas aptaujā netika atsevišķi norādīta (LVA aptaujas 2014 dati).

2.4. Latvijas iedzīvotāju svešvalodu prasme, lietojums un lingvistiskā attieksme Eiropas Savienības kontekstā

Līdz ar latviešu labo krievu valodas prasmi un Latvijas mazākumtautību pārstāvju valsts valodas prasmi Latvijas iedzīvotāju valodu prasmju rādītāji ES kontekstā ir ļoti labi – Latvijā vairāku valodu prasme ir izplatītāka nekā ES vidēji (27. att.). Kā jau iepriekš minēts, gandrīz visi Latvijas iedzīvotāji (95 %) runā vēl kādā valodā papildus savai dzimtajai valodai (ES vidēji – 54 %), 54 % runā vismaz divās valodās (ES vidēji – 25 %), 13 % – vismaz trīs valodās bez dzimtās valodas (ES vidēji – 10 %). Eiropas Savienībā ir tikai astoņas valstis, kuru iedzīvotāju vairākums spēj sazināties vismaz divās svešvalodās (Luksemburga, Nīderlande, Slovēnija, Malta, Dānija un trīs Baltijas valstis) (Eurobarometer 2012).

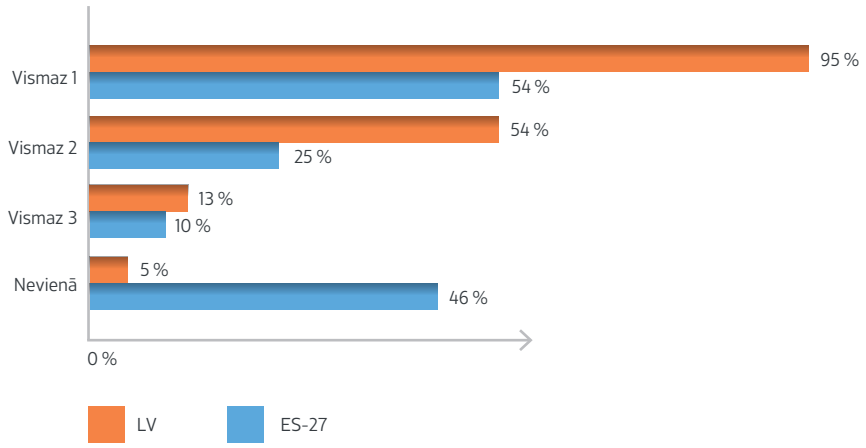

27. att. Valodu skaits, kurās Latvijas iedzīvotāji var sarunāties papildu savai dzimtajai valodai, salīdzinot ar ES-27[6]. Dati: Eurobarometer 2012

Saprotams, Latvijas iedzīvotāji krietni vairāk nekā ES iedzīvotāji vidēji prot krievu valodu (2012. gada pētījumā *Eurobarometer* 67 % respondentu norādīja, ka var sarunāties krieviski, ES vidējais rādītājs – 5 %), taču Latvijas iedzīvotāji arī vairāk nekā ES iedzīvotāji vidēji spēj sarunāties angliski (46 %, ES vidējais rādītājs – 38 %) un pat vāciski (14 %, ES vidējais rādītājs – 11 %). Lai gan krievu valoda nav oficiālā valoda Eiropas Savienībā, tā ietilpst piecu visvairāk ES runāto svešvalodu vidū aiz angļu, franču, vācu un spāņu valodas. Baltijas valstis ir vienīgās Eiropas

[6] ES-27 – Eiropas Savienības 27 valstis: Apvienotā Karaliste, Austrija, Beļģija, Dānija, Francija, Grieķija, Itālija, Īrija, Luksemburga, Nīderlande, Portugāle, Somija, Spānija, Vācija, Zviedrija, Čehijas Republika, Igaunija, Kipra, Latvija, Lietuva, Malta, Polija, Slovākija, Slovēnija, Ungārija, Bulgārija, Rumānija.

Savienībā, kur visizplatītākā svešvaloda ir krievu valoda. Pēckomunistiskajās ES valstīs kopumā (piemēram, Bulgārijā, Slovākijā, Igaunijā, Polijā un Čehijā) krievu valodas prasme krītas ātri, bet Latvijā, kā jau iepriekš skaidrots, šīs izmaiņas notiek ļoti lēni. Toties skaidras pārmaiņas parādās angļu valodas prasmē – salīdzinājumā ar 2005. gada *Eurobarometer* pētījumu, 2012. gada pētījums parāda, ka pēckomunistiskajās ES valstīs (piemēram, Baltijas valstīs, Bulgārijā, Polijā un Rumānijā) angļu valodas prasme ir strauji pieaugusi (Eurobarometer 2005, 2012).

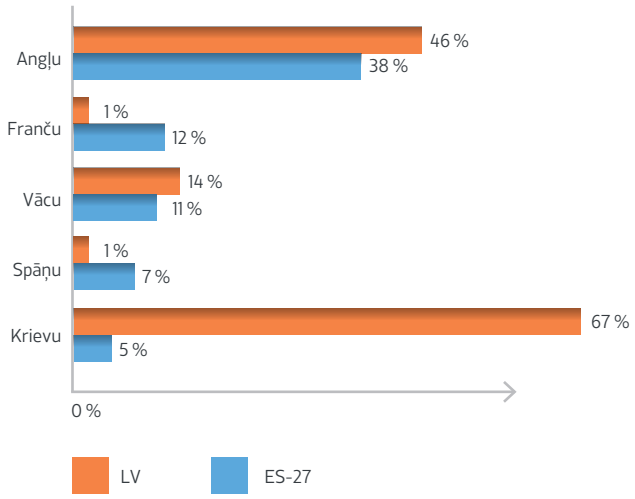

28. att. Svešvalodas, kurās Latvijas iedzīvotāji var sarunāties, salīdzinot ar ES-27.
Dati: Eurobarometer 2012

Attieksme pret svešvalodu apguvi un lietojumu

Daudzvalodības nozīme Latvijas iedzīvotāju vērtējumā

Latvijas iedzīvotājus no vidējā ES iedzīvotāja atšķir arī tas, ka Latvijā ir liels atbalsts daudzvalodības idejai un mērķiem. 91 % Latvijas respondentu uzskata, ka Eiropas Savienībā katram būtu jārunā vismaz vienā valodā papildus dzimtajai valodai, tas ir vairāk nekā ES vidējais rādītājs (84 %). Turklāt 81 % uzskata, ka visiem vajadzētu runāt vairāk nekā vienā valodā papildus dzimtajai valodai (ES vidējais rādītājs – 72 %). Turklāt Latvijas respondenti drīzāk uzskata, ka ES iedzīvotājiem nevajag vienu kopīgu saziņas valodu (46 % – visiem vajag kopīgu valodu; 50 % – nevajag), kamēr ES iedzīvotāji vidēji uzskata, ka kopīga saziņas valoda ir vajadzīga (69 % – visiem vajag kopīgu valodu; 27 % – nevajag) (Eurobarometer 2012).

Populārākās svešvalodas Eiropā

Tā kā gandrīz visi Latvijas iedzīvotāji spēj sazināties vairākās valodās, 97 % uzskata, ka svešvalodas ir noderīgas – arī tas ir augstāks rādītājs nekā ES vidēji (88 %). Gandrīz visi Latvijā un citās ES valstīs (Latvijā ~100 %, ES vidēji – 98 %)

piekrīt tam, ka svešvalodu apguve ir noderīga bērniem. Latvijas respondenti uzskata, ka visnoderīgākās valodas viņu pašu personiskajai attīstībai un viņu bērniem ir angļu (personiskajai attīstībai – 72 %, bērniem – 92 %), krievu (personiskajai attīstībai – 50 %, bērniem – 48 %) un vācu valoda (personiskajai attīstībai – 17 %, bērniem – 21 %), citas valodas minētas ļoti reti. Arī ES iedzīvotāji vidēji uzskata, ka viņu personiskajai attīstībai, kā arī viņu bērniem visnoderīgākās ir angļu (personiskajai attīstībai – 67 %, bērniem – 79 %) un vācu valoda (personiskajai attīstībai – 17 %, bērniem – 20 %), toties krievu valoda pieminēta reti, un vācu valodai seko franču (personiskajai attīstībai – 16 %, bērniem – 20 %) un spāņu valoda (personiskajai attīstībai – 14 %, bērniem – 16 %), bērnu gadījumā arī ķīniešu valoda (14 %), ko Latvijas iedzīvotāji vispār nepiemin (29. att., 30. att.). Interesanti, ka krievu valodu par noderīgu sev uzskata iedzīvotāji tieši Baltijas reģionā, t. i., visās Baltijas valstīs, kā arī Somijā (Eurobarometer 2012), kas skaidrojams gan ar vēsturisko un ekonomisko pieredzi, gan ar ģeogrāfiskajiem apstākļiem.

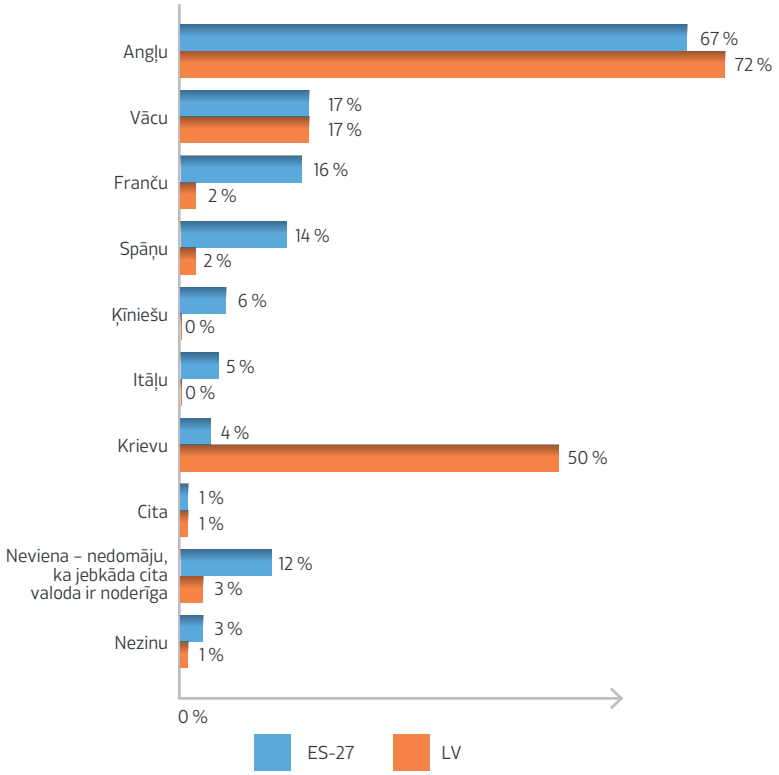

29. att. Visnoderīgākās valodas personiskajai attīstībai ES. Dati: Eurobarometer 2012

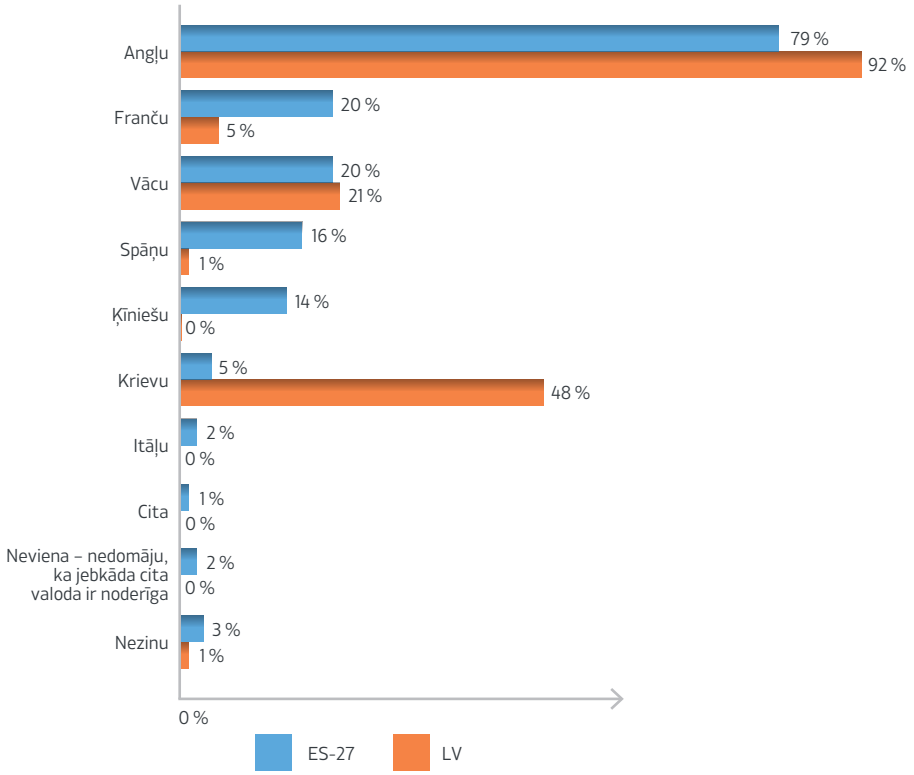

30. att. Visnoderīgākās valodas bērniem ES. Dati: Eurobarometer 2012

Svešvalodu lietojums

Kāpēc svešvalodu prasme ir noderīga?

To, ka Latvijas lingvistiskā vide ir daudzvalodīga, parāda arī svešvalodu lietojums ikdienā. Gandrīz puse no iedzīvotājiem izmanto savu pirmo svešvalodu ikdienā (44 % katru dienu vai gandrīz katru dienu; 24 % bieži, bet ne katru dienu; ES vidējie rādītāji – attiecīgi 24 % un 23 %). Arī tas ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropas Savienībā (aiz Luksemburgas un Maltas). Visbiežāk izmantotā svešvaloda, protams, ir krievu valoda, to ikdienā izmanto 61 % Latvijas iedzīvotāju, kam tā ir svešvaloda. Angļu valodu ikdienā izmanto 19 % Latvijas iedzīvotāju. Latvijas iedzīvotāji svešvalodas visvairāk izmanto izklaidei un brīvajā laikā, bet arī darba nolūkos: 65 % skatās filmas, televīziju un klausās radio svešvalodās; 54 % sazinās ar draugiem svešvalodās; 42 % izmanto svešvalodas darbā un 38 % izmanto svešvalodas internetā (Eurobarometer 2012).

Svešvalodu apguve

Atšķirībā no Eiropas Savienības vidējā rādītāja, gandrīz visi Latvijas iedzīvotāji kādreiz ir mācījušies svešvalodu (tikai 3 % norāda, ka viņi nekad nav mācīju-

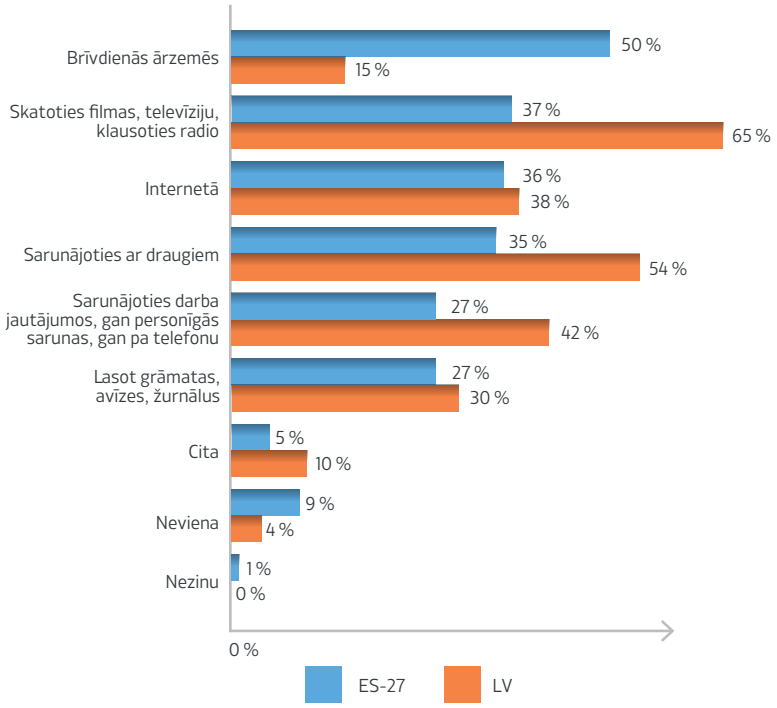

31. att. Svešvalodu lietojuma situācijas ES un Latvijā. Dati: Eurobarometer 2012

šies svešvalodu, ES vidēji – 23 %). Lai gan puse no Latvijas iedzīvotājiem, tāpat kā ES iedzīvotāji vidēji, pašlaik neapgūst nevienu valodu (48 % no Latvijas respondentiem norādīja, ka pēdējā laikā viņi nav mācījušies svešvalodu un drīzākajā laikā arī neplāno sākt, ES vidēji – 44 %), tikpat daudzi (48 %) pēdējo divu gadu laikā ir mācījušies svešvalodu vai plāno drīzumā sākt apgūt svešvalodu (ES vidēji – 29 %) (Eurobarometer 2012).

Latvijas iedzīvotāji lielākoties apguvuši svešvalodas skolā (90 % minēja, ka ir apguvuši svešvalodu skolā), tam seko neformālā saziņa ar cilvēkiem, kas svešvalodu runā kā dzimto valodu (33 %), kā arī mācīšanās, skatoties televīziju, filmas un klausoties radio (33 %). 42 % respondentu uzskatīja, ka svešvalodas apguve skolā bija visefektīvākais veids, 15 % – ka efektīvākais bija neformālās sarunas ar dzimtās valodas runātājiem (Eurobarometer 2012).

Svešvalodu apguves motivācija

Latvijas iedzīvotāji norāda, ka visvairāk svešvalodu apguvei motivē iespēja mācīties bez maksas (42 %, ES vidēji – 29 %). Aptaujas rezultāti parāda arī svešvalodas apguves instrumentālo nozīmi – Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka svešvalodu prasme sniedz iespējas atrast labāku darbu (25 %) vai darbu ārvalstīs (22 %). Papildus bezmaksas nodarbībām ES iedzīvotājus motivētu mācīties tas, ja par svešvalodu apguvi viņiem maksātu (19 %) un ja būtu iespēja mācīties tajā valstī, kur

valodu runā (18 %). Kā iemeslu, kas traucē apgūt valodas, gan Latvijas iedzīvotāji, gan ES iedzīvotāji norāda motivācijas trūkumu (Latvijā – 43 %, ES vidēji – 34 %), laika trūkumu (Latvijā – 29 %, ES vidēji – 28 %), kā arī svešvalodu apguves izmaksas (Latvijā – 29 %, ES vidēji – 25 %) (Eurobarometer 2012).

Atbildot uz jautājumu par ieguvumiem, ko sniedz valodu prasme, īpaši parādās Latvijas iedzīvotājiem aktuālā instrumentālā valodas funkcija: tās ir iespējas strādāt citā valstī (67 %), mācīties citā valstī (56 %) un iegūt labāku darbu (50 %), tāpat tiek norādīts, ka svešvalodas jāizmanto darbā (50 %). Arī ES iedzīvotāji norāda, ka svešvalodas dod iespēju strādāt citā valstī (61 %) un tās var izmantot darbā (53 %), bet viņi vairāk minējuši svešvalodu izmantošanas iespējas atvaļinājuma laikā ārvalstīs (47 %).

Tātad Latvijas iedzīvotāju vidū dominē svešvalodu apguves un prasmes ekonomiskais noderīgums. Svešvalodu prasme, it īpaši angļu valodas prasme, tiek saistīta ar iespēju atrast labāku darbu Latvijā vai ārvalstīs (Eurobarometer 2012).

2.5. Latviešu valodas apguve: mazākumtautību pieredze un vajadzības

Latviešu valodas apguves veidi

Mazākumtautību pārstāvji lielākoties valsts valodu apguvuši skolā, pēc LVA aptaujas 2014 datiem, tie ir 70 % (32. att.). Papildus formālajai izglītībai latviešu valodas apguvi sekmē valodas lietošana neformālā vidē, piemēram, sazināšanās latviski sadzīviskās situācijās (47 %), kontaktēšanās ar draugiem (43 %) un valodas lietošana darbā (41 %), kā arī latviešu plašsaziņas līdzekļu izmantošana (38 %). Aptuveni viena ceturtdaļa respondentu latviešu valodu apguvuši valodas kursos vai ģimenē un radu lokā. Aptuveni viena piektdaļa norādījusi, ka latviešu valoda apgūta pašmācības ceļā[7]. Kopš 2012. gada pieaudzis to respondentu īpatsvars, kuri norādījuši, ka latviešu valodu apguvuši neformālajā vidē: kontaktējoties ar draugiem un runājot latviski ikdienā uz ielas, veikalā utt., kā arī izmantojot latviešu valodu darba kolektīvā.

Tie, kuri norādīja, ka latviešu valodu apguvuši kursos, pārsvarā apmeklējuši bezmaksas kursus, ko apmaksāja valsts vai pašvaldība (44 %). Aptuveni viena ceturtdaļa piedalījusies bezmaksas kursos, ko apmaksāja darbavieta, vai maksas kursos, ko apmaksāja paši respondenti. Tie, kuri latviešu valodu prot ļoti labi vai labi, to ir apguvuši skolā (85 %), kā arī neformālajā vidē, kontaktējoties ar draugiem (58 %) un runājot latviski uz ielas, veikalā un citās sadzīviskās situācijās (54 %).

[7] LVA aptaujā 2014 respondentiem bija iespēja izvēlēties vairākus valodas apguves veidus.

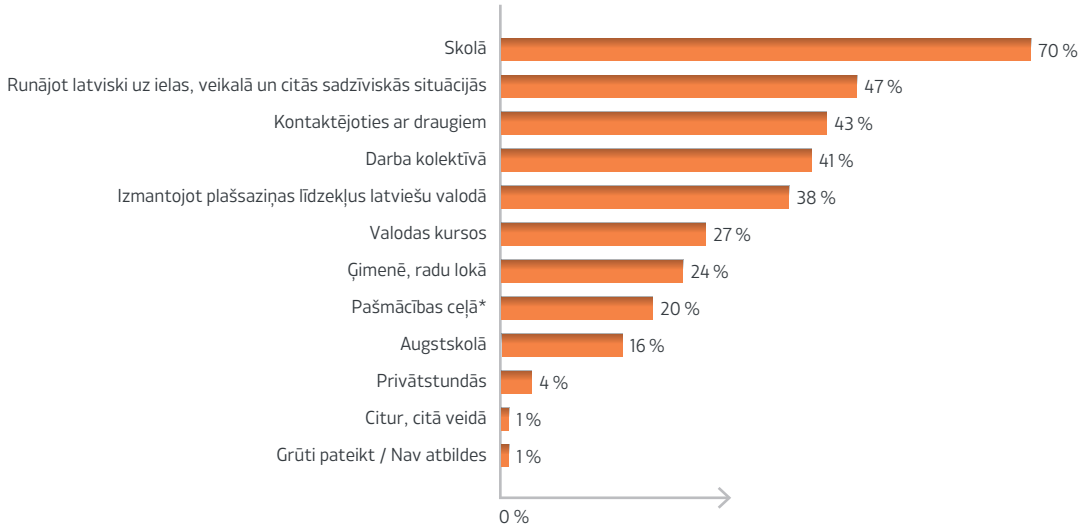

32. att. Latviešu valodas apguves veidi un formas. Dati: LVA aptauja 2014

Latviešu valodas apguve dažādās vecumgrupās

Visu vecumgrupu respondenti visbiežāk minējuši, ka latviešu valoda apgūta skolā, un visbiežāk to minējuši jaunāki cilvēki (vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem 90 %, vecumgrupā no 25 līdz 34 gadiem 93,5 %, vecumgrupā no 35 līdz 44 gadiem 73,1 %, vecumgrupā no 45 līdz 54 gadiem 59,7 % un vecumgrupā no 55 līdz 74 gadiem 52,2 %). Jaunākā paaudze bieži minējusi arī draugus, ar kuriem sarunājoties viņi apguvuši latviešu valodu, – vecumgrupā no 15 līdz 44 gadiem aptuveni puse aptaujāto norādījuši, ka viņi latviešu valodu ir apguvuši, sazinoties ar draugiem. Aptuveni puse visu vecumgrupu pārstāvju norāda, ka viņiem latviešu valodu apgūt ir palīdzējusi saziņa latviski uz ielas, veikalā un citās sadzīviskās situācijās. Vecākās grupas pārstāvji biežāk nekā jaunāki cilvēki norādījuši, ka latviešu valodu ir apguvuši darba kolektīvā, aptuveni puse vecumgrupās no 35 līdz 74 gadiem. Visi respondenti arī norādīja, ka latviešu valodu apgūt palīdz plašsaziņas līdzekļu izmantošana latviešu valodā. Valodas kursos latviešu valodu mācījušies biežāk vecākas paaudzes pārstāvji (55–74 vecumgrupā – 38,9 %, 45–54 vecumgrupā – 40,3 %).

Latviešu valodas apguve reģionos

Salīdzinot datus par situāciju dažādos reģionos, no pārējiem atšķiras Latgale. Citos reģionos vairāk nekā puse respondentu norāda, ka viņiem latviešu valodu apgūt ir palīdzējusi runāšana latviski uz ielas, veikalā un citās sadzīviskās situācijās, kā arī saziņa ar draugiem un kolēģiem, savukārt Latgalē šie atbilžu varianti minēti reti (aptuveni vienā ceturtdaļā gadījumu). Latgalē respondenti savu lat-

viešu valodas prasmi novērtē kā visvājāko – šeit nav atbilstošas valodas vides, cilvēki mācās valodu tikai skolā, bet praksē runāt latviski bieži vien nav iespēju. Arī 2011. gada tautas skaitīšanas dati rāda, ka Latgale ir tas reģions, kur latviski tiek runāts vismazāk, piemēram, mājās ģimenes valoda visbiežāk ir krievu valoda (60,3 %).

Latviešu valodas apguves sākumposmi

57 % aptaujas respondentu sākuši apgūt latviešu valodu pirms 1991. gada, trešdaļa – laika periodā starp 1991. un 2004. gadu, bet desmitdaļa – pēc 2004. gada (33. att.). Vairums vecāka gadagājuma pārstāvju sākuši apgūt latviešu valodu jau pirms 1991. gada, aptuveni 20 % pēc 1991. gada. Analizējot šos datus, jāpievērš uzmanība tam, ka cilvēki, kuri apguvuši latviešu valodu pēc 2004. gada, daudz biežāk minējuši to, ka latviešu valodu viņi apgūst ne tikai formālajā vidē – skolā vai kursos, bet gan neformālajā komunikācijā – saziņā ar draugiem (56,1 %; sal. 39,3 % – tie, kas apguvuši līdz 1991. gadam), ikdienas situācijās, piemēram, uz ielas vai veikalā (61 %; sal. 46 % – tie, kas apguvuši līdz 1991. gadam), kā arī izmantojot plašsaziņas līdzekļus latviešu valodā (53,7 %; sal. 36 % – tie, kas apguvuši līdz 1991. gadam). Tas liecina par integratīvās valodu apguves motivācijas palielināšanos, resp., vēlmi ne tikai iemācīties valodu darba vajadzībām, bet arī lietot valodu ikdienā, dzīvojot un piederot šai sabiedrībai.

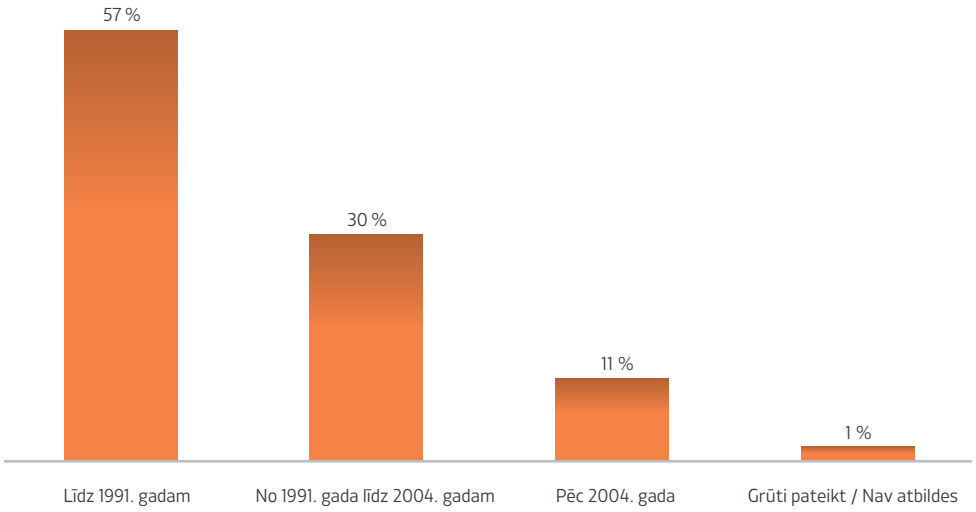

33. att. Respondentu atbildes uz jautājumu, kurā laika posmā sākta latviešu valodas apguve. Dati: LVA aptauja 2014

Valsts valodas prasmes pārbaude

Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, 50 % respondentu ir nokārtojuši valsts valodas prasmes pārbaudi (VVPP). Respondentu visbiežāk iegūtais līmenis valsts valodas prasmes pārbaudē ir C2[8] (23 %), B2 (15 %), B1 (15 %), C1 (12 %) (26 % respondentu neatbildēja uz šo jautājumu). 70 % no tiem, kas valsts valodas prasmes pārbaudē ieguvuši C2 vai C1 līmeni, uzskata, ka viņi latviešu valodu prot labi vai ļoti labi.

Salīdzinot ar iepriekšējo gadu datiem, apskatāmajā periodā palielinājies vidējā (B) līmeņa valsts valodas prasmes pārbaudi nokārtojušo skaits (12. tab.). 2011. gads bija pirmais gads, kad pamata (A) līmeni ieguvušo īpatsvars bija mazāks nekā vidējo (B) līmeni ieguvušo īpatsvars. Secināms, ka pēdējos gados valsts valodas prasmes pārbaudes pretendentu valodas prasme ir uzlabojusies. 2010. gadā pārbaudi nokārtojušo lielais skaits skaidrojams ar ekonomisko krīzi un 2009. gadā pieņemtajiem grozījumiem Ministru kabineta noteikumos, kuros norādīts nepieciešamais valodas prasmes līmenis katrai profesijai (MK noteikumi 2009). Dati arī liecina, ka lielākā daļa VVPP pretendentu ir bezdarbnieki (piem., 2014. gadā – 64,8 %). 2014. gadā 95,3 % no VVPP pretendentiem ir norādījuši, ka kārto eksāmenu profesionālo un amata pienākumu vajadzībām, 4,2 % – pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai, 0,5 % – Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa saņemšanai (Valsts izglītības satura centrs 2014, 4). VVPP kārto galvenokārt darbspējīgi cilvēki vecumā no 31 gada līdz 50 gadiem (2014. gadā – 46,9 %) un no 51gada līdz 60 gadiem (2014. gadā – 27,4 %).

Gads	Pretendentu skaits	Nokārtoja			Nenokārtoja
		A	B	C	
2010	10645	36,7 %	31,9 %	15,1 %	16,3 %
2011	6566	29,4 %	36,5 %	17,1 %	17 %
2012	6880	30 %	36,2 %	17,3 %	21,7 %
2013	9625	28 %	33,9 %	16,5 %	21,5 %
2014	6416	30,7 %	29,8 %	17,8 %	16,5 %
2015	5817	34 %	27 %	13 %	26 %

12. tab. Valsts valodas prasmes pārbaudes rezultāti 2010.–2015. gadā. Dati: Valsts izglītības satura centrs 2014

[8] Par valodas prasmes līmeņiem un prasmju aprakstiem sk. Valsts izglītības satura centra (VISC) mājaslapas sadaļu *Valsts valodas prasmes līmeņi*, pieejams: *http://visc.gov.lv/valval/limeni.shtml*

Centralizētais eksāmens latviešu valodā

LVA aptauja 2014 rāda, ka 41 % respondentu ir nokārtojis valsts centralizēto eksāmenu latviešu valodā skolā. Vecumgrupā no 15 gadiem līdz 24 gadiem vairāk nekā 80 % nokārtojuši tieši valsts centralizēto eksāmenu latviešu valodā. Aptaujātie visbiežāk valsts centralizētajā eksāmenā ieguvuši B līmeni (31 %) un A līmeni (18 %); jāmin, ka 40 % respondentu neatbildēja uz šo jautājumu. Centralizēto eksāmenu rezultāti lielākoties atbilst cilvēku valodas prasmes pašnovērtējumam – 71 % no tiem, kas centralizēto eksāmenu nokārtojuši augstākajā līmenī, uzskata, ka viņi latviešu valodu prot labi vai ļoti labi.

Latviešu valodas prasmes pilnveide

Aptuveni puse (53 %) no mazākumtautību respondentiem LVA aptaujā 2014 atzinuši, ka šobrīd nepilnveido un arī turpmāk neplāno pilnveidot savu latviešu valodas prasmi (34. att.). Aptuveni ceturtdaļa (28 %) šobrīd pilnveido savu latviešu valodas prasmi un arī plāno to turpināt. Jaunieši (15–24) atbildējuši, ka visdrīzāk šobrīd pilnveido un arī plāno turpināt pilnveidot savu latviešu valodas prasmi, kamēr aptuveni puse no vecākās paaudzes pārstāvjiem nepilnveido savu latviešu valodas prasmi un arī neplāno to darīt. Latviešu valodas prasmes pilnveide nav saistīta ar prasmju pašnovērtējumu, un aptuveni puse no aptaujātajiem nevēlas pilnveidot savu latviešu valodas prasmi, bet aptuveni ceturtdaļa to dara un turpinās to darīt.

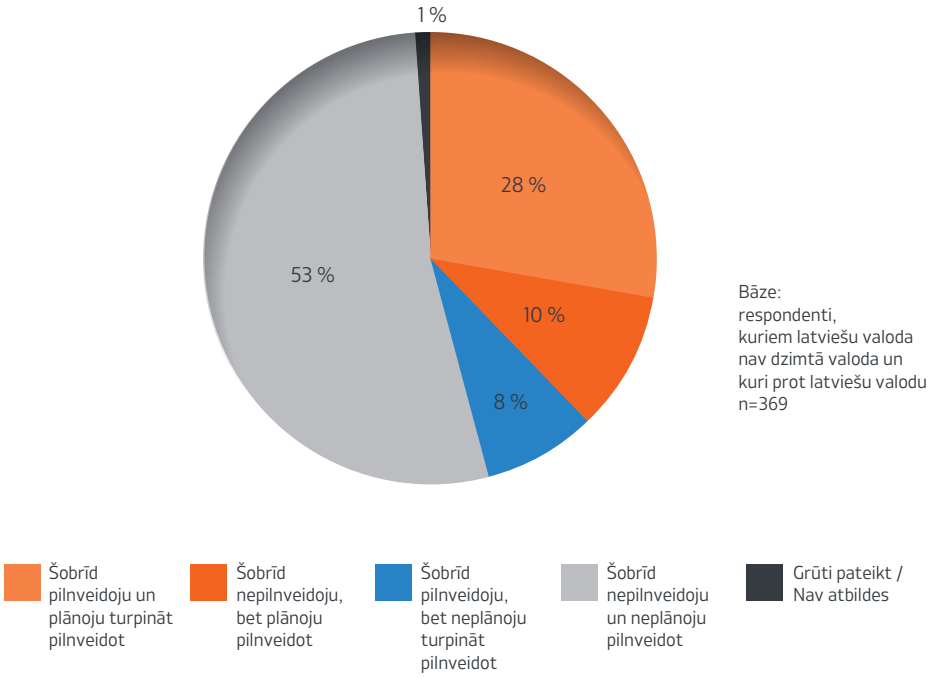

34. att. Latviešu valodas prasmes pilnveide. Dati: LVA aptauja 2014

Latviešu valodas prasmes pilnveides motivācija

Tie, kuri vēlas pilnveidot savu latviešu valodas prasmi, uzskata, ka tas jādara tādēļ, ka, pirmkārt, tas vajadzīgs darbam vai lai atrastu darbu (32 %, arī 2012. gadā aptuveni trešdaļa respondentu minējuši, ka vēlas pilnveidot savu latviešu valodas prasmi, jo tas ir nepieciešams darbam vai lai atrastu darbu), otrkārt, tas ir nepieciešams saziņai (23 %, to visbiežāk minējuši respondenti vecumgrupā no 55 līdz 74 gadiem, īpaši pensionāri un invaliditātes pensiju saņēmēji). Respondenti arī norāda, ka latviešu valodas prasme jāpilnveido, lai labāk prastu latviešu valodu un lai labāk justos (23 %, 2012. gadā – 33 %). Minēta arī vajadzība prast latviešu valodu – dzīvojot Latvijā, tā jāprot (17 %, šo iemeslu vairāk minējuši jauni cilvēki vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem, īpaši skolēni un studenti; šis iemesls vismazāk tiek minēts valodas vidē, kur latviešu valoda tiek lietota vismazāk – Rīgā un Latgalē) (LVA aptauja 2014).

Tie respondenti, kuri neplāno pilnveidot savu latviešu valodas prasmi, kā iemeslu tam visbiežāk norādījuši, ka viņiem tas nav nepieciešams (44 %) un ka viņu valodas prasme jau ir pietiekama (40 %, tā biežāk uzskata jaunāko vecumgrupu pārstāvji (no 15 līdz 44 gadiem), kuru valodas prasme arī ir labāka nekā vecākiem cilvēkiem; pēc pašnovērtējuma viņi arī visbiežāk prot latviešu valodu ļoti labi vai labi). Retāk kā traucējošs faktors pieminēts vecums (9 %) un laika trūkums (7 %). Aptuveni puse no tiem, kuri uzskata, ka latviešu valodu zina pamatprasmju līmenī vai viduvēji, norādījuši, ka nepilnveido savu latviešu valodas prasmi, jo viņiem nav vajadzības pēc tā. Tas liecina, ka valodas vide bieži vien nemotivē cilvēkus uzlabot latviešu valodas prasmi (LVA aptauja 2014).

Latviešu valodas apguves veidu izvēle

Tie respondenti, kuri neprot latviešu valodu, noteikti vai drīzāk vēlētos latviešu valodu mācīties valodas kursos (69 %, arī 2012. gadā – 66 %), kā arī kontaktējoties ar draugiem (56 %), izmantojot plašsaziņas līdzekļus (53 %) un runājot latviski uz ielas, veikalā un citās sadzīves situācijās (50 %). Savukārt vismazāk respondenti vēlētos izmantot privātstundas (69 %) un pilnveidot prasmes pašmācībā (61 %) (LVA aptauja 2014).

LVA aptaujā 2014 37 % no respondentiem norādījuši, ka, apgūstot latviešu valodu vai pilnveidojot tās prasmi, viņi nav saskārušies ar problēmām vai grūtībām (pārsvarā tie ir respondenti, kuri latviešu valodu prot ļoti labi vai labi), 2012. gadā – 42 % (35. att.). Savukārt 22 % respondentu grūtības sagādājusi latviešu valodas gramatika, bet 12 % respondentu norādījuši tieši uz garumzīmju lietojumu.

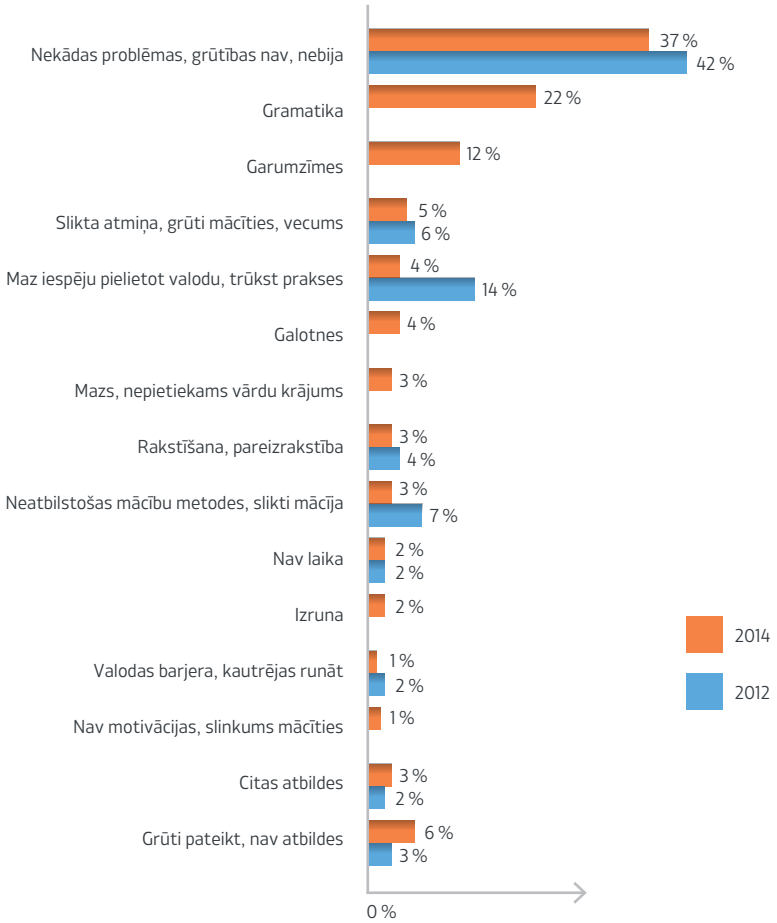

35. att. Grūtības latviešu valodas apguvē vai tās prasmju pilnveidē.
Respondentu dzimtā valoda – krievu valoda. Dati: LVA aptauja 2012, 2014

Uz jautājumu, ar kādām grūtībām varētu saskarties mazākumtautību pārstāvji latviešu valodas apguvē, latviešu kā dzimtās valodas runātāji lielākoties atbildējuši, ka iemesls ir pašu nevēlēšanās un slinkums (37 %, 2012. gadā – 46 %). Jo vecāki ir respondenti, jo vairāk viņi uzskata, ka pie vainas ir tieši šis iemesls, bet šādi domājošo īpatsvars gan ir samazinājies par aptuveni 10 % pēdējo divu gadu laikā. Jo jaunāki respondenti, jo vairāk viņi atzīst, ka cilvēkiem, kuri mācās latviešu valodu, grūtības sagādā gramatika (15 %) un latviešu valodas sarežģītums (7 %).

Latviešu valodas apguve imigrantu vidū – pēdējo gadu tendences

To, ka latviešu valodas pozīcijas ir stabilizējušās, rāda, piemēram, tas, ka vairums jauno imigrantu latviešu valodu mācās labprāt. Sabiedrības integrācijas fonda 2015. gada pētījuma „Trešo valstu pilsoņu portrets Latvijā" aptauja parāda, ka 2015. gadā 83,5 % aptaujāto trešo valstu valstspiederīgo (lielākoties dzīvojuši

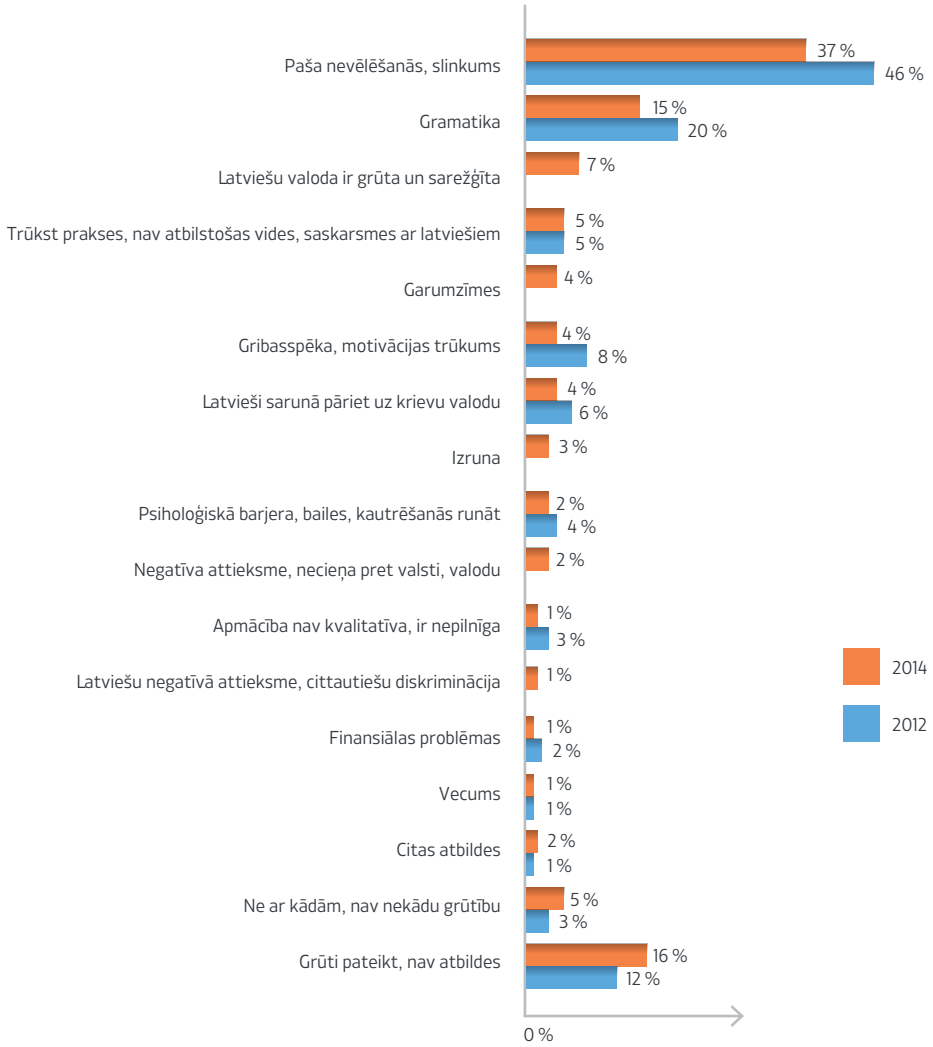

36. att. Grūtības latviešu valodas apguvē vai tās prasmju pilnveidē, latviešu viedoklis par mazākumtautību pārstāvjiem. Dati: LVA aptauja 2012, 2014

Latvijā mazāk par pieciem gadiem) ir mācījušies latviešu valodu un gandrīz visi vēlētos to darīt vēl. 2009. gadā latviešu valodu mācīties vēlējās 54,9 % aptaujāto trešo valstu valstspiederīgo, savukārt 2015. gadā kopumā latviešu valodu mācīties vēlas 89,1 % (Kļave, Šūpule, Zepa 2015, 41). Aptaujātie trešo valstu valstspiederīgie vēlējušies, lai latviešu valodas kursi būtu pieejami bez maksas un notiktu nepārtraukti. Tā kā respondenti ir motivēti mācīties, viņi uzsvēra nepieciešamību vairāk praktizēt apgūto valodu dabiskajā vidē un pievērsa uzmanību, ka latviešiem būtu vairāk jārunā ar viņiem latviešu valodā un jāizvairās no pāriešanas uz krievu vai angļu valodu saziņā.

2.6. Latviešu valoda un svešvalodas izglītības sistēmā

Mācību valoda pirmsskolas izglītības iestādēs

Aptuveni trīs ceturtdaļas pirmsskolas vecuma bērnu mācās pirmsskolas izglītības iestādēs ar latviešu mācību valodu, attiecīgi aptuveni viena ceturtdaļa mācās pirmsskolas izglītības iestādēs, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu (13. tab.). Apskatāmajā periodā katru gadu arvien vairāk pirmsskolas vecuma bērnu apmeklē pirmsskolas izglītības iestādes ar latviešu mācībvalodu, un arvien mazāk – iestādes, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu.

Skolēnu skaits	2010. gadā	2014. gadā	
Pirmsskolas izglītības iestādes ar latviešu mācību valodu	75 %	76,8 %	+1,8 %
Pirmsskolas izglītības iestādes, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu (krievu valoda)	24,5 %	22,6 %	-1,9 %
Cita mācību valoda	0,5 %	0,6 %	+0,1 %

13. tab. Mācību valoda pirmsskolas izglītības iestādēs 1. septembrī. Dati: CSP

Latviešu valoda rotaļnodarbībās

Pirmsskolas izglītības vadlīnijas noteiktas 2012. gada Ministru kabineta noteikumos Nr. 533 „Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām". Tajās noteikts, ka izglītības saturs jāapgūst mācību satura jomās vai integrētos mācību priekšmetos, kas nodrošina pirmsskolas izglītības un pamatizglītības satura pēctecību. Izglītības satura apguvei izmanto mazākumtautības valodu (valodas attīstīšana un orientēšanās apkārtnē, runas attīstīšana dzimtajā valodā, iepazīstināšana ar literatūru un folkloru, rakstītprasmes un lasītprasmes veidošana) un latviešu valodu (runas attīstīšana saziņai latviešu valodā). Par latviešu valodas apguvi pirmsskolas izglītības iestādēs noteikumos norādīts, ka latviešu valodas mācību programmai jābūt veidotai tā, lai bērns apgūtu sarunvalodas pamatus un valodas lietošanas prasmes ikdienā. Vadlīnijās noteikts, ka latviešu valodas apguvi rotaļnodarbībās bērniem no divu līdz piecu gadu vecumam plāno ne mazāk kā divas reizes nedēļā, bērniem no piecu gadu vecuma – katru dienu.

Vērtējot latviešu valodas apguves nepieciešamību un bērnu vecumu, 47 % latviešu un 33 % mazākumtautību respondentu (LVA aptauja 2014) uzskata, ka mazākumtautību skolēniem visus mācību priekšmetus būtu jāsāk mācīties latviešu valodā jau pirmsskolā, un attiecīgi 32 % un 28 % respondentu – ka 1.–4. klasē, bet aptuveni desmitdaļa – ka 5.–9. klasē. Apmēram piektdaļa mazākumtautību

respondentu nav varējuši sniegt konkrētu novērtējumu. Analizējot šos datus, jāpievērš uzmanība tam, ka visi respondenti – neatkarīgi no vecuma, dzimuma, ieņemamā amata, iegūtā izglītības līmeņa un arī latviešu valodas prasmes līmeņa – atbildēja ļoti līdzīgi, atbalstot latviešu valodas apguves sākšanu pēc iespējas agrākā vecumā, un tas varētu liecināt par šī uzskata stabilitāti un pārliecības nostiprināšanos visā sabiedrībā. Sastatot šos datus ar mazākumtautību jauniešu grupas valsts valodas prasmi, kas ir labāka nekā vecākās paaudzes pārstāvjiem, redzams, ka sabiedrības priekšstati par valodas apguves agrā vecumā pozitīvo ieguvumu arvien nostiprinās. Valodas apguve skolā un izglītības sistēmā ir labākais veids efektīvāku rezultātu sasniegšanai.

Mācību valoda vispārizglītojošajās skolās

2014./2015. gadā Latvijā bija 824 vispārizglītojošās skolas, no kurām 109 skolās īstenoja mazākumtautību izglītības programmu. Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas datiem, valsts finansētā mazākumtautību izglītība tiek īstenota 99 skolās latviešu un krievu valodā; 4 skolās latviešu un poļu valodā; 2 skolās latviešu valodā un ivritā; 1 skolā latviešu un ukraiņu valodā; 1 skolā latviešu un lietuviešu valodā; 1 skolā latviešu un igauņu valodā; kā arī 1 skolā latviešu un baltkrievu valodā. Papildus tam 75 izglītības iestādes īsteno gan latviešu, gan mazākumtautību izglītības programmas, kā arī divas privātās izglītības iestādes īsteno vispārējās izglītības programmas angļu valodā un viena – franču valodā. Skolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas, 2014. gadā mācījās 20,4 % no visiem Latvijas skolēniem, mazākumtautību skolu skolēnu skaits turpina sarukt (2010. gadā 27 % un 1999. gadā 33 % no visiem skolēniem mācījās mazākumtautību skolās) (IZM 2014) gan demogrāfisku apstākļu dēļ, gan arī tāpēc, ka samērā nozīmīga daļa mazākumtautību pārstāvju nolemj savus bērnus izglītot skolās ar latviešu mācību valodu tieši tāpēc, lai nodrošinātu latviešu valodas apguvi labā līmenī. LVA aptaujas 2014 dati rāda, ka pusei no mazākumtautību respondentiem (49,5 %) bērni mācījās vai mācās skolās ar latviešu mācībvalodu.

Mācību priekšmetu un mācību stundu plāna modeļi mazākumtautību izglītības iestādēs

Pamatizglītības standarts noteikts 2013. gada Ministru kabineta noteikumos Nr. 530 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem". Mazākumtautību izglītības iestādes var izvēlēties vienu no pamatizglītības programmā īstenojamiem mācību priekšmetu un mācību stundu plāna modeļiem:

1) modelis – ieteicams skolēniem, kuri ir ieguvuši pirmsskolas izglītību latviešu valodā un kuriem ir latviešu valodas prasme un lietošanas pieredze. Pēc IZM datiem, 2014. gadā šo modeli izmantoja 5 % no skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas;

2) modelis – ieteicams skolēniem, kuri ir ieguvuši pirmsskolas izglītību mazākumtautību valodā un kuriem ir latviešu sarunvalodas prasmes un lietošanas pieredze. Pēc IZM datiem, 2014. gadā šo modeli izmantoja 41,6 % no skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas;
3) modelis – ieteicams skolēniem, kuri ir ieguvuši pirmsskolas izglītību mazākumtautību valodā un kuriem ir latviešu sarunvalodas prasmes, bet nav latviešu valodas lietošanas pieredzes. Pēc IZM datiem, 2014. gadā šo modeli izmantoja 34,8 % no skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas;
4) modelis – ieteicams skolēniem, kuriem nav priekšzināšanu latviešu valodā. Pēc IZM datiem, 2014. gadā šo modeli izmantoja 5,6 % no skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas;
5) modelis (skolas modelis) – ieteicams skolēniem, kuriem ir latviešu valodas prasmes un kuri vēlas padziļināti apgūt etnisko kultūru. Pēc IZM datiem, 2014. gadā šo modeli izmantoja 13 % no skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas.

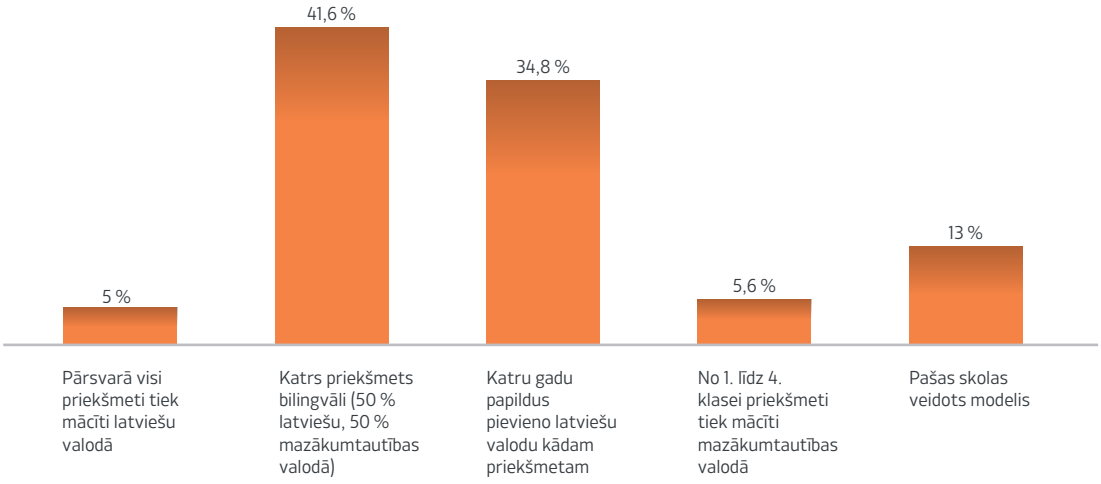

37. att. Mazākumtautību izglītības programmas Latvijā 2014. gadā. Dati: IZM 2014

Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas datiem, gandrīz visi skolēni Kurzemes, Vidzemes un Zemgales reģionā mācās latviešu mācībvalodas programmās, Rīgas reģionā aptuveni 9 % un Latgales reģionā aptuveni 22 % mācās izglītības iestādēs, kas īsteno mazākumtautību (krievu) programmas (38. att.). Pārējās mazākumtautību valodās mācās ļoti maz skolēnu. No lielākajām pilsētām visvairāk skolēnu bilingvāli (krievu un latviešu valodā) mācās Daugavpilī (78 %), Rīgā (50 %) un Rēzeknē (46 %), visvairāk citas mazākumtautību valodas tiek izmantotas Rēzeknē (12 %) un Jūrmalā (6 %).

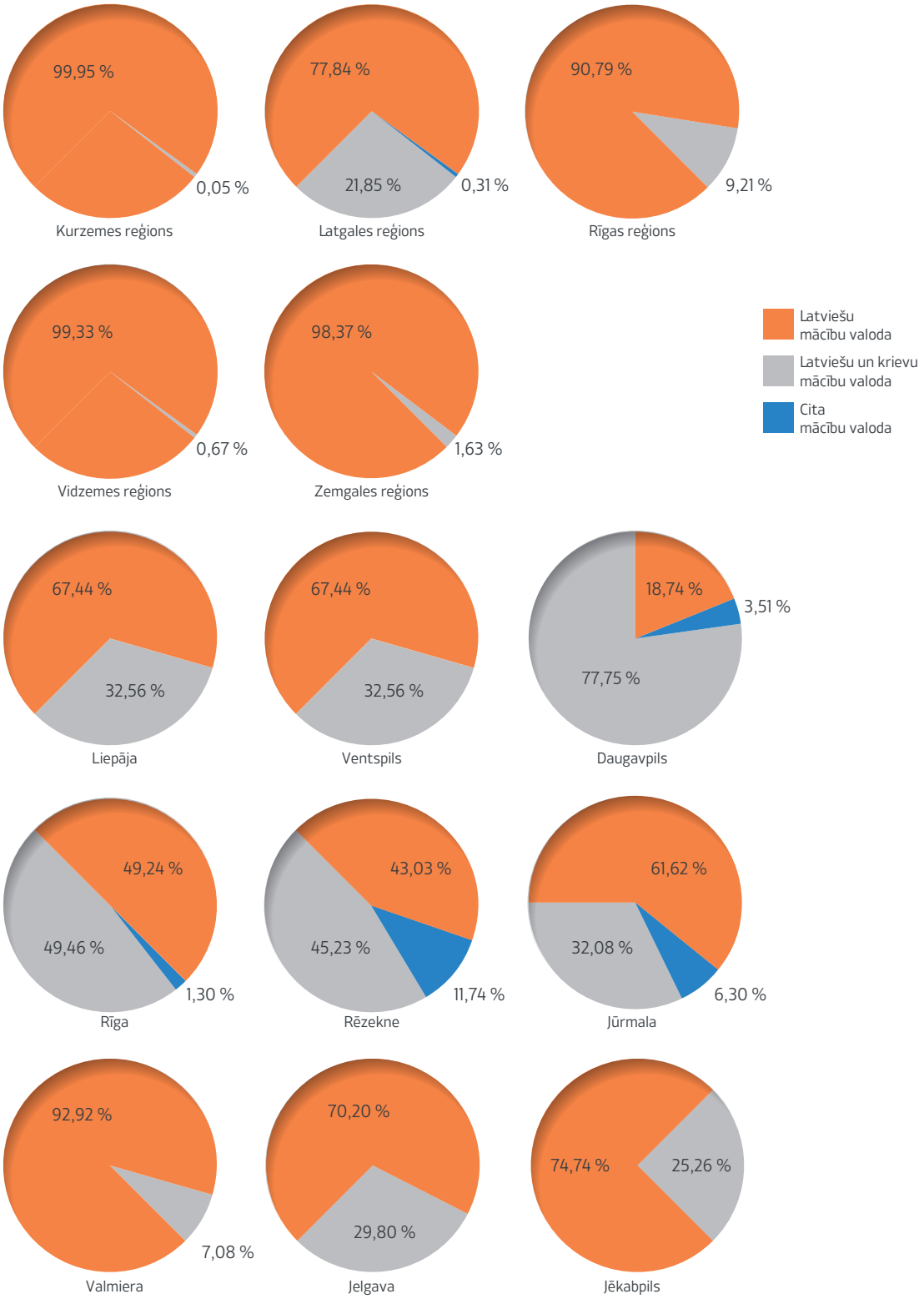

38. att. Skolēnu skaita sadalījums pēc mācībvalodas vispārizglītojošajās dienas mācību programmās Latvijas reģionos un lielākajās pilsētās. Dati: IZM 2014

Vispārējās vidējās izglītības standarts noteikts 2013. gada 21. maija Ministru kabineta noteikumos Nr. 281 „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem". Mazākumtautību izglītības programmās katru mācību gadu ne mazāk par pieciem mācību priekšmetiem tiek apgūti latviešu valodā, šajā skaitā neietilpst latviešu valoda un literatūra. Mācību satura apguvi mazākumtautību valodā var nodrošināt līdz divām piektdaļām no kopējās mācību slodzes mācību gadā.

Vienoti valsts standarti mācību satura apguvei

Latvijā visās izglītības iestādēs mācību saturs tiek apgūts saskaņā ar vienotiem valsts standartiem visām izglītības iestādēm, bet līdz 2009. gadam t. s. mazākumtautību (bilingvālās izglītības) skolās un latviešu mācībvalodas skolās tikai latviešu valodā un literatūrā bija atšķirīgs mācību saturs. 2012. gadā notika pirmais vienotais latviešu valodas centralizētais eksāmens vidusskolā (kaut arī jau pirms tam abu atšķirīgo eksāmenu daļas bija līdzīgas), kura programma un saturs bija vienāds gan izglītojamiem, kuri apguvuši latviešu mācībvalodas programmu, gan izglītojamiem, kuri apguvuši mazākumtautību izglītības programmu. Lai sagatavotos šim notikumam, tika veikti gan pētījumi, gan aprobācija un pārbaudes. Arī pēc eksāmena VISC apkopojis eksāmena rezultātus ar mērķi noskaidrot, vai visi vidusskolēni katrā Latvijas skolā ir apguvuši programmu pilnvērtīgi un ir spējīgi nokārtot eksāmenu. Tā bija arī iespēja konstatēt problēmas un meklēt to risinājumus (Špūle 2012, 3). Eksāmena rezultātu analīze parādīja, ka eksāmena prasības atbilst izvirzītajam mērķim un lielākās problēmas iegūt labus rezultātus ir bijušas profesionālo skolu un vakarskolu beidzējiem.

Valsts centralizēto eksāmenu rezultāti

Valsts centralizēto eksāmenu rezultāti liecina, ka vērtējumi ir līdzīgi gan izglītības iestādēs, kas īsteno izglītības programmas ar latviešu mācībvalodu, gan arī izglītības iestādēs, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas. Mazākumtautību skolu skolēnu rezultāti dabaszinātņu mācību priekšmetos (2013. gadā) – fizikā un matemātikā – ir augstāki nekā skolās ar latviešu mācībvalodu (VISC dati), un latviešu valodas eksāmena vispārējie rezultāti skolēniem no mazākumtautību skolām ir tikai nedaudz zemāki nekā latviešu mācībvalodas skolu skolēniem, savukārt mazākumtautību skolēniem, kuri vidējo izglītību ir ieguvuši latviešu mācībvalodas skolās, latviešu valodas prasme ir nedaudz augstāka nekā izglītojamiem, kuri turpinājuši mācīties mazākumtautību izglītības programmās.

Gan LVA aptaujās iegūtie rezultāti par jauniešu latviešu valodas prasmes pašvērtējumu, gan centralizēto eksāmenu rezultāti (VISC dati) uzskatāmi rāda, ka latviešu valodas kā mācību priekšmetu apguves valodas un valsts pārbaudes darbu valodas ieviešana ir nodrošinājusi latviešu valodas apguvi, nepazeminot skolēnu mācību sasniegumus.

Latviešu valodas apguve skolā: respondentu pieredze un vērtējums

Pusei no mazākumtautību respondentiem bērni apmeklē latviešu skolas

LVA aptaujā 2014 aptuveni ceturtdaļai respondentu ir bērni, kuri mācījās vispārizglītojošā skolā vai ir absolvējuši skolu pēdējo trīs gadu laikā. No tiem 80 % respondentu ir bērni, kuri mācās vai mācījās skolā ar latviešu mācībvalodu, un 22 % respondentu ir bērni, kuri mācās vai mācījās skolā, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu (visbiežāk šādi respondenti dzīvo Rīgā un Latgalē). 50 % respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, bērni mācās vai mācījās skolā ar latviešu mācībvalodu, bet 46 % skolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu. Savukārt latviešu mērķgrupā novērojams, ka desmitdaļai respondentu ir bērni, kas mācījušies vai mācās skolā ar mazākumtautību izglītības programmu (39. att.).

Salīdzinot ar 2012. gadu – arvien vairāk respondentu, kuru dzimtā valoda nav latviešu, bērni mācās vai mācījās skolā ar latviešu mācībvalodu (2012. gadā – 36 %, 2014. gadā – 50 %) un arvien mazāk skolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu (2012. gadā – 67 %, 2014. gadā – 44 %).

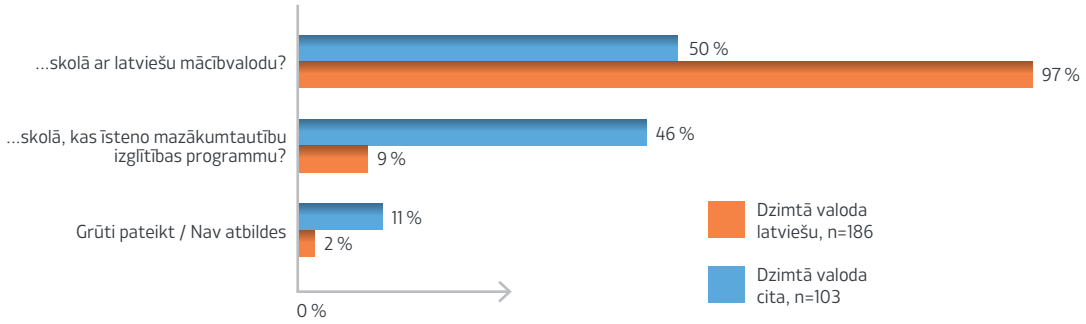

39. att. Izglītības iestādes, kurās mācās respondentu bērni vai kuras respondentu bērni ir absolvējuši pēdējo trīs gadu laikā. Dati: LVA aptauja 2014

Vairākums respondentu ar latviešu dzimto valodu (77 %) un ar citu dzimto valodu (70 %), kuru bērni mācās vai mācījās skolā ar latviešu mācībvalodu, pozitīvi novērtē latviešu valodas mācību kvalitāti skolā (40. att.). Latviešu valodas mācību kvalitāte mazākumtautību skolās vērtēta nedaudz kritiskāk, lai gan arī pārsvarā pozitīvi – kopumā 62 % mazākumtautību respondentu snieguši pozitīvus vērtējumus (41. att.).

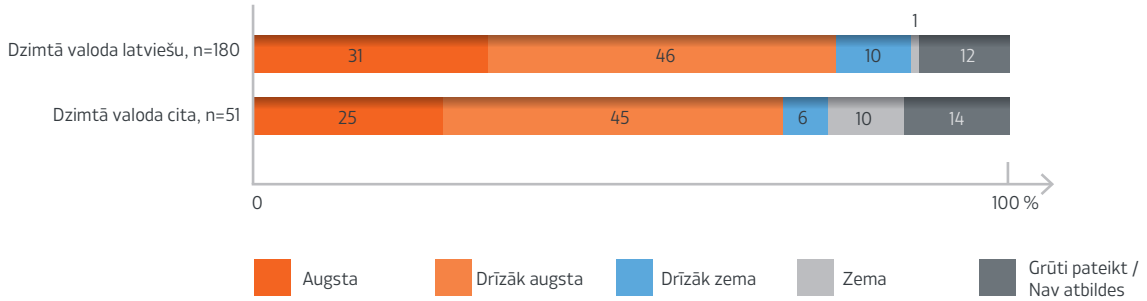

Bāze: respondenti, kuriem bērns/-i mācās/mācījās skolā ar latviešu mācībvalodu

40. att. Latviešu valodas mācību kvalitātes vērtējums skolās ar latviešu mācībvalodu. Dati: LVA aptauja 2014

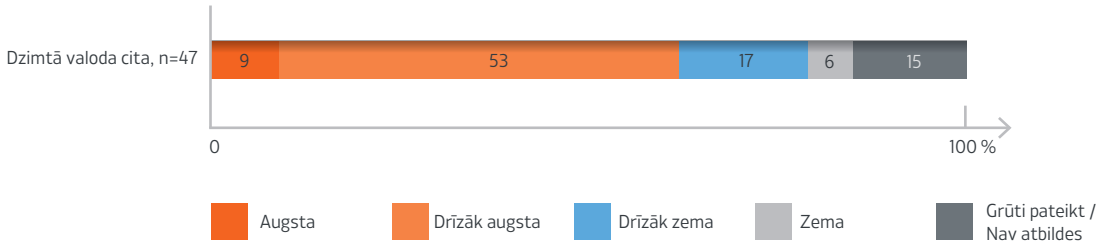

Bāze: respondenti, kuriem bērns/-i mācās/mācījās skolā, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu

41. att. Latviešu valodas mācību kvalitātes vērtējums skolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmu. Dati: LVA aptauja 2014

Latviešu valodas apguves motivācija bērniem

Jautājums, kādēļ bērniem ir jāapgūst latviešu valoda, parāda respondentu subjektīvo attieksmi pret latviešu valodu, un šīs atbildes ir nozīmīgas vairāk ideoloģiskā un sabiedrības integrācijas aspektā, turklāt šis jautājums aptaujā bija atvērtais jautājums, kas nozīmē, ka atbilžu varianti netika doti un respondentiem tie bija jāformulē pašiem (42. att.). Visvairāk atbildējuši – latviešu valoda jāprot, jo dzīvo Latvijā (tā domā 43 % no visiem respondentiem: 47 % mazākumtautību pārstāvju un 40 % respondentu ar latviešu dzimto valodu; šo variantu biežāk minējuši respondenti vecumgrupā 35–44), un tā ir valsts (oficiālā, pamata) valoda (kopā 32 %: respondenti ar latviešu dzimto valodu – 34 %, respondenti ar citu dzimto valodu – 30 %; šo variantu biežāk minējuši respondenti vecumgrupā 15–34). Minēts arī tas, ka latviešu valoda ir dzimtā valoda (9 %), un tas, lai vieglāk būtu sazināties, saprasties (8 %: respondenti ar citu dzimto valodu – 10 %, ar latviešu dzimto valodu – 7 %; arī šo variantu nedaudz biežāk minējuši jaunāku vecumgrupu pārstāvji).

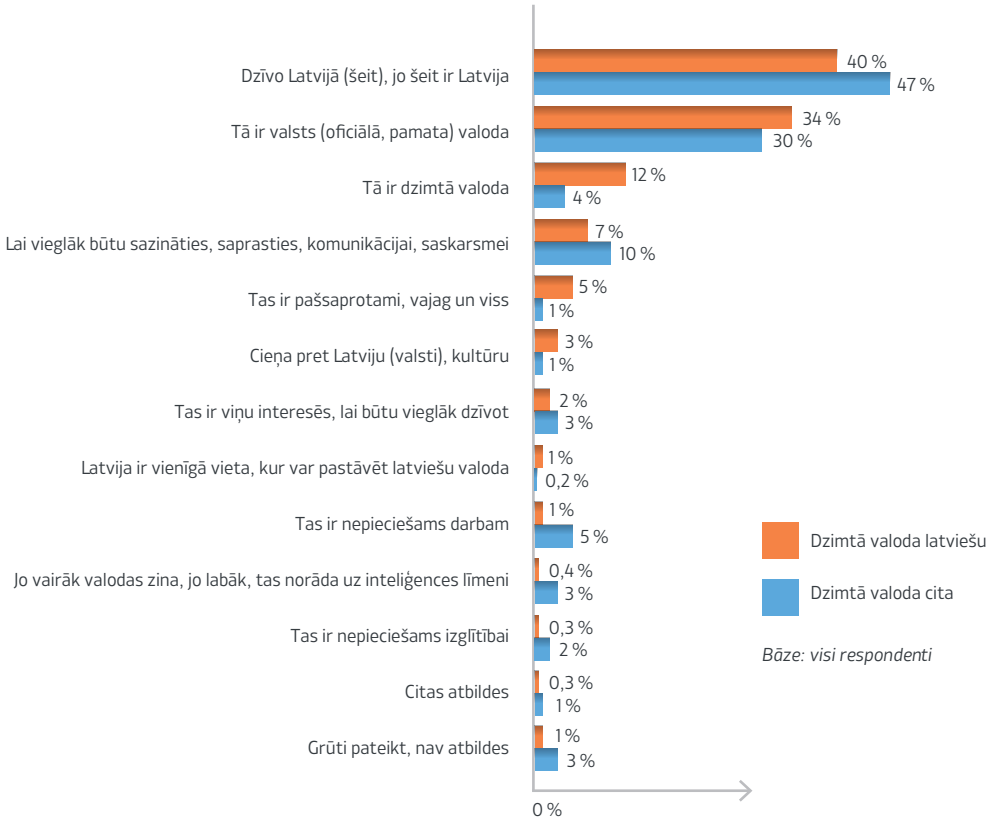

42. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kāpēc bērniem Latvijā ir jāapgūst latviešu valoda?" Dati: LVA aptauja 2014

Svešvalodu apguve skolā: aptaujas respondentu pieredze un vērtējums

Apskatāmajā periodā vairums skolēnu mācījās angļu valodu: 2010./2011. gadā angļu valodu mācījās 82,2 %, bet 2014./2015. mācību gadā jau 91,2 % Latvijas skolēnu (14. tab.). Otra populārākā svešvaloda ir krievu valoda, tās apguvēju īpatsvars lēnām samazinās: 2010./2011. gadā krievu valodu kā svešvalodu apguva 35,7 % skolēnu, bet 2014./2015. gadā – 32,3 %. Arī vācu valodas apguvēju īpatsvars lēnām samazinājies: vācu valodu 2010./2011. gadā apguva 11,9 % Latvijas skolēnu, bet 2014./2015. gadā – 10,9 %. Citu valodu apguvēju īpatsvars nav īpaši mainījies (CSP dati).

Skolēni, kuri mācās ...	2010./2011. mācību gadā	2014./2015. mācību gadā	
angļu valodu	82,2 %	91,2 %	+9 %
krievu valodu	35,7 %	32,3 %	-3,4 %
vācu valodu	11,9 %	10,9 %	-1 %
franču valodu	1,9 %	2,2 %	+0,3 %
citas valodas	0,7 %	1,1 %	+0,4 %

14. tab. Svešvalodu apguve vispārizglītojošajās skolās mācību gada sākumā. Dati: CSP

Vidusskolā gandrīz visi (98–99 %) skolēni mācās angļu valodu, nedaudz vairāk nekā puse no vidusskolēniem apgūst krievu valodu (57–58 %) un aptuveni viena ceturtdaļa apgūst vācu valodu (15. tab.). Vācu valodas apguvēju īpatsvars vidusskolās apskatāmajā periodā ir samazinājies visstraujāk – no 30 % 2010./2011. gadā līdz 27 % 2014./2015. gadā.

Skolēni, kuri mācās ...	2010./2011. mācību gadā	2014./2015. mācību gadā	
angļu valodu	98,6 %	98,3 %	-0,3 %
krievu valodu	57,7 %	57,3 %	-0,4 %
vācu valodu	30,1 %	26,6 %	-3,5 %
franču valodu	5,1 %	6,2 %	+1,1 %

15. tab. Svešvalodu apguve vispārizglītojošo skolu 10.–12. klasē mācību gada sākumā. Dati: CSP

Arī visvairāk vispārizglītojošo skolu 1.–9. klašu skolēnu mācās angļu valodu, un angļu valodas apguvēju īpatsvars apskatāmajā periodā ir strauji pieaudzis (2010./2011. gadā – 77 %, 2014./2015. gadā – 90 %). Aptuveni ceturtdaļa 1.–9. klašu skolēnu apgūst krievu valodu, bet 6–7 % mācās vācu valodu (16. tab.).

Skolēni, kuri mācās ...	2010./2011. mācību gadā	2014./2015. mācību gadā	
angļu valodu	77,1 %	89,7 %	+12,6 %
krievu valodu	28,9 %	26,8 %	-2,1 %
vācu valodu	6,2 %	7,4 %	-1,2 %
franču valodu	0,9 %	1,4 %	+0,5 %

16. tab. Svešvalodu apguve vispārizglītojošo skolu 1.–9. klasē mācību gada sākumā. Dati: CSP

Aptuveni puse no skolēniem apgūst vienu svešvalodu, aptuveni 40 % – divas, bet 3 % – trīs (17. tab.). Tā kā no 2014. gada angļu valodas apguve tiek uzsākta jau 1. klasē, apskatāmajā periodā ir samazinājies to skolēnu īpatsvars, kas neapgūst nevienu svešvalodu.

Apgūstamo valodu skaits	2010./2011. mācību gadā	2014./2015. mācību gadā	
1	39,3 %	50,4 %	+11,1 %
2	40,8 %	39,9 %	-0,9 %
3	3 %	2,5 %	-0,5 %
neapgūst nevienu svešvalodu	16,9 %	7,2 %	-9,7 %

17. tab. Svešvalodu apguve vispārizglītojošajās skolās sadalījumā pēc svešvalodu skaita 2014./2015. mācību gada sākumā. Dati: CSP

Līdz ar populārākajām svešvalodām skolās apgūst arī arābu, dāņu, igauņu, itāļu, japāņu, ķīniešu, latīņu, lietuviešu, norvēģu, poļu, somu, spāņu un zviedru valodu, kā arī ivritu.

LVA aptaujā 2014 absolūtais vairākums respondentu uzskatīja, ka skolā bērniem būtu jāapgūst kā latviešu (98 %), tā angļu (94 %) un krievu valoda (90 %). Trešdaļa respondentu uzskatīja, ka jāapgūst arī vācu valoda, un aptuveni 14 % – franču valoda (43. att.).

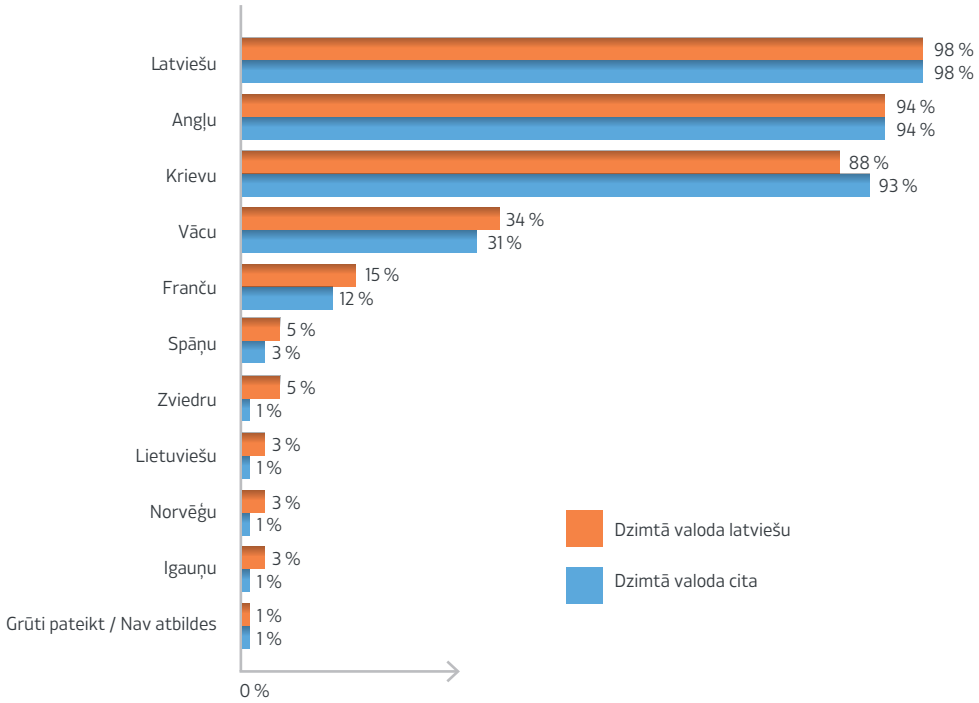

43. att. Valodas, kas, pēc aptaujas respondentu domām, bērniem būtu jāapgūst skolā. Dati: LVA aptauja 2014

2.7. Latvijas iedzīvotāju valodu prasmju attīstības tendences

Latviešu valodas prasmes tendences

Analizējot Latvijas iedzīvotāju valodu prasmes, secināms, ka turpina pieaugt latviešu valodas prasme un tās līmenis, īpaši jaunākās paaudzes pārstāvju vidū. Ņemot vērā krievu valodas plašo izplatību Latvijas lingvistiskajā vidē, visos valodas situācijas pētījumos īpaša uzmanība tiek pievērsta latviešu un krievu valodas savstarpējai konkurencei. Jau veicot iepriekšējo valodas situācijas analīzi (Valodas situācija Latvijā 2011, 39), tika secināts, ka attiecība starp latviešu un krievu valodas pratēju īpatsvaru ir par labu krievu valodai (92 % prata latviešu valodu, 98 % prata krievu valodu), taču jau 2009. gada aptaujā parādījās dati, ka jauniešu vidū (17–25 gadi) šī attiecība ir mainījusies – latviešu valodas pratēju jauniešu vidū ir vairāk nekā krievu valodas pratēju. Arī LVA aptaujas 2014 dati rāda līdzīgu situāciju – kopumā krievu valodas pratēju skaits ir liels, bet turpina samazināties to iedzīvotāju īpatsvars, kas prot krievu valodu labi vai ļoti labi, un latviešu valodas pratēju skaits valstī kopumā, šķiet, ir sasniedzis savu maksimālo robežu – apmēram 90 % no visiem iedzīvotājiem (šis skaits ir būtiski nemainīgs jau vairāku gadu garumā, kas varētu nozīmēt to, ka pārējā daļa vairs nav sasniedzama, un tas arī nav nepieciešams, īpaši ņemot vērā pozitīvās tendences jauniešu grupā). Latvijas jauniešu (15–24) vidū latviešu valoda ir vairāk izplatīta nekā krievu valoda un, pēc pašnovērtējuma, latviešu valodas prasme ir krietni augstāka nekā krievu valodas prasme. 87,3 % Latvijas jauniešu vecumgrupā no 15 līdz 24 gadiem norādīja, ka prot latviešu valodu ļoti labi vai labi, bet 58,5 % – prot šajā pašā līmenī krievu valodu. Arī nākamajā vecumgrupā (25–34) latviešu valodas prasme ir labāka nekā krievu valodas prasme. Tas iezīmē latviešu valodas pozīciju nostiprināšanos un izglītības sistēmā paveiktā rezultātus.

Valodas darba tirgū

Pēc LVA aptaujas 2014 datiem, visvājāk savu valsts valodas prasmi novērtē pirmspensijas vai pensijas vecuma cilvēki, kā arī bezdarbnieki un strādnieki. Tātad liela daļa cilvēku, kas neprot valsts valodu pietiekami sabiedrības un darba tirgus vajadzībām, ir pensionāri vai pirmspensijas vecuma cilvēki, kas vairs nepiedalās vai drīz nepiedalīsies darba tirgū. Savukārt savu latviešu valodas prasmi visaugstāk vērtē cilvēki ar augstāko izglītību, vadītāji, speciālisti, mājsaimnieces (arī bērnu kopšanas atvaļinājumā), studenti un skolēni, kā arī pašnodarbinātie, uzņēmēji un zemnieki. Tātad cilvēkus ar labu latviešu valodas prasmi raksturo labāka izglītība un augstāks sociālais statuss. Savu krievu valodas prasmi visaugstāk vērtē bezdarbnieki, strādnieki un mājsaimnieces, kā arī cilvēki ar augstāko izglītību, vadītāji, speciālisti un uzņēmēji. Tas norāda, ka Latvijas darba tirgū jebkurā, arī vadošajā, amatā patlaban nepieciešama gan laba latviešu, gan

laba krievu valodas prasme, kā arī vispārējā personas izglītības un konkurētspējas līmeņa kvalitāte.

Papildu vecumam un sociālajam statusam latviešu valodas prasmi ietekmē vide. Latgalē un Rīgā dzīvo krietni mazāk latviešu un vairāk mazākumtautību iedzīvotāju nekā pārējā Latvijā, tāpēc likumsakarīgi, ka šajā vidē arī latviešu valodas prasme ir mazāk izplatīta nekā pārējā valstī. Taču pat šajos reģionos vairāk nekā 90 % iedzīvotāju vismaz pamatzināšanu līmenī prot latviešu valodu – Latgalē 92,4 % un Rīgā 95,2 %. Atšķirība parādās pašvērtējumā: Latgalē un Rīgā mazākumtautību pārstāvjiem ir mazāk iespēju un vajadzības sazināties valsts valodā, tāpēc viņi savas valsts valodas prasmes novērtē zemāk. Latgalē tikai puse no iedzīvotājiem (55,4 %) uzskata, ka prot latviešu valodu ļoti labi vai labi; Rīgā – 71,5 %.

Liela daļa krieviski runājošo prot un lieto latviešu valodu. Tajā pašā laikā latvieši diezgan bieži dažādās jomās runā krieviski. Tas nozīmē to, ka Latvijā lingvistiskā prakse ir bilingvāla abās grupās. Tas, kas vismaz daļēji uztur gan labu latviešu, gan labu krievu valodas prasmi Latvijas sabiedrībā, ir latviešu un mazākumtautību savstarpējās attiecības un integrācija. Tallinas Universitātē veiktajā pētījumā „Etnolingvistiskā vitalitāte un identitātes radīšana: Igaunija uz pārējo Baltijas valstu fona" (2008–2011) secināts, ka Latvijā gan latvieši, gan mazākumtautību pārstāvji ar draugiem sazinās gan latviski, gan krieviski. Latvijā 45 % krieviski runājošo un 40 % latviski runājošo komunicē ar saviem draugiem divās valodās, tas ir divreiz vairāk nekā Igaunijā, kur vispārējā sociolingvistiskā situācija ir līdzīga Latvijai. Arī citās dzīves jomās (darbā, veikalos utt.) Latvijā vairāk nekā Igaunijā un Lietuvā tiek izmantota gan latviešu, gan krievu valoda. Kopumā pētījumā secināts, ka, salīdzinājumā ar Igauniju un Lietuvu, Latviju raksturo mazāka lingvistiskā segregācija un lielāka lingvistiskā integrācija. Latvijas situācija ir pretēja Igaunijai, kur igauņi un mazākumtautību pārstāvji dzīvo teritoriāli atsevišķi, un Lietuvai, kur krieviski runājošo ir tik maz, ka viņi pielāgojas dominējošai Lietuvas sabiedrības daļai, kura ir samērā monolingvāla un pēc būtības etniska. Pētījumā uzsvērts, ka Latvijas situācija ir labs priekšnoteikums, lai šeit veidotos kopīga pilsoniska identitāte un tiktu panākta vienprātība jautājumos par starpetniskās situācijas leģitimitāti un kultūras vērtībām (Ehala 2014, 23–32). Pētījums arī parāda, ka tas, kas traucē savstarpējo komunikāciju starp latviešiem un mazākumtautību pārstāvjiem, nav valodas prasme, bet savstarpējā neuzticēšanās, kas Latvijā ir augstāka nekā Igaunijā un Lietuvā. Augsta savstarpējā neuzticēšanās starp latviešiem un mazākumtautībām skaidrota ar to, ka padomju perioda beigās latvieši jutuši lielu apdraudējumu savai identitātei, pēc kā valsts nostāja par valsts valodas lietošanu ir bijusi ļoti stingra. Normatīvo aktu līmenī

Igaunija ir bijusi pielaidīgāka, iespējams, tāpēc neuzticēšanās līmenis krieviski runājošo grupā Latvijā ir augstāks nekā krieviski runājošo vidū Igaunijā (Ehala 2014, 23–32).

Angļu valodas lietojuma pieaugums

Arī Latvijas iedzīvotāju dažādu svešvalodu prasmēs iezīmējas pārmaiņas – šoreiz par labu angļu valodai, kas mūsdienās, ņemot vērā tās starpnacionālo lomu, pamazām daudzās sabiedrībās jau kļūst nevis vienkārši par indivīda izvēlē balstītu svešvalodas prasmi līdzās visām citām, bet pat par vienu no mūsdienu cilvēka pamatprasmēm tāpat kā, piemēram, datorprasme. Kaut arī visā sabiedrībā angļu valodas prasme vēl nav visai augsta, situācija jauniešu grupā liecina par tendencēm un turpmāko attīstību – jaunieši vērtē savu angļu valodas prasmi augstāk nekā krievu valodas prasmi. Angļu valodas apguve tiek veicināta arī skolās, zināmā mērā arī tāpēc samazinās citu svešvalodu prasmes īpatsvars un arī kvalitāte – Latvijā tradicionāli apgūto vācu valodu un arī franču valodu mācās arvien mazāk, kas, vērtējot ES daudzvalodības mērķu kontekstā (katrs indivīds papildus dzimtajai valodai prot vēl vismaz divas svešvalodas (Valodas politika ES 2015)), nav pozitīva tendence. Tas nozīmē, ka Latvijā nepieciešams popularizēt un arī ar izglītības sistēmas palīdzību sekmēt pēc iespējas dažādu svešvalodu apguvi. Tomēr pozitīvi, ka Latvijas jauniešu vidū pieaug citu Latvijā retāk apgūtu svešvalodu prasme, kas gan ierobežotā LVA aptaujas 2014 apjoma dēļ nav atsevišķi pieminētas (7 % no aptaujātajiem vecumgrupā 15–27 norādīja, ka vismaz pamatzināšanu līmenī prot vēl kādu valodu).

Valsts valodas prasme kā integrācijas rādītājs

Vērtējot dažādu valodu lomu un to prasmes nepieciešamību Latvijā, respondenti norādījuši, ka Latvijā visnozīmīgākā ir valsts valodas prasme. Tas ir nozīmīgs rādītājs, kas iezīmē valodas integratīvās lomas nostiprināšanos. Dažādu valodu prasmes popularitātes nostiprināšanās un valsts valodas prasmes aksiomātiska uztvere, kā arī pozitīvie valsts valodas prasmes rezultāti jauniešu mērķauditorijā liecina par tuvošanos vismaz dažu valodas politikā izvirzīto mērķu sasniegšanai.

3

VALSTS VALODAS LIETOJUMS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

(Kertu Kibermane, Gunta Kļava)

3 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Mazākumtautību latviešu valodas prasme ir ievērojami uzlabojusies – no 23 % 1989. gadā līdz apmēram 90 % 2014. gadā. Un jau kopš neatkarības atgūšanas valodas politika ir bijusi vērsta uz to, lai valsts valoda pildītu arī sabiedrības kopīgās saziņas valodas funkciju (Druviete 2010b, 123). Kaut arī valsts valodas prasme sabiedrībā ir nodrošināta pietiekamā apjomā, joprojām vērojams valsts valodas nepietiekams lietojums. Iepriekš valodas situācijas attīstības pētījums tika veikts par 2004.–2010. gadu valodas politikā (Valodas situācija Latvijā 2011). Pārmaiņu nav bijis daudz, un aktualitātes valodas lietojuma paplašināšanā ir tās pašas (vairāk sk. Valodas situācija Latvijā 2011, 72–127). LVA pēc 2011. gada ir veikusi arī citus pētījumus, kas veltīti noteiktām valodas lietojuma sociolingvistiskajām jomām, un tajos meklēti problēmu risinājumi un sniegti ieteikumi tālākai rīcībai, piemēram:

- *Valsts valodas prasmes pārbaude Latvijā: rezultāti un to analīze (2009–2012)*. Pētījums. V. Ernstsone, A. Lazareva, B. Mūrniece-Buļeva. Red. I. Muhka. Rīga: LVA, 2013;
- *Etniski heterogēnās pirmsskolas izglītības iestādes: lingvistiskā situācija un sagatavotība bilingvālās izglītības īstenošanai*. Pētījuma rezultāti. BISS. Rīga: LVA, 2013;
- *Valodas ideoloģija un plašsaziņas līdzekļi: televīzija*. Sociolingvistisks pētījums. Red. G. Kļava. Rīga: LVA, 2015.

Šie pētījumi brīvi pieejami LVA mājaslapā kā elektroniski izdevumi: *http://valoda.lv/Petijumi/Sociolingvistika/mid_509*.

Valodu konkurences risku mazināšanas iespējas

Tāpēc šajā pētījumā pievērsta uzmanība valsts valodas lietojumam tajās sociolingvistiskajās jomās, kurās, izvērtējot 2014. gada iedzīvotāju aptaujas datus un notikumus valodas politikā apskatāmajā periodā, iespējams saskatīt pārmaiņu tendences – pozitīvas vai negatīvas. Latviešu valodas lietojuma paplašināšanā jāsaskaras ne tikai ar sabiedrības locekļu individuālajiem priekšstatiem, bet arī ar valodu konkurences radītajiem apstākļiem, kur ekonomiskie priekšnoteikumi latviešu valodas lietojumam nevar būt vienādi ar tādām spēcīgām valodām kā angļu un krievu, kas turklāt abas ir klātesošas Latvijas valodu tirgū (Druviete 2011c, 104).

Taču šos valodu konkurences radītos riskus iespējams mazināt apzinātas valodas politikas ceļā, gan nodrošinot valsts valodas statusa juridisko bāzi, gan garantējot latviešu valodas pētniecību un lietojumu modernajās informācijas tehnoloģijās, gan nodrošinot pilnvērtīgu latviešu valodas apguvi skolā un citās izglītības pakāpēs un formās jebkurā pasaules vietā, gan arī sekmējot sabiedrības izpratni par sociolingvistiskajiem procesiem un iesaistot valodas politikas īstenošanā (Druviete 2015b, 56). Šīs prioritātes ir uzsvērtas arī 2014. gadā pieņemtajās „Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam".

Šajā pētījumā analizēts valodas lietojums tajās sociolingvistiskajās funkcijās, kuras skar valsts un sabiedrības intereses: valoda publiskajā telpā, dažādās iestādēs, plašsaziņas līdzekļos, darbavietā u. c.

3.1. Valodu lietojums: tendences un priekšnosacījumi valsts valodas lomas pieaugumam

Valodas izvēli dažādās saziņas situācijās un dažādu funkciju īstenošanai vēl joprojām nosaka respondenta dzimtā valoda – latvieši visbiežāk sazinās latviešu valodā, savukārt mazākumtautību mērķgrupā novērojama pretēja situācija – lielākajā daļā ikdienas situāciju saziņā tiek izmantota krievu valoda (44. att., 45. att.). Atsevišķos gadījumos latvieši samērā bieži runā arī krievu valodā – sazinoties ar darba kolēģiem, sadzīves situācijās uz ielas, veikalā u. tml., kā arī darbā, sazinoties ar klientiem un sadarbības partneriem.

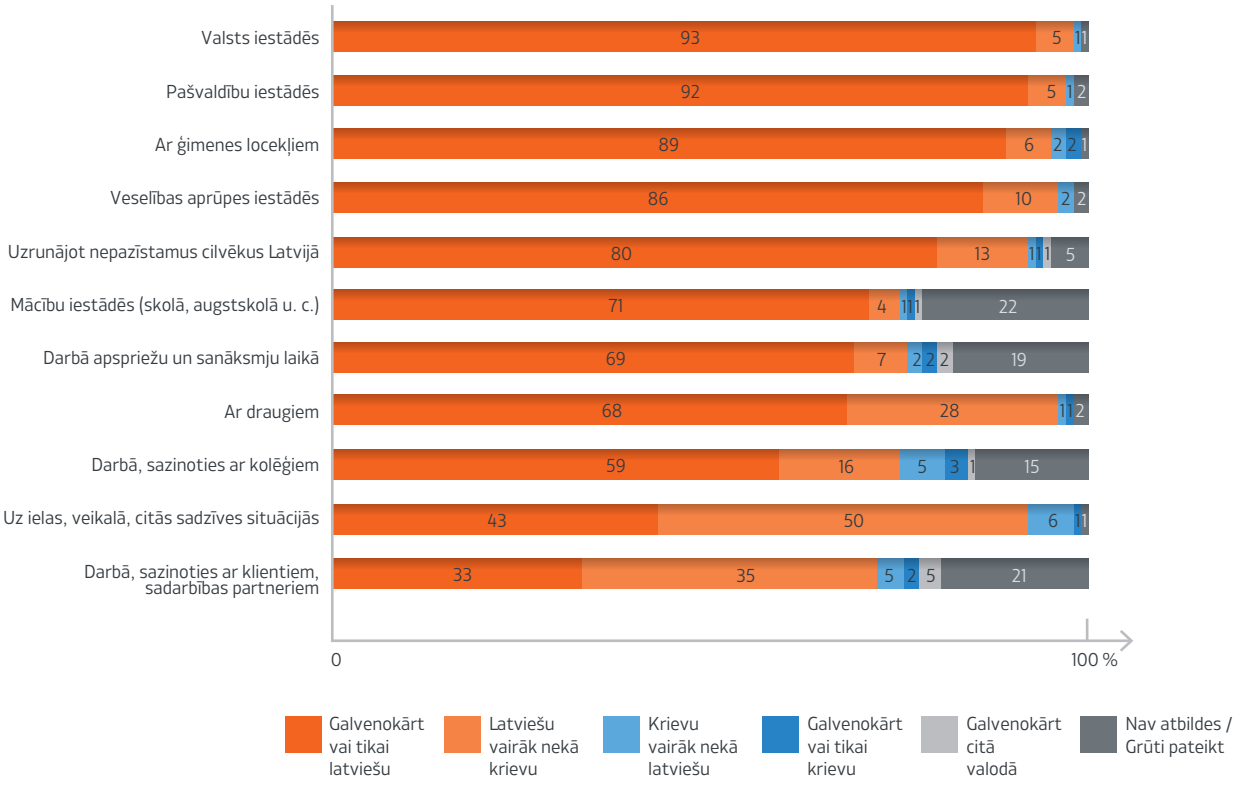

44. att. Saziņas valodas izvēlē dažādās situācijās, respondentu dzimtā valoda – latviešu. Dati: LVA aptauja 2014

Sociolingvistiskās jomas, kur latviešu valodas lietojums ir nepietiekams

Salīdzinot šos datus ar 2004. un 2009. gada LVA aptaujām, secināms, ka respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, latviešu valodas lietojums minētajās saziņas situācijās ir apmēram tajā pašā līmenī (Valodas situācija Latvijā 2011, 60). Dažās situācijās ir manāms neliels latviešu valodas lietojuma pieaugums. Kaut arī latviešu valoda tiek lietota pārsvarā, krievu valodas loma nav kļuvusi nozīmīgi mazāka. Šeit ar negatīvām tendencēm no valsts valodas politikas viedokļa izceļas viena nozīmīga sociolingvistiskā joma, kur arī latviešiem saziņā ir jālieto krievu valoda – tā ir darbavieta un darba pienākumu veikšana. Visbiežāk darba pienākumu pildīšanā krievu valodā runā strādnieki, kā arī Latgales un Rīgas iedzīvotāji.

Savukārt mazākumtautību pārstāvju grupā šādas izmaiņas ir saziņas valodas izvēlē valsts un pašvaldību iestādēs, kur aptuveni vienāds ir to īpatsvars, kuri sazinās latviešu un krievu valodā. Tas nozīmē, ka ikdienas situācijās mazākumtautību pārstāvjiem visbiežāk nav ierobežojumu un pamudinājumu biežāk izmantot latviešu valodu.

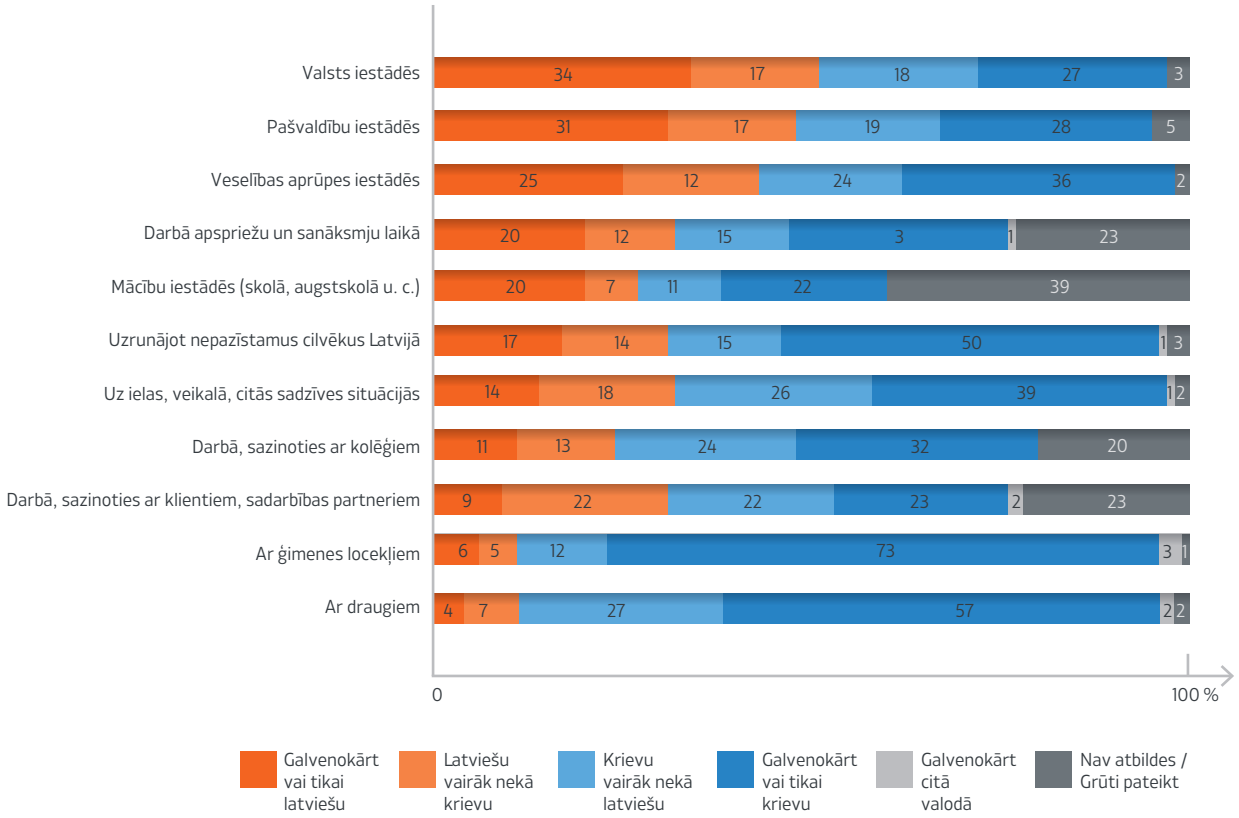

45. att. Saziņas valodas izvēle dažādās situācijās, respondentu dzimtā valoda – krievu. Dati: LVA aptauja 2014

Tajā pašā laikā novērojams, ka visās no aptaujas anketā iekļautajām situācijām pēdējo divu gadu laikā latviešu valodas īpatsvars saziņā ir nedaudz pieaudzis, tai skaitā arī saziņas valodas izvēlē ģimenē un draugu lokā (46. att.). Salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem rezultātiem, latviešu valodas lietojums darbavietā (vidējais rādītājs gan saziņā ar klientiem, gan ar kolēģiem) mazākumtautību pārstāvju vidū ir pieaudzis – 2004. gadā galvenokārt vai tikai latviski darbavietās runāja 22 % (2004. gadā netika iekļauta atsevišķa sadaļa par saziņu sanāksmju laikā) (Valodas situācija Latvijā 2011, 61), bet 2014. gadā vidējais rādītājs abās situācijās ir 27,5 %, kas, protams, nav liels pieaugums, bet, vērtējot situāciju valodas lietojuma tendenču un pieaugošas latviešu valodas prasmes kontekstā, ļauj ticēt pozitīvam valsts valodas lietojuma pieaugumam arī šajā jomā.

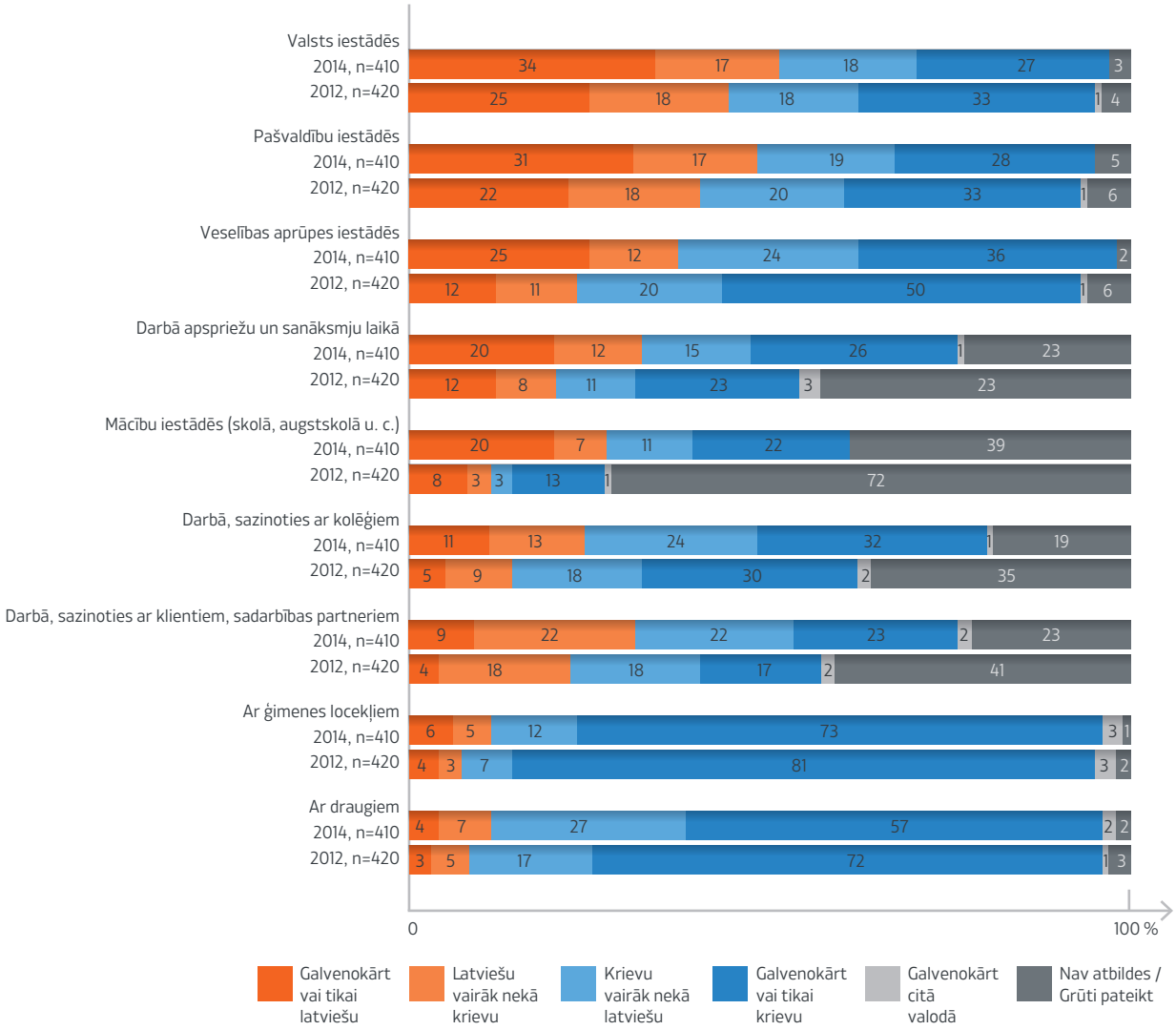

46. att. Saziņas valodas izvēle dažādās situācijās 2012. un 2014. gadā, respondentu dzimtā valoda – krievu. Dati: LVA aptauja 2014

Par pozitīvu tendenci liecina arī datu salīdzinājums tādā valodas lietojuma jomā kā saziņa ikdienas situācijās uz ielas un veikalā – 2004. gadā 15 % mazākumtautību respondentu tikai vai galvenokārt izvēlējās latviešu valodu (Valodas situācija Latvijā 2011, 61), savukārt 2014. gadā – tie ir 22 %.

Visstabilāk latviešu valodas vidi ir izdevies nodrošināt valsts un pašvaldību iestādēs, savukārt tādās jomās kā saziņa darbavietā un dažādās ikdienas situācijās krievu valodas loma vēl ir nozīmīga. Šķiet, ka šeit problēmas rodas arī tāpēc, ka šajās jomās saduras uzskati par to, kas ir privāts un kas attiecas uz sabiedrības interesēm: privātā uzņēmējdarbība nav tas pats, kas privātā dzīve, resp., uzņēmēji sniedz pakalpojumus visiem iedzīvotājiem, un viņu pienākums ir garantēt to pieejamību valsts valodā (Valodas situācija Latvijā 2011, 102).

Vērtējot valodas izvēli dažādās situācijās, secināms, ka kopējā tendence rāda latviešu valodas lietojuma pieaugumu – gan latviešu kā dzimtās valodas runātāju vidū, gan mazākumtautību vidū. Sastatot šos datus ar valodu prasmju rādītājiem, redzams, ka to veicina gan valsts valodas prasmes pilnveide, gan arī, iespējams, latviešu respondentu krievu valodas prasmes pasliktināšanās. Vērtējot tikai mazākumtautību respondentu atbildes par viņu lingvistiskās uzvedības paradumiem, secināms, ka krievu valodai ir nozīmīga loma Latvijas lingvistiskajā ainā. Pozitīvas valsts valodas lietojuma tendences ir jaunākajās vecumgrupās – jaunieši biežāk nekā vecākās paaudzes pārstāvji visās saziņas situācijās lieto latviešu valodu. Jāmin arī mazākumtautību pozitīva (vismaz deklaratīvā līmenī) attieksme pret valsts valodu, kas ir vēl viens solis ceļā uz rezultātu.

Latviešu valodas lietojuma biežums

Valodas izvēle formālās un neformālās saziņas situācijās

LVA aptaujā 2014 valodas lietojuma paradumu noskaidrošanai tika uzdoti jautājumi par to, cik bieži minētajās situācijās, sākot sarunu latviešu valodā, atbilde tiek saņemta krievu valodā (47. att.). Analizējot šos datus, saskatāmas vairākas it kā paradoksālas sabiedrības lingvistisko uzvedību raksturojošas iezīmes. Aptuveni desmitdaļa latviešu ir sastapusies ar situācijām, kad uz viņu latviski izteikto jautājumu vai lūgumu uz ielas, veikalos vai citās sadzīves situācijās atbilde sniegta krievu valodā. Tādos vairāk formālos valodas lietojuma gadījumos kā valsts un pašvaldību iestādes, medicīnas iestādes un izglītības iestādes latviešu valodas lietojums ir ieguvis stabilu un prioritātu pozīciju. Savukārt lielākās problēmas ir tieši sabiedrības ikdienas dzīves situācijās.

Mazākumtautību mērķgrupā vairumā gadījumu uz latviski izteiktu jautājumu arī atbilde tikusi sniegta latviešu valodā (48. att.). Tajā pašā laikā jāakcentē visvairāk pārsteidzošais un racionāli grūti izskaidrojams fakts – aptuveni trešdaļa respondentu, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, norādījuši, ka ir saskāru-

šies ar gadījumien, kad uz viņu izteikto jautājumu latviešu valodā atbilde sniegta krievu valodā. Īpaši šeit jāuzsver valsts valodas lietojums valsts un pašvaldību iestādēs (!) – tās ir iestādes, kuru darbiniekiem vispirms būtu jāievēro valsts intereses un pamatnostādnes un kurām būtu jāatbalsta katrs cilvēks, kurš ir iemācījies latviešu valodu un runā latviešu valodā. Taču šim paradumam – sarunā pāriet uz krievu valodu, tiklīdz rodas mazākās aizdomas, ka runātājam latviešu valoda nav dzimtā valoda, – iemesli ir meklējami ne tikai lingvistiskajā attieksmē, bet arī dažādos ļoti spēcīgi apziņā iegūlušos stereotipos (par to vairāk sk. tālāk).

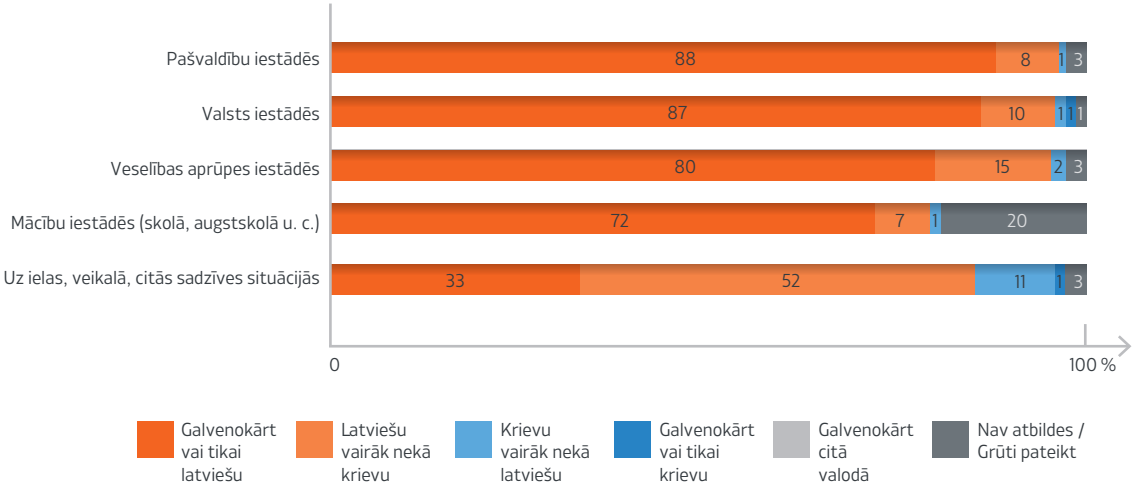

47. att. Atbildes uz jautājumu „Kurā valodā parasti atbild sarunas partneris uz latviski uzdoto jautājumu norādītajās valodas lietojuma situācijās?" Respondentu dzimtā valoda – latviešu. Dati: LVA aptauja 2014

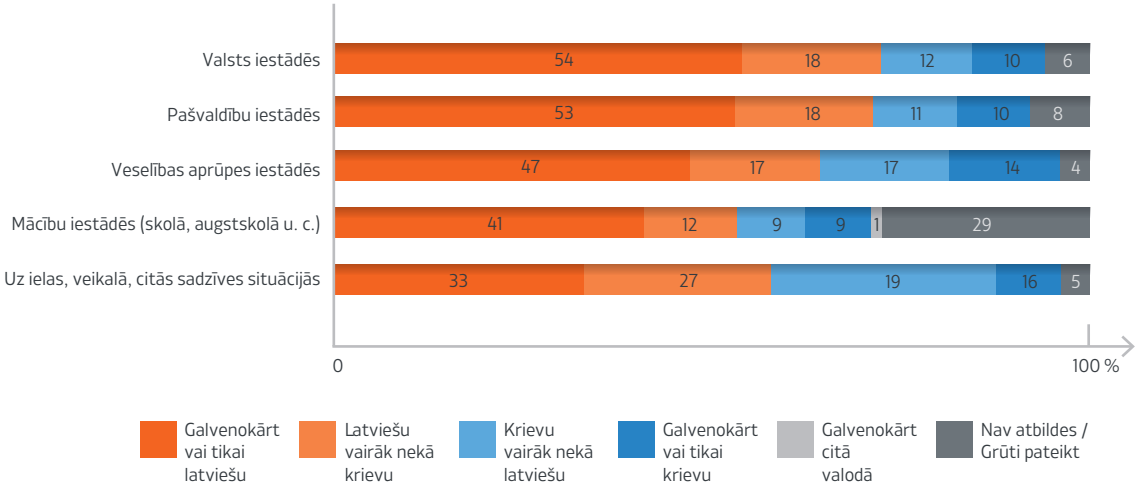

48. att. Atbildes uz jautājumu „Kurā valodā parasti atbild sarunas partneris uz latviski uzdoto jautājumu norādītajās valodas lietojuma situācijās?" Respondentu dzimtā valoda – krievu. Dati: LVA aptauja 2014

Latviešu valodas lietojuma vides trūkums

Visbiežāk uz latviski uzdoto jautājumu atbildi krievu valodā saņem pensionāri, iedzīvotāji ar zemāku izglītības līmeni, iedzīvotāji, kuriem ir tikai latviešu valodas pamatprasmes, kā arī iedzīvotāji Latgalē (pat 24 % gadījumu), kas liecina par valodas situāciju tieši šajā reģionā, kur ir arī zemākais latviešu valodas pratēju skaits. Šie rezultāti parāda, ka diemžēl tiem, kas ir apguvuši latviešu valodu un tajā runā, ne vienmēr ir iespējas runāt latviešu valodā. Latviešu valodas kā dzimtās valodas runātāju ieradums pāriet uz krievu valodu saziņā ar latviešu valodas kā svešvalodas runātājiem nesekmē valsts valodas apguvi un lietojumu.

LVA aptaujā 2014 tika arī noskaidrots, cik bieži dažādas grūtības latviešu valodas lietojumā rodas mazākumtautību pārstāvjiem (49. att.). Dati rāda, ka to mazākumtautību respondentu īpatsvars, kuri ir izjutuši grūtības, lietojot latviešu valodu, ir neliels. 57,7 % respondentu nav nekādu grūtību latviešu valodas lietojumā. Salīdzinoši biežāk tās rodas valsts un pašvaldību iestādēs – aptuveni ceturtdaļa respondentu atzina, ka dažreiz vai bieži ir izjutuši grūtības saziņā, lietojot latviešu valodu šajās iestādēs. Līdzīga situācija novērojama arī veselības aprūpes iestādēs. Pārējās anketā iekļautajās situācijās grūtības izjutušo īpatsvars nepārsniedz 10–15 %.

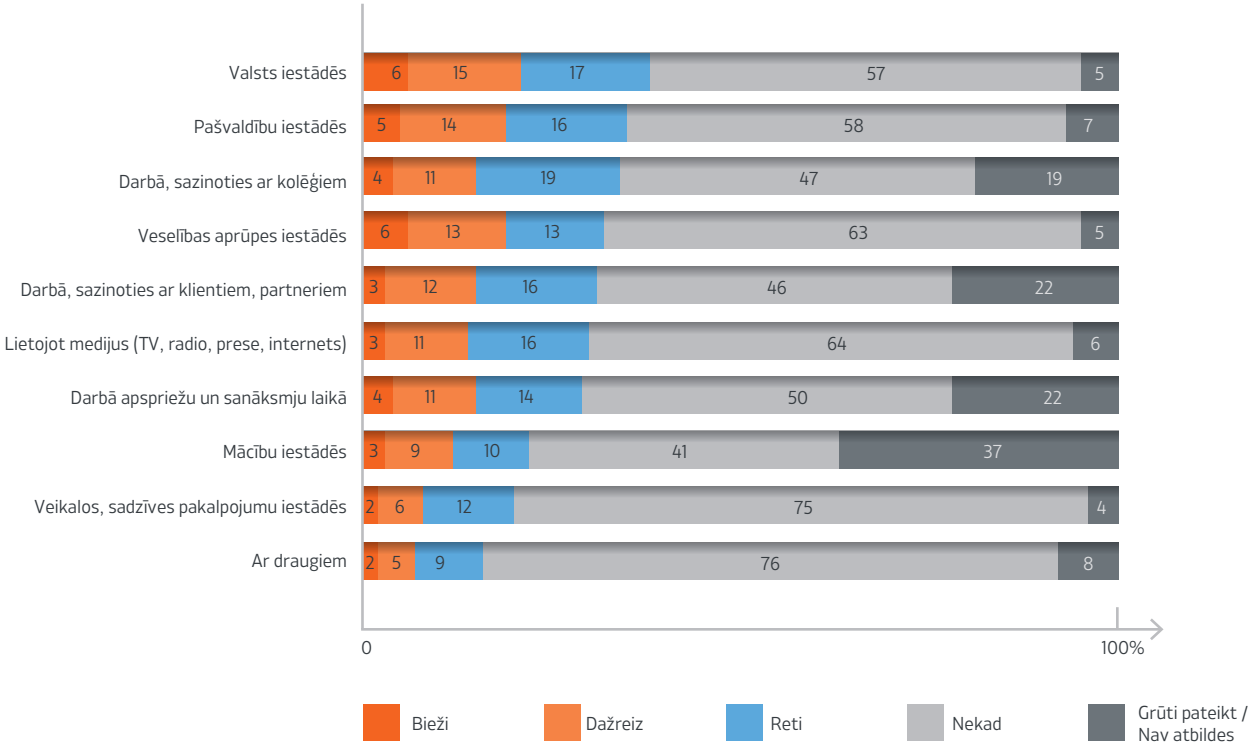

49. att. Latviešu valodas lietojuma grūtību biežums dažādās saziņas situācijās. Respondenti: latviešu valoda nav dzimtā, prot latviešu valodu. Dati: LVA aptauja 2014

Iegūtie dati salīdzināmi ar aptaujas respondentu viedokli par vispārējo situāciju latviešu valodas lietojumā. LVA aptaujā 2014 tika noskaidrots, cik bieži paši respondenti saziņā izmanto latviešu valodu. Tā respondenti, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, norādīja, cik bieži, salīdzinot ar situāciju pirms 5–6 gadiem, viņi paši saziņā ar mazākumtautību pārstāvjiem lieto latviešu valodu (50. att.). Sniegtās atbildes ļauj apgalvot, ka latviešu valoda tiek lietota biežāk (33 % lieto biežāk nekā pirms pieciem gadiem, tikai 8 % – retāk).

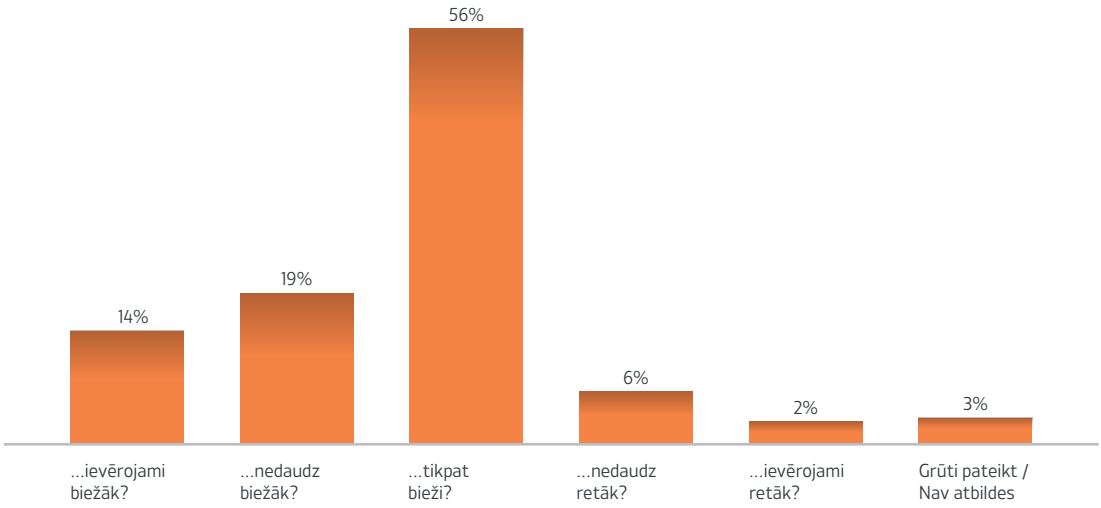

50. att. Latviešu valodas lietojums saziņā ar mazākumtautību pārstāvjiem, salīdzinot ar situāciju pirms 5–6 gadiem. Respondentu dzimtā valoda – latviešu. Dati: LVA aptauja 2014

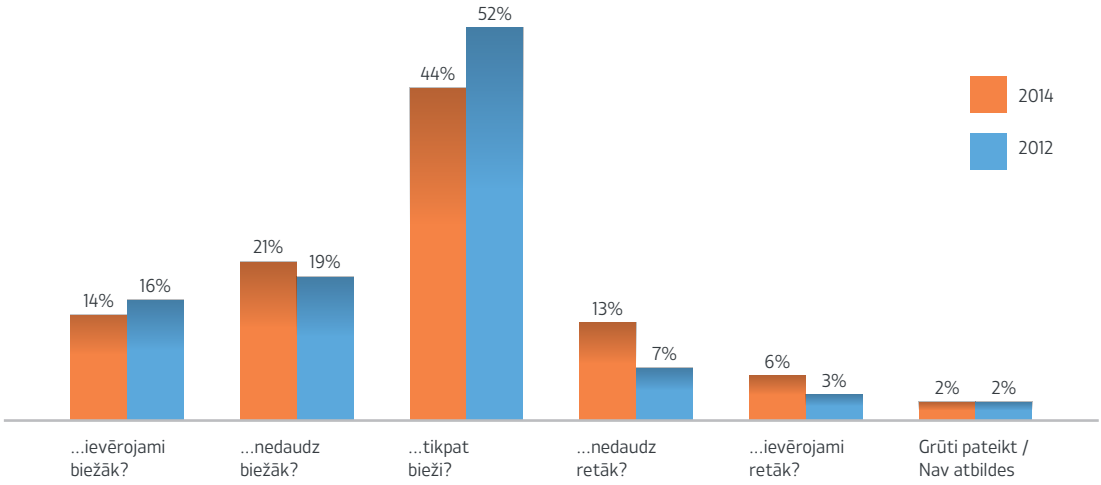

51. att. Latviešu valodas lietojums saziņā ar latviešiem, salīdzinot ar situāciju pirms 5–6 gadiem. Respondenti: latviešu valoda nav dzimtā, prot latviešu valodu. Dati: LVA aptauja 2014

Arī mazākumtautību pārstāvju atbildes liecina, ka viņi saziņā ar latviešiem biežāk izmanto latviešu valodu. Vismaz kopš 2012. gada, kad arī šai respondentu grupai tika uzdots šāds jautājums, latviešu valoda saziņā ar latviešiem tiek lietota biežāk (51. att.). Visbiežāk latviešu valodā ar latviešiem sazinās jaunākās paaudzes pārstāvji.

Jau ilgākā laika posmā respondentu sniegtās atbildes par latviešu valodas lietojuma biežumu liecina par valsts valodas lietojuma pieaugumu. Tā 2004. gadā 51 % respondentu norādīja, ka latviešu valoda respondenta dzīvesvietā tiek lietota biežāk, un 39 % – tikpat bieži (Valodas situācija Latvijā 2011, 64). Tātad valodas lietojuma biežums procentuāli pieaug, un arī iepriekšējos gados novērots valodas lietojuma biežuma pieaugums.

Ja salīdzina valodas lietotāju sniegtās atbildes par latviešu valodas lietojuma biežumu, viņu viedokli par latviešu valodas nozīmi, resp., respondentu atbildes par latviešu valodas prasmes nepieciešamību visiem Latvijas iedzīvotājiem (99 %) un šīs nepieciešamības pamatojumu, jāsecina, ka pozitīvais vispārīgais novērtējums ir augstāks nekā sabiedrības rīcība. Pagaidām tas nozīmē to, ka valsts valodas lietojums ir nostiprinājies vairāk formālā vidē un deklaratīvi, bet ne praktiski – lietojumā ikdienā. Resp., ir radīti priekšnoteikumi latviešu valodas kā valsts valodas lomas nostiprināšanā, tomēr atbilstīgi rezultāti valodas lietotāju rīcībā nav sasniedzami tik ātri.

3.2. Valodas izvēle plašsaziņas līdzekļos

Īpaša joma valsts valodas vides nodrošināšanā ir plašsaziņas līdzekļi. Jau iepriekšējā LVA veiktajā valodas situācijas izvērtējumā (Valodas situācija Latvijā 2011) tika secināts, ka latviešu valodas lietojuma situācija plašsaziņas līdzekļos ir ne tikai apdraudēta, bet arī, ņemot vērā tās politiski un ekonomiski sensitīvo dabu, visai komplicēta no valodas politikas īstenošanas viedokļa. Lai noskaidrotu situāciju un izstrādātu ieteikumus, kā paplašināt valsts valodas lietojumu plašsaziņas līdzekļos, 2014. gadā LVA tika veikts pētījums „Valodas ideoloģija un plašsaziņas līdzekļi: televīzija".

Pētījumā tika secināts, ka latviešu valodas vides palielināšanai televīzijā, kas mūsdienās ir ietekmīgākais no plašsaziņas līdzekļiem, traucē vairāki faktori: gan tīri finansiāli, gan arī politiski. Un tas vairs nav tikai valodas politikas jautājums. Problēmu loks, kas iezīmējas šajā jomā, ir visai plašs – informatīvās telpas dalījums; latviešu valodā pieejamo televīzijas raidījumu zemā konkurētspēja un kvalitāte; arī tajās programmās, kas raida latviešu valodā, krievu valodas lieto-

juma apjoms ir nepamatoti augsts; Latvijas publisko personu, ierēdņu un politiķu neizpratne un nevēlēšanās ievērot pieņemtās valsts valodas politikas pamatnostādnes, izvēlotais krievu valodu (bieži vien šīs valodas prasme ir nepietiekamā līmenī) saziņai ar sabiedrību plašsaziņas līdzekļos; latviešu valodas lietojuma plašsaziņas līdzekļos nepietiekama juridiska aizsardzība un prasības; arī valodas lietojuma nepietiekama kvalitāte; plašsaziņas līdzekļu darbinieku (visu līmeņu) visai vājā izpratne par viņu pārstāvētās jomas nozīmi valodas politikas īstenošanā (Valodas ideoloģija 2015).

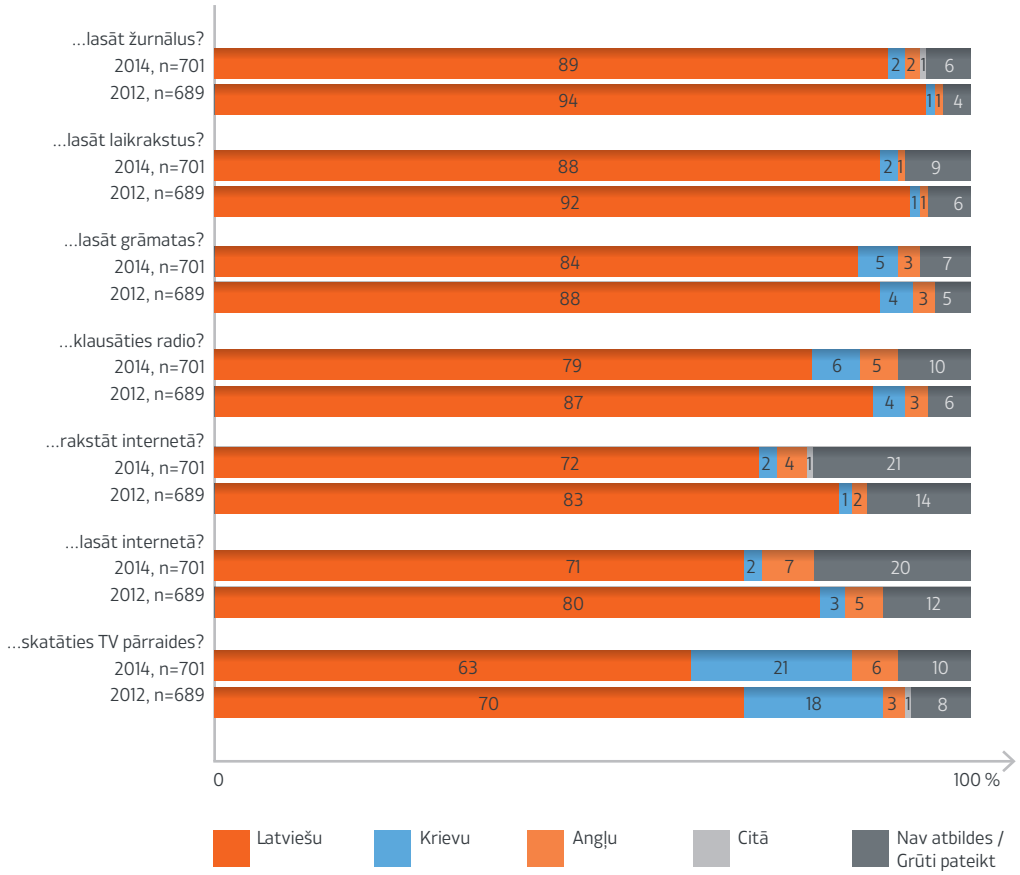

52. att. **Valodu un informācijas ieguves avotu izvēle. Apkopotas atbildes – visbiežāk. Respondentu dzimtā valoda – latviešu. Dati: LVA aptauja 2014**

Valodas izvēle, skatoties televīziju

Iepriekš veiktajās aptaujās par iedzīvotāju plašsaziņas līdzekļu un citu informācijas ieguves avotu izmantošanas paradumiem tika noskaidrots, kuras valodas medijos visbiežāk tiek izmantotas. Pastāvot plašam plašsaziņas līdzekļu piedāvājumam, izvēle notiek pēc dzimtās valodas kritērija – piemēram, tie, kam dzimtā valoda ir latviešu, visbiežāk skatās televīziju latviešu valodā, tie, kam –

krievu, attiecīgi skatās televīziju krievu valodā. Latviešu respondenti visbiežāk izmanto informācijas avotus, kas piedāvā informāciju lasīšanai latviešu valodā. Satraucoši, pēc LVA veiktā pētījuma datiem, ir latviešu respondentu televīzijas skatīšanās paradumi, resp., arvien pieaug to latviešu respondentu skaits, kas visbiežāk skatās televīziju krievu valodā (52. att.).

Pavisam nedaudz pieaug plašsaziņas līdzekļu izmantošana arī angļu valodā, un latvieši medijus angļu valodā izmanto nedaudz biežāk nekā respondenti, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda.

Arī mazākumtautību respondenti visbiežāk izmanto informācijas ieguves avotus savā dzimtajā – krievu – valodā (53. att.). Turklāt īpaši jāatzīmē tieši televīzija – kopējais to respondentu īpatsvars, kas skatās televīziju latviešu valodā, ir mazāks nekā to latviešu īpatsvars, kas skatās televīziju krievu valodā. Tātad konkrētu televīziju izvēlē Latvijā dominē krievu valoda. Savukārt pārējos informācijas ieguves avotos visu respondentu kopā latviešu valoda tiek izmantota biežāk.

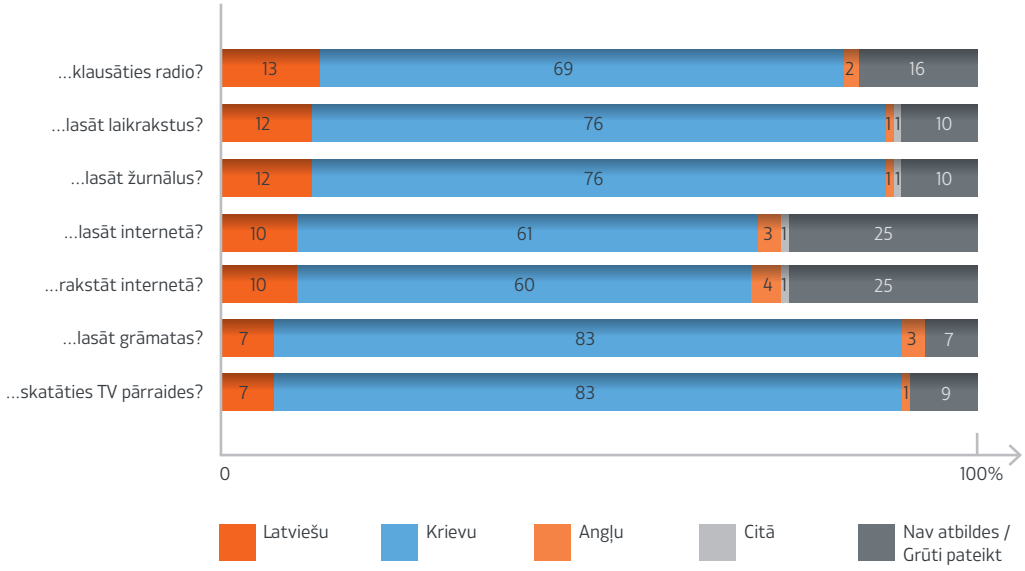

53. att. Valodu un informācijas ieguves avotu izvēle. Apkopotas atbildes – visbiežāk. Respondentu dzimtā valoda – krievu. Dati: LVA aptauja 2014

Televīzija un internets – biežāk izmantotie informācijas ieguves avoti latviešu valodā

53. att. redzamā statistika rāda visbiežāk izmantoto valodu mazākumtautību grupā šajā sociolingvistiskajā funkcijā. Taču tas nenozīmē, ka mazākumtautības neizmanto plašsaziņas līdzekļus latviešu valodā vispār. LVA aptaujā 2014 tika noskaidrots, ka tie Latvijas mazākumtautību pārstāvji, kuri izmanto medijus latviešu valodā, visbiežāk kā informācijas ieguves kanālu izmanto tieši televīziju. Iegūtie dati par mazākumtautību pārstāvju paradumiem skatīties televīziju lat-

viešu valodā rāda, ka 60 % no visiem respondentiem noteikti skatās televīziju latviešu valodā, 14 % bija grūti atbildēt uz šo jautājumu, 20 % neskatās televīziju latviešu valodā un vēl 6 % norāda, ka vispār neskatās televīziju. Otrs populārākais informācijas ieguves kanāls latviešu valodā ir internets – tikai 21 % mazākumtautību pārstāvju nelieto internetu latviešu valodā, un vēl 14 % apgalvo, ka vispār nelieto internetu. Radio un prese ir samērā nepopulāri informācijas ieguves avoti – 44 % neklausās radio raidījumus latviešu valodā, 42 % nelasa laikrakstus un/vai žurnālus latviešu valodā.

Populārākās televīzijas programmas un portāli

Visbiežāk televīziju latviešu valodā skatās vecākās paaudzes cilvēki, savukārt jaunieši visbiežāk izmanto internetu latviešu valodā. Turklāt visu paaudžu mazākumtautību pārstāvji plašsaziņas līdzekļus un internetu latviešu valodā izmanto, lai uzzinātu jaunākās ziņas, no kā secināms, ka izklaidei vairāk tiek izmantoti plašsaziņas līdzekļi krievu valodā. Vecākās paaudzes pārstāvji visbiežāk skatās ziņas (45 %), populārākās televīzijas programmas šo respondentu vidū ir LNT un LTV1. Mazākumtautību jaunieši (līdz 24 gadiem) latviešu valodu visvairāk izmanto internetā (88 % respondentu), turklāt latviešu valodu internetā samērā bieži izmanto arī vidējās paaudzes pārstāvji (līdz 44 gadiem). Visi respondenti visbiežāk izmanto ziņu portālus latviešu valodā. Vispopulārākās mājaslapas, ko apmeklē mazākumtautību pārstāvji, ir *delfi.lv*, *tvnet.lv*, kā arī Latvijas sociālais tīkls *draugiem.lv*, ko visbiežāk izmanto tieši jaunieši (25 %).

Mazākumtautību respondenti, kuri izmanto plašsaziņas līdzekļus latviešu valodā, ļoti reti izjūt kādas grūtības valodas dēļ – tikai 13 % rodas grūtības bieži un dažreiz, 80 % – reti vai nekad. Turklāt tie daži mazākumtautību pārstāvji, kas neprot valsts valodu, televīziju un citus plašsaziņas līdzekļus nosaukuši kā vienu no vēlamajiem latviešu valodas apguves palīgiem un veidiem.

Iemesli, kas kavē plašsaziņas līdzekļu izmantošanu latviešu valodā

Plašsaziņas līdzekļiem latviešu valodā kā vienai no sociolingvistiskajām valodas lietojuma jomām ir ne tikai ideoloģiska nozīme valstī, bet arī valsts valodas lietojums un pieejamība tajos parāda faktisko valodu hierarhiju un situāciju (Valodas ideoloģija 2015, 6). LVA aptaujas 2012 un LVA aptaujas 2014 dati rāda, ka, apkopojot visu respondentu televīzijas skatīšanās paradumus, tieši televīzijā krievu valodas lietojums ir plašāks par valsts valodas lietojumu, kam pamatā ir dažādu apstākļu kopums – pieejamo raidījumu dažādība vai tās trūkums, tematika un kvalitāte, kas latviski raidošajos plašsaziņas līdzekļos nevar konkurēt ar viegli pieejamajiem Krievijas televīzijas kanāliem un to finanšu iespējām; mūsdienu tehnoloģiju iespējas; televīzijas pakalpojuma sniedzēju piedāvājums u. c. Savukārt televīzijas programmas citās valodās (piemēram, angļu, kuras lietojums pamazām pieaug, bet tas joprojām ir ļoti neliels) Latvijas skatītāji neizmanto visai bieži tieši valodas nepietiekamas prasmes dēļ.

Pašlaik televīzija ir tā joma, kurā latviešu valodas lietojums ir nepietiekams un kurā to organizēt un nodrošināt ir samērā sarežģīti – gan juridiski, gan praktiski (vairāk par to sk. Valodas ideoloģija 2015). Tā ir joma, kurā īpaši asi saduras visas sabiedrības un valsts intereses ar privātā biznesa interesēm. Televīziju un arī citus plašsaziņas līdzekļus izmantojam gan informācijas ieguvei, gan – jo īpaši televīziju – izklaidei, un visērtāk to ir darīt dzimtajā valodā. Lielākajai daļai Latvijas mazākumtautību pārstāvju, kuru dzimtā ir krievu valoda, tas ir viegli pieejams līdzeklis. Šeit gan jāmin, ka diemžēl ne visas Latvijas mazākumtautības bauda šādu privilēģiju – pat mūsu kaimiņu lietuviešu un igauņu televīzija ir pieejama ļoti ierobežoti.

Pieaug televīzijas kanālu skatīšanās krievu valodā

Kā rāda aptaujas dati, lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju skatās televīziju latviešu valodā, kas ir nozīmīgs rādītājs nepieciešamībai attīstīt mūsu pašu televīzijas programmas, nodrošinot arī iespēju televīzijas kanāliem veidot kvalitatīvus izklaides raidījumus. Vispirms jau tādēļ, ka pieaug to latviešu skaits, kas izvēlas skatīties televīzijas programmas krievu valodā, kuras piedāvā tematiskus raidījumus dažādām auditorijām, arī izklaidējošo raidījumu klāsts ir milzīgs, un tas it kā nemanāmi un it kā nenozīmīgi ne tikai veicina latviešu valodas lietojuma samazinājumu plašsaziņas līdzekļos, bet arī iesēj ideoloģisku sēklu skatītāja apziņā. Šī ideoloģiskā sēkla diemžēl ir tāda, kas noliedz jebkādu pamatu Latvijas valsts pastāvēšanai. Ne velti jau ir bijuši precedenti ar atsevišķu Krievijas televīzijas kanālu retranslēšanas aizliegumu Latvijā un Lietuvā (Valodas ideoloģija 2015, 78–81).

Latvijas televīzijas kanāliem ir nozīmīgākā loma valsts valodas lietojuma nodrošināšanā šajā sociolingvistiskajā jomā. Plašsaziņas līdzekļu patērētāji televīziju kā informācijas ieguves avotu izvēlas visbiežāk (kaut arī jauniešu auditorijā pieaug interneta pārsvars), arī mazākumtautību pārstāvji parasti skatās tieši ziņu raidījumus latviešu valodā, kas veicina vienotas informācijas telpas nostiprināšanos. Lai arī televīzija un citi plašsaziņas līdzekļi nav galvenais veids un līdzeklis, kā apgūt valodu, tie var būt labi palīgi valodas prasmes uzlabošanā un nostiprināšanā, ko atzinuši arī LVA aptaujas 2014 respondenti. Tāpēc turpmāk, pirms īstenot projektus jaunu un konkurētnespējīgu televīzijas kanālu radīšanai krievu valodā (kas nesekmē motivāciju apgūt valsts valodu un degradē izpratni par sabiedrības integrāciju, nostādot vienu mazākumtautību grupu privileģētā situācijā), jāveicina pietiekami dažādu un kvalitatīvu ne tikai ziņu, bet arī izklaides un citu raidījumu izveide latviešu valodā, kā arī jānodrošina televīzijas programmu latviešu valodā pieejamība visā valsts teritorijā, kas diemžēl vēl joprojām vietām ir liela problēma. Latviešu valodu apgūt un izmantot būs grūtāk, ja visiem tiem sabiedrības locekļiem, kas to vēlas darīt, nebūs pēc iespējas dažādāku veidu un formu, kur runāt, skatīties, klausīties un rakstīt latviešu valodā.

3.3. Valsts valodas lietojuma pieaugums: reālais un vēlamais

Valsts valodas lietojums dažādās jomās

Valsts valodas politikas īstenošanas mērķis ir nodrošināt latviešu valodas pilnvērtīgu lietojumu, kas atbilst tās statusam. Valsts valodas lietojumu dažādās jomās nosaka vairāki faktori: valodas statuss un tā juridiskais nodrošinājums, ekonomiskie un darba tirgus apstākļi, valodas prasme un tās pieaugums, pozitīva lingvistiskā attieksme u. c. LVA sociolingvistisko aptauju rezultāti rāda, ka valsts valodas lietojumu publiskajā sfērā (valsts administrācijā, saziņā darbavietās, uz ielas, veikalos, medicīnas iestādēs u. c.) ietekmē saziņas situācijas formālums un sarunas dalībnieku oficiālā vai mazāk oficiālā pozīcija. Valsts valodu vairāk lieto oficiālajās iestādēs, savukārt personiskās un neformālākās saziņas situācijās pieaug krievu valodas lietojums. Kaut arī lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju spēj sazināties latviešu valodā (izņemot tos apmēram 10 %, kas latviešu valodu neprot), valsts valoda netiek lietota galvenokārt citu faktoru dēļ – tā ir lingvistiskā attieksme un lingvistiskā uzvedība (par to vairāk sk. 3.4. nodaļā).

Salīdzinot valodu lietojumu visās jomās vairāku gadu skatījumā, secināms, ka valsts valodas lietojums ir pieaudzis, tam pamatā ir bijuši pārsvarā instrumentāli mehānismi – normatīvo aktu prasības dažādās sfērās (izglītība, darba tirgus utt.), taču vismaz deklaratīvā līmenī, resp., atzīstot latviešu valodas nepieciešamību katram valsts iedzīvotājam, pieaugusi arī t. s. integratīvā valodas lietojuma nozīme (54. att.).

Tendences dažādās valodas lietojuma situācijās

Pēdējos gados latviešu respondentu valodas lietojuma paradumos lielas izmaiņas nav notikušas. Visās jomās visbiežāk tiek lietota latviešu valoda, kaut gan līdz ar saziņas situācijas neformālumu pieaug arī latviešu tolerances līmenis un krievu valodas lietojums. Dažās jomās latvieši tomēr sākuši izmantot krievu valodu biežāk. Galvenokārt tas ir televīzijas lietojums – 2014. gadā 21 % respondentu, kuriem dzimtā valoda ir latviešu valoda, visbiežāk skatījās televīziju krievu valodā. Dažādu metodoloģiju un jautājuma formulējuma dēļ nav īsti precīzi salīdzināmi dati, kas iegūti 2008. gada aptaujā (Valoda 2008), tomēr saskatīt tendenci ir iespējams – tā 2008. gadā 9,5 % respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, neskatījās televīziju latviešu valodā. Televīzija, kā minēts jau iepriekš, pašlaik valsts valodas lietojuma ziņā ir problemātiska joma – milzīgās konkurences apstākļos (dažādas Krievijas televīzijas programmas, kas ir arī propagandas rupori) pašmāju televīzijas kanāli latviešu valodā nav spējīgi piedāvāt nepieciešamo raidījumu apjomu un kvalitāti, un tas radījis izmaiņas arī latviešu skatītāja plašsaziņas līdzekļu izvēlē.

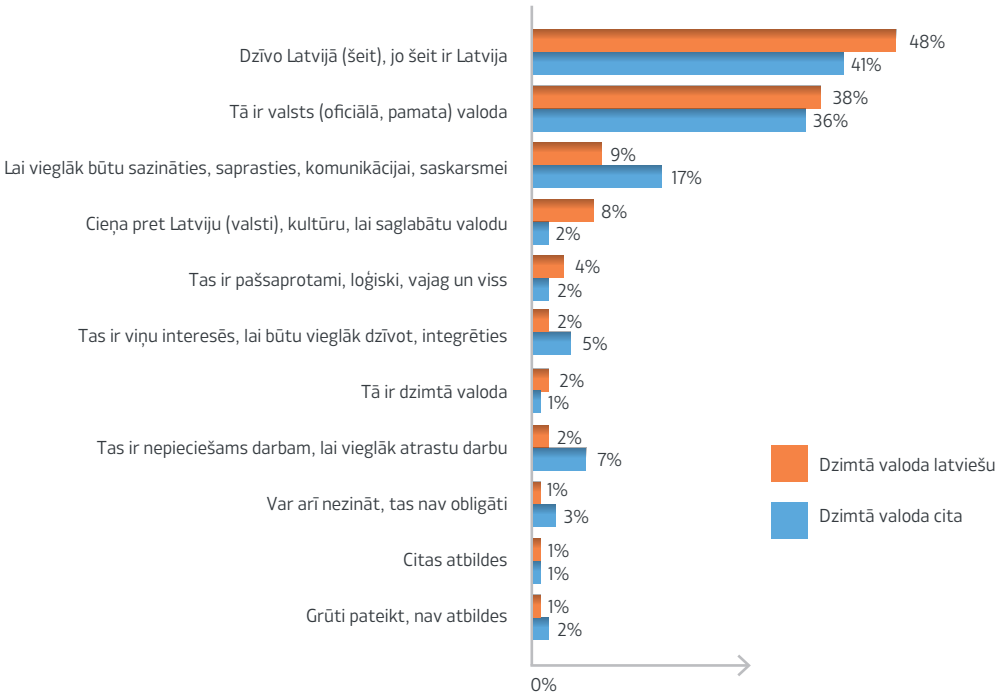

54. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kāpēc visiem Latvijas iedzīvotājiem jāprot latviešu valoda?" (%). Dati: LVA aptauja 2014

Pārējās jomās latvieši lieto latviešu valodu biežāk nekā pirms desmit un vairāk gadiem: 2004. gadā veiktajā aptaujā (Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas 2004) noskaidrots, ka visbiežāk latvieši lieto latviešu valodu valsts iestādēs (85 %), saziņā ar draugiem (88 %), ikdienas sadzīvē (ārpus mājām) (82 %), darbavietās (58 %), vēršoties pie citu tautību pārstāvjiem (43 %). 2014. gadā latviešu valodas lietojums šajās situācijās ir līdzīgs ar nelielu pieauguma tendenci. Šie dati atklāj reālās latviešu valodas lietošanas iespējas šajās sociolingvistiskajās jomās (apkopotas atbildes „tikai latviešu valodā" un „latviešu valodā vairāk nekā krievu"): valsts iestādēs (98 %), saziņā ar draugiem (96 %), darbavietās (73 %), ikdienas sadzīvē (93 %), vēršoties pie nepazīstamiem cilvēkiem (93 %). Šeit būtiskākie ir rādītāji par valodas lietojuma pieaugumu darbavietās un ikdienas sadzīvē.

Latviešu valodas lietojuma pieaugums lēnām notiek arī mazākumtautību respondentu vidū (sk. 46. att.). Salīdzinot ar stāvokli pirms 10 gadiem, redzams, ka saziņas situācijas, kurās pieaudzis latviešu valodas lietotāju skaits mazākumtautību grupā, ir gan formālas (valsts iestādēs un veselības aprūpes iestādēs), gan arī mazāk formālas situācijas. Piemēram, ikdienas situācijās ārpus mājām pārsvarā latviešu valodā sazinājās 15 % mazākumtautību respondentu 2004. gadā un 32 % – 2014. gadā, darbavietās – 22 % 2004. gadā un apmēram 30 % 2014. gadā.

Lai arī ir jomas, kur krievu valodas lietojums vēl ir pietiekami augsts, piemēram, plašsaziņas līdzekļu izvēlē, saziņā darbavietās gan ar kolēģiem, gan ar

klientiem, tomēr citos gadījumos latviešu valodas lietojums ir plašāks, un tas turpina pieaugt, ko nodrošina vispirms jau latviešu valodas prasmes pieaugums, zināmā mērā arī krievu valodas prasmes pasliktināšanās latviešu vidū. Taču efektīvākais faktors valodas lietojuma pieaugumam ir nepieciešamība runāt latviski. To var īstenot dažādi – juridiskais nodrošinājums Latvijā ir izstrādāts un tiek atjaunots atbilstoši situācijai (piemēram, valodas prasmes prasību izvirzīšana noteiktām profesijām u. c.), valodas apguve tiek īstenota atbilstoši starptautiski noteiktajiem valodas prasmes līmeņiem (piemēram, valsts valodas apguve formālās izglītības sistēmā un arī pieaugušajiem), arī latviešu valodas izpēte un attīstība notiek ļoti plaši (valodas standartizācija, valoda tiek lietota informāciju tehnoloģijās utt.).

LVA aptaujā 2014 tika uzdots jautājums, kas ir nepieciešams, lai latviešu valodas lietojums pieaugtu. Tā kā šis bija atvērtais jautājums, kur respondentiem netika piedāvāti atbilžu varianti, atbildes ir ļoti dažādas. Apmēram trešdaļa respondentu nespēja atbildēt uz šo jautājumu. Tomēr, apkopojot dažādos formulējumus, var secināt, ka latviešu valodas lietojuma pieaugumu var nodrošināt: 1) runāšana latviski (15 %), 2) nepieciešamība apgūt latviešu valodu no agras bērnības un valodas apguves iespējas visiem interesentiem (14 %); 3) pozitīva lingvistiskā attieksme vispirms no pašu latviešu puses, kas radīs arī pozitīvu lingvistisko attieksmi citos un rosinās lietot valodu (10 %).

Cits jautājums tika uzdots, lai noskaidrotu viedokli, kā veidot pozitīvu latviešu valodas lietojuma vidi. Arī par šo jautājumu apmēram trešdaļai respondentu nebija viedokļu, bet pārējie norādīja uz labvēlīgas attieksmes nepieciešamību citam pret citu, kas rada arī vēlmi mācīties un runāt latviešu valodā (15 %); uz kopīgu kultūras pasākumu organizēšanas nozīmi vienotas sabiedrības izveidē (12 %); uz nepieciešamību vienkārši runāt latviski (10 %) u. c.

Apkopojot atbildes uz šiem jautājumiem, redzams, ka Latvijas sabiedrībā pārsvarā valda uzskats – latviešu valodas lietojumu var sekmēt nevis kādi instrumentāli vai ekonomiski apsvērumi, kas bijuši pamatā valsts valodas apguvei un prasmes pilnveidei, bet gan nepieciešamība un vēlme dzīvot kopā ar vienotiem priekšstatiem un vērtībām. Šķiet, ka pašlaik valodas pārvaldībā no pirmā svarīgākā uzdevuma – iemācīt latviešu valodu visiem valsts iedzīvotājiem – varam pamazām pāriet uz nākamo ne mazāk svarīgo, bet sarežģītāko – nodrošināt valsts valodas pilnvērtīgu lietojumu. Tas nozīmē valsts valodas prasmes pilnveidi – gan formālajā valodas apguvē (valodas pedagogu kvalitatīva sagatavošana un viņu kvalifikācijas celšana, attiecīgu mācību materiālu izveide u. tml.), gan valodas lietojumā ikdienā, kur pagaidām lielākais kavēklis ir sabiedrības lingvistiskās attieksmes īpatnības un lingvistiskās uzvedības paradumi.

3.4. Sabiedrības lingvistiskā attieksme un lingvistiskā uzvedība: nosacījumi situācijas pārmaiņām

Lingvistiskās attieksmes loma valodas politikā

Lingvistiskā attieksme ir cilvēku uzskati un viedokļi par valodu(-ām) un valodas variantiem (Swann, Deumert et al. 2004, 17). Lingvistiskā attieksme caurvij mūsu ikdienu visos valodas lietojuma līmeņos: no vārda lietojuma valodā līdz dažādu valodu līdzāspastāvēšanai (Garrett 2011, 2). Mūsdienu daudzvalodīgajā sabiedrībā lingvistiskā attieksme ir būtisks valodas politikas īstenošanas rādītājs, tai ir nozīmīga loma valsts valodas(-u) pastāvēšanas nodrošināšanā. Jēdziens „lingvistiskā attieksme" ietver vairākus elementus: attieksmi pret savu valodu un citām valodām, kas balstīta tautu vēsturiskajā pieredzē, subjektīvos priekšstatos vai stereotipos, etnosa mentalitātē, konkrētajā valodas vidē un situācijā, resp., lingvistiskajai attieksmei ir sociāla izcelsme, kas var būtiski ietekmēt valodas runātāju uzvedību un valodas ilgtspēju. Tā ir indviduāla un gan balstās uz sabiedrības vai tās daļas viedokļiem, gan arī veido kolektīva priekšstatus. Lai gan lingvistiskā attieksme nekad nav statiska, tā ir samērā sarežģīti maināma. Valodas lietotāju lingvistiskās attieksmes nozīme valodas politikas īstenošanā daudzvalodīgā sabiedrībā shematiski atainota 55. attēlā, kurā vispārīgi parādīta dažādu valodas situācijas komponentu ciešā savstarpējā saikne un ietekme. Te redzams, cik plašs subjektīvu faktoru klāsts ietekmē gan valodas politikas principu izveidi, gan to īstenošanu.

55. att. Lingvistiskās attieksmes nozīme valodas politikas īstenošanā. Aut. G. Kļava

Latvijas valodas politikā, kuras galvenais mērķis ir nodrošināt latviešu valodas oficiālo statusu, latviešu valodas ilgtspēju un attīstību, lingvistiskā attieksme ir būtisks faktors latviešu valodas pilnvērtīgam un tās statusam atbilstošam lietojumam sabiedrībā. Kā minēts iepriekš, pagaidām latviešu valodas lietojums Latvijā ir nepietiekams dažās sociolingvistiski nozīmīgās jomās un neatbilst tās statusam, kaut arī latviešu valodas prasme visā sabiedrībā ir ļoti augsta (Valodas situācija Latvijā 2011, 50–68; Valodas ideoloģija 2015, 116). Taču pilnvērtīgs valsts valodas lietojums ne vienmēr atbilst sabiedrības valodas prasmei, un galvenais neatbilstības cēlonis ir tieši sabiedrības lingvistiskā attieksme.

Faktori, kas ietekmē valodas lietojumu

Jau kopš 20. gadsimta deviņdesmito gadu beigām, kad Latviešu valodas institūta sociolingvisti profesores I. Druvietes vadībā sāka valodas situācijas pētījumus Latvijā (Latvijas valodas situācijas dinamika (1995–2000) 1999/2000), gandrīz visi aptaujātie respondenti uz jautājumu „Vai visiem Latvijas iedzīvotājiem jāprot latviešu valoda?" snieguši atbildi „jā" (apmēram 90 % respondentu neatkarīgi no viņu dzimtās valodas, vecuma un citiem rādītājiem). Tomēr, kaut arī valsts valodas prasme tiek novērtēta kā vajadzīga dzīvei Latvijā, reālo valsts valodas lietojumu ietekmē dažādi psiholoģiski, vēsturiski, ekonomiski u. tml. faktori, kas veicina stereotipu rašanos un pastāvēšanu visās sabiedrības grupās. Tādējādi tiek balstītas segregācijas tendences sabiedrībā. Izpētot Latvijas sabiedrības lingvistiskos uzskatus un paradumus, veiksmīgāk iespējams noteikt darbības virzienus un uzdevumus valodas lietojuma paplašināšanai, atspēkojot lingvistiskos stereotipus. Lingvistiskā attieksme un lingvistiskie stereotipi ietekmē lingvistiskos priekšstatus, viedokli, pārliecību un veido arī lingvistisko uzvedību (Garrett 2011, 21).

Latvijas lingvistiskajā situācijā, kur funkcionē ne tikai valsts valoda, bet arī otra pietiekami spēcīga konkurentvaloda – krievu valoda, lingvistiskā attieksme ietekmē runātāja valodas izvēli komunikācijas situācijā. Pēdējos gados veiktie pētījumi (Valodas situācija Latvijā 2011; Valodas ideoloģija 2015 u. c.) par Latvijas valodas situāciju un tās dažādajiem komponentiem rāda, ka, no vienas puses, valodas politikas īstenošanā ir sasniegti daudzi no izvirzītajiem mērķiem, veiksmīgi nodrošinot latviešu valodas prasmi sabiedrībā līdz pilnībā pietiekamam statistiskajam rādītājam. Taču, no otras puses, dažādi faktori kavē pietiekamu valodas lietojumu sabiedrībā, kas savukārt izvirza tuvākās nākotnes uzdevumus valodas politikas īstenošanā, resp., visas sabiedrības iesaistīšanu latviešu valodas lietojuma paplašināšanā, kas ir viens no sarežģītākajiem uzdevumiem. Tas ir norādīts arī kā viens no četriem rīcības virzieniem „Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam", un tam ir īpaša nozīme, jo „latviešu valodas pozīcijas neapdraud objektīvi, bet gan subjektīvi faktori" (Druviete 2015b, 57).

Valsts valodas prasme un tās apguves motivācija

Valsts valodas prasmes pārbaudes rezultāti

Valodas ilgtspējas nodrošināšanā būtisks ir valodas lietotāju skaits (Assessing Ethnolinguistic Vitality 2000, 24). Latviešu valodas lietotāji ir ne tikai latvieši, bet arī ļoti daudzu citu tautību pārstāvji, kas dzīvo Latvijā. Diemžēl pēdējā tautas skaitīšanā 2011. gadā netika uzdots jautājums par iedzīvotāju valodu prasmi, bet gan tikai par mājās pārsvarā lietoto valodu, kas nav būtisks jautājums valodas politikas plānošanai un īstenošanai, jo valsts nekontrolē un neiejaucas valodas lietojumā privātajā saziņā (kā tas noteikts Valsts valodas likumā). Šis rādītājs gan ļauj saskatīt, kā šo privāto valodas lietojuma jomu ietekmē demogrāfiskie procesi. Daudz nozīmīgāks un valodas politikas plānošanai un rezultātu izvērtēšanai lietderīgāks ir rādītājs par valsts valodas prasmi, kas pēdējo reizi tautas skaitīšanā tika noskaidrots 2000. gadā un regulāri tiek apzināts LVA veiktajās sociolingvistiskajās aptaujās. Tā 2000. gada tautas skaitīšanā noskaidrots, ka latviešu valodu prot 80 % no visiem iedzīvotājiem.

2013. gadā LVA izdotajā pētījumā par valsts valodas prasmes pārbaudes rezultātiem no 2009. gada līdz 2012. gadam secināts, ka pētījumā ietvertajā periodā pieaudzis gan valodas prasmes pārbaudes kārtotāju skaits (ko nosaka gan ekonomiskā situācija valstī, gan pieņemtie normatīvie akti), gan to pretendentu skaits, kuri veiksmīgi nokārtojuši pārbaudi, gan arī pamazām pieauga augstākā (B vai C) valodas prasmes līmeņa pretendentu skaits (Valsts valodas prasmes pārbaude 2013, 34–38).

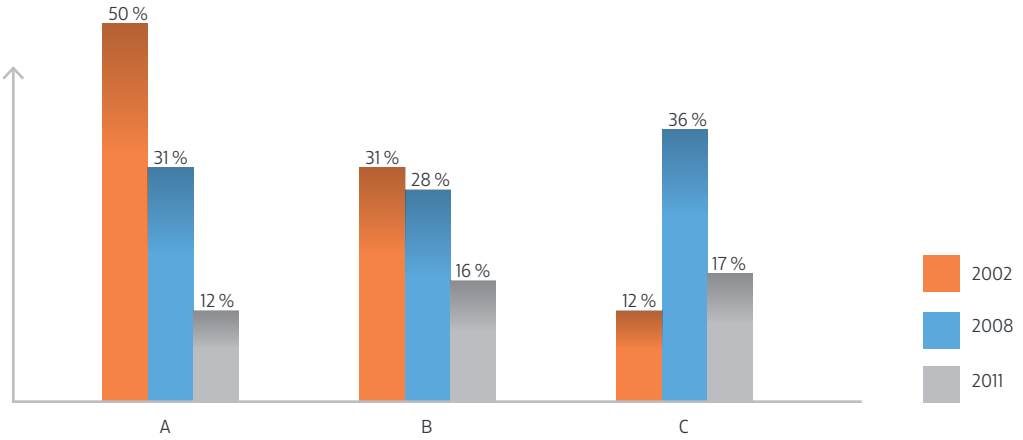

56. att. Valodas prasmes pārbaudē iegūtie līmeņi (%). Dati: Valsts valodas prasmes pārbaude 2013

Valsts valodas prasmes pārbaudes pretendentu raksturojums

Turklāt daļa valsts valodas prasmes pārbaudes pretendentu kārto pārbaudi atkārtoti, un no visiem pretendentiem, kas kārtojuši augstāka valodas prasmes līmeņa pārbaudi, 78 % paaugstinājuši vērtējumu par līmeni, savukārt 22 % paaugstinājuši savu valsts valodas prasmi viena līmeņa robežās (piemēram, no B1 uz

B2). Jāpiebilst, ka valsts valodas prasmes pārbaudi kārto šādos gadījumos: profesionālo un amata pienākumu veikšanai, lai pretendētu uz pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanu un lai pretendētu uz Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanu. Lielākā daļa no pretendentiem kārto pārbaudi tieši darba pienākumu veikšanai (to vidū arī bezdarbnieki, kuriem latviešu valoda nepieciešama, lai iegūtu darbu). Pēdējos trīs gados valsts valodas prasmes pārbaudes visos līmeņos dominē personas vecumā no 31 gada līdz 50 gadiem, kas ir ekonomiski aktīvākās vecumgrupas (no 31 gada līdz 60 gadiem) un veido 74 % no pretendentu skaita (Valsts valodas prasmes pārbaude 2013, 43). Normatīvo aktu prasības ir viens no instrumentiem, kas vismaz daļēji veicina valsts valodas apguvi un lietojumu sabiedrības ikdienas dzīvē. Par to zināmā mērā liecina arī valodas prasmes pārbaudes pretendentu 15 biežāk norādītās profesijas – pārdevējs, pavārs, autovadītājs, šuvējs, celtnieks, grāmatvedis, apsargs, inženieris, strādnieks, apkopējs, mājsaimniece, operators, medicīnas māsa, elektriķis, menedžeris.

Valsts valodas apguves motivācija

Tātad valodas apguves instrumentālā motivācija, kas nozīmē, ka valoda ir kā rīks, lai iegūtu kādu personisku labumu (piemēram, darbu, uzturēšanās atļauju, izglītību u. tml.), ir augstākā pozīcijā valsts valodas prasmes pārbaudes kārtotāju vidū nekā valodas apguves integratīvā motivācija, kas savukārt balstās uz personas vēlmi izprast un piederēt konkrētai sabiedrībai, kultūrai, valstij, kas bieži vien ir stiprāks balsts vēlmei apgūt valodu un efektīvākai valodas apguvei. Lai katra indivīda valodas apguves process būtu iespējami iedarbīgāks, tādējādi nodrošinot arī cilvēka vēlēšanos runāt šajā valodā, abām valodas apguves motivācijām – instrumentālajai un integratīvajai – būtu jādarbojas kopā un saistīti (par valodas apguves motivāciju vairāk sk. Gardner, Lambert 1972; Gardner, MacIntyre 1991; Martí et al. 2005; Brown 2014 u. c.).

Iedzīvotāju aptauju dati rāda, ka īpaši pirmajos neatkarības gados valodas apguvi visvairāk veicinājušas tieši normatīvo aktu prasības, lai varētu strādāt, nokārtot eksāmenu, iegūt pilsonību utt. (57. att.). 1996. un 1999. gadā (Latvijas valodas situācijas dinamika 1999/2000) veiktās aptaujas rāda, ka šajā laikā visnozīmīgākā loma latviešu valodas apguves nodrošināšanā bijusi valodas prasmes atestācijai (vairāk sk. Hirša 2007), kā arī latviešu valodas apguves plašākai pieejamībai.

Integratīvās valodas apguves motivācijas pieauguma rādītāji

Aptauju dati parāda arī vēsturisko valsts valodas apgvues porcesu: sākumā izstrādāts latviešu valodas statusa juridiskais nodrošinājums, un pamazām latviešu valodas loma pieaug arī visas sabiedrības ikdienas dzīvē un komunikācijā. Šī procesa gaitu ataino 2004. gadā veiktās aptaujas dati: kopš neatkarības atgūšanas latviešu valoda tiek apgūta un valoda prasme pilnveidota arvien vairāk ne tikai tāpēc, lai, piemēram, nokārtotu valsts valodas prasmes atestāciju un iegūtu darbu, bet arī tāpēc, ka ir nepieciešamība lietot latviešu valodu (58. att.).

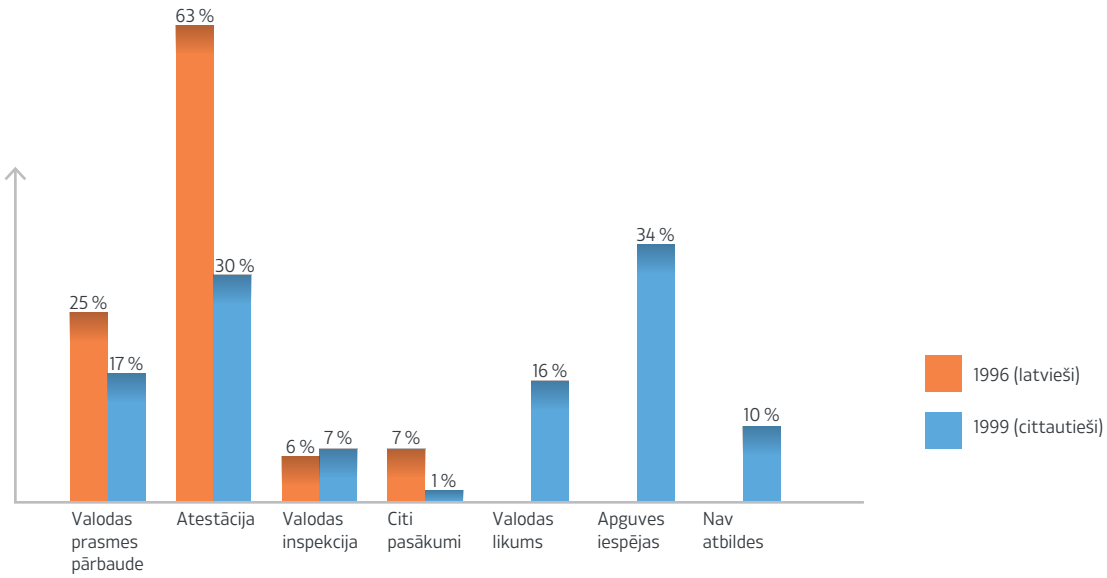

57. att. Pasākumi, kuri veicinājuši latviešu valodas apguvi mazākumtautību vidū. Dati: Latvijas valodas situācijas dinamika 1999/2000

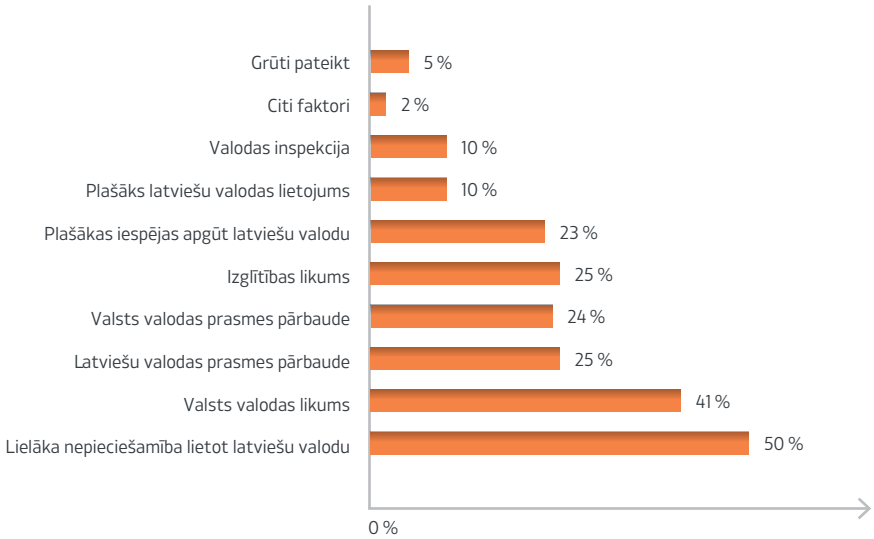

58. att. Faktori, kas veicinājuši latviešu valodas lietošanu. Visi respondenti (%). Dati: Data Serviss 2004

Pārmaiņas lingvistiskajā attieksmē

Sociolingvistisko aptauju dati rāda, ka pašlaik, īpaši mazākumtautību jaunākajā paaudzē, valodas prasmes augstāks līmenis un pozitīva lingvistiskā attieksme arvien vairāk balstās vēlmē piederēt Latvijas sabiedrībai un valstij, pieaug arī vēlēšanās izmantot latviešu valodu dažādās komunikācijas situācijās.

Mazākumtautību piederības sajūta valstij

Tā kā lingvistisko attieksmi ietekmē daudzi citi ar valodu tieši nesaistīti faktori, valodas rīcībpolitikas analīzē noderīgi ir tādu pētījumu dati, kas atklāj plašāku ainu par sabiedrības attieksmi pret valsti, turklāt jāņem vērā, ka Latvijā

valoda ir viens no būtiskākajiem valsts simboliem. Pozitīvas tendences atklāj 2014. gadā sabiedriskās domas pētījumu centra „SKDS" veiktā Latvijas mazākumtautību aptauja „Piederības sajūta Latvijai", un šie dati ir salīdzināmi ar 2000. gadā veiktās plašākas Latvijas iedzīvotāju aptaujas (Ceļā uz pilsonisku sabiedrību 2001) datiem, kuros arī ietvertas iedzīvotāju atbildes uz jautājumu par savu piederības sajūtu Latvijai. Kaut arī abu aptauju dati nav veidoti pēc identiskiem principiem, tomēr secināms, ka Latvijas mazākumtautību pārstāvji savu valstisko un teritoriālo identitāti saista ar Latviju (59. att.). Uzmanības vērts ir tas, ka dažu gadu laikā notikušas plašākas pārmaiņas – ir ievērojami pieaugusi piederības sajūta Eiropas Savienībai un Baltijas valstīm.

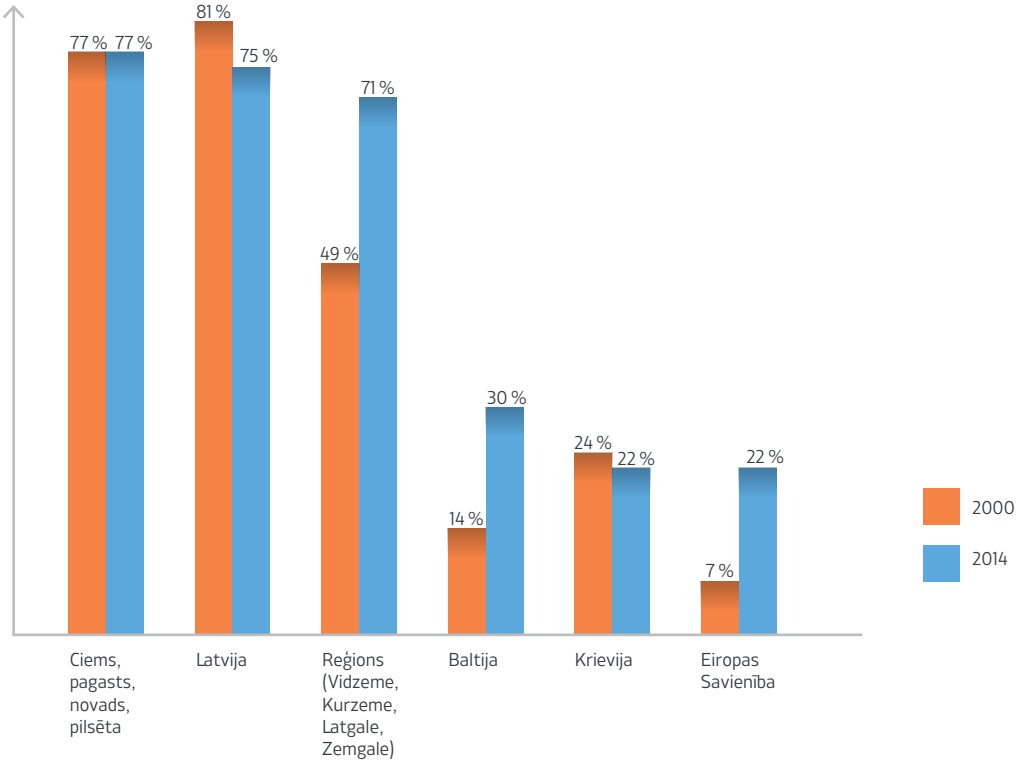

59. att. Mazākumtautību respondentu piederības sajūta. Apkopotas atbildes „cieši" un „ļoti cieši" (%). Dati: Piedrības sajūta Latvijai, SKDS 2014

2014. gada aptaujas dati rāda, ka pašlaik mazākumtautību pārstāvji visciešāk jūtas piederīgi pilsētai vai ciematam, kurā dzīvo, pēc tam Latvijas valstij, vismazāk respondenti saista savu identitāti ar Eiropas Savienību. Abās aptaujās lielāku piederību globālai identitātei (Eiropai) izjūt jaunākie respondenti (vecuma grupa līdz 30 (2000) un 34 (2014) gadiem) un labāku izglītību ieguvušie respondenti, savukārt lielāku piederību Krievijai izjūt gados vecākie respondenti. 2000. gadā mazākumtautību iedzīvotāji savu identitāti visvairāk saistīja ar savu pilsētu,

Latviju un tuvāko apkaimi, bet minimāla piederības sajūta bija Eiropai un Baltijas valstīm, kas pašlaik gan ir pieaugusi. Šajā aptaujā arī Latvijas nepilsoņiem tika uzdots jautājums par viņu piederības sajūtu Latvijas sabiedrībai, kur 67 % respondentu atbildēja „drīzāk jā", 23 % – „drīzāk nē" un 10 % – „grūti pateikt vai nav atbildes". Savukārt 2014. gada „SKDS" aptaujā par piederības sajūtu noskaidrota mazākumtautību patriotisma izjūta pret Latviju: par Latvijas patriotiem sevi uzskata 63 % respondentu („noteikti esmu" – 22 % un „drīzāk esmu" – 41 %), 9 % respondentu atzinuši, ka noteikti nav Latvijas patrioti, un 14 % – drīzāk nav patrioti, bet 14 % nebija izlēmuši. Arī šie dati parāda pārmaiņas Latvijas sabiedrības uzskatos par savu vietu mūsdienu pasaulē, kā arī iezīmē tendences, kas noris līdz ar paaudžu maiņu ne tikai valodas situācijā un valodas politikā.

Katra indivīda loma latviešu valodas lietojuma paplašināšanā

Aptauju rezultāti iezīmē to, ka lingvistiskie stereotipi pastāv joprojām, pārvarēt tos nav viegls uzdevums, tie ir ļoti noturīgi pret pārmaiņām un palīdz uzturēt nevienlīdzību sabiedrībā (Garrett 2010, 72). Mazākumtautību pārstāvju latviešu valodas prasmes uzlabošanās nodrošina viņu pārliecību un vēlmi runāt latviski, taču nereti viņi sastopas ar sarunbiedra neatsaucīgu attieksmi – to parāda gan iepriekš aprakstītā situācija valsts iestādēs, gan arī citās saziņas situācijās, piemēram, uz mazākumtautību pārstāvju latviski izteikto jautājumu vai lūgumu veselības aprūpes iestādēs pārsvarā krieviski tiek atbildēts 31 % gadījumu, uz ielas, veikalā un dažādās pakalpojumu saņemšanas vietās – 35 % gadījumu. Ņemot vērā to, ka viens no lingvistisko attieksmi veidojošiem aspektiem ir katra valodas runātāja indviduālā pieredze dažādās komunikācijas situācijās (Baker, Prys Jones 1998, 178; Schüppert, Hilton, Gooskens 2015, 376), tieši šādos brīžos ir iespējams mainīt lingvistisko uzvedību – tādēļ ir būtiski runāt latviski ar visiem, kas to vēlas darīt. Lai izmainītu šo situāciju, neviens valsts dokuments vai likums tieši nepalīdzēs – tikai katra latvieša personīgā lingvistiskā uzvedība var mainīt un vairot latviešu valodas lietojumu: „Katram latvietim jāapzinās, ka jābūt savas dzimtās valodas vēstniekam, un vienmēr jādomā par to, kādā valodā runāt ar savu kaimiņu vai darbabiedru. Valsts no augšas nevar regulēt latviešu valodas lietojumu sadzīvē." (Druviete 2014)

Lai veidotu pozitīvus priekšnoteikumus (ne tikai juridiski pamatotus, bet arī katra sabiedrības locekļa atbildībā esošus) latviešu valodas lietojuma paplašināšanai, ir jāiesaistās visiem situācijas dalībniekiem – gan tiem, kas runā latviešu valodu kā dzimto, gan tiem, kas vēlas un mācās runāt latviski (Druviete 2010b, 233). Kā rāda LVA aptaujas 2014 dati, mazākumtautību pārstāvju pozitīva lingvistiskā attieksme turpina augt, turklāt iezīmējas skaidra likumsakarība – jo labāka latviešu valodas prasme, jo pozitīvāka lingvistiskā attieksme (60. att.). Arī citi pētījumi ir parādījuši, ka cilvēkiem ir labvēlīgāka attieksme pret valodām, ko viņi

labi prot; šis princips darbojas abos virzienos (sk., piemēram, Kristiansen 2010). Latviešu valodas apguves procesa nodrošināšanai un atbalstīšanai valsts ir ieguldījusi lielu darbu: lielākā daļa respondentu (70 %) latviešu valodu apguvuši skolā un liela daļa respondentu, kuri latviešu valodu apguvuši dažādos valodas kursos, ir izmantojuši tieši valsts, pašvaldības vai darbavietas apmaksātos kursus (69 %). Pašlaik arvien aktuālāka kļūst valodas politikas īstenošana indivīda līmenī.

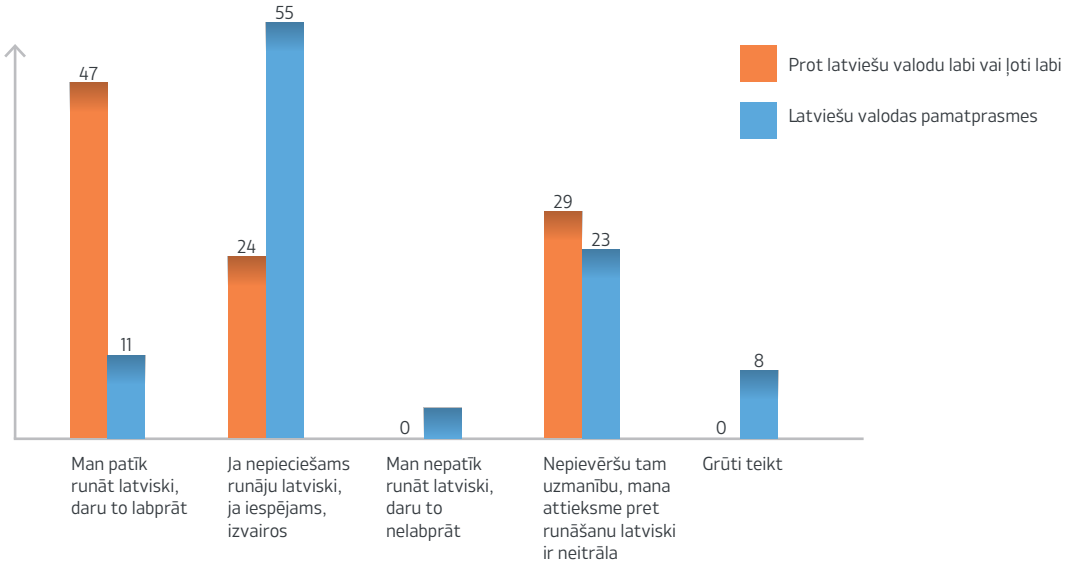

60. att. Valodas prasmes līmenis un tā saistība ar attieksmi pret runāšanu latviešu valodā. Respondenti – dzimtā valoda nav latviešu (%). Dati: LVA aptauja 2014

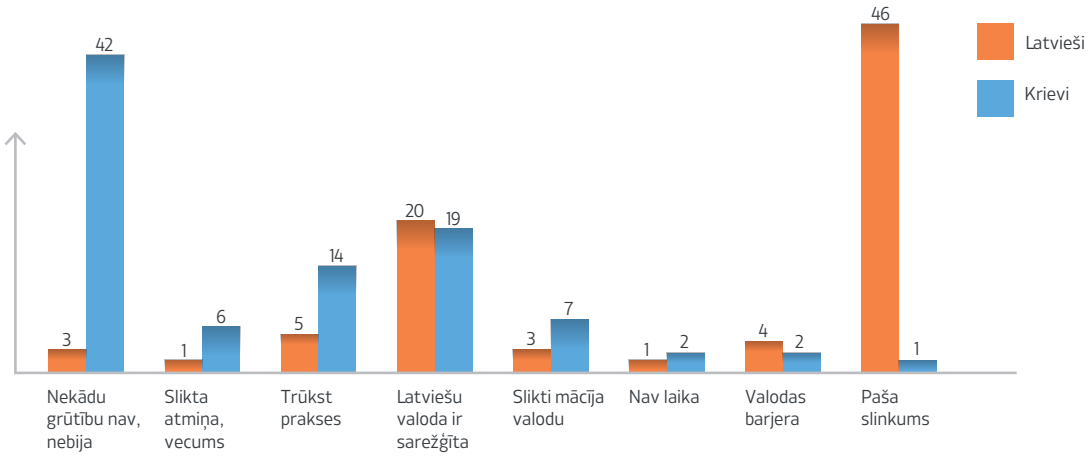

61. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kādas grūtības ir mazākumtautību pārstāvjiem, mācoties latviešu valodu?" Atbilžu salīdzinājums pēc piederības tautībai (%). Dati: LVA aptauja 2012

Stereotipi

Runājot par lingvistisko attieksmi, jāpievērš uzmanība arī valodas stereotipiem, kas neveicina, drīzāk pat kavē latviešu valodas vides paplašināšanos. Pirmkārt, jau iepriekš aprakstītā situācija dažādās valodas lietojuma situācijās, kad paši latvieši nemaz nevēlas runāt latviski ar tiem mazākumtautību pārstāvjiem, kuri vēlas to darīt. Otrkārt, pastāvošie stereotipi un attieksme pret visiem tiem cilvēkiem, kuri mācās latviešu valodu (61. att.).

Viens no izplatītākajiem un arī ilgu laiku aktuāliem stereotipiem ir viedoklis, ka latviešu valoda ir ārkārtīgi sarežģīta un grūti apgūstama valoda (Priedīte 2002) – kā jau katram mītam, arī šim ir savas vēsturiskās saknes. Pēc mazākumtautību respondentu domām, šādu grūtību nemaz nav tik daudz, bet lielākā daļa latviešu tautības respondentu ir pārliecināti par pretējo. Tomēr šis mīts ir iesakņojies dziļi un ir globāls stereotips, līdz ar to tas nav attiecināms uz kādu konkrētu sabiedrības grupu. To, ka sabiedrībā iespējams mainīt kādu lingvistisku mītu, pierāda mūsu pašu pieredze – arī Latvijā, ieviešot bilingvālo izglītību, tai pretojoties, tika izmantoti daudzi modernajā pasaulē jau sen novecojuši argumenti par divu vai vairāku valodu apguves kaitīgumu bērna attīstībai u. tml. Tikai valodas politikā iesaistīto speciālistu un iestāžu, valodnieku un pedagogu aktīvais izskaidrojošais darbs veiksmīgi mainījis šo viedokli, un pašlaik jau vairākus gadus veiktās aptaujas parāda arī sabiedrības (neatkarīgi no dzimtās valodas, etniskās vai kādas citas piederības) pārliecību par vairāku valodu prasmes absolūtu nepieciešamību un nozīmi personības attīstībā.

Plaisa latviešu un mazākumtautību savstarpējos priekšstatos

Daudz sarežģītāk un svarīgāk mainīt nevis kādus vispārīgus pieņēmumus, kuri aktuāli vai populāri (vairāk vai mazāk patiesi vai aplami) dažādās sabiedrībās un neskar konkrēti nevienu atsevišķu sabiedrības daļu, bet gan tādus priekšstatus, kas apzīmē un kategorizē konkrētu sabiedrības grupu (Kristiansen 2001, 137, 142). Tas savukārt rada emocionālas (tātad ne vienmēr racionāli atspēkojamas) reakcijas, kā arī būtiski ietekmē lingvistisko attieksmi. Tā 61. attēla dati parāda lielu plaisu savstarpējos priekšstatos, kas atklāj ne tikai lingvistiskos stereotipus, bet arī parāda dažādu grupu savstarpējo priekšstatu un stereotipu (lingvistisko, etnisko u. c.) ciešo saistību. Uz jautājumu par to, kādas grūtības ir mazākumtautību pārstāvjiem, mācoties latviešu valodu, paši šīs grupas pārstāvji lielākoties atbildējuši, ka viņiem nav grūtību. Savukārt, pēc latviešu respondentu domām, – tas ir mazākumtautību pārstāvju slinkums un nevēlēšanās mācīties. Latviešu respondentu atbildes uz šo jautājumu parāda viņu vispārīgo viedokli un uzskatus, kam nav pamatojuma valodas apguves pieredzē, tas ir ļoti virspusējs un stereotipisks pieņēmums. Mazākumtautību pārstāvju atbildes apliecina reālo pieredzi, ko viņi ieguvuši mācību procesā, līdz ar to atklāj tādus nozīmīgus faktorus valodas apguvē kā valodas lietojuma vides trūkumu (14 %) un sliktu mā-

cību kvalitāti (7 %). Šie stereotipi turpina uzturēt negatīvu lingvistisko attieksmi (turklāt – visās sabiedrības grupās), kas var izvērsties dažādos konfliktos (Ajtony 2011, 139, 147).

Vislabākais veids, kā sekmēt latviešu valodas lietojumu, – runāt latviski (62. att.). Problēma ne vienmēr ir valodas apguvēju nevēlēšanās mācīties, nevēlēšanās runāt latviski vai nevēlēšanās piederēt šai sabiedrībai. Datu analīze liecina, ka arī latviešu pašu stereotipi un aizspriedumi traucē veiksmīgam sabiedrības integrācijas procesam. Protams, šeit netiek analizēti ekstrēmisma gadījumi, kas arī nav sabiedrību raksturojošs rādītājs.

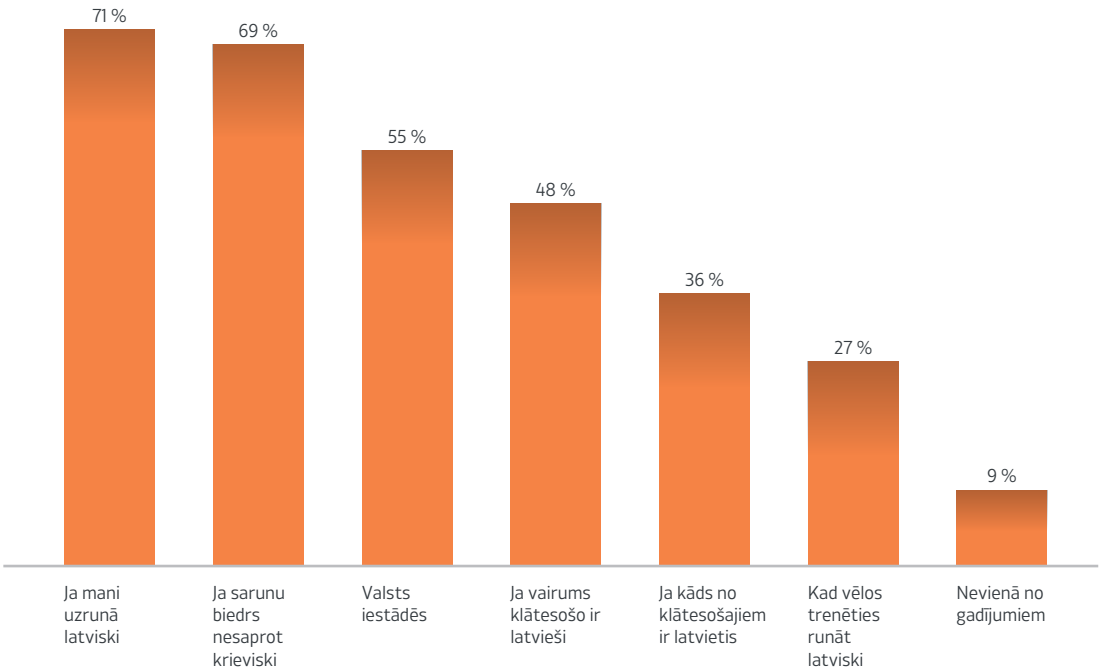

62. att. Situācijas, kurās mazākumtautību pārstāvji runā latviski (%). Dati: Valoda 2007

Pozitīvas tendences un līdz šim īstenotās valsts politikas rezultāti īpaši spilgti ir mazākumtautību jauniešu grupā (līdz 34 gadiem): valodas prasmes uzlabošanās rezultāti un lingvistiskās attieksmes rādītāji ir pamats arī viņu vēlmei un iespējām runāt latviski arvien biežāk un vairāk; darīt to nevis tikai tāpēc, ka tas noteikts normatīvajos aktos (nenoniecinot valodas politikas īstenošanas juridiskā aspekta nozīmi), bet gan tāpēc, ka tas pamazām kļūst par pašsaprotamu ikdienas dzīves sastāvdaļu, paradumu un normu. Jauniešu respondentu grupu aptaujas rezultāti parāda gan augstus kvantitatīvos, gan arī iezīmē pozitīvus kvalitatīvos rādītājus:

- šīs vecumgrupas mazākumtautību respondenti visi prot latviešu valodu (dažādos prasmes līmeņos);
- lielākā daļa mazākumtautību jauniešu latviešu valodu ir apguvuši skolā (92 %) (sal. vecākās paaudzes respondenti (no 55 gadu vecuma) – 52 %);
- mazākumtautību jauniešu grupā latviešu valodas prasme ir pilnīgi pietiekama vai pietiekama visos valoddarbības veidos – klausīšanās (90 %), lasīšana (92 %), rakstīšana (75 %) un runāšana (80 %) (sal. vecāka gadagājuma mazākumtautību respondentiem (no 55 gadu vecuma): pilnīgi pietiekama vai pietiekama klausīšanās prasme – 60 %, lasītprasme – 61 %, rakstītprasme – 41 % un runātprasme – 55 % gadījumu);
- jo jaunāks respondents, jo biežāk latviešu valodu ir apguvis saziņā ar draugiem – 55 % (vecākās paaudzes respondenti – 32 %), retāk – pašmācības ceļā – 10 % (vecākās paaudzes respondenti – 26 %);
- jo jaunāks respondents, jo biežāk latviešu valodu lieto visās sociolingvistiskajās jomās un saziņas situācijās;
- jo jaunāks respondents, jo vairāk viņš uzskata, ka latviešu valodu aptaujas veikšanas brīdī lieto biežāk nekā pirms 5–6 gadiem (50 %) (sal. vecākās paaudzes mazākumtautību respondenti – 22 %);
- jo jaunāks respondents, jo vairāk viņam patīk runāt latviešu valodā vai arī viņa attieksme ir neitrāla;
- jaunākās paaudzes respondenti (visi respondenti neatkarīgi no dzimtās valodas vai nacionālās piederības) biežāk lieto plašsaziņas līdzekļus latviešu valodā – visvairāk internetu (87 %) un televīziju (75 %); tas parāda gan mūsdienu informācijas tehnoloģiju izmantošanas paradumus, gan arī turpmākās iespējas latviešu valodas vides paplašināšanai.

3.5. Valodas lietošana – valodas nākotne

Sabiedrības lingvistiskās attieksmes attīstības tendences ir valodas politikas īstenošanas rezultāts, un tas arī iezīmē turpmāk veicamo, pamato lingvistiskās attieksmes nozīmi valodas pārvaldībā, lomu valodas kvantitatīvā lietojuma pieaugumā un valodas vides paplašināšanā. Pašlaik galvenais nosacījums valsts valodas statusam atbilstoša valodas lietojuma nostiprināšanā ir vēlme un iespējas runāt latviski. No valodas politikas īstenotāja viedokļa raugoties, tas ir sarežģīts

un komplicēts uzdevums, kas saistīts ar daudziem ārpus valodas pastāvošiem faktoriem (ekonomisko labklājību un interesēm, vēsturiskajiem sabiedrības stereotipiem u. c.). Šie faktori būtiski ietekmē sabiedrības lingvistisko attieksmi un lingvistisko uzvedību.

Valodas prasmes kvalitāte un pozitīvas emocijas

Lai arī pozitīvas lingvistiskās attieksmes pret valsts valodu nostiprināšanā primārā loma ir tieši valodas prasmes kvalitātei – līdz ar valodas prasmes pieaugumu gan kvantitatīvā, gan kvalitatīvā skatījumā tieši indivīda līmenī vispirms veidojas patīkamas emocijas, apzinoties savu varēšanu runāt un runājot latviešu valodā, kas turpmāk ietekmē arī plašāk noteiktu sabiedrības pārstāvju grupu, ar kuru sevi identificē un kurai pieder katrs indivīds.

Nozīmīgs faktors sabiedrības integrācijas kontekstā ir sabiedrības dažādo grupu līdzdarbošanās un iesaistīšanās. Piemēram, pašiem latviešiem kā dzimtās valodas runātājiem komunikācijas situācijās jāizvēlas uz pozitīvu sadarbību rosinoša stratēģija: par paradumu jākļūst rīcībai, lai atbalstītu un iedrošinātu visus tos cilvēkus, kas mācās un vēlas runāt latviešu valodā, nevis nosodīt par kļūdām, uzskatīt citus par slinkiem vai pārprastas tolerances dēļ saziņas situācijā mainīt saziņas valodu. LVA aptaujā 2014 mazākumtautību pārstāvji norādīja, ka latviešu valodas lietojumu sekmē un pozitīvu attieksmi rada tieši sarunāšanās latviešu valodā, cilvēku vēlme runāt latviski, izpratne pret tiem, kas vēl mācās valodu, un labvēlīga attieksme citam pret citu.

Daudzi no priekšnosacījumiem latviešu valodas lietojumam ir sasniegti – valodas prasme ir pietiekama, īpaši pozitīvi rādītāji (gan prasmes, gan lingvistiskās attieksmes) ir jauniešu grupā, mazākumtautību pārstāvji arvien vairāk sevi identificē kā piederīgus Latvijai, pozitīva lingvistiskā attieksme pamazām nostiprinās utt. Savukārt atsevišķas jomas, kurās augsts ir citu valodu lietojums – krievu valodas dominēšana televīzijā un citi aktuāli jautājumi, ir regulējamas ar juridisku mehānismu palīdzību un sabiedrības izglītošanas un informēšanas ceļā.

Sabiedrības iesaistīšanās latviešu valodas lietojuma paplašināšanā

Latviešu valodas lietojuma palielināšana turpmāk īstenojama, veicinot pozitīvas lingvistiskās attieksmes attīstību un pievēršot uzmanību latviešu valodas prasmes pārdomātai un uz konkrētu mērķauditoriju balstītai pilnveidei dažādos veidos – valodas apguves un prasmes uzlabošanas sistēmas mehānisma pilnveide (dažādu līmeņu kursi, pedagogu sagatavošana, valodas apguves metožu pārskatīšana un pielāgošana dažādu mērķauditoriju prasībām utt.), normatīvo aktu pielāgošana aktuālajai situācijai, arī valodas nodrošinājums mūsdienu informācijas tehnoloģijās. Tomēr tikai sabiedrības iesaistīšanās šajā procesā var veicināt valodas pilnvērtīgu lietojumu. To, cik ātri valodas nomaiņa notiek valodu konkurences apstākļos, parāda latviešu valodas situācija diasporā, kur latviešu valodas prasmei un latviešu valodai kā etniskās identitātes sastāvdaļai diemžēl vērtība zūd ļoti strauji.

4

LATVIEŠU VALODA DIASPORĀ VALODU KONKURENCES APSTĀKĻOS

(Evija Kļave, Inese Šūpule)

4 LATVIEŠU VALODA DIASPORĀ VALODU KONKURENCES APSTĀKĻOS

Latviešu diasporas pētniecība

Kopš 21. gadsimta sākuma Latvijas iedzīvotāju skaits ir sarucis par 9,1 % (Hazans 2013, 66). Šo samazinājumu ir ietekmējuši kā demogrāfiskie, tā ilgtermiņa emigrācijas procesi (CSP 2015). Skaitliski visapjomīgākās emigrācijas plūsmas bijušas no 2004. gada līdz 2010. gadam, kad no valsts emigrēja aptuveni 200 000 cilvēku (Hazans 2011, 76). Emigrācijas apjomiem pēdējos gados ir tendence samazināties, taču joprojām ik gadu no Latvijas aizbrauc vairāki desmiti tūkstoši Latvijas valstspiederīgo.[9] Latvijā ilgstoši trūka sistemātisku un datos pamatotu zināšanu par Latvijas valstspiederīgo dzīvi emigrācijā, taču pēdējos gados arvien paplašinās pētnieku loks, kuri pievēršas diasporas pētniecībai. Viens no apjomīgākajiem diasporas dzīves apstākļu izpētei veltītajiem pētījumiem ir 2014.–2015. gadā Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieku grupas veiktais pētījums „Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika" (turpmāk Latvijas emigrantu kopienas 2015)[10]. Balstoties uz šī pētījuma datiem, ir analizēta latviešu valodas situācija diasporā.

Latviešu valoda ir viens no latviešu nacionālās identitātes pamata elementiem, kuram ir pievērsta īpaša uzmanība kā valodas politikas, tā diasporas un reemigrācijas politikas plānošanas dokumentos (Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam, 2014; Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam, 2012; Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016. gadam, 2013; Rīcības plāns, 2014;). Kā mainās latviešu valodas zināšanas un lietošana, pārceļoties uz dzīvi ārpus Latvijas? Kā to ietekmē konkurence ar citām valodām? Kādu nozīmi vecāki piešķir bērnu latviešu valodas prasmei un tās uzturēšanai? Kā latviešu valoda tiek saglabāta, dzīvojot ārpus Latvijas? Atbildes uz šiem jautājumiem, izmantojot līdz šim visapjomīgākās un vispusīgākās Latvijas emigrantu aptaujas datus, ir sniegtas šajā nodaļā.

Šajā nodaļā raksturota valodu (latviešu, krievu, angļu, mītnes zemes valodas) konkurence un latviešu valodas situācija Latvijas diasporā, balstoties uz pašu diasporas pārstāvju pieredzi, vērtējumiem un viedokļiem. Aplūkoti trīs galvenie jautājumi:

1) dažādu valodu prasme emigrantu pašvērtējumā;
2) valodu lietošana mājās, kur ir brīva valodas izvēle atšķirībā no publiskās telpas;
3) bērnu latviskās identitātes saglabāšana emigrācijā – latviešu skolu un diasporas nometņu apmeklēšana, latviešu valodas apguves un saglabāšanas prakse.

---

[9] Pēc CSP datiem, 2012. gadā no Latvijas izbrauca 25 163, 2013. gadā – 22 561, 2014. gadā – 19 017 Latvijas iedzīvotāju.

[10] ESF projekts „Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika" Nr. 2013/0055/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/040. Projekta īstenotājs LU FSI.

Pirmo divu jautājumu izpētē ir analizēta situācija pirms un pēc emigrācijas, tādējādi raksturojot, kā emigrācija ir ietekmējusi gan valodu zināšanas, gan to lietojumu.

Pētījuma metodoloģija

Latviešu valodas situācijas analīze diasporā, pirmkārt, ir balstīta uz laikā no 2014. gada augusta līdz oktobrim veiktās Latvijas emigrantu aptaujas kvantitatīvajiem datiem. Aptaujā piedalījās 14 048 ārvalstīs dzīvojošie latvieši un Latvijas valstspiederīgie, kas pašlaik dzīvo 118 valstīs. Vislielākais skaits aptaujas dalībnieku dzīvo Lielbritānijā, Vācijā, Īrijā, Norvēģijā, Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV), Zviedrijā, taču aptaujā piedalījās diasporas pārstāvji arī no tik tālām un eksotiskām valstīm kā Japāna, Meksika, Saūda Arābija un Zimbabve. Kvantitatīvo datu iegūšanai tika izmantota interneta aptauja, un datu analīzē un interpretācijā ir jāņem vērā šīs metodes ierobežojumi, kas galvenokārt ir saistīti ar aptaujas izlases reprezentativitāti. Lai aptaujas datus varētu attiecināt uz visu Latvijas valstspiederīgo emigrantu kopumu, pētījumā tika izstrādāta īpaša statistisko datu svaru metodoloģija, izmantojot *OECD*, *Eurostat*, Latvijas Republikas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes un Lielbritānijas Centrālās statistikas pārvaldes datus un daudzfaktoru datu imputāciju.

Savukārt, lai sniegtu padziļinātu izpratni par atsevišķiem latviešu valodas situāciju diasporā raksturojošiem aspektiem, ir izmantoti arī minētajā pētījumā iegūtie kvalitatīvie dati no 90 padziļinātajām intervijām piecās dažādās valstīs – Lielbritānijā (13), Vācijā (22), Zviedrijā (10), Norvēģijā (15), ASV (15) – un 18 intervijām ar Latvijas valstspiederīgajiem, kuri ir atgriezušies Latvijā pēc emigrācijā pavadītiem vairākiem gadiem (reemigrantiem). Intervijās Latvijas emigranti un reemigranti stāsta par savu latviešu valodas lietošanas pieredzi ārpus dzimtenes, latviešu nedēļas nogales skolu darbību un apmeklēšanu, kā arī par nepieciešamo atbalstu latviešu valodas prasmes atgūšanai un pilnveidošanai pēc atgriešanās Latvijā.

4.1. Valodu prasme pirms un pēc emigrācijas

Valodu prasmes pašvērtējums

Latvijas emigranti aptaujā sniedza latviešu, krievu un angļu valodas prasmes pašvērtējumu pirms un pēc emigrācijas. Ja respondenta mītnes valstī dominējošā valoda nav ne krievu, ne angļu, bet ir, piemēram, vācu, franču vai norvēģu u. c. valodas, bija jānovērtē arī šīs valodas prasmes līmenis. Tālākajā analīzē ir izmantotas to aptaujas dalībnieku sniegtās atbildes, kuri pēc tautības ir latvieši. Šeit, interpretējot datus, jāņem vērā, pirmkārt, ka aptaujas anketā katrs pats izvēlējās, kādu tautību norādīt, un, otrkārt, daudzviet Rietumu valstīs tautības izpratne atšķiras

no Latvijā pieņemtās. Līdz ar to, dzīvojot ārzemēs, viena Latvijas valstspiederīgo daļa, kam dzimtā valoda ir krievu valoda, saskaras ar identitātes problēmām, kad mītnes zemes iedzīvotāji viņus uzskata par latviešiem, un daļa no viņiem līdz ar to arī paši sevi uzskata par latviešiem (nevis etniskās, bet valstiskās piederības nozīmē), lai gan tas neatbilst tam, kā tiek saprasta piederība tautībai Latvijā.

Kopumā aptaujāto latviešu emigrantu vidū pirms emigrācijas 1 % savu latviešu valodas prasmi vērtē kā vāju, 2 % to uzskata par viduvēju, 11 % – par labu, savukārt, 86 % norādījuši, ka latviešu valoda ir viņu dzimtā valoda (63. att.).

Krievu valodu par savu dzimto valodu pirms emigrācijas uzskatījuši 10 % aptaujas dalībnieku, 62 % savu krievu valodas prasmi pirms aizbraukšanas no Latvijas vērtējuši kā labu, 14 % – kā viduvēju, bet 14 % – kā vāju (63. att.).

Angļu valodu pirms emigrācijas labi zinājuši 50 % aptaujāto Latvijas valstspiederīgo emigrācijā, 23 % savu angļu valodas prasmi novērtējuši kā viduvēju, 27 % – kā vāju.

Sniegtie vērtējumi par valsts, kurā aptaujas dalībnieks dzīvo, dominējošās valodas prasmi (ja vien tā nav krievu vai angļu valoda, bet, piemēram, vācu valoda Vācijā vai zviedru valoda Zviedrijā) atklāj, ka šo valodu prasme pirms aizbraukšanas no Latvijas ir bijusi salīdzinoši vājāka nekā citu iepriekš minēto valodu prasme. 31 % aptaujāto norādījuši, ka viņu valodas prasme bijusi vāja, 20 % – viduvēja, 48 % – laba, 1 % norādījis, ka tā ir dzimtā valoda.

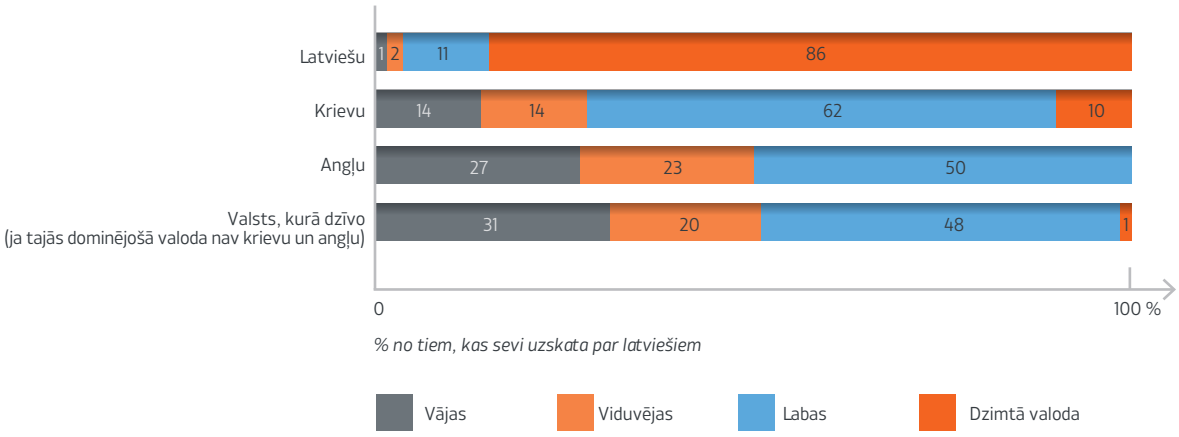

63. att. Emigrantu valodu prasmes pašvērtējums pirms aizbraukšanas no Latvijas (%).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Salīdzinot latviešu emigrantu dažādu valodu prasmi pirms emigrācijas, redzams, ka vissliktāk viņi zinājuši savas jaunās mītnes valsts valodu, ja tā nav bijusi krievu vai angļu valoda. Ja neņem vērā konkrētās valodas kā dzimtās valodas

nesēju vērtējumus, salīdzinoši augstāk ir novērtēta krievu valodas prasme (62 % to novērtējuši kā labu), kam seko angļu valoda (50 % to novērtējuši kā labu).

Situācija valodu prasmē būtiski mainās emigrācijas laikā. Vispirms par to, kā mainās latviešu valodas prasme pašu latviešu vidū. Aptaujas dati raksturo, kā, dzīvojot ārpus savas izcelsmes valsts (šajā gadījumā – Latvijas), var mainīties subjektīvā dzimtās valodas uztvere. Tas, visticamāk, liecina par ļoti spēcīgo valodas vides un valodas prakses ietekmi. Turpmāk secīgi aplūkoti aptaujas dalībnieku sniegtie valodu vērtējumi aptaujas veikšanas brīdī.

Latviešu valodu kā savu dzimto valodu norādījuši vairs tikai 10 % respondentu. Attiecīgi, salīdzinot ar latviešu valodas prasmes vērtējumu pirms emigrācijas, būtiski pieaudzis to īpatsvars, kas, dzīvojot emigrācijā, to vērtē kā labu – 83 %. Viduvēji latviešu valodu aptaujas veikšanas brīdī zināja 4 % latviešu tautības emigrantu, bet kā vāju savu latviešu valodas prasmi emigrācijā novērtējuši 3 % respondentu. Salīdzinot latviešu emigrantu sniegtos latviešu valodas prasmes vērtējumus pirms un pēc emigrācijas, redzams, ka, dzīvojot ārpus Latvijas, valodas prasmes līmenis krītas (64. att.).

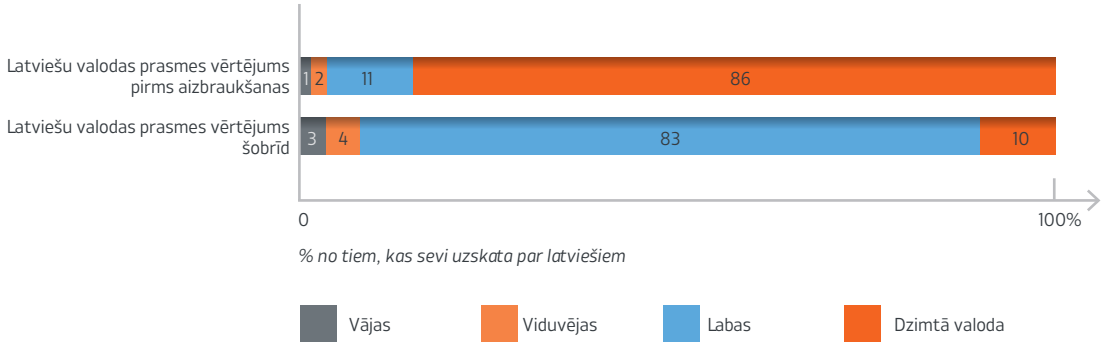

64. att. Latviešu valodas prasmes pašvērtējuma salīdzinājums pirms un pēc emigrācijas (%).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Salīdzinot vērtējumus pirms un pēc emigrācijas pieredzes, par četriem procentpunktiem palielinājies to īpatsvars, kas snieguši negatīvu vērtējumu (vāja vai viduvēja prasme). Būtiski palielinājies to īpatsvars, kas snieguši pozitīvus vērtējumus, – no 11 % līdz 83 %, vienlaikus ievērojami sarūkot to latviešu emigrantu īpatsvaram, kas uzskata latviešu valodu par savu dzimto.

Arī citu valodu prasme ir mainījusies. Aptaujas dati parāda, ka emigrācijā būtiski uzlabojas angļu valodas un citu mītnes valstu valodu prasme (65. att.). Pirms emigrācijas par labu savu angļu valodas prasmi atzina 50 %, aptaujas brīdī, dzīvojot emigrācijā, tie ir jau 68 % latviešu emigrantu. Līdzīgi rādītāji ir arī

par citu valodu prasmēm – dzīvojot Latvijā, laba nākamās mītnes valsts valodas prasme bija 48 % aptaujāto, bet pēc noteikta emigrācijā pavadītā laika šis rādītājs pieaudzis līdz 69 %. Attiecīgi ir samazinājies to īpatsvars, kas angļu un citu valodu prasmi novērtējuši kā viduvēju vai vāju.

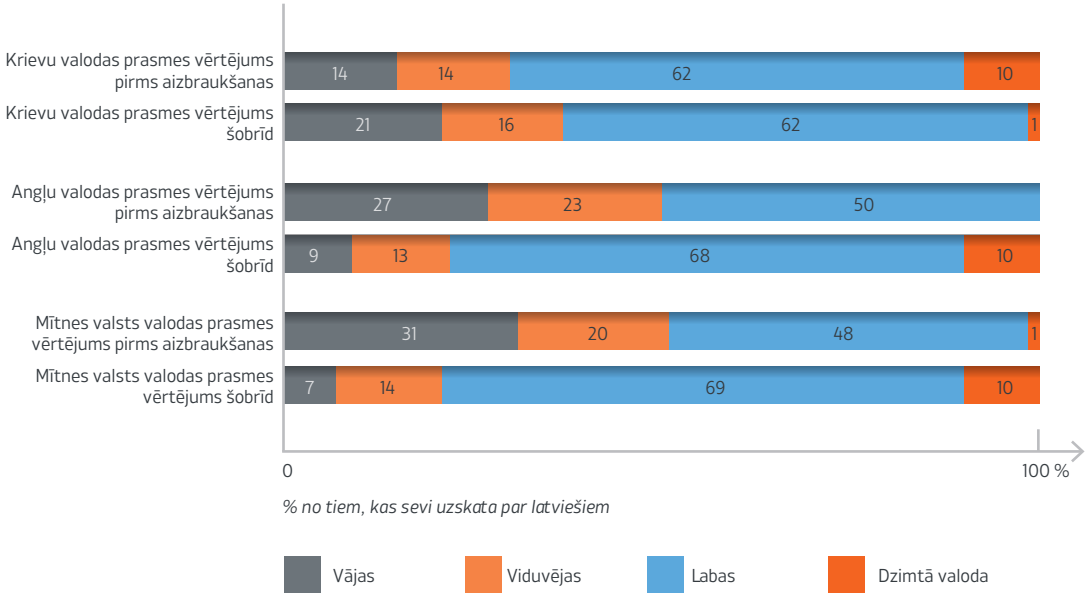

65. att. Citu valodu prasmes pašvērtējuma salīdzinājums pirms un pēc emigrācijas (%).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Savukārt krievu valodas prasme prombūtnes laikā ir nedaudz pasliktinājusies, par ko liecina to respondentu īpatsvara pieaugums, kas savu krievu valodas prasmi vērtē kā vāju – ja pirms emigrācijas šādu vērtējumu sniedza 14 %, tad aptaujas brīdī – 21 %. Stabils saglabājas to īpatsvars, kas krievu valodas prasmi novērtējuši kā labu (gan pirms emigrācijas, gan aptaujas brīdī – 62 %). Vienlaikus par deviņiem procentpunktiem ir samazinājies to emigrantu īpatsvars, kas krievu valodas prasmi vērtē dzimtās valodas līmenī.

Valodu prasmes līmenis dažādās vecumgrupās

Analizējot valodu prasmes līmeņa izmaiņas pēc latviešu emigrantu vecuma, secinām, ka pirms došanās emigrācijā latviešu valodas prasmes vērtējums dažādās vecuma grupās būtiski neatšķiras. Atbilžu sadalījums ir līdzīgs iepriekš raksturotajam kopējam vērtējumam – 88–90 % respondentu dažādās vecuma grupās, vērtējot savu latviešu valodas prasmi, norādījuši, ka tā viņiem ir dzimtā valoda; savukārt 9–13 % atzinuši, ka prot latviešu valodu labi. Pēc emigrācijā pavadīta laika šie vērtējumi dažādās vecuma grupās ir atšķirīgi (66. att.), galvenokārt attiecībā uz latviešu valodas kā dzimtās valodas prasmes vērtējumu.

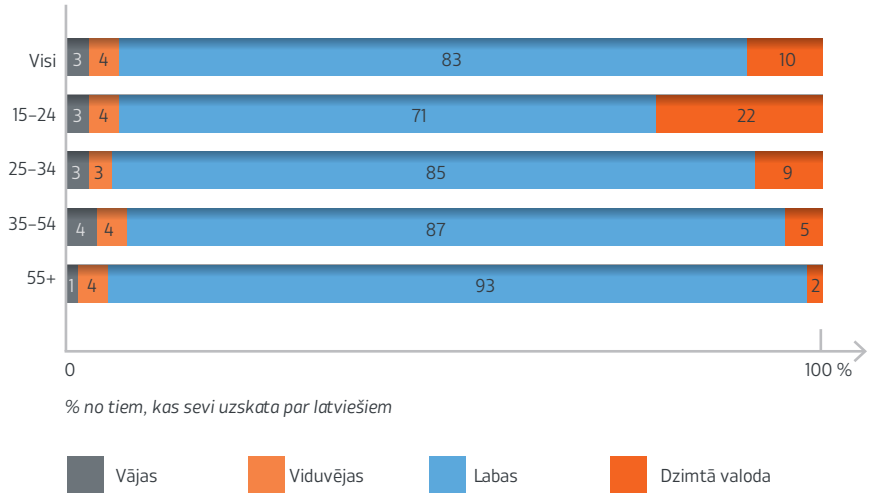

66. att. Latviešu valodas prasmes vērtējums emigrācijā dažādās vecuma grupās (%).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Vislielākais latviešu emigrantu īpatsvars, kas joprojām prot latviešu valodu dzimtās valodas līmenī, ir tieši jaunākajā vecumā grupā (15–24 gadi), kurā šādu atbildi snieguši 22 % ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu jauniešu. Citās vecuma grupās šis rādītājs ir krietni zemāks – 25–34 gadu vecuma grupā tas ir 9 %, 35–54 gadu vecuma grupā – 5 %, bet vecuma grupā virs 55 gadiem – tikai 2 %. Attiecīgi jauniešu vidū ir mazāks to īpatsvars, kas savu latviešu valodas prasmi vērtē kā labu (71 %), kamēr pārējās vecuma grupās virs 25 gadiem šādu vērtējumu snieguši 85 %–93 % respondentu. Šāda situācija skaidrojama ar to, ka jauniešu vidū vairāk ir t. s. īslaicīgo un neseno emigrantu, no kuriem daudzi ieradušies mītnes valstī studiju nolūkos un, iespējams, pēc studijām plāno atgriezties Latvijā, saglabājot latviešu valodas kā savas nacionālās identitātes elementa nozīmīgumu. Resp., viņu valodas pašvērtējuma kritēriji ir augsti.

Atšķirīga aina ir vērojama attiecībā uz citām valodām (67. att.). Pirms aizbraukšanas krievu valodas prasmi kā labu biežāk novērtējuši latviešu emigranti vecumā no 35 līdz 54 gadiem (81 %) un virs 55 gadiem (88 %), savukārt jaunieši (15–24 gadi) šādu vērtējumu snieguši attiecīgi 36 % gadījumu, bet emigranti vecumā no 25 līdz 34 gadiem – 59 % gadījumu. Angļu valodas prasmes pašvērtējumā vērojama apgriezta situācija – pieaugot respondentu vecumam, samazinās to īpatsvars, kas snieguši augstāku valodas prasmes vērtējumu. Vecumā līdz 24 gadiem 63 % aptaujas dalībnieku savu angļu valodas prasmi novērtējuši kā labu, bet vecumā virs 55 gadiem šis rādītājs ir tikai 21 %.

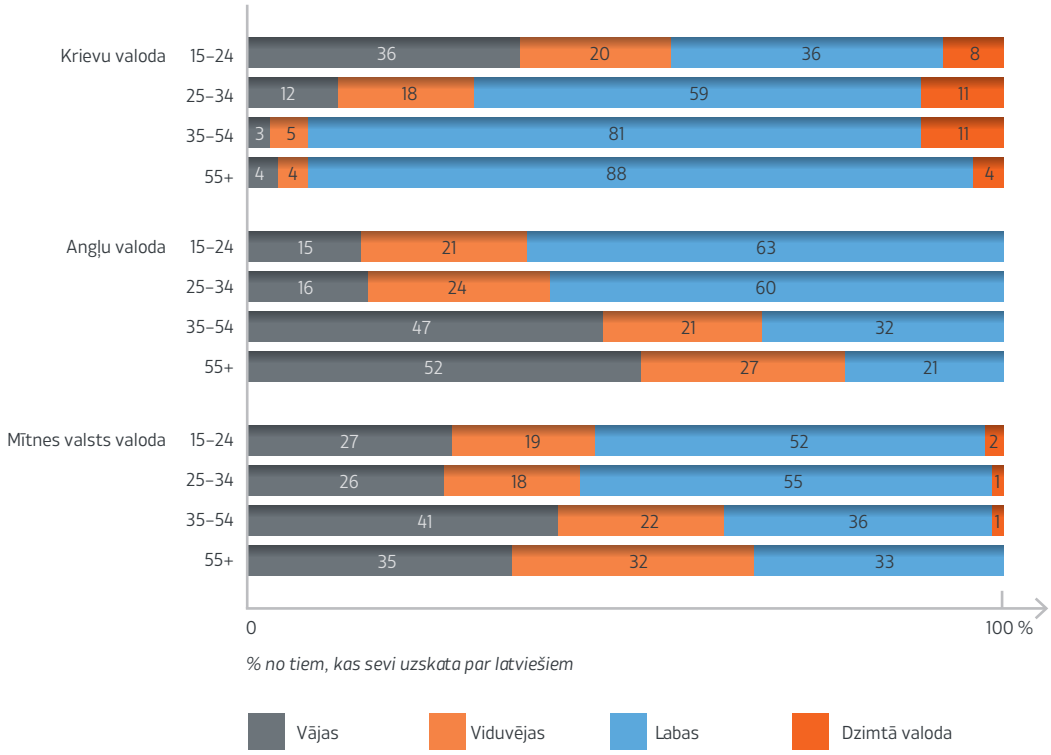

67. att. Citu valodu prasmes vērtējums pirms emigrācijas dažādās vecuma grupās (%).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Pētījums parāda, kā, dzīvojot ārpus Latvijas, mainās dažādu valodu prasmes dažādās vecuma grupās (68. att.). Bez būtiskām izmaiņām krievu valodas prasmes līmenis, salīdzinot ar laiku pirms aizbraukšanas no Latvijas, saglabājas jauniešu vidū un vidējās vecuma grupās (25–54 gadi). Savukārt senioru grupā (virs 55 gadiem) vērtējums „laba prasme" ir nokrities no 88 % līdz 47 %.

Ikdienas dzīvesveida nozīme mītnes valsts valodas apguvē

Angļu valodas prasme ir uzlabojusies visās vecuma grupās. Vājāka tā ir respondentiem vecumā no 35 līdz 54 gadiem – šajā grupā kā labu savu angļu valodas prasmi novērtējuši 56 % aptaujāto (pirms emigrācijas – 32 %). Ņemot vērā padziļināto interviju datus, zināmā mērā tas skaidrojams ar to, ka ekonomiski aktīvajiem emigrantiem ir maz laika saskarsmei ar vietējiem iedzīvotājiem, turklāt izplatīta ir situācija, ka viņi strādā kopā ar citiem emigrantiem no Latvijas un Baltijas vai Austrumeiropas valstīm, saskarsmē lietojot dzimto latviešu valodu, krievu valodu vai kļūdainu angļu valodu. Vairāki reemigranti no Lielbritānijas un Īrijas intervijās atzina, ka viņu angļu valodas prasme nav būtiski mainījusies, skaidrojot to ar vienveidīgo dzīvesveidu „mājas–darbs–mājas" un laika vai naudas trūkumu, lai iesaistītos sabiedriskās aktivitātēs un veidotu kontaktus ar vietējiem mītnes valsts iedzīvotājiem, tādējādi pilnveidojot valodas prasmi. Savu-

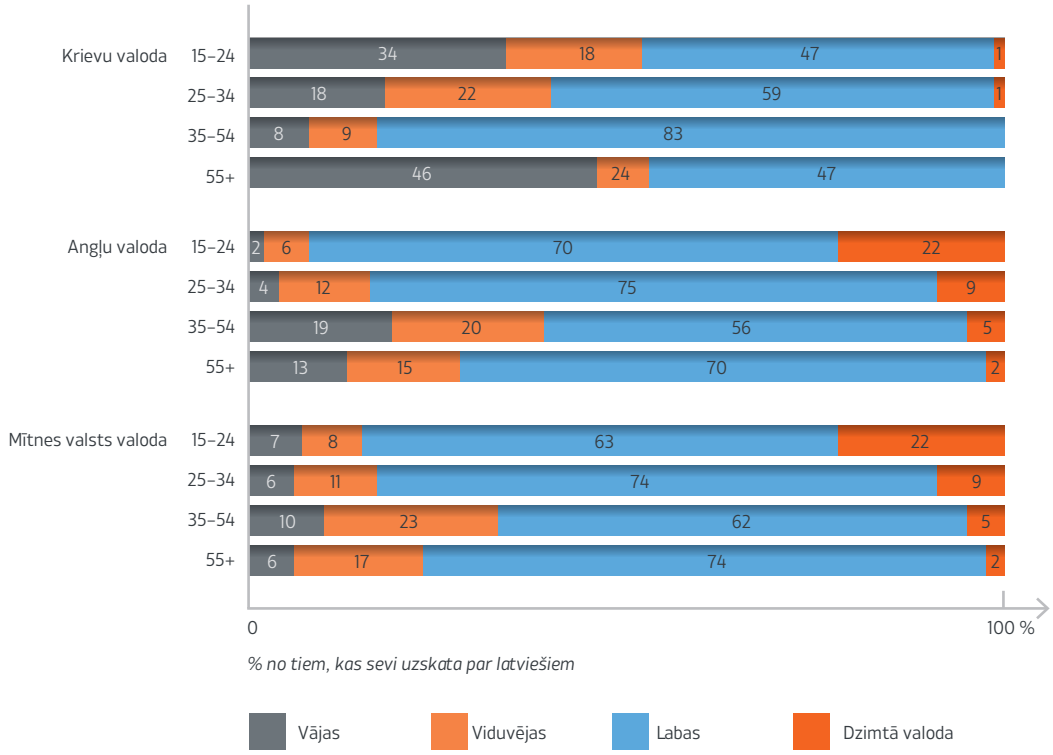

68. att. Citu valodu prasmes vērtējums emigrācijā dažādās vecuma grupās (%). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

kārt darba vajadzībām, piemēram, strādājot par viesmīli, tika apgūts salīdzinoši neliels vārdu krājums, kā to spilgti ilustrē kādas reemigrantes atklātā pieredze: „Mācījos kā dzejolīšus ēdienkartes. [..] Ja man paprasīja, kas ir desertā, tad es biju iemācījusies tā kā dzejolīšus – tas un tas, un tas, un tas. Tur jau tajā restorānā, cik nu daudz tu tur parunājies. Tur bija slovāki, latvieši, poļi. Viņiem jau tā angļu valoda nav tāda kā īriem."[11]

Interesanti, ka visās valodu grupās, izņemot krievu, ir teju vienāds to aptaujas dalībnieku īpatsvars, kuri konkrētās valodas prasmi, atrodoties emigrācijā, novērtējuši dzimtās valodas līmenī (atšķirības ir procentpunktu desmitdaļu līmenī). Jauniešu grupā 22 % respondentu dzimtās valodas līmenī vērtējuši gan latviešu, gan angļu, gan mītnes zemes valodas prasmi (ja tā nav angļu vai krievu valoda), vecuma grupā 25–34 gadi dzimtās valodas līmenī visas minētās valodas prot 9 %, 35–54 gadu vecumā grupā – 5 %, bet vecuma grupā virs 55 gadiem šis rādītājs ir 2 %.

[11] Turpmāk, citējot intervētos respondentus, saglabāts viņu izteiksmes stils.

Latviešu valodas prasmes pasliktināšanās

Emigrācijā pavadītais laiks un valodu prasmes līmenis

Latvijas emigrantu aptaujas dati pierāda – jo ilgāks laiks pavadīts ārpus Latvijas, jo vājāka kļūst latviešu valodas prasme (69. att.). Tie latviešu emigranti, kas emigrācijā pavadījuši vienu līdz divus gadus, 20 % gadījumu savu latviešu valodas prasmi vērtē dzimtās valodas līmenī un 78 % – kā labu (pirms aizbraukšanas no Latvijas šie rādītāji bija: 88 % dzimtā valoda un 11 % laba valodas prasme). Savukārt no tiem, kas emigrācijā nodzīvojuši trīs līdz piecus gadus, jau tikai 6 % norādījuši, ka latviešu valoda viņiem ir dzimtā valoda, bet 90 % – ka prot latviešu valodu labi (pirms aizbraukšanas attiecīgi 86 % un 12 %). Šādi dati ir pārsteidzoši tādā nozīmē, ka tik īsā laikā tik būtiski samazinās to emigrantu īpatsvars, kas latviešu valodu vērtē kā savu dzimto valodu. Visdrīzāk tas liecina ne tikai par latviešu valodas prasmes izmaiņām, bet arī par dzimtās valodas uztveri. Padziļināto interviju ar emigrantiem un reemigrantiem dati ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka, iespējams, tā ir arī lingvistiskās asimilācijas mītnes zemē pazīme.

Ja paskatās, kā latviešu valodas prasmes novērtējuma rādītāji mainās ilgākā laika perspektīvā, redzams, ka tie latvieši, kas ārzemēs dzīvo vairāk nekā 10 gadus, tikai 1 % gadījumu uzskata latviešu valodu par savu dzimto valodu un 89 % savu latviešu valodas prasmi novērtējuši kā labu. Pieaugot emigrācijā pavadītajam laikam, arvien pieaug arī to emigrantu īpatsvars, kas latviešu valodu prot vāji.

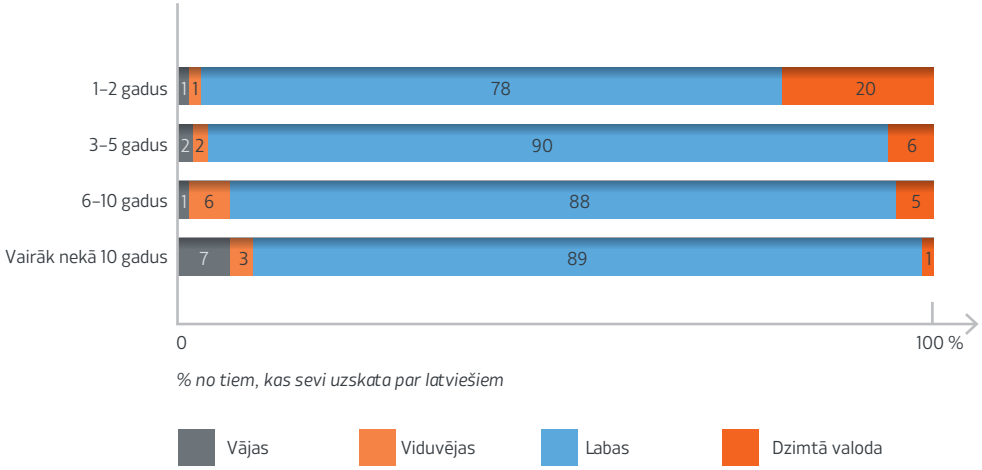

69. att. Latviešu valodas prasmes vērtējums emigrācijā un emigrācijas ilgums (%).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Emigrācijas ilgums pretēji ietekmē angļu valodas un citu mītnes valsts valodu prasmes līmeni, izņemot krievu (70. att.). Neatkarīgi no emigrācijas ilguma saglabājas teju vienāds to latviešu emigrantu īpatsvars, kas dzimtās valodas līmenī novērtējuši gan latviešu, gan valsts, kurā dzīvo, dominējošās valodas, t. sk.

angļu valodas, prasmi.[12] Šādi vērtējumi liecina par to, ka vienlīdz augstā (dzimtās valodas) līmenī tiek vērtēta gan latviešu, gan mītnes valsts valodas prasme.

Mītnes valsts valodas prasmes pieaugums

Pirms aizbraukšanas no Latvijas angļu valodu labi pratuši 50 % latviešu, kas piedalījās aptaujā. Aptaujas veikšanas brīdī kā labu savu angļu valodas prasmi novērtējuši 56 % respondentu, kas ārpus Latvijas pavadījuši vienu līdz divus gadus, 67 % – kas emigrācijā nodzīvojuši trīs līdz piecus gadus, 76 % – kas emigrācijā atrodas sešus līdz 10 gadus, un 79 % latviešu, kas mītnes valstī nodzīvojuši ilgāk nekā 10 gadus. Šie dati uzskatāmi parāda likumsakarīgu tendenci – jo ilgāks laiks pavadīts ārpus Latvijas, jo labāka kļūst angļu valodas prasme.

Līdzīga aina ir vērojama arī attiecībā uz citu valodu, kas ir emigrantu mītnes valsts valoda, prasmes līmeņa izmaiņām pirms emigrācijas un tās laikā. Pirms emigrācijas mītnes valsts valodu, izņemot angļu un krievu, labi zināja 48 % latviešu, kas piedalījās aptaujā, savukārt pēc emigrācijā pavadītiem gadiem šis rādītājs ir 87 % to emigrantu vidū, kas emigrācijā ir ilgāk nekā 10 gadus.

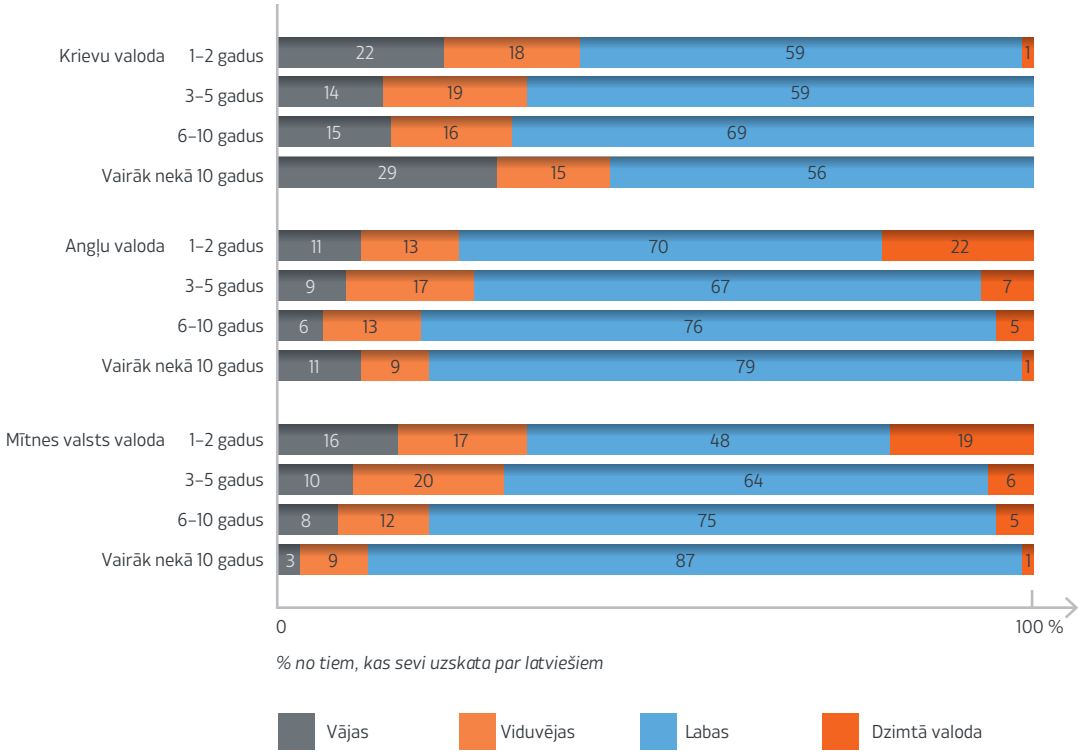

70. att. Citu valodu prasmes vērtējums emigrācijā un emigrācijas ilgums (%). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

[12] Aptaujas anketā tiem respondentiem, kuri dzīvo Lielbritānijā, Austrālijā, Jaunzēlandē, ASV, Bahamās un Krievijā, nebija atsevišķi jānovērtē valsts, kurā viņi dzīvo, valodas prasme, jo viņi jau bija novērtējuši savu angļu un krievu valodas prasmi, kas ir arī minēto valstu oficiālās vai dominējošās valodas.

Darba apstākļu ietekme uz valodu apguvi

Gandrīz nemainīga ir krievu valodas prasme, lai gan arī šīs valodas prasmei ir tendence uzlaboties. Piemēram, to latviešu emigrantu vidū, kuri ārpus Latvijas nodzīvojuši vienu līdz divus gadus, pirms aizbraukšanas no Latvijas krievu valodu labi zināja 57 %, savukārt aptaujas veikšanas brīdī šādu vērtējumu snieguši 59 %. Savukārt no tiem, kas emigrācijā pavadījuši sešus līdz 10 gadus, pirms aizbraukšanas ļoti labi un labi krievu valodu zināja 64 %, bet aptaujas veikšanas laikā – 69 %. Šāds neliels uzlabojums pamatā skaidrojams ar to, ka latviešu emigrantu vidū, kas novērtēja savu krievu valodas prasmi, ir gan tie, kas ikdienā vairs nelieto krievu valodu, gan tie, kuriem tā ir viņu mītnes zemes (Krievijas) valoda. Tāpēc arī kopējais krievu valodas prasmes vērtējums līdzsvarojas. Izpratni par to, kā skaidrot krievu valodas prasmes uzlabošanos, sniedz arī padziļināto interviju dati. Piemēram, kāda sieviete, kas dzīvojusi un strādājusi Īrijā, atzina, ka emigrācijas laikā ir uzlabojusi savu krievu valodas prasmi, jo strādājusi lietuviešu uzņēmumā, kurā kopējā saskarsmes valoda bijusi krievu: „[..] es pastiprināju savas krievu valodas zināšanas, daudz to lietojot savā praksē. Tā ka braucu mācīties angļu valodu, bet iemācījos krievu valodu."

Vienlaikus jānorāda, ka līdz ar emigrācijas ilgumu samazinās to latviešu īpatsvars, kas krievu valodas prasmi novērtējuši dzimtās valodas līmenī. Ja pirms aizbraukšanas šis rādītājs ir robežās no 7 % (emigrācijā pavadīts viens līdz divi gadi) līdz 13 % (emigrācijā pavadīti vairāk nekā 10 gadi), tad aptaujas veikšanas brīdī attiecīgi no 1 % līdz 0 %.

4.2. Valodu lietojums mājās pirms un pēc emigrācijas

Faktori valodas izvēlei ģimenē

Valodu lietojums mājās ir pētīts ne tikai latviešu emigrantu vidū, bet paplašinot mērķgrupu un aptverot visus Latvijas valstspiederīgos (kā pilsoņus, tā nepilsoņus). Valodas lietojums mājās ir būtisks tāpēc, ka privātajā telpā ir ievērojami mazāk formālo valodas izvēles ierobežojumu, kādi ir sastopami ārpus mājas – darbā, valsts un pašvaldību iestādēs, daļēji arī uz ielas, veikalā vai sabiedriskajā transportā. Daļu ierobežojumu, līdzīgi kā Latvijā, nosaka konkrētās valsts tiesiskais regulējums, daļu – sociālās normas. Mājās lietotā valoda ir vairāk katra brīva izvēle, ko, protams, ietekmē ģimenē vai mājsaimniecībā dzīvojošo cilvēku dzimtā valoda un citu valodu prasme. Tāpēc, padziļināti pētot šo aspektu, ir ņemtas vērā papildu pazīmes – aptaujas dalībnieka un viņa dzīvesbiedra tautība. Ir arī analizēts, kā valodu izvēli mājās ietekmē aptaujas dalībnieku plāni atgriezties Latvijā.

Pirms aizbraukšanas no Latvijas mājās lietotā valoda 65 % gadījumu bijusi latviešu valoda, 48 % – krievu un 2 % – cita valoda (71. att.). Jāņem vērā, ka jau-

tājums par mājās lietoto valodu bija vairākatbilžu jautājums un katrs aptaujas dalībnieks varēja norādīt visas mājās lietotās valodas.

Tautība un mājās lietotā valoda

Aplūkojot šo jautājumu kontekstā ar respondentu tautību (71. att.), redzama sakarība starp tautību un mājās lietoto valodu – 92 % latviešu norādījuši, ka mājās parasti runājuši latviešu valodā, savukārt 98 % krievu atzīmējuši, ka lietojuši krievu valodu. Vienlaikus krievu valodu mājās lietojuši arī 20 % latviešu, bet 18 % krievu atzinuši, ka mājās sarunājušies latviešu valodā. Citu tautību pārstāvji biežāk minējuši krievu valodu kā mājās parasti lietoto valodu (87 %), latviešu valodu šajā grupā pirms aizbraukšanas lietojuši 35 % respondentu. Šo datu interpretācijā jāņem vērā, ka arī jautājums par aptaujas dalībnieku tautību paredzēja vairāku atbilžu iespējamību.

Latviešu valodas lietojuma samazināšanās mājās

Pēc emigrācijā pavadīta laika valodu lietošanas paradumi, kā liecina aptaujas dati, mainās. Latviešu valodā mājās, dzīvojot mītnes valstī, parasti sarunājas 45 % Latvijas emigrantu, krievu valodā – 44 %, savukārt citā valodā – 39 % (72. att.). Arī šajā jautājumā aptaujas dalībniekiem bija iespēja sniegt visas viņiem atbilstošās atbildes un norādīt vairākas valodas. Šie dati atklāj, ka visbūtiskāk ir krities tieši latviešu valodas lietojums – par 20 procentpunktiem, taču minimāli samazinājies krievu valodas lietojums – tikai par četriem procentpunktiem.

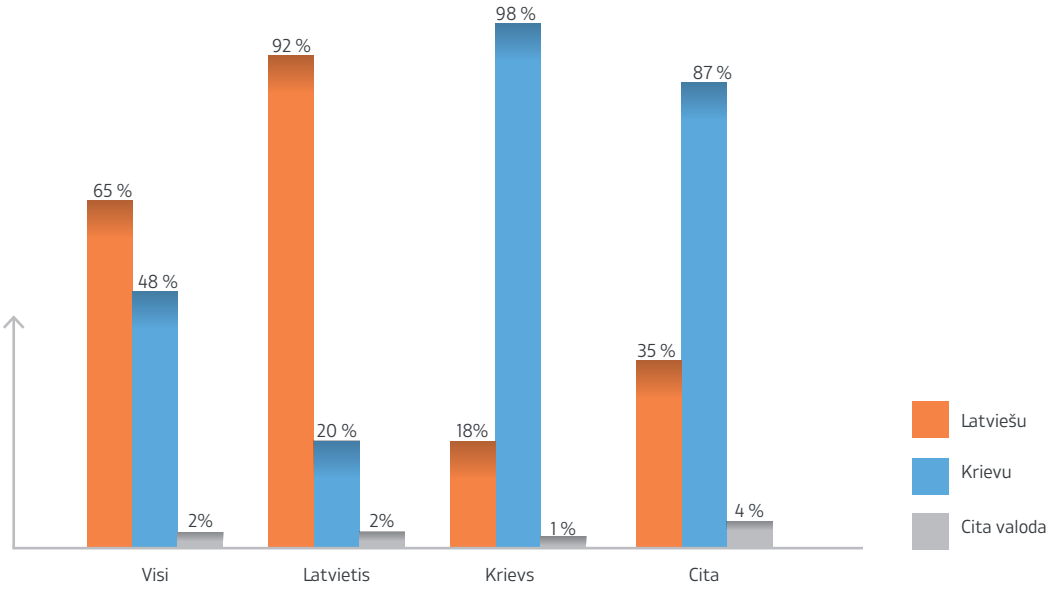

Vairākatbilžu jautājums. % no visiem Latvijas valstspiederīgajiem, kas dzīvo emigrācijā

71. att. Mājās lietotā valoda pirms aizbraukšanas no Latvijas sadalījumā pēc tautības (%). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

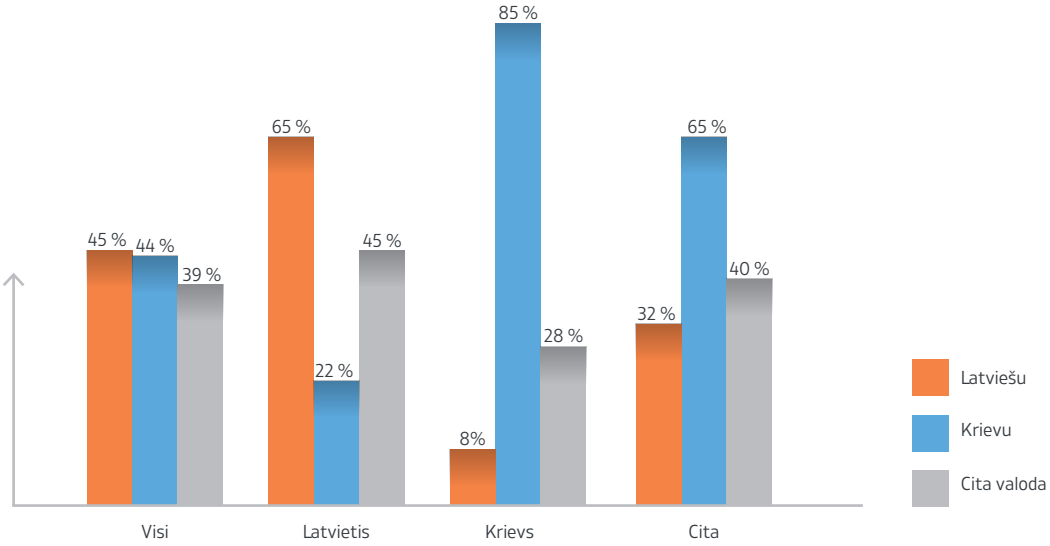

Vairākatbilžu jautājums. % no visiem Latvijas valstspiederīgajiem, kas dzīvo emigrācijā

72. att. Mājās lietotā valoda emigrācijā sadalījumā pēc tautības (%). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Salīdzinot valodas lietojumu mājās aptaujas veikšanas brīdī ar valodu lietošanas paradumiem pirms emigrācijas, secināms, ka ievērojami pieaug citu valodu, visticamāk, konkrētās mītnes valsts valodas lietojums. Analizējot valodas lietošanas paradumu izmaiņas atkarībā no respondentu tautības, atklājas šāda aina: 65 % latviešu mājās parasti lieto latviešu valodu, 22 % – krievu valodu, bet 45 % – sarunājas arī citā valodā. Savukārt krievu vidū saglabājas augsts to emigrantu īpatsvars, kas, arī dzīvojot emigrācijā, mājās parasti sarunājas krievu valodā (85 %), citā valodā – 28 %. Citu tautību pārstāvju vidū, līdzīgi kā pirms emigrācijas, biežāk lietotā valoda ir krievu (65 %), kam seko cita valoda (40 %) un latviešu valoda (32 %).

Valodas izvēle ģimenē un dzīvesbiedra tautība

Padziļinātu izpratni par valodu lietošanas paradumu izmaiņām sniedz dati par Latvijas emigrantu dzīvesbiedru tautību. No visiem aptaujā atbildējušajiem latviešiem 54 % dzīvesbiedrs ir latvietis, 8 % – krievs un 38 % – citas tautības pārstāvis. Skatoties dzimumu griezumā, secināms, ka vīriešiem biežāk nekā sievietēm ir raksturīgi veidot ģimenes ar latvietēm (71 %), kamēr sievietes teju vienlīdz bieži ir partnerattiecībās ar latviešiem (46 %) un cittautiešiem (47 %), izņemot krievus. Vīrieši daudz retāk ir izveidojuši kopdzīvi ar citu tautību sievietēm – 18 % gadījumu.

Ģimenēm, kurās abi partneri ir latvieši, nav izteiktas valodas lietošanas paradumu izmaiņas (73. att.). Pirms aizbraukšanas no Latvijas šajās ģimenēs latviešu

valodu lietoja 97 % respondentu, un emigrācijā šis rādītājs ir tikai nedaudz zemāks – 93 %. Šajās ģimenēs vērā ņemami ir palielinājies citas valodas, izņemot krievu, lietojums – no 1 % pirms emigrācijas līdz 18 %, dzīvojot mītnes valstī. Šie dati liecina par valodas vides ietekmi ne tikai uz valodas lietošanu ārpus mājas, bet arī privātajā telpā – mājās.

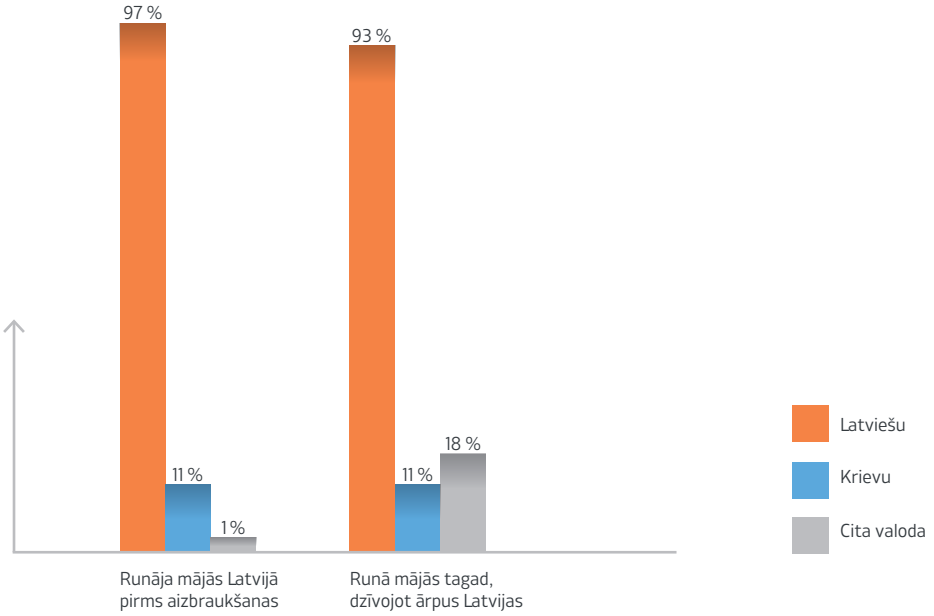

Vairākatbilžu jautājums. % no tiem, kas uzskata sevi par latviešiem un kam dzīvesbiedrs ir latvietis

73. att. Mājās lietotā valoda pirms un pēc emigrācijas: latvieši, kuriem dzīvesbiedrs ir latvietis (%). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Valodu lietojums saziņā ar bērniem

Padziļināto interviju dati atklāj, ka raksturīga parādība ir citu valodu paralēla lietošana saskarsmē ar bērniem, kuri apmeklē jebkāda līmeņa izglītības iestādes. Vecāki intervijās stāsta, ka bērni biežāk nekā paši vecāki, kuri visu dienu pavada darbā, nonāk saskarsmē ar vietējiem bērniem un pieaugušajiem (piemēram, pedagogiem) un attiecīgi intensīvāk lieto arī mītnes valsts valodu. Turklāt mītnes valsts valoda tiek lietota ne tikai saskarsmē ar vietējiem bērniem, bet arī ar citiem latviešu bērniem, jo izrādās, tā viņiem esot vieglāk, vārdu krājums par bērniem aktuālām tēmām attīstās vairāk tieši mītnes valsts valodā, ko lielā mērā ietekmē arī publiskā, t. sk. mediju, valodas vide. Tāpēc, lai saglabātu dzimtās valodas lietošanu mājās, kā intervijās minēja vairāki vecāki, mājās tiek izvirzīti īpaši noteikumi – runāt tikai latviešu valodā. Lūk, kāds fragments no intervijas: „[Meitām] bija četri gadi, [..] viņas elementārus vārdus vairs latviski nezina ar

visu to, ka mums bija noteikums, ka mājās jārunā latviski, jo viņas, kad spēlējās, viņas runāja tikai angliski. [..] Viņas gāja skolā, viņām viss notika angliski."

Būtiski atšķirīga ir situācija to latviešu emigrantu ģimenēs, kurās dzīvesbiedrs ir citas tautības (visticamāk, mītnes valsts pilsonis), bet ne krievu (74. att.). Pirms aizbraukšanas no Latvijas 91 % šīs grupas latviešu mājās parasti sarunājās latviešu valodā, bet, dzīvojot ārpus Latvijas, savā dzimtajā valodā runā vairs tikai nepilna trešā daļa (28 %). Ievērojami ir pieaudzis to latviešu emigrantu īpatsvars, kas mājās parasti sarunājas citā valodā (no 4 % pirms emigrācijas līdz 88 %, atrodoties emigrācijā). Šādi aptaujas rezultāti uzskatāmi pamato dzīvesbiedra tautības (attiecīgi arī viņa dzimtās valodas, kas visbiežāk ir mītnes valsts oficiālā vai dominējošā valoda) ietekmi uz mājās lietotās valodas izvēli.

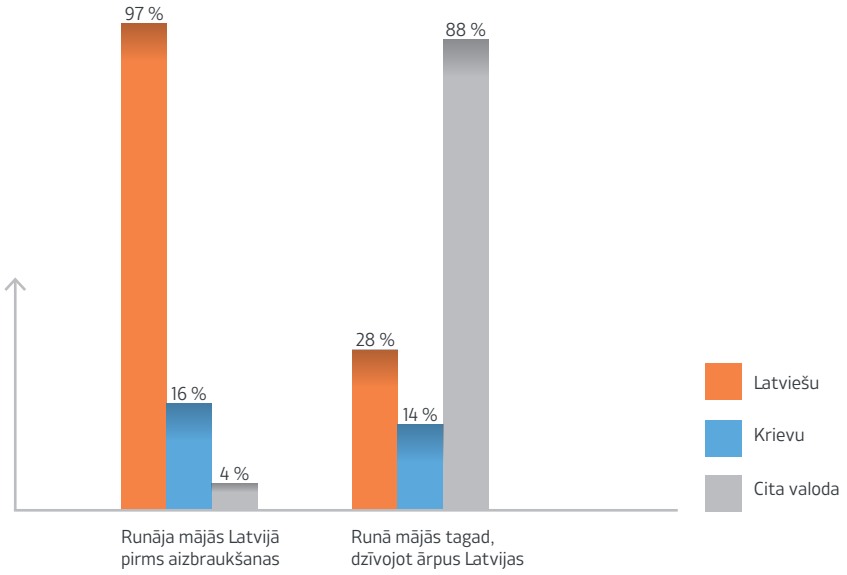

Vairākatbilžu jautājums. % no tiem, kas uzskata sevi par latviešiem un kam dzīvesbiedrs ir citas tautības, izņemot krievu

74. att. Mājās lietotā valoda pirms un pēc emigrācijas: latvieši, kuru dzīvesbiedram ir cita tautība, izņemot krievu (%). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Atšķirības valodu lietojumā pēc dzimuma

Kā rāda aptaujas rezultāti, vēl spēcīgāka šī ietekme ir sieviešu vidū. Kā minēts iepriekš, latviešu sievietes biežāk nekā vīrieši izveido kopdzīvi ar citas tautības pārstāvjiem (mītnes valsts pilsoņiem). Analizējot šo sieviešu valodas lietošanas paradumu izmaiņas mājās, datos atklājas t. s. šķēres – ja pirms emigrācijas 92 % sieviešu mājās runāja lielākoties latviešu valodā, tad, dzīvojot ārpus Latvijas kopā ar citas tautības dzīvesbiedru, 91 % lieto citu valodu un 28 % lieto latviešu valodu.

Padziļinātajās intervijās raksturotā pieredze vēstī, ka latviešu valoda jauktajās ģimenēs, kurās sieviete ir latviete, tiek lietota galvenokārt saskarsmē ar bērniem, lai tādējādi viņi apgūtu arī savas mātes valodu. Taču vairāku valodu lietošana šādās ģimenēs prasa piepūli un spēcīgu motivāciju kā no mātes, tā no bērniem, tāpēc ne vienmēr to izdodas īstenot ilgstoši.

Latviešu vīriešu vidū ir vērojamas līdzīgas valodas lietošanas paradumu izmaiņas, taču tās ir mazāk izteiktas nekā sievietēm. 83 % aptaujāto vīriešu norādījuši, ka pirms aizbraukšanas lietojuši mājās latviešu valodu, 27 % – krievu valodu un tikai 4 % – citu valodu. Savukārt, dzīvojot ārpus Latvijas kopā ar citas tautības, izņemot krievu, dzīvesbiedri, latviešu valodu lieto vairs tikai 24 %, bet citu valodu – 71 %. Sieviešu un vīriešu valodas lietošanas paradumu izmaiņu analīze ļauj secināt, ka pirms aizbraukšanas nav lielu atšķirību citu valodu lietojumā, tāpat kā nav būtisku atšķirību latviešu valodas lietotāju īpatsvarā ārpus Latvijas dzīvojošo sieviešu un vīriešu vidū (attiecīgi 28 % un 24 %). Galvenās atšķirības ir novērojamas citas valodas izvēlē saskarsmē mājās pēc došanās emigrācijā, proti, sievietes biežāk lieto citu valodu nekā vīrieši, savukārt vīrieši biežāk lieto krievu valodu (34 %), nekā to dara sievietes (10 %). Tas visdrīzāk skaidrojams ar abu dzīvesbiedru valodu prasmi, piemēram, ar gadījumiem, kad abi partneri labāk pārvalda krievu valodu, kas nav viņu dzimtā valoda, nevis mītnes valsts valodu vai kāda partnera dzimto valodu.

Mājās lietotā valoda un nodomi atgriezties Latvijā

Analizējot valodas lietošanas paradumus emigrācijā, interesants aspekts ir saikne starp mājās lietotās valodas izvēli un emigrantu nodomiem atgriezties Latvijā. Aptaujāto Latvijas valstspiederīgo vidū tuvāko piecu gadu laikā Latvijā atgriezties plāno 16 %, un viņu vidū 63 % emigrantu mājās parasti lieto latviešu valodu. 13 % Latvijas emigrantu norādīja, ka noteikti neplāno atgriezties Latvijā, un viņu vidū tikai 27 % Latvijas emigrantu mājās parasti lieto latviešu valodu, bet būtiski lielāks ir krievu un citas valodas lietotāju īpatsvars (75. att.). Jānorāda, ka vecumdienās Latvijā atgriezties plāno 14 %, varbūt, pastāvot noteiktiem apstākļiem, Latvijā atgrieztos 40 %, bet drīzāk neplāno atgriezties 17 % aptaujāto Latvijas valstspiederīgo (gan pilsoņu, gan nepilsoņu).

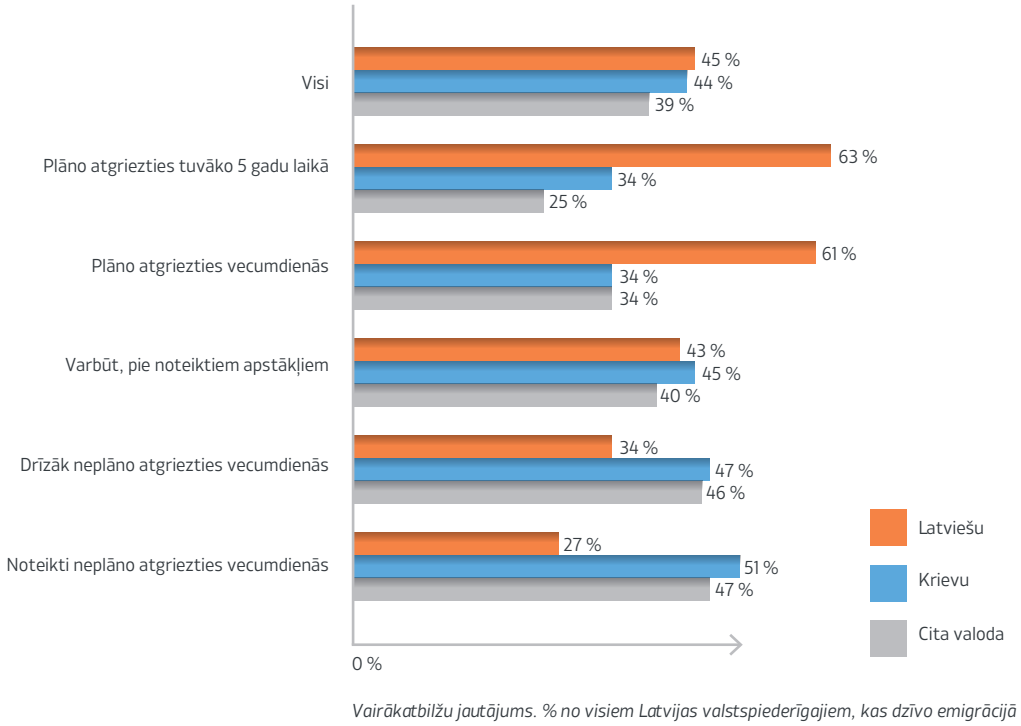

75. att. Mājās lietotā valoda emigrācijā, ņemot vērā atgriešanās plānus (%).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

4.3. Reemigrantiem nepieciešamais atbalsts latviešu valodas nostiprināšanā

Valodas prasme – nozīmīgs faktors, lai atgrieztos Latvijā

Atbalsts latviešu valodas apguvei ir viens no astoņiem Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāna 2013.–2016. gadam rīcības virzieniem. Padziļinātajās intervijās ar reemigrantiem tika iegūts viņu viedoklis par šāda atbalsta nepieciešamību. Atbalstu latviešu valodas apguvei vai pilnveidošanai lielākā daļa no intervētajiem reemigrantiem, cilvēkiem, kuriem ir atgriešanās pieredze, vērtē pozitīvi. Savos vērtējumos respondenti nodala savas vajadzības latviešu valodas prasmes atjaunošanā vai nostiprināšanā un latviešu valodas apguves atbalsta nepieciešamību reemigrējošo ģimenēm – partneriem, laulātajiem, bērniem, kuru dzimtā valoda nav latviešu. Latviešu valodas apguves atbalsta sniegšana reemigrantu ģimenes locekļiem tika vērtēta īpaši pozitīvi, uzsverot, ka valoda var būt šķērslis ģimenei pārcelties uz Latviju, ja šāds lēmums tiek vispār pieņemts: „Es zinu vairākus pārus, kuriem viens no šķēršļiem, kāpēc viņi uzskata, ka nevar vai nevarēs atgriezties, ir tieši tas, ka dzīvesbiedram nav valodas, viņš nav latvietis." Turklāt pa-

dziļinātās intervijas ar emigrantiem liecina, ka tie Latvijas valstspiederīgie, kuri ir izveidojuši ģimenes ar mītnes zemes pilsoņiem (ārvalstniekiem), ievērojami retāk apsver iespēju atgriezties, pārcelties uz dzīvi Latvijā.

Īpaši būtiski – atbalsts bērniem

Kā uzskata respondenti, nepieciešamība palīdzēt apgūt latviešu valodu ir ne tikai partneriem, laulātajiem vai citiem pieaugušiem ģimenes locekļiem, bet arī bērniem, kuri aizbraukuši agrīnā vecumā vai dzimuši mītnes valstī. Tāpēc, ģimenei atgriežoties Latvijā, atbalsts bērniem latviešu valodas pilnveidošanā vai apgūšanā ir ļoti svarīgs: „Es domāju, ka atbalsts latviešu valodas apguvei būtu ļoti nepieciešams, jo lielākā daļa, kas aizbrauc, un tur piedzimst bērni, vai aizbrauc ar maziem bērniem, ļoti daudzi vairs latviski nerunā."

Runājot par sevi, lielākā daļa no pētījuma dalībniekiem, kuri atgriezušies Latvijā, atzina, ka viņiem šādas vajadzības nebūtu. Tajā pašā laikā viens no reemigrantiem stāstīja, ka pats šobrīd apmeklē latviešu valodas privātstundas, lai uzlabotu latviešu valodas prasmi pēc emigrācijā pavadītiem septiņiem gadiem. Šī pieredze liecina par to, ka vajadzība pilnveidot latviešu valodas prasmi tiem cilvēkiem, kuriem tā ir dzimtā valoda, var būt atšķirīga. Daļā gadījumu netiek izjusta nepieciešamība pēc šāda atbalsta (īpaši tas attiecas uz tiem, kas ir pavadījuši emigrācijā salīdzinoši nelielu laiku – līdz pieciem gadiem). Pieaugot emigrācijas ilgumam, šāda vajadzība var būt ne mazāk nozīmīga bērniem, kuri dzimuši ārpus Latvijas, vai ģimenes locekļiem, kas cēlušies no citām valstīm.

Problēmas bērniem, atgriežoties Latvijā

Īpašs atbalsts latviešu valodas pilnīgošanai ir nepieciešams bērniem, kuri sāk mācības Latvijas skolās pēc dzīves ārzemēs. Saskaņā ar IZM apkopotajiem statistikas datiem, 2013./2014. mācību gadā Latvijas skolās mācījās 492 reemigrējuši skolēni, lielākā daļa no viņiem – Rīgā. Kā atklāj aptaujas dati un padziļinātajās intervijās sniegtā vecāku pieredze, mītnes valstī tikai retais bērns apmeklējis latviešu nedēļas nogales skolas, turklāt bērniem ir ļoti maza saskarsmes pieredze ar vienaudžiem latviešu valodā, kas ir būtiski, domājot par viņu sociālo un psiholoģisko adaptāciju skolas vidē Latvijā. Kādas reemigrantes stāstītais: „Pirmā, otrā, trešā klase, un bērns tur ir mācījies angļu valodā, atbalsts latviešu valodai viņiem simtsprocentīgi ir vajadzīgs. Jo skolā vien viņu palaist – mācies kopā līdz ar citiem bērniem – viņš netiks galīgi līdzi. Viņam vajag intensīvāk, ātrāk atgūt atpakaļ latviešu valodu. Daļa bērnu, kas iet svētdienas skoliņās, mācās rakstīt diktātus, lai iemācītos garumzīmes, pieturzīmes. Tik elementāri viņiem tur vismaz iemāca, lai to viņi neaizmirst, ja to vecāki atbalsta un uztur. [..] Latviešu valoda pazūd. Ne jau visi vecāki ved uz svētdienas skolām. Vecākiem ir darbs, un viņi bērnus tur neved, tikai maza, maza daļiņa."

Latvijas normatīvais regulējums paredz atbalstu skolēniem, kuri kādu laiku ir dzīvojuši ārvalstīs un atgriežas Latvijā. Ministru kabineta noteikumi Nr. 149

(28.02.2012.) „Par kārtību, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un atskaitīti no tām, un obligātajām prasībām pārcelšanai uz nākamo klasi" nosaka – ja izglītojamais ir atgriezies no mācībām citā valstī un vēlas turpināt mācības Latvijas izglītības iestādē, izglītības iestāde, pamatojoties uz vecāku iesniegtajiem bērna izglītības dokumentiem un skolas veikto skolēna izglītības līmeņa novērtējumu, „nosaka nepieciešamos atbalsta pasākumus vismaz viena semestra ilgumā mācību priekšmetos, kas atšķiras Latvijas un izglītojamā iepriekš apgūtajā izglītības programmā" (24.3. punkts).

Ieguldījumu šajā jomā sniedz Latviešu valodas aģentūra, kopš 2014. gada organizējot profesionālās pilnveides kursus 36 stundu apjomā vispārizglītojošo skolu pedagogiem par reemigrācijas problemātiku un atbalstu reemigrējušajiem skolēniem. 2014. gadā šādi kursi tika organizēti divām pedagogu grupām, katrā no tām piedaloties 20 skolotājiem. 2015. gadā ir notikušas mācības 4 grupām ar 79 pedagogu piedalīšanos.

4.4. Latvijas bērni emigrācijā un viņu latviešu valodas prasmes stiprināšana

Bērnu skaita pieaugums emigrācijā

Kopš 2010. gada ir būtiski palielinājies ārpus Latvijas dzimušo bērnu skaits, kuriem piešķirta Latvijas pilsonība. 2010. gadā tie bija 2326, 2012. gadā – 4125, 2013. gadā – 4438, 2014. gadā – 5154 bērni (PMLP dati). Tas nozīmē, ka ārvalstīs dzimušo Latvijas pilsoņu skaits laikā no 2010. gada līdz 2014. gadam ir pieaudzis par 2828 jeb 55 %. Pētījumā par Latvijas emigrantu dzīvi ārvalstīs īpaša uzmanība tika pievērsta bērniem, lai iegūtu izpratni par to, cik nozīmīgi vecākiem, lai bērni prastu latviešu valodu, kādā veidā bērniem tiek mācīta un saglabāta latviešu valoda un uzturēta viņu identitātes etniskā (latviskā) dimensija.

No visiem aptaujas dalībniekiem (neatkarīgi no viņu tautības), kuriem ir nepilngadīgi bērni ārvalstīs, 45 % norādīja, ka vēlas, lai viņu bērns vai bērni prot latviešu valodu (latviešu vidū – 68 %), 21 % vēlētos, lai bērns vai bērni spētu saprast un sarunvalodas līmenī sazināties latviski (latviešu vidū – 22 %), 27 % nav svarīgi, lai bērni prastu latviešu valodu. Latviešu vidū šis rādītājs ir krietni zemāks – tikai 7 % norādījuši, ka viņiem nav svarīga bērnu latviešu valodas prasme (76. att.).

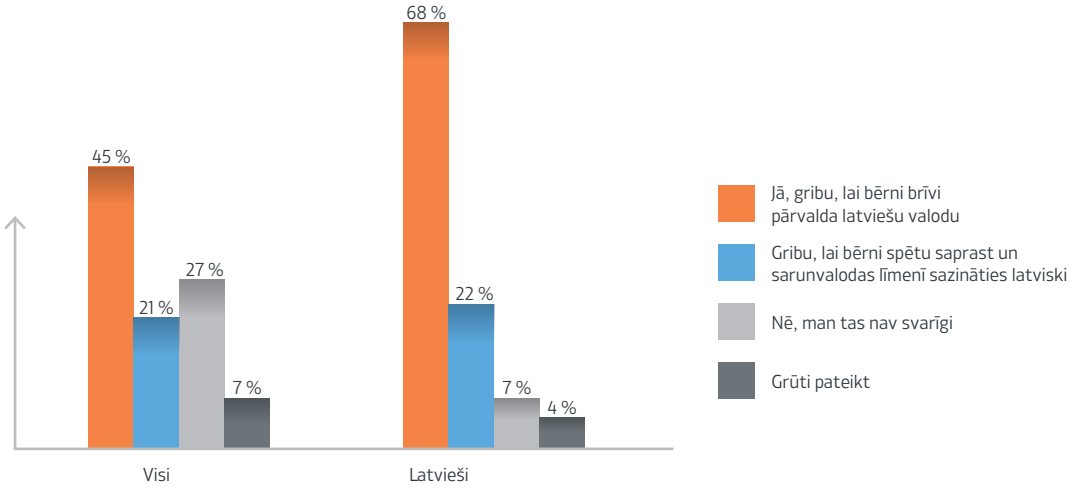

% no Latvijas valstspiederīgajiem, kam ir nepilngadīgi bērni, kas dzīvo kopā ar viņiem emigrācijā

76. att. Bērnu latviešu valodas prasmes nozīmīgums vecāku vērtējumā (latvieši un citu tautību emigranti, %). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Latviešu valodas prasme – vecāku atbalstīta nepieciešamība

Tieši vecāku vēlme, lai bērni apgūtu latviešu valodu, runātu un mācītos savā dzimtajā valodā, vairākos gadījumos, kā rāda Latvijas reemigrantu padziļināto interviju rezultāti, ir bijis viens no galvenajiem iemesliem, lai ģimene atgrieztos Latvijā. Dzīvojot mītnes zemē, vecāki nereti ir novērojuši bērnu pakāpenisku lingvistisko asimilāciju mītnes valsts sabiedrībā. Daļā gadījumu, kad netiek plānota atgriešanās, tā ir arī apzināta vecāku stratēģija – sarunāties ar bērniem mītnes valsts valodā, nevis dzimtajā latviešu valodā, lai tādējādi ātrāk iekļautos jaunajā sabiedrībā un kļūtu par „savējo". Stāsta kāda no sievietēm, kas atgriezusies Latvijā: „Citi ļoti ātri tur [Lielbritānijā] pārangliskojas, tad viņi arī domā, ka viņi ir angļi. Viena ģimene, divi brāļi no Ventspils, abiem diviem ir ģimenes. Vienam brālim ir trīs bērni, un otram ir meitiņa. Tam, kam ir trīs bērni, viņam meita gāja ar manām meitenēm vienā klasē. [..] Meitiņa jau nerunā latviski. Viņa runā tikai angliski. Vecākais puika arī nerunā latviski. [..] Meitenes mamma reiz pienāca un prasīja, no kurienes mēs esam, ka viņa ir no Ventspils un cik tur jau gadus dzīvo Anglijā, uz Latviju viņi vispār nebraucot, tur neesot, ko darīt. [..] Es skatījos, ka tie vecāki ar bērniem runā angliski, bērni pat savā starpā runā angliski, bet tas jau nemaina to, kas tu esi, kaut arī tu runāsi angliski, anglim tu vienalga būsi latvietis."

Vecāku centieni saglabāt un radīt latvisko identitāti

Vecāki ar dažādām metodēm saglabā savos bērnos piederību Latvijai un latviešu kultūrai un mēģina attīstīt un stiprināt latviešu valodu. Latvieši bērnu latviskās identitātes uzturēšanai velta lielāku uzmanību nekā Latvijas emigranti kopumā (77. att.).

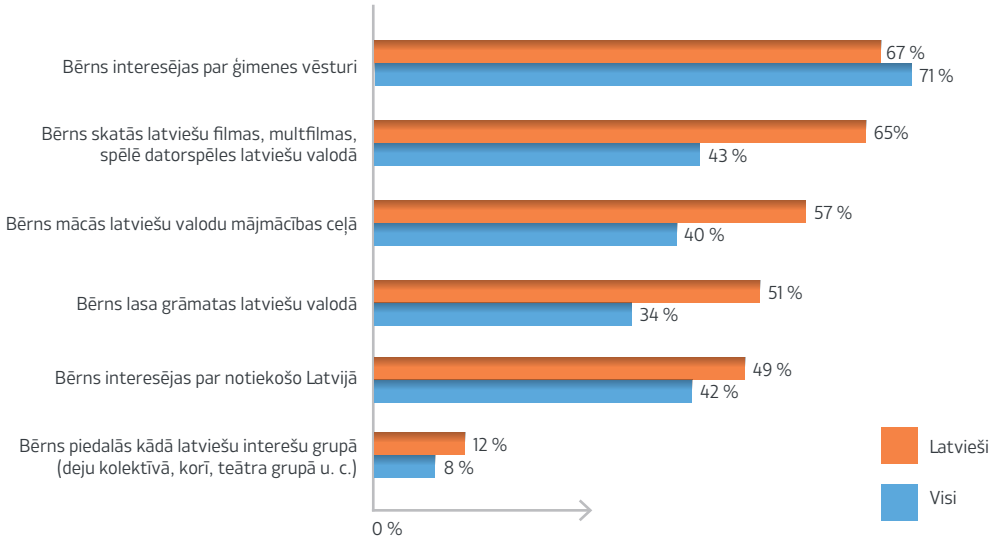

77. att. Bērnu aktivitātes latviešu valodas un identitātes stiprināšanai (latvieši un citu tautību emigranti, %). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Visbiežāk latviešu tautības vecāki norādījuši, ka bērni interesējas par savas ģimenes vēsturi (67 %) un skatās latviešu mākslas filmas, animācijas filmas, spēlē datorspēles latviešu valodā (65 %). Nākamie divi biežāk minētie atbilžu varianti ir latviešu valodas apguve mājmācības ceļā (57 %) un grāmatu lasīšana latviešu valodā (51 %), nedaudz retāk vecāki atzinuši, ka bērni interesējas par notiekošo Latvijā. Daudz retāk – tikai 12 % gadījumu – bērni piedalās kādās latviešu interešu grupās (deju kolektīvos, koros, teātra grupās u. tml.). Ņemot vērā šos rezultātus, jāuzsver LVA ieguldītais darbs dažādu latviešu valodas apguves līdzekļu, t. sk. elektronisko, sagatavošanā un izplatīšanā, kurus var izmantot ne tikai pedagogi, bet arī vecāki. Īpaši vērtīgi mājās apstākļos izmantojamie mācību materiāli ir tāpēc, ka latviešu nedēļas nogales skolas, kā turpinājumā izklāstīts, apmeklē pavisam neliela daļa diasporas bērnu.

Latviešu nedēļas nogales skolas

Nozīmīgs latviešu valodas apguves un stiprināšanas instruments ārpus Latvijas dzīvojošajiem bērniem ir latviešu nedēļas nogales skolas. Pēdējos piecos gados ievērojami ir pieaudzis latviešu nedēļas nogales skolu skaits ārpus Latvijas. 2010. gadā bija aptuveni 30 latviešu nedēļas nogales skolas, savukārt 2014. gadā to skaits ir pieaudzis līdz 100 skolām, taču tas ir mainīgs (Rīcības plāns 2014, 15). Galvenā valsts institūcija, kas nodrošina atbalstu latviešu nedēļas nogales skolām, ir Latviešu valodas aģentūra. Turklāt šis darbs, plānojot un īstenojot atbalsta

pasākumus, tiek īstenots ciešā sadarbībā ar diasporas organizācijām – Pasaules Brīvo latviešu apvienību (PBLA), Eiropas Latviešu apvienību (ELA), Latviešu Nacionālo padomi Lielbritānijā un Īrijas Latviešu nacionālo padomi. Informācija par LVA atbalstu latviešu bērniem diasporā apkopota šīs nodaļas beigās.

LVA organizē diasporas skolotāju metodiskos kursus, valodas apguves nometnes bērniem, izstrādā diasporai paredzētus latviešu valodas mācību un metodiskos līdzekļus, diasporas latviešu valodas apguves programmas, sniedz tiešo atbalstu nedēļas nogales skolām (telpu īre, bērnu apdrošināšana, transporta izmaksas u. tml.). 2013. gadā konkursa kārtībā tika izraudzītas 36 nedēļas nogales skolas, kas saņēma finansiālo atbalstu telpu īres, apdrošināšanas, mācību līdzekļu un materiālu izmaksu segšanai (LVA dati). 2014. gadā finansiāls atbalsts sniegts 35 skolām, iegādāti, nosūtīti vai izsniegti mācību un metodiskie līdzekļi, kā arī jaunākā literatūra 100 diasporas nedēļas nogales skolām visā pasaulē (LVA dati).

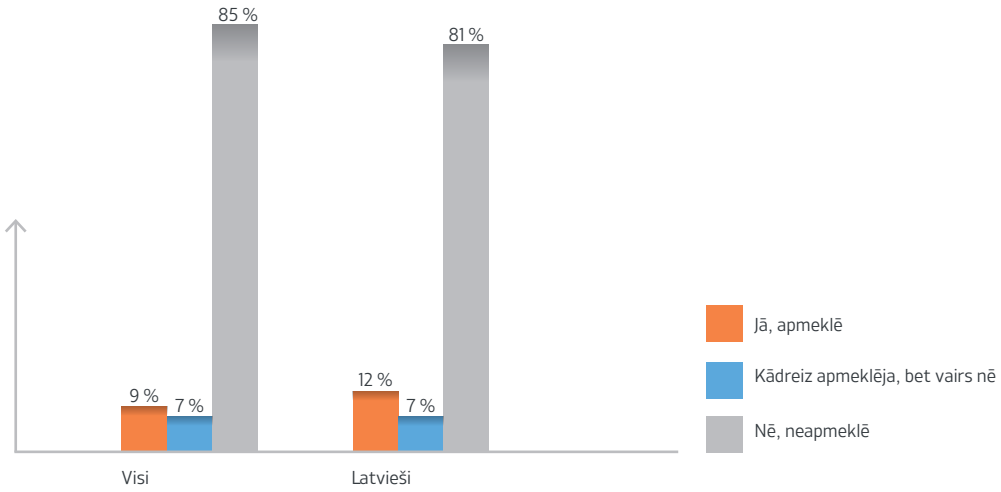

% no Latvijas valstspiederīgajiem, kam ir nepilngadīgi bērni, kas dzīvo kopā ar viņiem emigrācijā

78. att. Latviešu nedēļas nogales skolu apmeklēšanas pieredze (latvieši un citu tautību emigranti, %).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Latviešu nedēļas nogales skolu apmeklējums

Tomēr latviešu nedēļas nogales skolas, kā atklāj aptaujas dati, apmeklē tikai 9 % Latvijas emigrantu bērnu kopumā (12 % latviešu tautības vecāku bērni), 7 % respondentu norādījuši, ka viņu bērns vai bērni kādreiz ir apmeklējuši šādu skolu, bet pārtraukuši to darīt (7 % latviešu bērni), savukārt 85 % gadījumos kopumā un 81 % latviešu emigrantu bērnu šādas skolas neapmeklē (78. att.).

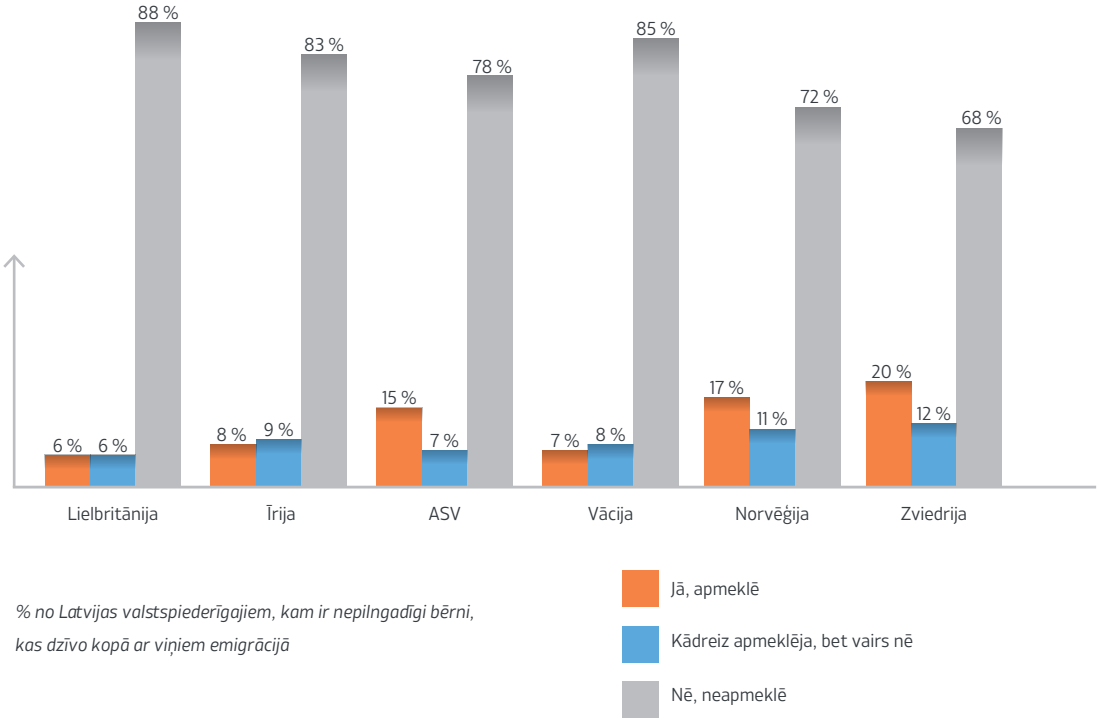

79. att. Latviešu nedēļas nogales skolu apmeklēšanas pieredze dažādās mītnes valstīs (visi emigranti) (%). Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Analizējot latviešu nedēļas nogales skolu apmeklēšanas pieredzi dažādās mītnes valstīs (79. att.), secināms, ka aktīvāk šādas skolas apmeklē Zviedrijā, Norvēģijā un ASV dzīvojošo Latvijas emigrantu bērni (apstiprinošu atbildi snieguši attiecīgi 20 %, 17 % un 15 %). Retāk šīs skolas apmeklē uz Lielbritāniju, Vāciju un Īriju aizbraukušo Latvijas emigrantu bērni – noliedzošu atbildi uz jautājumu par latviešu nedēļas nogales skolu apmeklēšanas pieredzi šajās valstīs snieguši attiecīgi 88 %, 85 % un 83 % aptaujas dalībnieku.

Iemesli, kāpēc nedēļas nogales skolas netiek apmeklētas

Iemesli, kāpēc latviešu nedēļas nogales skolas netiek apmeklētas, ir dažādi. Aptaujas dati rāda, ka minētie iemesli latviešu vidū ir:

- vecāki nezina nevienu šādu skolu vai tuvākajā apkārtnē tādas nav (33 %),
- skolas piedāvājumam neatbilstošs bērna vecums, resp., bērni ir pārāk mazi, vai arī jau ir lieli (29 %),
- skolas atrašanās vieta – tā atrodas tālu, un ģimenei nav iespēju turp aizbraukt (23 %),
- intereses vai vajadzības trūkums (12 %),
- neapmierina piedāvājums (6 %),
- laika trūkums (6 %).

7 % respondentu snieguši citu skaidrojumu, un šeit ir liela atbilžu daudzveidība (no anketās ierakstītajām atbildēm: negribu, lai latvieši sabojā bērna mācību prieku, bērni nav latvieši; nav jēga mācīt valodu, kuru neizmanto; neplānojam atgriezties Latvijā; gribu, lai bērni iejūtas vietējā vidē; bērnam jau tāpat ir liela slodze, tajā laikā notiek saistošāki pulciņi; bērnam tur nepatika; vajag kā minimums piecus apkārtnē dzīvojošus bērnus, lai komūna nodrošinātu dzimtās valodas apguvi; mācāmies latviešu valodu ar tālmācību; paši bērnam mājās mācām latviešu valodu; bērns iet Eiropas skolā Briselē, kur arī māca latviešu valodu; bērns apmeklē krievu valodas nodarbības; bērnam ir attīstības problēmas; bērns mājās nerunā latviski, tādēļ viņu skoliņā nepieņem; pārāk dārgi; pašvaldība finansē vienu dzimtās valodas mācību stundu nedēļā parastajā skolā, ko organizē un vada latviešu valodas skolotāja).

No šīm atbildēm jāsecina, ka vajadzību pēc nedēļas nogales skolas neizjūt tie vecāki, kam bērni labi pārvalda latviešu valodu, kā arī tie, kam bērni jau ir asimilējušies un vispār nerunā latviski.

Latviešu valodas lietojuma vide mītnes valstīs – ģimene un nedēļas nogales skola

Pieredze latviešu nedēļas skolu apmeklēšanā tika apzināta arī emigrantu un reemigrantu padziļinātajās intervijās. Daļa intervēto emigrantu atzina, ka latviešu nedēļas nogales skolas ir ļoti būtisks instruments nacionālās identitātes veidošanā un uzturēšanā, kā arī latviešu valodas apguvē. Izņemot ģimeni, latviešu skolas ir teju vienīgā vide ārpus mājas, kur bērni lieto latviešu valodu un tiekas ar saviem vienaudžiem latviešiem, var apzināties savu piederību latviešiem kā etniskai un lingvistiskai grupai: „Bērniem tā ir ļoti laba iespēja satikties ar citiem latviešiem un būt kopā, bet mēs esam arī viena grupiņa tās jauktās ģimenes, mums tas ir svarīgāk valodas ziņā, un svarīgi, lai mūsu bērni dzird un redz, ka ne tikai mamma vienīgā ir tāda dīvainā, kas runā latviešu valodā, ir arī citi cilvēki un pat citi bērni, kas tā runā."

Starp respondentiem bija arī tādi, kuri pēc pašu iniciatīvas ir noorganizējuši šādu skolu atvēršanu un ir aktīvi iesaistīti tās darbībā. Taču ne visām ģimenēm, kuras vēlētos, lai bērni regulāri apmeklē latviešu nedēļas nogales skolas, ir tāda iespēja. Pirmkārt, ne visās pilsētās vai to tuvumā darbojas šādas skolas (skolas atrašanās vieta, attālums kā šķērslis); otrkārt, daļā gadījumu nodarbību apmeklējumus vecāki saviem bērniem nevar atļauties finansiālu apsvērumu dēļ.

Ģimenes ieradumu un tradīciju nozīme nedēļas nogales skolu apmeklējumā

Atsevišķs latviešu nedēļas nogales skolu apmeklēšanu ietekmējošs faktors ir arī tas, vai bērni nāk no jauktajām ģimenēm vai no ģimenēm, kurās abi vecāki ir latvieši. Izrādās, ka nozīme ir arī ģimenes migrācijas vēsturei – tam, vai bērni ir dzimuši mītnes zemē vai ir atbraukuši ar vecākiem noteiktā vecumā. Bērniem no etniski viendabīgām un etniski jauktām ģimenēm, kā novērojuši vecāki, ir gan atšķirīgas valodas apguves vajadzības, gan atšķirīga sociālā uzvedība, komunikācijas

veids, latviešu valodas prasmes līmenis, kā arī savstarpējās saziņas valodas izvēles principi. Ir gadījumi, kad tieši šo iemeslu dēļ – tādēļ, ka vienā skoliņā vienā grupā nodarbojas bērni ar atšķirīgu sociālo un valodas pieredzi ģimenē, – skoliņas apmeklējums tiek pārtraukts. Ilustrācijai fragments no kādas intervijas: „Kad bija starpbrīži, bērni savā starpā pārgāja uz norvēģu valodu. [..] Lai gan skolotājas mēģināja ierobežot, ka skoliņā mēs tikai latviski runājam. Bet tad vienā brīdī tas mainījās, jo parādījās arvien lielāka grupa bērnu, kas nerunā norvēģiski. Un viņi uzsāk spēli, un tie, kas runā norvēģiski, viņi tajā spēlē it kā nejūtas iekšā, jo viņiem notiek pārāk ātri, visa tā valoda – paņem, aizej, atnes… Viņi ar tām valodām sadalīja telpas. Un [..] meita kaut kā negribēja vairāk iet, un es arī nebiju īpaši uzstājīga, ka mēs tagad iesim. Līdz ar to mēs vairs neejam."

Latviešu skolu apmeklēšanu, kā liecina padziļināto interviju dati, ietekmē arī nodarbību organizēšana nedēļas nogalēs, kad visa ģimene drīzāk vēlas atpūsties no darba un skolas, nevis mobilizēties un doties uz cita veida skolu. Būtisks faktors ir arī tas, kādas ģimenei ir citas iespējas nodrošināt bērniem latviešu valodas vidi – braucienu uz Latviju regularitāte, saziņa ar Latvijā dzīvojošajiem ģimenes locekļiem un draugiem, ģimenes locekļu no Latvijas apciemojumi un uzturēšanās mītnes valstī.

Ir bērni, kuri ir pārtraukuši apmeklēt latviešu nedēļas nogales skolas tajās izmantotās valodas apguves metodikas dēļ. Daloties savā pieredzē par metodiku, viena no pētījuma dalībniecēm stāstīja par meitas sūdzībām, ka veids, kādā strādā skolotājas latviešu skoliņā, atšķiras no tā, kā strādā skolotāji mītnes valsts skolā. Vecāku vērtējumā tās ir atšķirīgas pedagoģiskās un metodiskās pieejas, kuras rada bērnam grūtības un negatīvi ietekmē motivāciju apmeklēt latviešu nedēļas nogales skolu. Tas skaidrojams ar to, ka visbiežāk latviešu skoliņu personālam nav pedagoģiskās izglītības, un darbs skoliņā visbiežāk notiek uz dažu aktīvāko vecāku iniciatīvas pamata. Šajā kontekstā īpašu nozīmi iegūst LVA regulārās atbalsta aktivitātes diasporas skolu pedagogiem. Kopš 2005. gada Latviešu valodas apguves valsts aģentūra (no 2009. gada – LVA) sadarbojas un atbalsta latviešu diasporu latviešu valodas apguvē un valodas saglabāšanā, nodrošinot profesionālu pedagoģisku palīdzību gan formālajā, gan neformālajā izglītībā (LVA dati).

Problēmas nodrošināt pieejamas nodarbības dažāda vecuma bērniem

Pētījumā intervēto emigrantu un reemigrantu pieredze rāda, ka nedēļas nogales skolas pamatā apmeklē pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērni, jau krietni retāk – pamatskolas vecuma bērni. Ņemot vērā kopumā nelielo bērnu skaitu šādās skolās, problēmas rada arī bērnu sadalījums atbilstošās vecuma grupās, lai varētu nodrošināt bērnu vecumam atbilstošas nodarbības. Jautājums, kuram nākotnē jāpievērš pastiprināta uzmanība, ir nedēļas nogales skolām formas un satura ziņā līdzīgu atbalsta instrumentu ieviešana jauniešiem, kuri vēlas saglabāt savu latviešu valodas prasmi.

Līdzās latviešu nedēļas nogales skolām latviskās identitātes veidošanā un stiprināšanā pozitīvu ieguldījumu sniedz diasporas bērnu un jauniešu nometnes. Šādu nometņu rīkošanu paredz arī Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016. gadam. Diasporas bērnu un jauniešu nometņu organizēšanā līdz šim aktīvi iesaistījušās nevalstiskās organizācijas un valsts institūcijas. LVA 2013. gadā rīkoja latviešu valodas apguves sešu dienu nometni diasporas bērniem un viņu vecākiem „Mana Latvija", kurā piedalījās 32 dalībnieki, bet 2014. gadā – divas latviešu valodas apguves nometnes diasporas un reemigrējušajiem bērniem un jauniešiem „Mana Latvija", kurās kopumā piedalījās 60 bērni. Papildus 2014. gadā sniegts finansiālais un metodiskais atbalsts 16 izglītojošu pasākumu organizēšanai ārvalstīs latviešu valodas apguves un lietojuma veicināšanai diasporā, kopumā šajos pasākumos piedalījušies 569 diasporas pārstāvji (LVA dati).

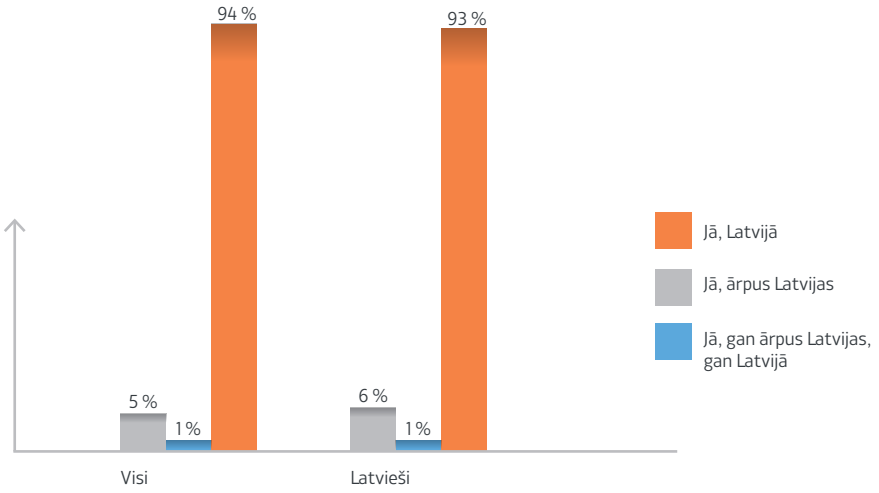

% no Latvijas valstspiederīgajiem, kam ir nepilngadīgi bērni, kas dzīvo kopā ar viņiem emigrācijā

80. att. Diasporas bērnu un jauniešu nometņu apmeklēšanas pieredze (latvieši un visi emigranti, %).
Dati: Latvijas emigrantu kopienas 2015

Nozīmīgs ieguldījums diasporas nometņu rīkošanā ir arī Sabiedrības integrācijas fondam (SIF) un nevalstiskajam sektoram. 2013. gadā tika īstenota SIF administrētā valsts programma diasporas bērniem un jauniešiem „Ārpusskolas pasākumu programma 2013" ar kopējo pieejamo finansējumu 54 000 LVL (76 835 EUR). Programmas specifiskie mērķi paredzēja (1) saglabāt no Latvijas emigrējušo iedzīvotāju saikni ar Latviju, (2) stiprināt viņu nacionālo identitāti, kā arī (3) veicināt viņu pilsonisko līdzdalību Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē. Programmā tika atbalstīti ārpusskolas pasākumi, kas vērsti uz diasporas bērnu saiknes stiprināšanu ar Latviju, kā arī diasporas un Latvijā dzīvojošo bērnu

kopīgu darbošanos. Kopumā sešu projektu aktivitātēs – ekskursijas, interešu izglītības nodarbības, izzinošās un radošās nodarbības, latviešu valodas apguve un lietošana ikdienas saskarsmē, talkas, koncerti u. c. – piedalījās 134 bērni un jaunieši no Latvijas diasporas no 16 dažādām valstīm. 2014. gadā tika īstenota valsts programma „Ārpusskolas pasākumi bērniem. Vasaras nometnes Latvijas un diasporas bērniem 2014. gadā", kuras laikā 2014. gada vasarā notika 11 nevalstisko organizāciju rīkotas nometnes dažādās Latvijas vietās ar kopējo pieejamo finansējumu 133 038 EUR (SIF 2014).

Nometņu apmeklējums

Latvijas emigrantu aptaujas dati rāda (80. att.), ka diasporas nometnes apmeklē ļoti neliela daļa no visiem ārpus Latvijas dzīvojošajiem bērniem – tikai 8 % latviešu vecāku bērni ir apmeklējuši šādas nometnes (1 % bērnu ir piedalījušies diasporas nometnēs Latvijā, 6 % – nometnēs ārpus Latvijas, 1 % – nometnēs gan ārpus Latvijas, gan Latvijā).

Galvenais iemesls, kādēļ bērni nav piedalījušies kādā no bērnu un jauniešu nometnēm, ir informācijas trūkums par šādām nometnēm (42 % no visiem aptaujātajiem vecākiem un 43 % latviešu tautības vecāku). Starp citiem iemesliem minēti arī tādi kā laika trūkums (to aptaujas anketā atzīmējuši 7 % no visiem emigrantiem un 10 % latviešu emigrantu), bērns nevēlējās, nebija intereses (attiecīgi 15 % un 8 %), nometnes apmeklēšanas dārdzība (attiecīgi 7 % un 8 %). Bieži minēts iemesls ir arī pārāk mazais bērna vecums.

4.5. Valodas atbalsta pasākumi diasporā turpmāk

Līdz šim apjomīgākās Latvijas emigrantu aptaujas rezultāti sniedz pamatu vairākiem nozīmīgiem secinājumiem par latviešu valodas situāciju diasporā kopējās valodu konkurences apstākļos. Pirmkārt, par to, kā dzīve emigrācijā ietekmē latviešu un citu valodu prasmi. Pirms aizbraukšanas no Latvijas latviešu emigrantiem vājāka ir bijusi angļu valodas un citu mītnes valstu valodu prasme, bet, dzīvojot emigrācijā, dažādu valodu prasme pakāpeniski uzlabojas, tomēr vienlaikus visās vecuma grupās pasliktinās latviešu valodas prasme. Latviešu valodas prasmes līmeni emigrācijā būtiski ietekmē emigrācijas ilgums – jo ilgāks ir emigrācijā pavadītais laiks, jo vājāka kļūst latviešu valodas prasme. Pretēja tendence raksturo izmaiņas mītnes valsts valodas, t. sk. angļu valodas, prasmē – jo lielāks laiks nodzīvots ārpus Latvijas, jo labāka kļūst mītnes valsts valodas, prasme. Mainās ne tikai valodas prasme, bet arī valodas nozīmes uztvere: emigrācijā neatkarīgi no ārpus Latvijas pavadītā laika latviešu valodas prasmi dzimtās valodas līmenī vairs novērtē tikai nepilna desmitā daļa no visiem Latvijas emigrantiem.

Turklāt būtiski pieaug to emigrantu īpatsvars, kuri mītnes valsts valodas prasmi vērtē dzimtās valodas līmenī.

Otrkārt, izmaiņas novērojamas arī valodu lietošanas praksē. Tā kā mājas ir tā vide, kurā pastāv vairāk vai mazāk brīva valodas izvēle, izmaiņas valodu lietošanā tika pētītas tieši šajā vidē. Pētījuma rezultāti atklāj, ka pēc aizbraukšanas no Latvijas ievērojami sarūk to Latvijas emigrantu īpatsvars, kuri mājās parasti sarunājas latviešu valodā, tajā runā vairs nepilna puse no visiem Latvijas emigrantiem un nepilnas divas trešdaļas latviešu tautības emigrantu. Valodu konkurences apstākļos, ko nosaka gan mītnes valsts valodas vide, gan emigrantu sociālais tīkls, dzīvesbiedri un bērni, arvien lielāku nozīmi un plašāku lietojumu iegūst mītnes valsts valoda. Īpaši tas ir novērojams t. s. etniski un lingvistiski jauktajās ģimenēs, kurās viens no partneriem ir mītnes valsts valodas runātājs. Ģimenēs, kurās abi partneri ir latvieši, latviešu valodas lietošanā būtiskas izmaiņas nenotiek, lai gan paralēli palielinās arī mītnes valsts valodas lietojums, visbiežāk saskarsmē ar bērniem, kuri ievērojami straujāk asimilējas jaunajā valodas vidē. Izvērtējot to, kā latviešu valodas lietošanu ietekmē atgriešanās plāni Latvijā, aptaujas dati apstiprina pieņēmumu, ka intensīvāk to mājās lieto tie Latvijas emigranti, kuri plāno atgriezties dzimtenē.

Treškārt, pētījums parāda, ka ir svarīgi atbalstīt vecākus viņu centienos saglabāt bērnu latvisko identitāti un attīstīt latviešu valodas prasmi. Kaut arī nepilnai trešdaļai latviešu emigrantu nav svarīgi, lai viņu bērni zinātu latviešu valodu, kas skaidrojams ar vēlmi asimilēties mītnes valsts sabiedrībā, lielākā daļa bērnu vecāku atzīst latviešu valodas prasmes nozīmīgumu. Turklāt vēlme, lai bērni augtu latviešu valodas vidē un runātu savā dzimtajā valodā, ir viens no argumentiem, kāpēc daļa emigrantu pieņem lēmumu atgriezties Latvijā.

Ceturtkārt, lai arī pēdējos piecos gados ievērojami ir palielinājies latviešu nedēļas nogales skolu skaits visā pasaulē (darbojas apmēram 100 šādas skolas), tās apmeklē tikai nepilna desmitā daļa no visām Latvijas emigrantu ģimenēm un 12 % latviešu emigrantu ģimeņu, kurās aug bērni. Galvenie nedēļas nogales skolu neapmeklēšanas iemesli ir informācijas trūkums par šādām skolām, bērnu agrīnais vecums, skolas atrašanās tālu no ģimenes dzīvesvietas. Bērnu motivācijas un intereses trūkums par iespēju apmeklēt šādas skolas ir retāk minēts iemesls. Vēl mazāka (6 %) ir to latviešu emigrantu daļa, kuru bērni ir piedalījušies kādā no diasporas bērnu un jauniešu nometnēm.

Latviešu valodas situācijas diasporā analīzes rezultāti ir pamats ne tikai esošās diasporas un latviešu valodas politikas izvērtēšanai, bet arī tās tālākai plānošanai. Latviešu valodas prasme pasliktinās visās vecuma grupās, tāpēc atbalsts ir vienlīdz nepieciešams kā bērniem, tā pieaugušajiem. Īpaša uzmanība jāpievērš

tam, lai sekmētu informācijas apriti par iespējām valodas prasmes uzturēšanai un uzlabošanai, ņemot vērā datus par nelielo bērnu skaitu, kas apmeklē latviešu skoliņas. Tas nozīmē, ka ļoti svarīgi ir nodrošināt daudzpusīgu atbalstu latviešu valodas apguvei un stiprināšanai kā ārpus Latvijas dzīvojošajiem, tā arī tiem, kas atgriežas Latvijā, īpašu uzmanību pievēršot skolas vecuma bērniem. Jau šobrīd politikas plānošanas dokumentos noteiktie atbalsta pasākumi diasporai un reemigrantiem latviešu valodas jomā saturiski ir vērtējami kā atbilstoši politikas mērķgrupu vajadzībām, taču tiem atvēlētais finansējums un līdz ar to īstenošanas intensitāte un aptvertais mērķgrupas apmērs joprojām ir nepietiekams. Tas attiecas gan uz latviešu nedēļas nogales skolu darbību, gan diasporas bērnu un jauniešu nometņu rīkošanu, gan papildu latviešu valodas nodarbību nodrošināšanu skolēniem, kas pēc atgriešanās Latvijā uzsāk vai atsāk mācības Latvijas skolās.

4.6. Atbalsts latviešu valodas apguvei diasporā

Latviešu nedēļas nogales skolas

Latviešu valodas aģentūra sniedz atbalstu diasporas skolām mācību un metodisko līdzekļu iegādei, diasporas izglītības darbinieku profesionālajai pilnveidei, nedēļas nogales skolu darbības nodrošināšanai, izglītojošo pasākumu organizēšanai u. c. Pašlaik latviešu valodu ārpus Latvijas var apgūt 25 valstīs aptuveni 103 neformālās izglītības mācību iestādēs, kas tiek sauktas par nedēļas nogales skolām. Ziemeļamerikā, Austrālijā un Kanādā latviešu skolu darbība ir stabila un mācību programmas ir veidotas, balstoties uz gadu desmitos iegūtu pieredzi un rūpīgi izkoptām tradīcijām. Eiropas valstīs situācija mainās ātri un latviešu skolu skaits nemitīgi pieaug. Visvairāk šādu nedēļas nogales skolu Eiropā ir Lielbritānijā, Īrijā un Vācijā.

	ASV	Dienvidamerika	Austrālija	Eiropa	Kanāda	Krievijas Federācija
Skolu skaits	24	1	7	66	5	3

18. tab. Latviešu diasporas nedēļas nogales skolas. Dati: LVA

Atbalstu latviešu valodas apguvei diasporā Austrumos līdz 2005. gadam nodrošināja Pasaules Brīvo latviešu apvienība, pēc tam šīs atbalsta funkcijas IZM deleģēja LVA. Krievijā latviešu nedēļas nogales skolas darbojas vēstniecības telpās Maskavā un ģenerālkonsulāta telpās Sanktpēterburgā, latviešu valodas kursi notiek Latviešu kultūras biedrībā Maskavā, kā arī latviešu valodu var apgūt latviešu kopienās Omskā, Krasnojarskā un Baškortostānā.

Nedēļas nogales skolu tiešais līdzfinansējums, kas skolām ļauj noteiktāk plānot darbību ilgtermiņā, vecāku līdzmaksājumu novirzot citām aktuālām vajadzībām, pirmoreiz bija pieejams 2013. gadā. 2015. gadā konkursa kārtībā tika izraudzītas 42 nedēļas nogales skolas (28 skolas Eiropā, 9 – ASV, 3 – Austrālijā, 2 – Kanādā), kas saņēmušas finansiālo atbalstu telpu īres, skolotāju ceļa izdevumu u. c. kompensācijai. Diasporas skolu finansiālais atbalsts līdzšinējā apjomā turpinās arī 2016. gadā. Finansējumu latviešu skolām Eiropā administrē ELA, bet finansējumu skolām ASV, Austrālijā un Kanādā – PBLA.

81. att. Strazdē notikušie diasporas nedēļas nogales skolotāju tālākizglītības kursi, 2015. gads. Foto: LVA

Atbalsts skolotājiem

Laikā no 2010. gada līdz 2015. gadam diasporas skolotājiem tika sniegts daudzpusīgs metodiskais atbalsts: nodrošināta iespēja pilnveidot profesionālo kompetenci 7 tālākizglītības kursos Latvijā un ārvalstīs (izglītoti 334 diasporas izglītības darbinieki) un 10 pieredzes apmaiņas semināros ārvalstīs (piedalījušies 184 diasporas izglītības darbinieki). Sniegts finansiāls atbalsts diviem PBLA rīkotajiem diasporas izglītības darbinieku semināriem Latvijā (piedalījušies 87 diasporas izglītības darbinieki).

Atbalsts bērniem un jauniešiem

Katru gadu notiek Latviešu valodas aģentūras rīkotā diasporas bērnu un jauniešu latviešu valodas apguves nometne „Mana Latvija". Piemēram, 2015. gadā nometnē piedalījās 29 deviņus līdz sešpadsmit gadus veci bērni no ASV, Austrālijas, Beļģijas, Francijas, Igaunijas, Itālijas, Īrijas, Lielbritānijas, Luksemburgas, Polijas, Turcijas un Vācijas.

82. att. Diasporas bērnu un jauniešu latviešu valodas apguves nometne „Mana Latvija", 2015. gads. Foto: LVA

Mācību un metodisko līdzekļu izstrāde

Izstrādāti elektroniski mācību un metodiskie materiāli diasporai, kas pieejami LVA portālā „Māci un mācies latviešu valodu!" (*http://maciunmacies.valoda.lv*): 6 diasporas nedēļas nogales skolu latviešu valodas mācību programmas; 2 mācību un metodisko materiālu pielikumi diasporas programmām; 12 videopielikumi diasporas programmām; 12 mācību nodarbību konspekti diasporas programmām; 16 bērnu veidotas animācijas filmas; 17 videostundas gramati-

kas jautājumu izpratnei; 7 videolekcijas diasporas nedēļas nogales skolotājiem; 4 videokonsultācijas diasporas skolotājiem un vecākiem. Darbs ar šo portālu tiek turpināts – 2015. gadā tika pievienotas 9 diasporas nedēļas nogales skolotājiem paredzētas videolekcijas.

Tāpat sadarbībā ar Ārlietu ministriju apmēram 100 diasporas nedēļas nogales skolām regulāri nosūtīti mācību un metodiskie līdzekļi, kā arī sniegtas metodiskās konsultācijas diasporas skolotājiem un bērnu vecākiem.

Atbalsts diasporas pārstāvju latviešu valodas apguvei un prasmes pilnveidei plānots arī turpmāk LVA piešķirto finansiālo resursu robežās, kā tas noteikts iepriekš minētajos stratēģiskajos dokumentos. Lai uzlabotu LVA veiktā darba rezultātus, pēdējos gados ir izveidota arī aptaujas anketa diasporas latviešu skolām, tādējādi gan noskaidrojot skolu tiešās vajadzības, gan nodrošinot atgriezenisko saiti un informācijas apmaiņu, kas bieži vien ir būtiskākais faktors paveiktā veiksmei vai neveiksmei.

5

LATVIEŠU VALODAS APGUVE ĀRVALSTU AUGSTSKOLĀS

(Indra Lapinska)

Latviešu valodu kā vienu no mūsdienu valodām gan pētniecisku, gan arī personisku un citu iemeslu dēļ vēlas apgūt ne tikai Latvijā. Latviešu valoda ir viena no ES oficiālajām valodām, kas sekmējis valodas lietojumu mūsdienu tehnoloģijās un tulkojumu jomā, sekundāri ietekmējot arī latviešu valodas apguves paplašināšanos. Latviešu valodas apguvei ārvalstīs ir samērā ilgas tradīcijas, kas balstītas vispirms zinātniskā interesē – latviešu valoda kā viena no baltu valodām tiek pētīta lielākajos baltu valodu izpētes centros daudzās universitātēs (Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas augstskolās 2008, 8). Pašlaik līdz ar Latvijas sniegto atbalstu studijām ir palielinājies arī to studentu skaits, kas vēlas apgūt latviešu valodu vairāk personisku motīvu dēļ – kultūras, interešu, tradīciju u. tml. Latviešu valodas apguve tiek īstenota gan pašu augstskolu kapacitātes ietvaros, gan arī ar Latvijas valsts atbalstu. Šo funkciju īsteno LVA, kuras viens no uzdevumiem ir nodrošināt latviešu valodas apguvi pasaules augstskolās.

Mērķi augstskolu atbalstam

LVA mērķi augstskolu atbalstam ir:

- stiprināt Baltijas studiju programmu un lektorātu darbību ārpus Latvijas, tādējādi iegūstot jaunus latviešu valodas un kultūras, Baltijas reģiona speciālistus;
- veicināt pētījumus par latviešu valodu, kas papildina Latvijas zinātnieku devumu, sniedzot skatu no malas;
- veicināt ārvalstu studentu interesi par Latviju, Latvijas kultūrvēsturi un kultūru;
- sekmēt paritātes principa ievērošanu (studentu apmaiņa).

Valstis un ārvalstu augstskolu skaits

Latviešu valoda tiek apgūta vismaz 21 augstskolā pasaulē

LVA līdz šim ir sadarbojusies ar 27 ārvalstu augstskolām. Primāri tās ir Eiropas augstskolas, ārpus Eiropas – ASV un Ķīnas augstākās izglītības iestādes. Sadarbība izveidojusies gan augstskolu un to lektoru aktīvās darbības rezultātā, gan arī pēc aģentūras iniciatīvas. LVA darbība lielā mērā organizēta, ievērojot 2007.–2008. gadā veiktajā pētījumā „Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas valstīs" iegūtās ziņas un tieši no augstskolām saņemto informāciju par studiju procesu un vajadzībām. Pārskata periodā ir izveidota interaktīva karte (*http://maciunmacies.valoda.lv/vva/*), kas ietver informāciju par vietām, kurās kādreiz piedāvātas vai joprojām tiek nodrošinātas latviešu valodas un kultūras apguves iespējas. Jāatzīst gan, ka situācija kopš 2008. gada, kad pētījums tika veikts, ir ievērojami mainījusies. Vairākās augstskolās ir notikušas strukturālas pārmaiņas, un rezultātā darbība latviešu valodas studiju un pētniecības jomā ir apsīkusi, piemēram, Vīnes Universitātē Austrijā un Brno Masarika universitātē Čehijā. Tas arī būtiski ietekmējis augstskolu līdzšinējo sadarbību ar LVA.

Šobrīd, pēc LVA datiem, ar latviešu valodas mācīšanu un/vai pētniecību nodarbojas apmēram 21 ārvalstu augstskola 12 pasaules valstīs: ASV (1), Čehijā (2), Francijā (1), Igaunijā (2), Krievijā (2), Ķīnā (2), Lietuvā (3), Polijā (2), Somijā (1), Ukrainā (1), Vācijā (3), Zviedrijā (1).

LVA ārvalstu augstskolām sniedz metodisku, organizatorisku, informatīvu, kā arī finansiālu atbalstu. Šis atbalsts, pirmkārt, ietver latviešu lektorātu darbības stiprināšanu ārvalstu augstskolās.

Kritēriji atbalsta sniegšanai

Kritēriji, atbilstoši kuriem tiek piešķirts finansiāls atbalsts latviešu valodas apguvei ārvalstu augstskolās, ir šādi:

1) atbalstu nosaka starpvalstu līgums, memorands vai cits starptautisks dokuments;
2) atbalstu nosaka valdības deklarācija vai IZM rīkojums;
3) atbalsts piešķirts jau iepriekš saskaņā ar starpinstitūciju līgumu;
4) augstskola nodrošina līdzfinansējumu;
5) pieejamais finansiālais un materiālu nodrošinājums un atbalsta nepieciešamība;
6) augstskolas, kurās latviešu valodas apguve ir pilna laika programma vai Baltijas studiju programmas sastāvdaļa un tiek veikti pētījumi latviešu valodas, literatūras vai kādā citā jomā, kas saistīta ar Latviju;
7) studentu skaits;
8) lektoru nodrošinājums;
9) pozitīva iepriekšējā sadarbība, augstskolas un mācībspēku stabilitāte u. tml.

Kopš 2009. gada ilgstoša sadarbība izveidojusies un atbalsts sniegts, piemēram, Tartu Universitātei un Tallinas Universitātei Igaunijā, bet, īstenojot starptautisku līgumu vai memorandu prasības, tiek atbalstīta latviešu valodas apguve, piemēram, Vašingtona Universitātē Sietlā, ASV. Ievērojot IZM rīkojumu, regulārs atbalsts piešķirts, piemēram, Prāgas Kārļa universitātei Čehijā. Laika posmā no 2010. gada līdz 2015. gadam tikuši atbalstīti 5–8 lektorāti (19. tab.).

Nr. p. k.	Valsts	Augstskola	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
1.	ASV	Vašingtona Universitāte (Skandināvistikas studiju departaments)	x	x	x	x	x	x
2.	Austrija	Vīnes Universitāte (Skandināvistikas studiju departaments)	x	x	x			
3.	Čehija	Brno Masarika universitāte (Lingvistikas un baltistikas institūts)		x	x	x		
4.	Čehija	Prāgas Kārļa universitāte (Filozofijas fakultātes Austrumeiropas studiju institūta Baltistikas nodaļa)	x	x	x	x	x	x
5.	Igaunija	Tallinas Universitāte (Valodu centrs)	x	x	x	x	x	x
6.	Igaunija	Tartu Universitāte (Valodu centrs)	x	x	x	x	x	x
7.	Ķīna	Pekinas Svešvalodu universitāte			x	x	x	x
8.	Lietuva	Vītauta Dižā Universitāte (Kauņa)						x
9.	Ukraina	I. Franko Ļvovas universitāte (Starptautisko attiecību fakultātes Svešvalodu katedra, Baltistikas centrs)			x	x	x	x

19. tab. Pārskats par LVA atbalstītajiem lektorātiem ārvalstu augstskolās, 2010.–2015. gads. Dati: LVA

Latviešu valoda Ķīnā

2012. gadā latviešu valodas kurss tika atvērts Pekinas Svešvalodas universitātē, un, tikai ar latviešu valodas lektoru aktīvu darbību, latviešu valoda šajā Ķīnas augstskolā ir kļuvusi par studentu iecienītu studiju priekšmetu (latviešu valoda ir brīvās izvēles kurss). 2012. gadā aktīvu darbību uzsācis arī I. Franko Ļvovas universitātes Baltistikas centrs. Bet 2015. gadā LVA, lai veicinātu latviešu valodas apguvi Latvijai radniecīgākajā kaimiņzemē Lietuvā, noslēgusi līgumu ar Vītauta Dižā Universitāti Kauņā.

Latviešu valodas apguvēju skaits

Periodā no 2010. gada līdz 2015. gadam augstskolās, ko atbalstījusi LVA, latviešu valodu vienā akadēmiskajā gadā apguvuši vidēji 135 studenti (precīzus rādītājus pa gadiem sk. 20. tab.).

Kopš 2010. gada LVA katru gadu ir veikusi neformālu aptauju par latviešu valodas apguvēju skaitu arī citu augstskolu vidū. Tomēr, lai iegūtu uzticamus statistiskos datus par latviešu valodas apguvēju skaitu ārzemju augstskolās, būtu jāveic plašāks pētījums ar skaidri izstrādātu metodoloģiju un kritērijiem datu iegūšanai. Pēc neformālās aptaujas datiem, vidējais valodas apguvēju skaits svārstās no 330 līdz 350 studentiem vienā mācību gadā (t. sk. LVA atbalstīto augstskolu studenti).

Nr. p. k.	Valsts	Augstskola	Valodas apguvēju skaits				
Akadēmiskais gads			2010. /2011.	2011. /2012.	2012. /2013.	2013. /2014.	2014. /2015.
1.	ASV	Vašingtona Universitāte (Skandināvistikas studiju departaments)	8	8	14	8	
2.	Austrija	Vīnes Universitāte (Skandināvistikas studiju departaments)	10	7	-	-	-
3.	Čehija	Brno Masarika universitāte (Lingvistikas un baltistikas institūts)	15	24	22	21	-
4.	Čehija	Prāgas Kārļa universitāte (Filozofijas fakultātes Austrumeiropas studiju institūta Baltistikas nodaļa)	16	14	12	15	19
5.	Igaunija	Tallinas Universitāte (Valodu centrs)	33	33	19	16	10
6.	Igaunija	Tartu Universitāte (Valodu centrs)	41	49	54	52	54
7.	Ķīna	Pekinas Svešvalodu universitāte	-	-	8	17	24
8.	Lietuva	Vītauta Dižā Universitāte (Kauņa)	-	-	30	15	13

20. tab. Pārskats par valodas apguvēju skaitu ārvalstu augstskolās, 2010.–2015. gads. Dati: LVA

Latviešu valodas apguves motivācija

Zinātniskā interese, personiskā saikne ar Latviju un arī eksotika

Studentu interese un motivācija apgūt latviešu valodu ir ļoti atšķirīga. Valodu mācās gan studiju, gan pētnieciskiem nolūkiem (piemēram, lai apgūtu obligāto latviešu valodas kursu atbilstoši Baltistikas studiju programmas prasībām vai paplašinātu zināšanas, studējot indoeiropeistiku, vēsturi un politiskās zinātnes). Profesionālās interesēs latviešu valodu apgūst tie, kas vēlas strādāt tulkošanas jomā vai ar Latviju saistītos uzņēmumos, bet personiskās interesēs valodu mācās, lai ceļotu, sazinātos ar ģimeni vai draugiem, iemācītos jaunu, maz izplatītu valodu u. c.

83. att. Pekinas Svešvalodu universitātes studenti, projekta „Atrasts tulkojumā. Rainis un Aspazija" dalībnieki. Foto: M. Nikolajeva

Pasākumi latviešu valodas apguves veicināšanai

Lai palielinātu studentu interesi par Latviju, organizēti studentu motivāciju veicinoši pasākumi. Piemēram, 2015. gadā *UNESCO* Latvijas Nacionālā komisija un LVA kopīgi īstenoja ar latviešu dzejnieku Aspazijas un Raiņa daiļradi saistītu radošo darbu projektu „Atrasts tulkojumā. Rainis un Aspazija". Tajā pieteikties tika aicinātas ārvalstu augstskolas, kurās apgūst latviešu valodu un kultūru. Projekts piesaistīja deviņu dažādu valstu augstskolu uzmanību, un projektā kopumā iesaistījās 57 ārvalstu studenti (21. tab.).

Augstskola	Projekta dalībnieku skaits
Vašingtona Universitāte (Sietla, ASV)	5
Prāgas Kārļa universitāte (Čehija)	10
Tartu Universitāte (Igaunija)	11
Sanktpēterburgas Valsts universitāte (Krievija)	3
Pekinas Svešvalodu universitāte (Ķīna)	10
Vītauta Dižā Universitāte (Kauņa, Lietuva)	5
Poznaņas Ādama Mickēviča universitāte (Polija)	3
Ivana Franko Ļvovas Nacionālā universitāte (Ukraina)	6
Greifsvaldes Ernsta Morica Arnta universitāte (Vācija)	4

21. tab. Pārskats par projekta „Atrasts tulkojumā. Rainis un Aspazija" dalībnieku skaitu. Dati: LVA

Vasaras skolas Latvijā – nozīmīgs motivācijas veicinātājs

Viens no ārzemju studentu motivāciju veicinošajiem faktoriem ir iespēja pilnveidot latviešu valodas prasmi vasaras skolās Latvijā. Vasaras skolas ik gadu organizē vairākas Latvijas augstskolas. Piemēram, Vidzemes Augstskola regulāri rīko Baltijas Starptautisko vasaras skolu, līdzīgu vasaras skolu organizējusi arī Daugavpils Universitāte. Taču līdz šim latviešu valodas apguve nav bijis šo vasaras skolu pamatmērķis. 2015. gadā Latvijas Universitātes Pirmsstudiju mācību centrs un Valodu centrs pirmo reizi organizēja latviešu valodas un kultūras vasaras skolu ārzemju studentiem. Savu palīdzību organizatoriem sniedza arī Latviešu valodas aģentūra. Vasaras skolā piedalījās seši studenti no Francijas, Vācijas, Somijas, Igaunijas un Ķīnas.

84. att. Latviešu valodas un kultūras vasaras skolas (2015) dalībnieki. Foto: S. Miltiņa

Pieredzes apmaiņas un informatīvie semināri

Atbalsts lektoriem

Gan pētījumā „Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas valstīs" (2008), gan tiešā saziņā ar latviešu valodas docētājiem ārvalstu augstskolās ir konstatēta vajadzība pēc regulāras pieredzes apmaiņas un zināšanu pilnveides par Latviju un Latvijas aktualitātēm, jo, strādājot ārpus Latvijas, palielinās distance un zūd tiešā saikne ar Latviju, kā arī grūtāk sekot jaunumiem gan profesionālās darbības jomā, gan aktualitātēm Latvijā. Turklāt problēmas, ar ko lektori saskaras ikdienas darbā, ir līdzīgas.

Pirms pārskata perioda Latvijā ir organizēti trīs letonistu semināri – 2000. gadā, 2005. gadā un 2007. gadā. Semināru galvenais organizators bija Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorija, bet finansētāji dažādi, t. sk. gan ārvalstu iestādes (1. semināru atbalstīja Stokholmas Universitāte u. c.), gan Valsts valodas aģentūra (no 2009. gada LVA kā viena no 3. seminār a finansētājām).

LVA ir centusies atjaunot šādu semināru organizēšanas tradīciju, 2014. gadā un 2015. gadā rīkojot ārvalstu augstskolu lektoriem divu dienu pieredzes apmaiņas seminārus. Galvenās šo semināru tēmas bija latviešu valodas kā svešvalodas apguve (aktualitātes, jaunākie mācību līdzekļi, mācību resursi), jaunākā latviešu literatūra un lektoru pieredzes apmaiņa.

85. att. 2014. gada letonistu semināra dalībnieki. Foto: A. Šalme

Metodisks atbalsts

Iepriekšējā pārskata periodā kā viena no problēmām tika norādīta – jaunu, modernu mācību un metodisko līdzekļu trūkums. Lai uzlabotu situāciju šajā jomā, aģentūra ir izdevusi vairākus jaunus mācību un metodiskos līdzekļus valodas apguvei, kā arī vārdnīcas (22. tab.).

Mācību un metodiskie līdzekļi	
	Naua N., Klēvere-Velhli I. *Latviešu valoda studentiem.* *Mācību līdzeklis.* Rīga: LVA, 2012
	Naua N. *Latviešu valoda studentiem.* *Skolotāja grāmata. Metodisks līdzeklis.* Rīga: LVA, 2014
	Zagorska I. *Latviešu valoda igauņu studentiem.* *Mācību uzdevumu krājums.* Rīga: LVA, 2014
	Auziņa I., Nešpore G. *Latviešu valodas darbības vārdu tabulas.* *Metodisks līdzeklis.* Rīga: LVA, 2014

Vārdnīcas	
	Česko-latyšsko-litevská konverzace=Čehu-latviešu-lietuviešu sarunvārdnīca=Čekų-latvių-lietuvių kalbų vadovas. Papildināts, precizēts izdevums D. Šeleliovas vad. Čehu-latviešu klubs. Rīga: LVA, 2013
	Igauņu-latviešu vārdnīca = Eesti-läti sõnaraamat. Atb. red. V. Ernštreits. Latviešu valodas aģentūra. Rīga, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015 Vārdnīcas paplašinātā un pastāvīgi papildinātā versija atrodama tīmekļa vietnē *www.ee-lv.lv*.

22. tab. LVA izdotie mācību un metodiskie līdzekļi latviešu valodas kā svešvalodas apguvei un vārdnīcas

2010.–2015. gadā LVA turpinājusi sniegt atbalstu ārvalstu akadēmiskajām un zinātniskajām iestādēm visā pasaulē, regulāri nosūtot darba vajadzībām gan LVA, gan citu organizāciju vai izdevniecību izdotās jaunākās grāmatas, DVD filmas un citus noderīgus materiālus valodas, literatūras un kultūras vēstures apguvei.

Atbalsts latviešu valodas popularizēšanas pasākumiem

Ārvalstu universitātēs tiek popularizēts Latvijas vārds, veidots Latvijas un latviešu kultūras tēls. Turklāt jauniem cilvēkiem tiek dota iespēja ne tikai iemācīties valodu, bet sniegta arī plašāka informācija par Latviju, ir nodrošināta iespēja veidot personiskus kontaktus ar latviešiem.

Tāpēc tiek piešķirts atbalsts ne tikai lektorātiem vai studiju programmu tiešai īstenošanai, bet arī dažādu kultūras u. c. pasākumu īstenošanai. Atbalsts pasākumiem tiek organizēts, izmantojot divas pieejas:

1) LVA nodrošina atbalstu pasākumiem atbilstoši pieprasījumam;
2) LVA pati ir pasākumu iniciatore.

Studentu konference „Tilti Baltijā"

Pēc augstskolu pieprasījuma galvenokārt atbalstīti dažādi kultūras pasākumi kaimiņzemēs – Lietuvā un Igaunijā, piemēram, Šauļu Universitātē, Klaipēdas Universitātē, Viļņas Universitātē, Tartu Universitātē, Vītauta Dižā Universitātē. Ārpus Baltijas valstīm atbalstīti vairāki vieslekciju cikli Helsinku Universitātē, Prāgas Kārļa universitātē, Brno Masarika universitātē. Par stabilu tradīciju jau izveidojusies Baltijas valstu studentu konference „Tilti Baltijā", kuras pirmsākumi rodami 2012. gadā, kad Tartu Universitātē tika rīkota pirmā Baltijas studentu diena. Baltijas valstu studentu konferences iniciatore ir bijusi Tartu Universitāte, bet Latviešu valodas aģentūra ir kļuvusi par vienu no konferences regulāriem atbalstītājiem. Pirmā konference notika 2013. gadā Tartu Universitātē, 2. konference notika 2014. gadā Latvijas Universitātē, bet 3. konference – 2015. gadā Viļņas Universitātē.

Savukārt LVA 2011. gadā Eiropas valodu dienā rīkoja konferenci „Latviešu valoda pasaulē", kurā kā referenti uzstājās ārvalstu augstskolu lektori. Par latviešu valodas studiju iespējām referātus nolasīja: Pāvels Štolls no Prāgas Kārļa universitātes, priekšlasījums „Latviešu valoda Čehijā"; Ilze Zagorska no Tartu Universitātes, priekšlasījums „Latviešu valoda un kultūra Tartu Universitātē"; Egle Žilinskaite no Viļņas Universitātes, priekšlasījums „Letonika Lietuvā: iespējas, problēmas, risinājumi". Par savu pieredzi latviešu valodas apguvē stāstīja ASV students, Fulbraita stipendiāts Džordans Kuks.

86. att. Studentu konference „Tilti Baltijā" Rīgā 2014. gadā (pa kreisi) un Viļņā 2015. gadā (pa labi). Foto: Ilze Zagorska

Tendences un problēmas latviešu valodas apguves procesa nodrošināšanai ārvalstu augstskolās

Latviešu valoda un kultūra ir latviešu tautas identitātes svarīgākās sastāvdaļas. Iepazīšanās ar latviešu valodu un kultūru ārzemniekam ir tiešākais veids, kā saprast latviešu tautu un Latviju. Latvijas valsts interesēs ir, lai pieaugtu latviešu valodas runātāju un Latvijas pazinēju skaits, kā arī lai latviešu valoda nostiprinātos starptautiskajā akadēmiskajā vidē.

Šo mērķu sasniegšanā izšķiramas vairākas aktualitātes:

1) valsts programmas izstrādes nepieciešamība mērķtiecīgākam atbalstam;

   Atšķirībā no Latvijas vairākās valstīs ir izveidotas valsts programmas mērķtiecīgam valodas apguves vai studiju atbalstam ārvalstu augstskolās (piem., Vācijā, Somijā, Igaunijā u. c.).

   Salīdzinājumam Igaunijas piemērs. Pēc Igaunijas valsts atjaunošanas 1991. gadā igauņu valodas un kultūras apguve ārvalstu universitātēs balstījās tikai uz divpusējiem līgumiem starp universitātēm (valsts neatbalstīja igauņu valodas studijas ārzemēs). Taču 1990. gadā tika atzīts, ka bez valsts atbalsta nav iespējams kvalitatīvi turpināt igauņu valodas un kultūras apguvi ārvalstīs, un apgrūtināta bija arī jaunu mācību centru veidošana. Tādēļ 2001. gadā darbu sāka Igauņu valodas un kultūras akadēmiskās mācīšanas ārvalstīs padome (atrodas Igaunijas Izglītības un zinātnes ministrijas pakļautībā), kura izstrādāja „Programmu par igauņu valodas un kultūras akadēmisko mācīšanu ārvalstīs" (*Eesti Keele ja Kultuuri Akadeemilise Välisõppe Programme*), kas arī pašlaik koordinē igauņu valodas un kultūras studijas ārzemēs.

2) konkurences apstākļi un finansiālās situācijas ietekme;

   Pēdējos gados ekonomisku iemeslu dēļ vairākās Eiropas augstskolās ieviests taupības režīms un īstenotas dažādas pārmaiņas. Vairākas augstskolas, kurās agrāk latviešu valodas kurss bija iekļauts studiju piedāvājumā, piemēram, Sombathejas Daniela Beršeni koledža Ungārijā (no 2008. gada Rietumungārijas Universitāte), Minsteres Vestfālenes Vilhelma universitāte un Ķelnes Universitāte Vācijā, Bergenas Universitāte Norvēģijā latviešu valodas apguves iespējas vairs nepiedāvā.

   2015. gadā aktualizējies arī jautājums par Baltistikas programmas pastāvēšanu Ernsta Morica Arnta Universitātē Greifsvaldē. Vācijā

Pārmaiņas augstskolās finanšu taupības apstākļos

baltu valodas kā atsevišķu studiju programmu ir iespējams apgūt tikai šajā universitātē, kurā darbojas 1993. gadā izveidotais Baltistikas institūts (līdz 2012. gadam šāda iespēja pastāvēja arī Vestfālenes Vilhelma universitāte Minsterē). Tādējādi pēc 2012. gada Ernsta Morica Arnta Universitāte Greifsvaldē ir pēdējā Vācijas augstskola, kurā ir bijis iespējams apgūt latviešu un lietuviešu valodu, literatūru un kultūru akadēmiskā līmenī. 2015. gadā universitāte pieņēmusi lēmumu samazināt amatvietu skaitu.

Vienīgais izņēmums pašreizējā situācijā ir Ķīna, kurā ievērojami pieaug interese par latviešu valodu. Līdztekus Pekinas Svešvalodu universitātei latviešu valodu no 2015. gada var apgūt arī Pekinas Starptautisko studiju universitātē. Ieinteresētību latviešu valodas studiju kursa izveidē paudusi arī Hebeijas Svešvalodu universitāte.

3) ierobežotas līdzfinansējuma ieguves iespējas lektorātiem;

Interese par latviešu valodas apguves iespējām pasaulē pieaug

Daudzos gadījumos latviešu valodas programmu esamību studiju piedāvājuma klāstā ietekmē tas, vai Latvija var nodrošināt līdzfinansējumu lektorāta uzturēšanai. Piemēram, līdzfinansējumu lūgusi Helsinku Universitāte, Minsteres Vestfālenes Vilhelma universitāte, Varšavas Universitāte, Tbilisi Valsts universitāte. Taču finanšu trūkuma dēļ visus pieprasījumus nav iespējams atbalstīt.

4) kvalificētu lektoru piesaistes grūtības;

Latviešu valodas kursa piedāvājumu ietekmē arī tas, vai augstskola var nodrošināt latviešu valodas lektoru. Vairumā gadījumu augstskolas pašas izvēlas lektorus, bet ne vienmēr attiecīgajā valstī ir pieejami atbilstošas kvalifikācijas speciālisti.

Latviešu valodas apguvi, popularitāti lielā mērā ietekmē cilvēki, kas iesaistīti latviešu valodas mācību procesa organizēšanā un īstenošanā. Lektoram jābūt ne tikai labam latviešu valodas speciālistam un pedagogam, viņa loma ir arī būt par Latvijas kultūras vēstnesi. Bieži izšķiroša nozīme ir konkrēta cilvēka aktivitātei un entuziasmam. Tas savukārt rada risku, ka personāla izmaiņu gadījumā darbība latviešu valodas jomā var vājināties.

5) mācību un informatīvo materiālu trūkums;

Informatīvo materiālu un mācību līdzekļu trūkums

Šajā gadījumā runa ir nevis par finansiālām iespējām iegādāties mācību materiālus, bet to fizisks trūkums. Ir pieejams ļoti maz ma-

teriālu par Latviju, Latvijas ģeogrāfiju, ekonomiku, vēsturi, politiku un sabiedrību (angļu valodā vai bilingvāli). Nepietiekama informācija par latviešu valodu angļu valodā, atraktīvu reklāmas un informatīvu materiālu trūkums par latviešu valodu. Trūkst informatīvu materiālu, kurus lektori varētu izmantot augstskolās atvērto durvju dienās un citos latviešu valodu popularizējošos pasākumos.

Vairums augstskolu piedāvā starpdisciplinārus reģionālo studiju (Austrumeiropas vai Baltijas reģiona) kursus dažādu nozaru studentiem, kuros iekļauts satura modulis par Latviju. Mācību materiāla izveide šim modulim kursa docētājam būtiski atvieglotu darbu.

Liels palīgs latviešu valodas docētājiem būtu arī mācību materiāli latviešu valodas apguvei B1–C1 prasmes līmenī.

6) latviešu valodas pilnveides iespēju trūkums Latvijā.

LVA novērojumi liecina, ka studentu mācību motivāciju ievērojami palielina iespēja piedalīties vasaras valodas kursos Latvijā. Turklāt būtisks pragmatisks faktors, kas ietekmē studentu interesi par latviešu valodas kursiem, ir iespēja iegūt kredītpunktus, kā arī starptautiski atzītu apgūtās valodas prasmes līmeni apliecinošu dokumentu, tādēļ svarīgi šādu kursu organizēšanā iesaistīt augstskolas.

Uzdevumi latviešu valodas studiju pilnveidei

Lai pilnvērtīgi spētu īstenot šo valodas politikas virzienu, būtu risināmi vairāki jautājumi:

1) izstrādājama valsts programma mērķtiecīgam valodas apguves vai studiju atbalstam ārvalstu augstskolās, skaidri nosakot atbalsta kritērijus un apjomu;
2) organizējama un finansiāli atbalstāma mācību materiālu izstrāde Latvijas valstmācības kursam un latviešu valodas apguvei B1–C1 prasmes līmenī;
3) nodrošināms atbalsts latviešu valodas vasaras skolu darbībai;
4) atbalstāma informatīvu materiālu izstrāde par Latviju, latviešu valodu un kultūru.

6

LATGALIEŠU RAKSTU VALODAS ATTĪSTĪBA

(Solvita Pošeiko)

2017. gadā Latvijā tiks svinēta pirmā Latgaliešu kongresa (demokrātiski ievēlētās Latgales latviešu pārstāvju sanāksmes, kurā tika nolemts par Latvijas kultūrvēsturisko novadu apvienošanos vienā valstī) simtgade, atgādinot Latvijas vienotības izveides priekšnosacījumus un aktualizējot aktuālās problēmas dažādās dzīves jomās, tai skaitā valodas pārvaldībā. Šajā nodaļā sociolingvistiskie procesi, kas ir saistīti ar latgaliešu rakstu valodu un mutvārdu formu lietojumu, lielākoties ir attiecināmi uz Latgales reģionu un virtuālo vidi, kurā nav teritoriālu robežu. Reģiona iedzīvotājiem vismaz mutvārdu saziņa latgaliski, bet arī rakstu valoda, no vienas puses, šķiet pašsaprotama, no otras puses – valstiski maznozīmīga un nenovērtēta, arī apdraudēta nākotnes perspektīvā, lai arī lingvistiskā identitāte ir spēcīga un šis valodas paveids arvien biežāk tiek lietots saziņā, arī atrodoties citos Latvijas kultūrvēsturiskajos novados (piem., sk. baltinaviešu viedokli par latgaliešu rakstu valodu un runas formu, lietojumu un nākotnes perspektīvu – Lazdiņa 2014, 51–74). Šādu bažu pamatā ir dažādi subjektīvi un objektīvi iemesli, būtiskākie – cilvēku un finanšu resursu nepietiekamība valodas paveida attīstības nodrošināšanai un mērķtiecīgas atbalsta sistēmas trūkums, jo īpaši – izglītībā.

Šajā nodaļā ir sniegts pārskats par latgaliešu rakstu valodas lietojumu vairākās nozīmīgās sociolingvistiskajās jomās: zinātnē, izglītībā un kultūrā, plašsaziņas līdzekļos, pilsētu publiskajos tekstos un tūrismā, izceļot svarīgākos notikumus, aktīvākos dalībniekus (pētniekus, sabiedrībā un kultūrā aktīvus darbiniekus), dažādas publikācijas. Šāds informatīvs apkopojums par pēdējiem pieciem gadiem pietiekami skaidri iezīmē latgalistikas attīstību: gan pozitīvās tendences, gan negatīvos aspektus, kas izvērtējami valodas politikas un rīcības plānu tālākas izstrādes vajadzībām, turpinot valodas paveida attīstību un lietojumu (par latgalistiku kā zinātņu nozari un aktualitātēm sk. Šuplinska, Leikuma 2012, 205–212).

6.1. Latgalistika: zinātniskie projekti, konferences un izdevumi

Starptautiskā latgalistikas konference

Latgalistikas problemātika zinātniski tiek risināta vairākās Latvijas augstākās izglītības iestādēs (piem., LU, DU), nevalstiskās organizācijās un biedrībās (piem., Latgaliešu kultūras biedrība – LKB, Latgales Studentu centrs – LgSC, „Latgolys Saeima"), taču pēdējo desmitgažu rezultatīvie rādītāji ataino, ka RTA (līdz 2016. gadam – Rēzeknes Augstskola (RA)[13]) Reģionālistikas zinātniskais institūts (REGI) ir nozīmīgākais latgalistikas centrs Latvijā.

[13] Turpmāk rakstā tiks lietotas augstākās izglītības iestādes abreviatūras atbilstoši konkrētam laika posmam: respektīvi, runājot par laiku līdz 2016. gadam – RA, kopš 2016. gada janvāra – RTA.

Jau no 1997. gada RA ir iesaistījusies valsts pētījumu programmā „Letonika" (koord. I. Šuplinska), kas ir ļāvis radīt bāzi latgalistikas pētījumiem. Līdz ar valsts finansējumu (IZM 2013–2016 un KM 2015–2017) par stabilu zinātnisku tradīciju ir izveidojusies Starptautiskā latgalistikas konference, kas katru gadu notiek citā vietā (2008. gadā – Sanktpēterburgā, Krievijā, 2009. gadā – Rēzeknē, Latvijā, 2010. gadā – Greifsvaldē, Vācijā, 2011. gadā – Poznaņā, Polijā, 2012. gadā – Rīgā, Latvijā, 2013. gadā – Krasnojarskas novadā, Krievijā, 2014. gadā – Rēzeknē, Latvijā, 2015. gadā – Viļņā, Lietuvā) un kurā latgalistikas jautājumi tiek skatīti savstarpēji saistītās zinātņu disciplīnās: valodniecībā, literatūrzinātnē, folklorā, vēsturē un kulturoloģijā. Katrā konferencē ir „izcelts kāds svarīgs Latgales kultūras dzīves notikums, noskaidrotas kultūrvēsturiskas personības un viņu devums, pievērsta uzmanība impulsiem, kam ir nozīme kam tālākam, latgalistikas jautājumus ietverot un skatot plašākā kontekstā" (Lazdiņa, Leikuma, Nau 2014, 1). Uz referātu pamata izstrādātie zinātniskie raksti dažādās valodās (biežāk latviešu, latgaliešu rakstu valodā, angļu valodā) tiek publicēti krājumā „Latgalistikys kongresa materiali" un humanitāro zinātņu žurnālā „Via Latgalica", kas lasāmi izdrukas un elektroniskajā versijā (23. tab.).

87. att. Trešais Pasaules latgaliešu saiets Rēzeknē 2012. gadā. Foto: Māris Justs

Uzdevumi Latgales reģiona attīstībai

2012. gadā nozīmīgs zinātnisku un kultūras pasākumu cikls nedēļas garumā bija Rēzeknes Latgaliešu kultūras biedrības (kopš 2016. gada – Latgaliešu Kultūras biedrība) organizētais 3. pasaules latgaliešu saiets Rēzeknē, kurā norisinājās konference „Latvijas neatkarības laiks – Latgales iespēja vai iznīcība?". Saiets noslēdzās ar kopīgas rezolūcijas parakstīšanu, kas tika adresēta Saeimai un valdībai. Par steidzami risināmiem uzdevumiem reģiona attīstības nodrošināšanai tika noteikti: stiprināt latgaliešu rakstu valodas attīstību un panākt izmaiņas izglītības sistēmā, ieviešot novadmācību kā priekšmetu, iekļaujot latgaliešu rakstu valodas un kultūrvēstures olimpiādes valsts olimpiāžu sarakstā un izstrādājot mācību līdzekļus latgaliešu rakstu valodas, literatūras, kulturoloģijas sekmīgai apguvei skolā un augstskolā; palielināt plašsaziņas līdzekļu skaitu, kas raida latgaliski; atjaunot Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu rakstu valodas apakškomisiju un sakārtot Latgales apdzīvoto vietu un dabas objektu nosaukumus publiskajā telpā. Uzdevumu realizēšanai ir nepieciešams valsts finansiāls un morālais atbalsts, lai izstrādātu mācību programmu, apmācītu pedagogus u. c.

REGI pētnieki kopš 21. gadsimta sākuma ir vadījuši un aktīvi iesaistījušies vairāku starptautisku projektu realizēšanā, kuru rezultātā ir īstenoti sociolingvistiski un lingvokulturoloģiski pētījumi (piem., monogrāfija „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti" 2009. gadā, kurā apkopoti 9076 respondentu anketu dati (zin. red. I. Šuplinska, S. Lazdiņa)). Tieši šajā laikā pētnieki sāka aktīvi uzstāties ar referātiem starptautiskās konferencēs un publicēt rakstus angļu valodā, rosinot zinātniskās diskusijas par valodas nozīmi Latgales reģiona vēsturiskajā attīstībā un tās lomu un vietu mūsdienu Latvijā un Latgalē (piem., Lazdiņa, Iannaccaro, Šuplinska, Dell`Aquila 2011; Šuplinska, Lazdiņa 2011; Marten 2012; Marten, Lazdiņa, Pošeiko, Murinska 2012; Lazdiņa, Marten 2012; Lazdiņa 2013).

Pēdējos piecos gados ir īstenoti četri starptautiski zinātniski pētnieciskie projekti humanitāro zinātņu jomā, kuru rezultāti ir devuši lielu ieguldījumu latgalistikas attīstībā.

Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca

1) No 2009. līdz 2012. gadam RA tika realizēts ESF projekts „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā" (zin. vad. S. Lazdiņa, I. Šuplinska). Tā laikā 23 pētnieki I. Šuplinskas vadībā izstrādāja 300 šķirkļus „Latgales lingvoteritoriālajai vārdnīcai" (2012), kas lielā apjoma dēļ tika izdota divos sējumos. Starpdisciplinārā vārdnīca ir interesants un nozīmīgs uzziņu materiāls vairāku iemeslu dēļ: 1) vārdnīcā ir vienkopus iekļautas Latgales pilsētas un ģeogrāfiskās vietas, personības (piem., F. Kemps, F. Trasuns, A. Kūkojs, J. Streičs), visas Latgalē dzīvojošās tautības un reālijas, kas būtiskas ik-

dienā (piem., valoda, kapusvētki, maize, keramika u. c.); 2) katrs šķirkļa vārds kā daudzslāņains koncepts ir aplūkots no vairākiem aspektiem: lingvistiskā, mītiskā vai folkloristiskā, kultūras, sadzīves vai ekonomiskā aspekta; 3) pēc katra šķirkļa ir norādīts apjomīgs avotu un izmantotās literatūras saraksts, kas var noderēt turpmākiem pētījumiem; 4) vārdnīca ir publicēta divos sējumos – viens sējums ir latgaliski un angliski, otrs – latviski un krieviski; 5) šķirkļu tulkojums latgaliešu rakstu valodā ir par pamatu kodificētas rakstu valodas un terminoloģijas attīstībai; 6) vārdnīcā ir bagātīgs ilustratīvais uzskates materiāls.

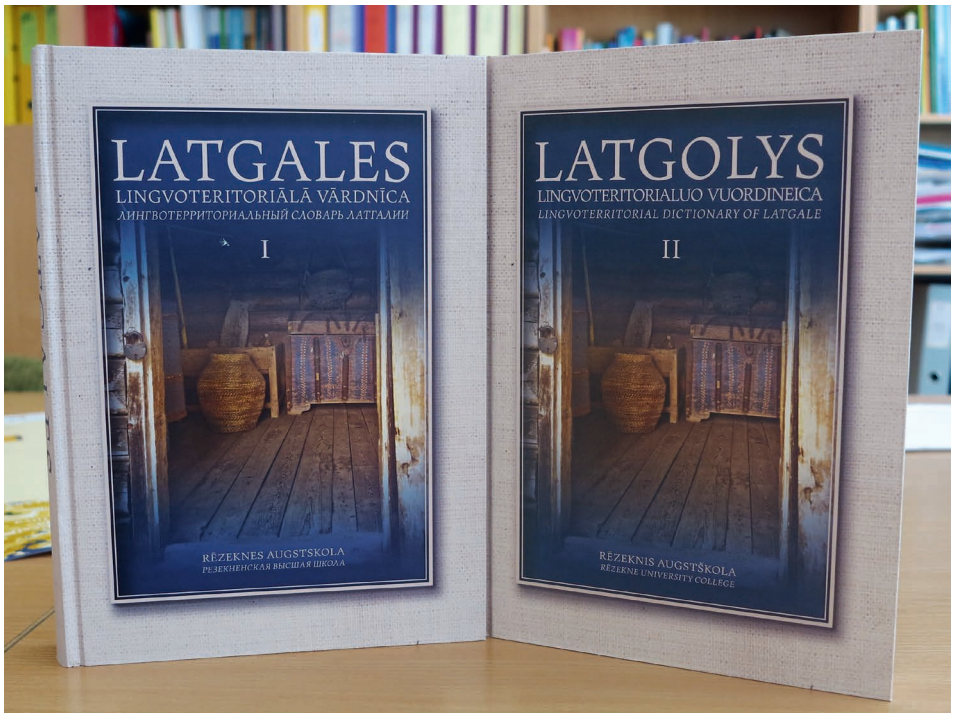

88. att. Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. Foto: Gunta Kļava

Projekta laikā ir sagatavoti arī ne tik apjomīgi, taču ne mazāk svarīgi izdevumi – informatīvs materiāls „Latgalieša CV: no senlaikiem līdz 21. gadsimtam" (atb. red. S. Lazdiņa, 2011. gadā, otrais papildinātais izdevums ar KM finansiālu atbalstu – 2015. gadā) latviski, latgaliski, angliski un krieviski ar latgaliešu rakstu valodas piemēriem, ceļvedis „Multikulturālā Rēzekne. Iepazīsti valodu un kultūru daudzveidību Rēzeknē!" (2011), kas piedāvā maršrutu ar 21 tāda apskates objekta aplūkošanu, kas veidoti dažādās rakstu valodas tradīcijās, un izglītojošs mācību līdzeklis „Latgaliešu valoda Eiropas reģionālo un minoritāšu valodu kontekstā" (Pošeiko,

Latgaliskais lingvistiskajā ainavā

Lazdiņa, Marten 2011), kurā ir sniegti skaidrojumi par to, kas ir valoda un kas ir dialekts, kā arī aprakstīta Eiropas prakse reģionālo un minoritāšu valodu jautājumu risinājumā.

6 pētnieku (H. Martena, S. Lazdiņas, S. Pošeiko, I. Matisova, O. Senkāne, S. Murinskas) projekta darba grupa valodnieka H. Martena (*Heiko Marten*) vadībā aizsāka nopietnu lingvistiskās ainavas pieejas aprobāciju un pilnveidi, iegūto datu analīzi un interpretāciju, uzmanību pievēršot arī latgaliešu rakstu valodas lietojumam un izvēles nosacījumiem publiskajos tekstos (Marten 2012; Marten, Lazdiņa, Pošeiko, Murinska 2012; Pošeiko 2012a; Lazdiņa 2013).

Vārdnīcu izstrāde

2) No 2007. gada līdz 2013. gadam, sadarbojoties RA, Vītauta Dižā Universitātei un LU Matemātikas un informātikas institūtam, ar Latvijas–Lietuvas pārrobežu sadarbības programmas atbalstu īstenots projekts „Humanitārās izglītības pētniecības infrastruktūras izveide Austrumlatvijā, Lietuvā" (*http://hipilatlit.ru.lv/lv/*). Projekta rezultāts ir divi sagatavoti valodu korpusi: vienvalodas korpuss „Mūsdienu latgaliešu tekstu korpuss" (1 miljons vārdlietojumu) un divvalodu korpuss „Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpuss" (8 miljoni vārdlietojumu), un elektroniska trīsvalodu vārdnīca „Lietuviešu-latviešu-latgaliešu vārdnīca" (10 tūkstoši šķirkļu), kurā ir sniegts ne tikai meklētās leksēmas tulkojums divās valodās, bet arī tās morfoloģiskais raksturojums un vārda lietojuma biežums „Biežuma vārdnīcas" korpusā. Šie materiāli ir vērtīgs ieguldījums latgaliešu leksikoloģijas un baltu valodniecības attīstībā.

Interaktīvie materiāli

3) Laika posmā no 2012. gada līdz 2014. gadam RA tika īstenots pārrobežu projekts „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne" (*http://futureofmuseums.eu/lv*), kura laikā „Latgales lingvoteritoriālās vārdnīcas" latviešu versija ir pārveidota virtuālā galerijā un izveidota vidusskolēniem un studentiem paredzēta izglītojoša datorspēle par Latgali „Aizej tur, nezin kur, atnes to, nezin ko" latgaliski un angliski (I. Šuplinska sadarbībā ar SIA „MSI-IDI"). Interaktīvās datorspēles prezentācijas pasākumos Latgales skolās un RTA (piem., Zinātnieku naktī) skolēni, studenti un pedagogi spēli novērtēja kā interesantu, informatīvi izglītojošu aktivitāti, arī kā aizraujošu izklaides veidu. Projekts 2015. gadā ir saņēmis ES pārrobežu programmas balvu par inovatīvu metodoloģiju.

4) Savukārt no 2014. gada līdz 2016. gadam trīs RTA pētnieces (S. Lazdiņa, I. Šuplinska un S. Pošeiko) ir iesaistījušās starptautiskā (9 valstu) Eiropas Komisijas Mūžizglītības mācīšanās programmas projektā „Valodas brīvi pieejamos izglītības resursos"[14], kurā viens no uzdevumiem bija organizēt kursus pedagogiem, mācot praksē lietot digitālos rīkus mācību uzdevumu izveidei. Mācību kursu beigās pedagogi projekta mājaslapā augšupielādēja savus izveidotos mācību materiālus, daļa no tiem ir attiecināmi uz novadmācību un ir paredzēti latgaliešu rakstu valodas apguvei. Izveidotie materiāli paplašina valodas funkcionēšanas jomas, piesaistot skolēnu un studentu uzmanību valodas lietojumam rakstu un runas formā.

Mācību materiālu izstrāde

Pēc četru gadu pārtraukuma Valsts valodas centrā 2013. gadā atjaunota Latgaliešu rakstu valodas apakškomisijas darbība 12 locekļu sastāvā, kas risina ar latgaliešu rakstības kodifikāciju un standartizāciju saistītus jautājumus. Piemēram, ir skatīta oficiālo paralēlnosaukumu arī latgaliešu rakstu valodā piešķiršana dabas objektiem un latgaliešu rakstu valodas un pamatizglītības un vidējās izglītības standarta izstrāde (vairāk par apakškomisijas izveides vēsturi un darbību var lasīt – Vulāne 2016, 144–161).

Citi leksikogrāfiskie izdevumi

Līdz 2010. gadam izdoto latgaliešu rakstu valodas leksikogrāfisko korpusu (piem., A. Bērzkalna „Latgaļu volūdas vōrdu krōjums" 2007. gadā, A. Slišāna „Latgaļu volūdys vuordineica" 2009. gadā) papildina latgaliešu rakstnieka, literatūrzinātnieka un DU docenta Valentīna Lukaševiča apkopotā 4000 vārdu „Latgaliešu-latviešu vārdnīca" (2011), kas ataino autora individuālo runu un dažādo izlokšņu vākumu. Vērtīgs leksikogrāfiskais materiāls ir arī Jura Cibuļa 2014. gadā izdotā „Purlovas grāmata", kurā ir sniegts pārskats par Balvu novada Purlovas izloksnes fonētiku un gramatiku, publicēti dažādi rakstu pieminekļi un piedāvāta vārdnīca ar savdabīgiem Purlovas izloksnes vārdiem.

Latgalistika „Lingvistiskajā kartē"

Savukārt 10 latviešu valodnieki pēc LVA pasūtījuma ir izstrādājuši interaktīvu lietotni „Latviešu valodniecības attīstība: informatīvi izglītojoša elektroniskā karte" (īsāk „Lingvistiskā karte", *http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1*) latviešu valodas un valodniecības vēstures studijām. Lietotnē daļa šķirkļu ir saistīti ar latgalistikas jautājumiem (izdevumiem, valodniekiem, zinātniskiem notikumiem), lietotājiem piedāvājot arī hipersaites uz oriģināliem valodas pieminekļiem, ko ir sagatavojusi I. Šuplinska.

[14] Projekta nosaukums „Languages in Open Educational Resources" (abreviatūra „LangOER", projekta mājaslapa: *http://langoer.eun.org/*

6.2. Izglītība un kultūra

Mācību priekšmeta „Latgaliešu rakstu valoda" standartu izstrāde

Pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem, latgaliski ikdienā runā 8,8 % no Latvijas iedzīvotājiem, bērni līdz 17 gadu vecumam – 5,7 %. „Visvairāk latgaliski runā Latgales reģionā – 35,5 % no visiem iedzīvotājiem, kaut gan bērni vecumā līdz 17 gadiem – tikai 27 %. Savukārt Ciblas novadā ikdienā runā 87,5 % no visiem novada iedzīvotajiem, tai skaitā 85,3 % bērnu vecumā līdz 17 gadiem" (Spārīte 2013, 13). Kā rāda šie dati, bērni un jaunieši sazinās latgaliski mazāk nekā vidējās un vecākās paaudzes iedzīvotāji. Viens no šādas situācijas iespējamiem iemesliem ir nepietiekama šī latviešu valodas paveida prasme, sevišķi tas būtu attiecināms uz rakstītprasmi, kas netiek apgūta, jo vecāki lielākoties nezina, kā pareizi rakstīt, un tikai atsevišķās Latgales skolās rakstu valoda tiek mācīta fakultatīvi (piem., Nautrēnu un Galēnu pamatskolā, Kārsavas, Baltinavas, Dagdas vidusskolā. Vairāk sk. Marten, Šuplinska, Lazdiņa 2009).

VISC sadarbībā ar Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociāciju (LVLKSA) ir izstrādājis pamatizglītības mācību priekšmeta „Latgaliešu rakstu valoda 4.–9. klasei"[15] un vispārējās izglītības mācību priekšmeta „Latgaliešu rakstu valoda"[16] standartus. Kopš 2013. gada Rēzeknes pilsētas skolās tiek piedāvāta novadmācība kā izvēles mācību priekšmets, kurā tiek apgūta arī latgaliešu rakstu valoda. Augstākās izglītības līmenī tā ir apgūstama filoloģijas programmās: RTA kā obligātais latgalistikas modulis, DU un LU – fakultatīvi vai atsevišķu studiju kursu tematos. Pašreiz dažādās darba grupās tiek aktīvi diskutēts par novadmācības iekļaušanu vispārējās izglītības mācību programmā, izvērtējot dažādus iespējamos variantus (piem., atsevišķs mācību priekšmets, fakultatīvs priekšmets, daļa no citiem mācību priekšmetiem).

Mācību materiāli: digitālā ābece

Tomēr praktiskai rīcībai – novadmācības un latgaliešu rakstu valodas apguvei – ir nepieciešami mācību materiāli. Pēdējo piecu gadu laikā ir izdoti vairāki izglītojoši materiāli, kas ir starpdisciplināri; tie ir noderīgi, gan mācoties valodu, gan arī Latgales reģiona kultūru un vēsturi, ģeogrāfiju un ekonomiku (piem., RTA izdotie DVD ar folkloras materiāliem u. c., vairāk sk. 23. un 24. tab.).

Latgaliešu rakstu valodas apguvei bez priekšzināšanām ir paredzēti valodnieku Lidijas Leikumas un Jura Cibuļa 2014. gadā sagatavotie mācību materiāli: pirmā digitālā ābece „Skreineite. Vuicūs laseit" lasītprasmes apgūšanai, rakstītmācīšanās darba burtnīca „Skreineite. Vuicūs raksteit" un uzziņu materiāls pe-

---

[15] Pamatizglītības mācību priekšmeta „Latgaliešu rakstu valoda 4.–9. klasei" standarts ir pieejams šeit: *http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/standarti/latg_val_stand_4_9.pdf*

[16] Vispārējās izglītības mācību priekšmeta „Latgaliešu rakstu valoda" standarts ir pieejams šeit: *http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/standarti/latg_val_stand_10_12.pdf*.

dagogiem. Ābece ir interesanta ar to, ka tā ir veidota pēc analītiski sintētiskās skaņas metodes, respektīvi, apgūstamie burti nav izkārtoti alfabēta secībā, bet gan pēc valodas fonētikas īpatnībām un to apgūšanas grūtības pakāpes. Mācību materiāli ir izstrādāti ar LVA atbalstu, tie ir ikvienam brīvi pieejami elektroniskā formātā LVA mājaslapā (*http://maciunmacies.valoda.lv/valodas-apguve/e-materiali/skolai*).

Video nodarbības

Valodas (īpaši leksikas) apguves iesācējiem ir noderīgas biedrības „Bruoli un Muosys" ar VKF, AS „Latvijas valsts meži" un Latgales reģiona attīstības aģentūras finansiālu atbalstu sagatavotās 20 video nodarbības (no 2015. gada), kurās sabiedrībā zināmi cilvēki māca vārdus un tematiskas frāzes un kas pieejamas visiem interesentiem tīmeklī (*http://www.lakuga.lv/?s=LATGAL%C4%AA%C5%A0U+VOL%C5%AADYS+APVUICEIBA+%C4%AASUOCIEJIM&x=0&y=0*).

Neformālie mācību veidi

Tāpat būtiska nozīme ir dažāda veida neformālajiem mācību veidiem: izklaides un kultūras pasākumiem, interaktīvām nodarbībām un konkursiem. Tie parāda, ka mācību process ir interesanta un atraktīva nodarbe, kurā personiskā pieredze, zināšanas un prasmes tiek savītas ar jauniegūtu informāciju. Šādas aktivitātes nav jaunievedums, bet gan turpinājums jau iepriekš iesāktām tradīcijām, jo daļa Latgales pedagogu entuziastu iespēju robežās vienmēr ir centušies izmēģināt dažādas mācību formas, rosinot skolēnus rakstīt zinātniski pētnieciskos darbus par tuvākās vides tematiku (folkloru, valodu, literatūru, vēsturi), organizējot tematiskus pasākumus un iesaistoties pilsētas, novada un Latgales reģiona latgaliskajos notikumos. Taču, no otras puses, šādām netiešām izglītības aktivitātēm ir fakultatīvs raksturs, lai sniegtu pamatinformāciju par valodu (sistēmu, runas un rakstības īpatnībām) un novada unikalitāti vai nostiprinātu un padziļinātu esošās zināšanas, bet tām ir minimāla ietekme uz sistemātisku valodas un/vai novadmācības apguvi.

Muzeju krājums valodas apguvei

Viena no valodas mutvārdu formas apguves praksēm bieži vien ir folklora, skolēni un studenti aktīvi piedalās dažādās folkloras kopās un augstskolu organizētās folkloras ekspedīcijās. Nozīmīgu ieguldījumu latgalistikas jautājumu risināšanā veic muzeji un bibliotēkas, īpaši jāizceļ filozofa un dzejnieka Roberta Mūka muzejs Galēnos (Riebiņu novadā), Maizes muzejs Aglonā un Latgales atmodas darbinieka, rakstnieka un publicista Franča Trasuna muzejs „Kolnasāta" Sakstagalā (Rēzeknes novads), un Latgales Kultūrvēstures muzejs Rēzeknē, kurā ir viena no plašākajām latgaliešu literatūras un avotu oriģinālu lasītavām un kas regulāri organizē muzejpedagoģiskās programmas.

Runas konkurss un literāro darbu konkurss

No 2001. gada katru gadu LVLKSA sadarbībā ar RTA un Rēzeknes Valsts 1. ģimnāziju organizē skatuves runas konkursu „Voulyudzāni" un latgaliešu rakstu valodas un kultūrvēstures olimpiādi dažāda vecuma dalībniekiem (*http://www.rv1g.*

lv/index.php/vuolyudzani/). Katru gadu ir arī divi skolēnu literāro darbu konkursi: R. Mūkam veltītais jaunrades darbu konkurss Galēnos (Riebiņu novads) un rakstnieces Naaizmērstules (īstajā vārdā Rozālijas Tabinas) jaunrades konkurss Aglonā. Pozitīvi vērtējams fakts, ka dalībnieki arvien biežāk žūrijai iesniedz darbus latgaliski, attīstot savu literāro radošumu un rakstītprasmi.

Vasaras skola un nometne

Savukārt kopš 2004. gada katru gadu notiek mācību vasaras skola „Atzolys", ko organizē LgSC dalībnieki un citi jaunieši un kurā galvenokārt praktiskās nodarbībās tiek mācīta latgaliešu rakstu valoda, literatūra, kultūrvēsture, tradīcijas un folklora. LVLKSA Latgales skolotājiem un studentiem organizē vasaras kursus un nometni „Vosoruošona" (2000.–2006. un kopš 2012. gada), kurā tiek stiprināta latgaliskā pašapziņa, iepazīta Latgales kultūrvēsture, kā arī skolotāji dalās pieredzē un ar mācību programmām un materiāliem. 2015. gadā LKB sadarbībā ar Latgales novadu pašvaldībām un RTA ir uzsākusi tradīciju – konkursu „N. Rancāna balva izciliem Latgales pedagogiem", godinot izcilu veikumu pedagoģiskajā darbībā, latviskās un latgaliskās kultūras tradīciju ieaudzināšanu jaunajā paaudzē.

Kultūras pasākumi

Lielu ieguldījumu neformālās izglītības nodrošināšanā sniedz LgSC, kas periodiski rīko dažādus izglītojošus pasākumus. Piemēram, 2014. un 2015. gadā tika organizētas latgaliešu rakstu valodas apguves nodarbības dažādās Latvijas pilsētās (Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē, Jelgavā), kur dalībnieki varēja iepazīties ar latgaliešu rakstu valodas pareizrakstības nosacījumiem un pilnveidot rakstītprasmi. Tāpat minami pasākumu cikli – „La-La-Dra" jeb „Latgalīts Latgalīšam Draugs" ar literārām un muzikālām performancēm, tematiskām diskusijām un aktivitātēm, kas notiek dažādās pilsētās, un literāri muzikālais pasākums „Tievanānu pavasars" vai „Tievanānu čulans" Jaunviļānos, kurā satiekas latgaliešu mūziķi, rakstnieki un dziedāt, rakstīt un darboties gribētāji. Abu pasākumu īsais apraksts atklāj, ka tie līdztekus kultūras un izklaides funkcijai īsteno arī izglītojošo funkciju, saliedējot jauniešus un parādot, ka saziņa latgaliski palīdz apzināties savu lokālo identitāti un izdzīvot vietējo kultūrpraksi mūsdienīgā veidā.

Ne tikai pusaudžiem un jauniešiem ir paredzēti tādi pasākumi kā „Andreja diena" RTA (kopš 1998. gada), kurā ik gadu notiek literārais kabarē ar studentu debijas un redzamāko latgaliešu rakstnieku (piem., A. Rancāne, V. Lukaševičs, L. Rundāne, L. Seiksta-Deksne, Raibīs) darbiem un kurā tiek nominēts labākais priekšlasījums un pasniegta galvenā balva – Āksta cepure (Šuplinska 2012a, 41), un vecākais latgaliešu mīlestības dzejas un dziesmu festivāls „Upītes uobeļduorzs" (kopš 2002. gada) ar literārām un muzikālām performancēm Viļakas novada Upītes tautas namā.

Teātru iestudējumi

Profesionālie teātri un amatierteātri iestudē lugas latgaliski – Daugavpils teātrī (piemēram, izrāde „Klepernīku pogosta zvaigzne" (2010) un latgaliešu dzejas

teātra izrāde „Piļsātā nikod napalīk tymss” (2012)); visatpazīstamākais un izrādēm ražīgākais ir Baltinavas teātris „Palāda” (piem., „Ontans un Anne” lugu cikls, pēc kā veidota arī izrāde „Latgola.lv” Nacionālajā teātrī, un „Lauku kūrorts piļsātnīkim” 2011. gadā). Savdabīgi mākslas darbi ir multimodālas izrādes koncertzālē „Gors”, piemēram, F. Trasunam veltītā izrāde „Francis” (2014), kurā tika realizēta arī valodas metalingvistiskā funkcija, aktieriem latgaliski izspēlējot politiskās diskusijas par latgaliešu rakstu valodu 20. gadsimtā.

Latgaliešu rakstu valodā Latgales kultūras centra, LgSC, RTA, DU apgāda „Saule” u. c. izdevniecībās ir izdoti dažādu literāro veidu un žanru darbi atšķirīgām vecumposma grupām kā grāmatu, tā arī elektroniskā formā (sk. 23. un 24. tab.). Plašāk ir pārstāvēta dzeja un īsproza, mazāk ir apjomīgu prozas un dramaturģijas darbu. Savukārt, salīdzinot ar iepriekšējo desmitgadi, ir pieaudzis bērniem paredzēto izdevumu skaits. Kā vienīgais tulkojums no angļu valodas ir „Alise Breinumzemē” (2015), kas joprojām intensīvi tiek interaktīvā veidā prezentēta daudzās Latgales skolās, bibliotēkās un kultūras iestādēs.

89. att. Daži mūzikas albumi latgaliski. Foto: Ingars Gusāns

Mūzika

Mūzikas sfēru šajā laika periodā raksturo gan vairāki latgaliešu mūzikai veltīti festivāli (piem., „Osvalds" kopš 1995. gada Baltinavā, „Muzykys Skrytuļs" kopš 2005. gada Līksnā), gan latgaliešu mūziķu un grupu koncerti Latgales pilsētu un novadu svētkos un tematiskos festivālos, gan izdotie albumi (sk. 24. tab.) un publicētie videoklipi. Samērā plaša ir mūzikas veidu un žanru daudzveidība, latgaliski tiek piedāvāta šlāgermūzika, popmūzika, rokmūzika un folkmūzika atsevišķu dziesmu un albumu līmenī (sk. arī Gusāns 2011).

Savukārt kino sfēru raksturo dokumentālās filmas par ievērojamām Latgales personībām un Latgali un producentu grupas „Bildys" veidotās spēlfilmas, cenšoties attīstīt populāro kino latgaliski (sk. 24. tab).

Latgaliešu kultūras gada balva

Izglītības, mākslas, literatūras un kultūras darbu un aktivitāšu izvērtējumam ir izveidota latgaliešu kultūras gada balva „Boņuks" (no 2008. gada) ar vairākām nominācijām (piem., Gada cilvēks, Gada skolotājs, Gada debija mūzikā, Spilgtākā publikācija presē), lai atskatītos uz paveikto gada šķērsgriezumā, izteiktu atzinību nozīmīgākajiem darbiem un to autoriem, kā arī motivētu citus jauniem darbiem (Gusāns 2012, 98).

90. att. Latgales kultūras gada balvas „Boņuks" pasniegšanas ceremonija 2014. gadā. Foto: Māris Justs

6.3. Plašsaziņas līdzekļi un lingvistiskā ainava

Raidījumi televīzijā un radio

Ar lingvistisko ainavu ir saistīti tādi mutvārdu un rakstveida teksta veidi kā televīzijas un radio raidījumi, ziņu sižeti un reklāmas, tīmekļa vietnes (ziņu portāli, emuāri, forumi), turpinājumizdevumi (laikraksti, žurnāli, kalendāri) un publiskajā telpā izvietotas lingvozīmes (afišas, norādes, veikalu nosaukumi, grafiti).

Saprotams, ka visvairāk latgaliešu rakstu valoda ir redzama un lasāma un tās runas formas klausāmas Latgales reģiona plašsaziņas līdzekļos, kur pēc tās ir vislielākā nepieciešamība. „Latgales Reģionālā televīzija" saviem skatītājiem ik pa laikam piedāvā ziņu sižetus, tematiskus raidījumu ciklus latgaliski. Kā piemērus var minēt raidījumu ciklu „Latgolys rūbežys vaicojūt" (2014–2015) par ievērojamām Latgales vietām, etniskām, lingvistiskām un reliģiskām grupām un personībām, interviju sēriju „Gostūs" (2014–2015) ar sabiedrībā pazīstamiem cilvēkiem, kā arī raidījumu ciklu „Pa Sovam" (2015) par atsevišķām dzīves sfērām Latgalē (piem., ekonomiku, kulināriju, izglītību, tūrismu u. c.).

Reģionālais radio „Latgolys radeja" ir vienīgais medijs, kas informāciju klausītājam nodod tikai latgaliski, veicinot latgaliešu runas un mūzikas saglabāšanu un attīstību. Radio materiālus latgaliski regulāri veido arī producentu grupa SIA „Lietišķā Latgale", kas katru nedēļu sagatavo un publicē radio „Ef-Ei", „Radio Marija Latvija", „Divu Krastu radio" un „Latgolys radeja" Latgales kultūrvēsturei un sociālpolitikai veltīto radio raidījumu ciklu „Pi myusim Latgolā" (no 2013. gada), kam bijuši arī tematiskie raidījumi: „Breivdīnuos iz Latgolu" un „Pa dobys stygom pi myusim Latgolā" (abi 2015. gadā). Savukārt mūziķis, radio raidījumu vadītājs Aigars Runčis un žurnāliste Justīne Savitska veido LR1 raidījumu „Kolnasāta" (no 2012. gada), kurā katru sestdienu pusstundu tiek runāts par Latgali un latgalisko citur pasaulē. Raidījumu veido vairākas tematiskās rubrikas: „Nedēļas notikumu lāde" par aktualitātēm Latgales sociālajā, ekonomikas, kultūras un sporta dzīvē, intervija ar kādu personību, kas iepazīstina ar savu dzīvesstāstu, sasniegumiem, mērķiem un skatījumu uz Latgalei un Latvijai svarīgām lietām, arī latgaliešu vārdnīca un interesanta valodas apguve audio formātā, ko sagatavo V. Lukaševičs.

Publikācijas un mājaslapas tīmeklī

Šobrīd tīmeklī aktīvas jaunu ziņu tekstu publicēšanā ir mājaslapas „Latgalīšu kulturas gazeta" (*http://www.lakuga.lv/*) un LgSC mājaslapa (*http://lgsc.lv/*), kurās ir apkopota jaunākā informācija par literatūru, kultūru (mākslu, mūziku, kino un teātri), izglītību un citiem sabiedrībā aktuāliem jautājumiem, pasākumu afišas, arī daiļliteratūras darbi, recenzijas un latgaliešu rakstu valodas apguves materiāli (vārdnīca, uzdevumi, rakstu valodas pareizrakstības noteikumi). Abas šīs tīmekļa vietnes bez savas tiešās funkcijas – nodot aktuālu informāciju – pilda arī latgaliešu rakstu valodas mācību un popularizēšanas funkciju.

Teksti latgaliešu rakstu valodā ir lasāmi arī atsevišķos emuāros (*http://www.naktineica.lv/*, *https://raibiis.wordpress.com/*, *http://skreine.org* u. c.), mūziķu un mūzikas grupu mājaslapās, tematiskajās datu vietnēs (piemēram, Kultūrvēstures datubāze Ludzas bibliotēkas mājaslapā *http://www.ludzasbiblio.lv/lv/vecaks-lg*) un internetveikalā „Taiseits Latgolā" (*http://www.taiseitslatgola.lv/veikals-1/*), kur var iegādāties latgaliešu grāmatas, suvenīrus, mūzikas CD, kartes u. c. preces (vairāk sk. Pošeiko 2012a, 135–150). Par negatīvu tendenci liecina fakts, ka resursu trūkuma dēļ vairākas 21. gadsimta sākumā izveidotās tīmekļa vietnes, kurās tika publicēta informācija latgaliski, šobrīd dažādu apstākļu dēļ vairs nav aktīvas vai nav pieejamas.

Publikācijas laikrakstos un žurnālos

Latgaliešu rakstu valoda vietējos laikrakstos tiek izmantota periodiski, tiek sagatavoti pielikumi, tematiskās lappuses un publikācijas lielākajās reģiona un novada avīzēs un žurnālos. Ilglaicīgs ir laikraksta „Rēzeknes Vēstis" pielikums „Mōras Zeme", šobrīd regulāri latgaliski var lasīt lappusi un ziņas laikrakstā „Vietējā Latgales Avīze" (no 2014. gada), atsevišķus rakstus, reklāmas un afišas arī žurnālā „A12 – ceļš uz Latgali" (no 2012. gada). Arvien retāk latgaliski tiek publicēts „Latgales Laika" reizi mēnesī izdotais pielikums „Latgalīšu Gazeta", tāpat neregulāras publikācijas ir laikrakstos „Ludzas Zeme" un „Vaduguns". „Plašāko publikāciju kopu veido informācija par valodu, literatūru, vēsturi – tie ir apraksti par jaunākajām grāmatām, pārdomas par ortogrāfijas jautājumiem, ekspedīciju apraksti, ieskats dzimtas notikumu vēsturē, kā arī rakstu sērijas par reliģiskām tēmām: grēksūdzi, kristīgā gada notikumiem, pārrunas par svētumu, ētiku, morāli [..] Kā viens no redzamākajiem un ilglaicīgākajiem žurnāliem ir minams izdevums katoļticīgajiem „Katōļu Dzeive" (1989–2014), kas publicēja materiālus latviešu un latgaliešu rakstu valodā, literāros pielikumus ar latgaliešu oriģinālDarbiem." (Murinska-Gaile 2015, 184–187) Savukārt regulāri iznāk kultūrvēstures un literārā gadagrāmata „Tāvu zemes kalendars" (no 1939. gada) „ar populārzinātniskiem rakstiem par lauksaimniecību un medicīnu, kultūrvēsturiskiem novada pētniecības rakstiem un literāriem darbiem" (Pošeiko 2012b, 737–738) un literārais almanahs „Olūts" (no 1943. gada) ar „oriģināllitteratūru, literatūrkritiskiem un kultūrvēsturiskiem rakstiem" (Šuplinska 2012b, 519).

Raidījumi nacionālajos plašsaziņas līdzekļos

Informācija latgaliski tiek publicēta arī nacionālajos plašsaziņas līdzekļos, tiesa, valodas izmantojums ir retāks, raidlaika (TV un radio) un telpas (preses izdevumu) ziņā mazāk apjomīgs. Taču tas publisko tekstu lietotājiem parāda, ka latviešu valodai ir vairāki paveidi un ir divas latviešu valodas rakstu tradīcijas un dažādas runas formas. Latvijas Televīzijā jau trešo sezonu tiek raidīts dokumentālo videostāstu cikls „Cytaidi latviskais" (*http://ltv.lsm.lv/lv/dokumentalie/cytaidi-latviskais/*) ar subtitriem latviešu literārajā valodā (no 2013. gada), ko vada V. Lukaševičs. Raidījumos tiek runāts par latgaliešu folkloru, mūziku, lie-

tišķās mākslas un amatniecības daudzveidību, parādītas sarunas ar uzņēmīgiem un mērķtiecīgiem Latgales cilvēkiem. Tas ir saņēmis Latgales 2013. gada kultūras balvu „Boņuks" nominācijā „Gada sasniegums audiovizuālajā mākslā". Savukārt no 2012. gada žurnāls „Ir" reizi mēnesī publicē sleju latgaliešu rakstu valodā.

Pēdējā desmitgadē Latgales pilsētās un lauku apvidos ievērojami ir pieaudzis publisko tekstu skaits latgaliski. To vairāk var redzēt veikalu, viesnīcu, kafejnīcu un viesu namu nosaukumu zīmēs (piem., koncertzāle „Gors" un tanī esošais restorāns „Gords", Austrumlatvijas jauniešu centrs „Zeimuļs", kebabnīca „Ausmeņa kebabs", gaļas veikals „Sātys" u. c.), afišās, ceļa norādēs, izkārtnēs ar mājvārdiem (īpaši lauku ainavā), grafiti, preču un pakalpojumu nosaukumus (piem., pārtikas preču un ēdienu), tūrisma informācijas zīmēs. Tāpat latgaliski teksti (atsevišķi vārdi, īsākas vai garākas frāzes) tiek publicēti uz krūzītēm, somām, magnētiem, T-krekliem, stilizētām automašīnu numurzīmēm, pastkartēm, apsveikuma kartītēm un kalendāriem. Pieejamas arī galda spēles latgaliski (sk. arī Pošeiko 2011, 2012c; Lazdiņa 2012, 2013). Tomēr joprojām lielākā daļa publiskās informācijas ir nominatīvā un simboliskā funkcijā.

Tāpat jāpiebilst, ka dažas biedrības, organizācijas un nodibinājumi savā dokumentācijā (līgumos, aktu paraugos, sēžu protokolos) izmanto latgaliešu rakstu valodu (piem., LgSC, „Latgolys Saeima", LVLKSA – Šuplinska 2013).

6.4. Turpmākās darbības uzsvari

Apskatāmajā laika posmā paveiktais latgaliešu rakstu valodas attīstībā ir nodrošinājis tās plašo lietojuma spektru, tā „dzīvo" daudzveidīgos mutvārdu un rakstveida tekstos. Redzami rezultāti ir radīti pārsvarā projektos, tāpēc to kontinuitāte nākotnes perspektīvā ne vienmēr var būt garantēta, un jūtami pietrūkst stabila atbalsta valodas attīstībai, pētniecībai un arī lietošanai. Turklāt valodas apdraudētību ietekmē latgaliešu rakstu valodas ierobežotās apguves iespējas un nepietiekams lietojums bērnu un jauniešu saziņā.

Atgriežoties pie ievadā minētā Latgales kongresa, jānorāda, ka pēc bijušās ministru prezidentes Laimdotas Straujumas 2015. gada rīkojuma ir izveidota darba grupa (vad. kultūras ministre Dace Melbārde) pasākumu sagatavošanai svētkiem un kongresa plānošanai un aktuālu jautājumu risināšanai. Kā svarīgākie kongresa notikumi 2017. gada maijā plānoti: 4. pasaules latgaliešu kongresa saiets konference, zinātniskā diskusija „1917. gada Rēzeknes kongresa vēsturiskā un juridiskā nozīme un loma Latvijas valstiskumā un Satversmē" un konkursa „N. Rancāna balva izciliem Latgales pedagogiem" uzvarētāju apbalvošana.

Ļoti svarīgi ir arī turpmāk saglabāt izglītības, zinātnes un kultūras pasākumu regularitāti un veicināt jaunu mūsdienīgu izdevumu (piem., darba burtnīcu, lietotņu, materiālu interaktīvām tāfelēm) sagatavošanu un izdošanu, kas ļautu saistošā veidā apgūt latgaliešu rakstu valodu dažādos prasmju līmeņos dažādu vecumposmu mērķauditorijām. Tāpat jāturpina iesāktais sagatavotā novadmācības priekšmeta standarta kontekstā, domājot par tā ieviešanas mehānismu praksē.

Bibliogrāfiskā norāde	Komentārs	Publikācijas valoda	Gads
Latgalistikys kongresa materiali. Elektroniskā versija: *http://www.lu.lv/filol/latgalistica/index.htm*	Humanitāro zinātņu žurnāla „Via Latgalica" sērija, 2.– 4. numurs	lav, ltg, eng, deu, rus[4]	2010 2011 2012
Via Latgalica. Elektroniskā versija: *http://www.ru.lv/zinatniskie_rakstu_krajumi* (3.–6. numurs) un *http://journals.ru.lv/index.php/LATG/issue/archive* (7. numurs)	Humanitāro zinātņu žurnāls, 3.–7. numurs	lav, ltg, eng, rus	2010 2012 2013 2014 2015
Širina V. *Dzeivinīku stōsteni*. Rēzekne: LKCI, 92 lpp.	Literārās pasakas	ltg	2010
Varslavāne D. S. *Pretspāki*. Rēzekne: LKCI, 78 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2010
Varslavāne D. S. *„Pūdeņu" dōrgumi*. Rēzekne: LKCI, 200 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2010
Lukaševičs V. *Latgaliešu-latviešu vārdnīca*. Daugavpils: DU apgāds „Saule", 232 lpp.	Vārdnīca ar 4000 vārdiem	ltg, lav	2011
Lukaševičs V. *Bolti burti*. Rēzekne: LKCI, 110 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2011
Latgales Studentu centrs (sak.). *Es soku, tu soki. Puosokys par krīzi*. Rīga: Valters un Rapa.	6 burtnīcas. Latgaliešu tautas pasakas, A. Jurdža receptes taupīgai dzīvei, latgaliešu literārās pasakas, fragmenti no 20. gs. latgaliešu preses, anekdotes, bērnu un jauniešu stāsti	ltg	2011
Širins L. *Nūstrōpeitō pīkabe*. Rēzekne: Gaisma L, 133 lpp.	Stāsti un pasakas	ltg	2011
Vasiļevskis J. *Antikrista nogūs*. Rēzekne: LKCI, 166 lpp.	Katoļu garīdznieka, pedagoga, zinātnieka Jana Vasiļevska (1895–1948) atmiņas par 20. gs. Atkārtots izdevums (pirmpublicējums 1925. g.)	ltg	2011

Bibliogrāfiskā norāde	Komentārs	Publikācijas valoda	Gads
Lazdiņa S. (atb. red.). *Latgalieša CV no senlaikiem līdz 21. gadsimtam*. Rēzekne: RA, 48 lpp.	Buklets par Latgales vēsturi, literatūru, medijiem, amatiem, izglītību un reliģiju. Īsa vārdnīciņa, latgaliešu rakstu pieminekļi	lav, rus, eng, ltg	2011 2015
Murinska S. , Senkāne O. *Multikulturālā Rēzekne. Iepazīsti valodu un kultūru daudzveidību Rēzeknē!*	Ceļvedis pa kultūrvēsturiskām vietām Rēzeknē ar uzrakstiem dažādās rakstu tradīcijās	ltg, lav, eng, rus, yid	2011
Pošeiko S. , Lazdiņa S. , Martens H. *Latgaliešu valoda Eiropas reģionālo un minoritāšu valodu kontekstā*	Terminu – valoda, valsts valoda, reģionālā valoda, autohtonā valoda, dialekts – skaidrojums un ieskats Eiropas minoritāšu un reģionālo valodu situācijā	lav, ltg	2011
Laurinoviča-Pronevska H. *Tymsi muokūni sasavalk*. Rēzekne: LKCI, 150 lpp.	Autobiogrāfisks romāns	ltg	2011
Šuplinska I. (zin. red.). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. 2 sēj. Rēzekne: RA, abi sējumi 875 lpp. Digitalizētā versija: *http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/rezekne-higher-education-institution-collections/subcollections/?collection=rezekne-higher-education-institution*	Ilustrēts enciklopēdisks uzziņu materiāls par 300 Latgali un latgalieti raksturojošiem konceptiem	lav, ltg, rus, eng	2012
Lazdiņa S. (atb. red.). *Ausmas zeme*. Rēzekne: RA, 476 lpp.	Ilustrēts enciklopēdisks izdevums skolēniem par ievērojamām un uzņēmīgām personām, uzņēmumiem un apskates objektiem 15 Latgales pilsētās un 19 novados	lav, ltg	2012
Tjarve E. *Aiz mežim snīgōtim*. Rēzekne: LKCI, 161 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2012
Skuja M. *Naziņā*. Rēzekne: LKCI, 100 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2012
Tārauda I. *Boltais šokolads*. Latgolys Studentu centrs, 156 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2012
Rancāne A. *Pylni kārmani dabasu/ Bezdelīgu pasts*. Latgolys Studentu centrs, 61, 39 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg, lav	2012
Strods P. *Pareizraksteibas vōrdineica*. LKCI, 404 lpp. Digitalizētā versija: *http://ldb.lv/pspv/*	Atkārtots izdevums (pirmizdevums 1933. gadā)	ltg	2012
Mūsdienu latgaliešu tekstu korpuss. Pieejams: *http://hipilatlit.ru.lv/bonito/run.cgi/first_form*	1 miljons vārdlietojumu korpuss	ltg	2013

Bibliogrāfiskā norāde	Komentārs	Publikācijas valoda	Gads
Lietuviešu-latviešu-latgaliešu vārdnīca. Autoru kolektīvs (L. Leikuma, L. Bernāne, J. Cibuļs, A. Butkus, V. Butkiene, K. Vaisvalavičiene, I. Sperga). Pieejams: *http://hipilatlit.ru.lv/dictionary/lv/dictionary.html*	Elektroniskā vārdnīca ar 10 tūkstošiem šķirkļu	lit, lav, ltg	2013
Voguls V. *Sirds bolss*. Rīga: Zvaigzne, 156 lpp.	Dzejoļu un fotogrāfiju krājums	ltg	2013
Šuplinska I. (sak.). *Pīturys punkti bez pīturu. Andrejdīnai – 15*. Rēzekne: RA, 120 lpp.	RA studentu un absolventu dzeja un īsproza	ltg, lav	2013
Rancāne A. (red., sak.). *Sarunas*. Rīga: Mansards	Austrumlatvijas literārās akadēmijas 9 autoru dzejas kopkrājums	lav, ltg	2013
Afanasjeva O. (sak.). *Rēzekne 2013*. Rēzekne, 400 lpp.	Literāri māksliniecisks almanahs ar 75 autoru dzejas un prozas darbiem	ltg, lav, rus	2013
Kalvāne E. *Atvosora*. SIA „Cymuss", 118 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2013
Cibuļs J. *Purlovas grāmata*. Rīga: Raudava, 430 lpp.	Kultūrvēstures materiāli par Purlovu, Purlovas izloksnes fonētika un gramatika, runas un rakstu piemēri, vārdnīca	Purlovas izloksnē	2014
Šuplinska I. , Drozdova I. *Aizej tur, nezin kur, atnes to, nezin ko*. Pieejams: *http://futureofmuseums.eu/lv/rezekne-higher-education-institution-game/concepts-of-latgale*	Izglītojoša digitālā spēle	ltg, eng	2014
Trasuns F. *Fabulas* (sast. A. Eglājs). Rēzekne: LKCI, 107 lpp.	Atkārtots izdevums	ltg	2014
Spaitāns R. *Atceļnīks*. Rēzekne: LKCI, 215 lpp.	Dzejoļu krājums	ltg	2014
Cybuļs J., Leikuma L. *Skreineite. Vuicūs laseit*. Pieejams:*http://ldb.lv/skreineite_vl/*	Digitālā ābece, pirmmācību grāmata lasītprasmes attīstīšanai	ltg	2014
Cybuļs J., Leikuma L. *Skreineite. Vuicūs rakstiet*. Pieejams: *http://ldb.lv/skreineite_vr*	Darba burtnīca rakstītprasmes attīstīšanai	ltg	2014
Mileika A. *Mūžīgā nepārtikusī stirna*. Rīga: Latgolys Studentu centrs, 64 lpp.	Dzejas krājums	lav, ltg	2015
Atpile-Jugane I. *Otkon giunu sapynus*. Rēzekne: Latgales druka, 15 lpp.	Ilustrēts bērnu dzejoļu krājums	ltg	2015

Bibliogrāfiskā norāde	Komentārs	Publikācijas valoda	Gads
Zuja A. (sast.). *Rositten*. Rēzekne: LKCI, 116 lpp.	9 autoru dzeju krājums	ltg, lav	2015
Sperga I. *Dzeiveiba*. Rīga: SIA „Cymuss", 163 lpp.	Stāstu krājums	ltg	2015
Laurinoviča-Pronevska H. *Grymstušōs saleņas*. Rēzekne: LKCI, 404 lpp.	Autobiogrāfisks romāns. Atkārtots izdevums (pirmpublicējums 1964. g.) ar iepriekš nepublicētiem dzejoļiem	ltg	2015
Cybuļs J., Krapacu Luce. *Īdzer ols, lai bāduom ira gols!* SIA „Raudava", 159 lpp.	Joki un anekdotes, komiskas situācijas	Purlovas izloksnē	2015
Danskovīte (A. Ločmele). *Ontans i Anne*. Rēzekne: Latgales druka, 398 lpp.	Lugu grāmata	ltg, lav	2015
Sperga I. (red.). *Munā sātā*. Z/s „Jākupāni", 18 lpp.	Latgaliešu tautasdziesmas, O. Slišāna dzeja un I. Spergas garais stāsts	ltg	2015
Kerols L. *Alise Breinumu zemē* (tulk. E. Muizniece, red. I. Šuplinska). Rēzekne: RA, 149 lpp.	Literārs darbs, mācību uzdevumi un spēles	ltg	2015
Keiša I. *Muns laiks*. Rēzekne: LKCI, 214 lpp.	Esejas	ltg	2015
Latgales sirdspuksti. Balvi: „Bolvu olūts", 216 lpp.	150 autoru dzejoļu un fotogrāfiju krājums	lav, ltg, rus, bel	2015
Graf Orzeł, Ķnazs Rasickis, Džereņi Pyrmais Kūrfirsts. *Dzeive bez mane Jākubpilī*. Pieejams: *http://www.lakuga.lv/wp-content/uploads/2015/03/Dzeive_bez_mane_Jakubpili_.pdf*	3 autoru dzejoļi	ltg	2015
Bierzeņš A. A. (red.). *Duraceņš īsmīdynoj kieneņa meitu*. „Byumani", 30 lpp	Bērnu krāsojamā grāmata	ltg	2015
Latgalīšu volūdys apvuiceiba īsuociejim. Biedrība „Bruoli un Muosys" (S. Poplavska, J. Rimicāns, teksta red. E. Husare). Pieejams: *http://www.lakuga.lv/?s=LATGAL%C4%AA%C5%A0U+VOL%C5%AADYS+APVUICEIBA+%C4%AASUOCIEJIM&x=0&y=0*	20 tematiskas video apmācības latgaliski ar subtitriem	ltg	2015 2016

23. tab. Nozīmīgākās publikācijas (2010–2015)

Bibliogrāfiskā norāde	Komentārs	Valoda	Gads
Sovvaļnīks. *Bolts susātivs*.	Mūzikas albums (CD) ar A. Kūkoja dzeju	ltg	2010
Šuplinska I., Justs M. *Aulejis anekdoti*.	RTA folkloras ekspedīcijas materiāli (DVD). Uzziņas un mācību materiāls skolēniem	ltg, lav	2010
„Latgolys producentu grupa". *Latgalīšu puosokys i puorsokys*.	I. Dukaļskas savākta 31 latgaliešu tautas pasaka, ko ierunājuši latgaliešu rakstnieki, mūziķi un kultūras darbinieki (CD)	ltg	2010
Lapiņš J., Lukaševičs V. *Latgales kultūras mantojums*.	Mācību filma par latgaliešu rakstniekiem (DVD)	lav, ltg	2010
Patrioti.lg. *Latgaleite*.	Mūzikas albums (CD)	ltg	2011
Latgolys entuziastu grupa „Bildis", E. Blinovs (rež.). *Latgolys laikadečs*.	Videofilma par Latgales 20. gs. sākuma vēsturi caur vienas Latgales dzimtas likteni (DVD)	ltg	2011
Streičs K., Streičs J. *Latgale – atvērta sabiedrībai*.	Dokumentālā filma par Latgali (DVD)	lav, ltg	2011
Dabasu Durovys. *Styklu vītā skaņa*.	Mūzikas albums (CD)	ltg, lav, eng	2012
Galaktika. *Rāzna*.	Mūzikas albums (CD)	lav, ltg	2012
Ozoliņa B. *Caur sidraba birzi*.	Mūzikas albums (CD)	lav, ltg	2012
Šuplinska I., Justs M. *Ondrupinis roksti*.	RTA folkloras ekspedīcijas materiāli (DVD). Uzziņas un mācību materiāls skolēniem	ltg, lav	2012
Ivdris V., Justs M. (rež., video rež.). *Laiku i myuža roksti*.	Dokumentālā filma, veltījums latgaliešu rakstnieka Antona Rupaiņa dzīvei un daiļradei (DVD)	ltg	2012
Ozoliņš-Ozols J. (rež.). *Myužeigais kalinders*.	Dokumentāla filma par Latgales tagadni un pagātni ar divu dzimtu piedzīvoto cauri gadsimtu maiņām	ltg, lav	2012
Semjonovs S., Rēders G., Reiznieks D. *Latgale. Trīs stāsti*. Pieejams: *https://www.youtube.com/watch?v=9eS9RM5rCe0*	Filma par Latgales uzņēmējiem, zemniekiem, kultūras jomas un pašvaldību pārstāvjiem (DVD)	lav, ltg	2013
Bez PVN. *Reits*. Pieejams: *http://grupabezpvn.wix.com/bezpvn#!muzyka/c61v*	Mūzikas albums (mp3)	ltg	2013

Bibliogrāfiskā norāde	Komentārs	Valoda	Gads
Bicāne L. *Es tikai ļaujūs*.	Mūzikas albums (CD)	lav, ltg, deu, eng, fra	2013
Ginc un Es. *Esi latgalīts*.	Mūzikas albums (CD)	lav, ltg	2013
Kapļi. *Prauda par Madali*. Pieejams: *http://projektskapli.wix.com/projektskapli#!album/c1mkb*	Mūzikas albums (mp3). Dažu dziesmu pamatā ir V. Lukaševiča dzeja	ltg	2013
Ozoliņa B. *Sauli sēju*.	Mūzikas albums (CD)	lav, ltg	2013
Latgolys entuziastu grupa „Bildis", Atpile-Jugane I., Blinovs E. (rež.). *Vīna vosora deļ vysu*.	Spēlfilma par vienas mūsdienu ģimenes likteni (DVD)	ltg	2013
Rikši. *Pa pyrmam*.	Mūzikas albums (CD)	ltg	2014
Ivdris V., Justs M. (rež., video rež.). *Jōņa Klīdzēja dabasu puse*.	Dokumentālā filma, veltījums latgaliešu rakstiekam Jānim Klīdzējam (DVD)	ltg	2014
Dabasu Durovys. *Bāka*.	Mūzikas albums (CD)	ltg, lav	2014
Green Novice. *Padebeši*. Pieejams: *https://greennovice.bandcamp.com/*	Mūzikas albums (CD)	ltg	2014
Bicāne L. *Trīspuksti*.	Mūzikas albums (CD)	lav, ltg	2015
Inga un Normunds. *Munai Latgolai*.	Mūzikas albums (CD)	ltg	2015
Laimas Muzykanti. *Rodi*.	Mūzikas albums (CD)	ltg, lav	2015
Kapļi. *Ašņa dasys*.	Mūzikas albums (CD)	ltg	2015

24. tab. Audiovizuālie izdevumi (2010–2015)

7

LĪBIEŠU VALODAS ATTĪSTĪBA

(Valts Ernštreits)

7 LĪBIEŠU VALODAS ATTĪSTĪBA

Aizvadītā piecgade ir bijusi viena no intensīvākajām un ražīgākajām lībiešu mūsdienu vēsturē, un noteikti – piepildītākais un rezultatīvākais laika posms pēc Latvijas neatkarības atgūšanas. Tā ir bijusi bagāta notikumiem, pasākumiem un izdevumiem, ir sākti un arī tapuši daudzi nozīmīgi pētījumi. Šajā periodā aktīvā lībiešu valodas apritē atgriezusies Salacas izloksne, savukārt lībiešu vārds un lībiešu valoda ir plaši izskanējusi gan Latvijā, gan ārpus tās robežām, un interese par lībiešiem turpina pastāvīgi augt gan lībiešu vēsturiski apdzīvotajās teritorijās, gan valstī kopumā.

Tomēr šis laiks ieies vēsturē arī ar to, ka pirmo reizi kopš gandrīz pašiem Latvijas valsts atjaunošanas pirmsākumiem vairs nepastāv nekādu fiksētu valsts politikas vai atbalsta mehānismu likumos noteiktā lībiešu kultūras un lībiešu valodas statusa nodrošināšanai, kā arī šajā laika posmā ir aizgājuši vairāki lībiešu valodas teicēji, popularizētāji un pētnieki. Plašākā lībiešu valodas pētniecība un attīstība pašlaik notiek Igaunijā (Tartu Universitātē). Tomēr lībiešu valodas attīstība nav apstājusies un arī par tās nākotnes prognozēm joprojām var runāt, saglabājot optimismu.

7.1. Lībiešu valodas popularizēšana

2011 – Starptautiskais lībiešu valodas un kultūras gads

Šajā nodaļā aplūkoto laika posmu ievadīja lielākais notikums – Starptautiskais lībiešu valodas un kultūras gads, kas bija lībiešu kultūrai un valodai veltītu pasākumu kopums (2011; pasākumu programma pieejama *http://www.livones.net/norises/2011/?raksts=8544*). Gadu izsludināja un īstenoja sabiedriskā organizācija *Līvõ kultūr sidām* (Lībiešu kultūras centrs) sadarbībā ar Starptautisko lībiešu draugu biedrību. Visa 2011. gada garumā Igaunijā, Latvijā, Somijā, Lietuvā, Francijā, Krievijā un citur norisinājās izstādes, koncerti, lasījumi un citi pasākumi, kas iepazīstināja ar lībiešiem, lībiešu valodu, tradicionālo un mūsdienu kultūru. Līdztekus pasākumiem tapa arī dažādi izdevumi par lībiešiem un lībiešu valodu, iznāca vairākas grāmatas lībiešu valodā, kā arī Latvijā un Igaunijā norisinājās lībiešu tematikai veltītas konferences ar šo valstu prezidentu piedalīšanos (91. att.). Šīs konferences faktiski izveidoja jaunu jēdzienu zinātnē – livoniku jeb lībiešu, to vēstures, kultūras un valodas pētniecības nozari, un aizsāka šai tematikai veltītu konferenču sēriju.

91. att. Latvijas prezidenta Andra Bērziņa uzruna 2011. gada 4. novembrī konferencē „Livonica I. Lībieši: valoda, vēsture un kultūra". Foto: Latvijas Valsts prezidenta kanceleja

Starptautiskais lībiešu valodas un kultūras gads ievērojami aktualizēja lībiešu jautājumus gan Latvijā, gan ārvalstīs, un par tā netiešajiem rezultātiem uzskatāma gan Latvijas un Igaunijas prezidentu viesošanās Lībiešu krastā Igaunijas prezidenta valsts vizītes laikā jau nākamajā – 2012. gadā (92. att.), gan nu jau par tradīciju kļuvusī lībiešu valodas elementu iekļaušana Dziesmu un deju svētku norisēs un daudzi citi no lībiešu un lībiešu valodas popularizēšanas viedokļa nozīmīgi notikumi.

Lībiešu kultūras dienas Ventspilī

Starptautiskajā lībiešu valodas un kultūras gadā tika sākta arī cita tradīcija – Ventspils lībiešu biedrības *Rānda* tradicionāli septembra vidū organizētās Lībiešu kultūras dienas Ventspilī, kas norisinājušās regulāri katru gadu (izņemot 2015. gadu). Kultūras dienu programmā (93. att.) tika iekļauti dažādi koncerti, mūsdienu kultūras pasākumi (dzejas lasījumi, izstādes u. c.), izdevumu prezentācijas un citas norises. Kopš 2011. gada Lībiešu kultūras dienās norisinājusies arī ikgadējā Livonikas konference (2015. gadā piektā jubilejas konference notika Rīgā).

92. att. Igaunijas prezidents Tomass Hendriks Ilvess un Latvijas prezidents Andris Bērziņš Lībiešu tautas namā Mazirbē vizītes laikā Lībiešu krastā 2012. gada 7. jūnijā. Foto: Latvijas Valsts prezidenta kanceleja

93. att. Lībiešu kultūras dienu programma Ventspilī 2013. gadā

Pēdējos divos gados Lībiešu kultūras dienas, kas notiek Ventspilī, papildina arī Radu tautu dienu – somugru valodās runājošo tautu kopības svētku laikā oktobra sākumā biedrības „Līvu (lībiešu) savienība *Līvõd Īt*" organizētie pasākumi Rīgā.

Radu tautu diena un Līvu diena

Tāpat kopš 2014. gada nogales Rīgā vidēji reizi divos mēnešos notiek Līvu diena, kad dalībnieki tiek iepazīstināti ar tradicionālo kultūru, ēdieniem u. c. 2015. gadā Līvu dienas norises iekļāvās Rīgas svētku programmā, piedāvājot apmeklētājiem plašāku lībiešu mūzikas koncertu un iepazīstinot tos ar lībiešu kultūru, tradīcijām un valodu.

Līdztekus lībiešu sabiedriskajām organizācijām savu ieguldījumu lībiešu valodas popularizēšanā devusi LVA, kas pasākumus, kas saistīti ar lībiešu valodu, regulāri iekļāvusi Eiropas Valodu dienas programmā un aktīvi iesaistījusies dažādu ar lībiešu valodu saistītu norišu organizēšanā un atbalstīšanā, tostarp piedalījusies Starptautiskā lībiešu valodas un kultūras gada notikumos.

Lībiešu valoda tīmeklī

Pēdējā piecgadē vērojama arī jauna tendence – aizvien aktīvāks tīmekļa vietņu un sociālo tīklu izmantojums lībiešu un lībiešu valodas popularizēšanai un ar šo tematiku saistītu jaunumu izplatīšanai. No 2006. gada pastāv portāls *Livones*, kurš 2012. gadā mainīja savu tīmekļa adresi un tagad atrodams vietnē *www.livones.net*. Līdz ar to portāls koriģējis arī savu veidolu – līdztekus teksta versijām latviski, angliski un lībiski jaunumi tiek publicēti arī igauņu un somu valodā. Papildus tam portāla saturs papildināts ar sadaļu „Lībieši 44 atbildēs", kas ir lībiešu valodas un kultūras gadā tapušā izdevuma (sk. tālāk) elektroniskā versija un sniedz atbildes uz populārākajiem jautājumiem par lībiešiem, tostarp lībiešu valodu.

Arī sociālajos tīklos aktīvi tiek veidotas lībiešiem un lībiešu valodai veltītas domubiedru kopas vai lapas, piemēram, portālos *Draugiem.lv* (*Līvõmõ https://www.draugiem.lv/group/16003239/livom/*), tviterī (Līvu fonds *https://twitter.com/Livufonds)* vai *Facebook* (ansamblis *Līvlist https://www.facebook.com/liivlist/*, Līvu centrs *Kūolka https://www.facebook.com/K%C5%ABolka-L%C4%ABvu-centrs-690081924460215/*, „Līvi. Livs. Līvlizt" *https://www.facebook.com/libiesi/*, „Līvu diena. Līvõd pā̄va." *https://www.facebook.com/livudiena/*) u. c.

No lībiešu valodas popularizēšanas viedokļa svarīgākā ir 2015. gadā darbību sākusī *Facebook* kopiena *Līvõ Kēļ* (*https://www.facebook.com/livuval/*). Šajā vietnē, kurai patlaban ir vairāk nekā 700 sekotāju, regulāri tiek publicēti dienas vārdi, kurus papildina ilustrācijas un atsauces uz tīmeklī publicēto lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīcu. Pēdējā laikā saturs papildināts arī ar ikdienā noderīgām ilustrētām lībiešu valodas frāzēm un to lietojuma skaidrojumiem. Atsevišķi audio materiāli tiek publicēti arī portāla *Youtube* kanālā *Lindloul* (*https://www.youtube.com/user/lindloul*).

Facebook kopiena *Līvõ Kēļ* daudziem šī sociālā tīkla lietotājiem ir pirmā tiešā saskare ar lībiešu valodu, savukārt kopienā regulāri publicējamā informācija palīdz uzturēt šo kontaktu arī turpmāk un kļūt par sākumu tālākai lībiešu valodas apguvei. Tāpat šī vietne palīdz piesaistīt jaunus lībiešu valodas interesentus, jo tās ziņas regulāri tiek pārpublicētas, šādi sasniedzot jaunu auditoriju, kas bieži vien iepriekš nav nonākusi saskarē ar lībiešiem.

7.2. Lībiešu valoda un valsts

Lai gan pēdējos piecos gados veikti plaši un daudzveidīgi pasākumi lībiešu un lībiešu valodas popularizācijai, to radītais efekts, kaut skaidri pamanāms Latvijas sabiedrībā un publiskajā telpā, tomēr nav izrādījies gana efektīvs, par ko liecina joprojām nepietiekamā izpratne valsts pārvaldes struktūrās par lībiešu kultūras un valodas lomu Latvijas kultūrvidē.

Lībiešu valodas un kultūras vieta Latvijā

Valsts pārvaldes līmenī lībiešu kultūra un valoda stratēģiski joprojām lielākoties tiek skatīta kā savdabīga, no pārējās Latvijas kultūras telpas atrauta parādība. Šādu attieksmi uzskatāmi ilustrē, piemēram, Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam „Radošā Latvija" (*http://polsis.mk.gov.lv/documents/4877*), kur lībieši pieminēti tikai vienā punktā – „2.2.2. Saglabāt vēsturisko kultūrtelpu (suitu, lībiešu u. c.) unikalitāti". Lībiešu gadījumā tas ir ļoti šaurs, uz lokālajām kultūras izpausmēm orientēts formulējums, kurā nav ņemta vērā nedz lībiešu un ar lībiešiem saistīto avotu teritoriālā izkliedētība, nedz lībiešu valodas un kultūras visaptverošā integrētība latviešu valodā un Latvijas kultūrā kopumā. Šādu iespaidu īpaši pastiprina apvienojums ar suitiem, kas patiešām veido teritoriāli visai skaidri iezīmējamu un izteiktu kultūrtelpu.

Lībiešu lomu, vismaz valstiskā līmenī, noteikti nedrīkstētu marginalizēt. Diemžēl šāda marginalizācija turpinās, un tieši tas, nevis valsts politiku veidojošu dokumentu neesamība lībiešu jautājumos, ir viens no būtiskākajiem apgrūtinājumiem veiksmīgai lībiešu valodas un kultūras saglabāšanai un – galvenais – attīstīšanai. Par laimi, šādas nesaprātīgas rīcības pamatā ir nevis ļaunprātība, bet gan izpratnes un reizēm arī gluži vienkārši zināšanu trūkums, kam var pretnostatīt arī pozitīvus izņēmumus.

LVA atbalsts

Piemēram, pēdējos piecos gados lībiešu valodas saglabāšanas un attīstības jautājumiem aktīvi ir pievienojusies Latviešu valodas aģentūra, kuras funkcijās darbs ar lībiešu valodu tiešā veidā neietilpst. Tomēr, pateicoties LVA darbinieku izpratnei par jautājumu kopumu, kas saistīts ar lībiešu valodu un Valsts valodas likumā noteiktajām valsts garantijām lībiešu valodai, LVA ir atradusi iespēju at-

balstīt ar lībiešu valodas saglabāšanu un attīstību saistītus projektus un arī pati iespēju robežās iesaistījusies lībiešu valodas popularizēšanā valsts valodas kontekstā. Šī darba rezultāts labi redzams, piemēram, valsts ilgtermiņa mērķprogrammas „Lībieši Latvijā" noslēguma ziņojumā 2012. gadā, kur LVA atbalsts lībiešu valodas saglabāšanai un attīstībai veido monumentālu daļu no visiem ar valsts atbalstu veiktajiem pasākumiem. Paradoksāli ir tas, ka LVA – patlaban vienīgā valsts institūcija, kas sistemātiski strādā ar lībiešu jautājumiem, – dara to uz esošo budžeta līdzekļu bāzes un nesaņem no valsts budžeta nekādu papildu finansējumu šo jautājumu risināšanai, lai gan tam vajadzētu būtu pašsaprotamam.

Vienotas politikas trūkums

Tomēr LVA darbs nespēj aizpildīt valsts politikas mehānismu trūkumu, kas saistībā ar lībiešiem iestājies kopš valsts ilgtermiņa mērķprogrammas „Lībieši Latvijā" slēgšanas 2012. gadā. Līdztekus valodai pastāv arī virkne citu ar lībiešiem saistītu jautājumu, piemēram, tradicionālās kultūras saglabāšana vai mūsdienu kultūras attīstīšana. Šīs jomas patlaban ir nonākušas pašplūsmā, un atbildība par tām pilnībā uzvelta lībiešu sabiedriskajām organizācijām, kas gan ir ļoti aktīvas, taču arī ļoti ierobežotas savos cilvēku un citos resursos, un nespēj pilnvērtīgi īstenot dažādus projektus un piesaistīt tiem finansējumu, īpaši situācijās, kad tiem, kas pieņem lēmumus par šādu projektu atbalstīšanu, ne vienmēr ir priekšstats par jautājumiem, kas saistīti ar lībiešiem, un to nozīmību.

Būtībā valstiskā līmenī attiecībā uz lībiešu valodu un lībiešiem ir iestājies tukšums ne tikai valsts politikas īstenošanas mehānismu, bet arī informācijas aprites ziņā, jo valstī nav nevienas institūcijas, kam būtu pārskats par lībiešu jautājumu aktuālo stāvokli, paveikto, vajadzībām, plāniem un to īstenošanu. Vēl vairāk – valsts institūcijās ir vērojamas grūtības formulēt, kuras struktūrvienības vai struktūrvienību pārraudzībā vispār būtu ar lībiešiem saistītie jautājumi. Šīs situācijas risināšanā sākotnēji varētu palīdzēt kontaktgrupas izveide starp lībiešu sabiedriskajām organizācijām, pētniecības centriem, pašvaldībām un valsts institūcijām – Kultūras ministriju, Izglītības un zinātnes ministriju, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju u. c. Šāda kontaktgrupa nodrošinātu vismaz informācijas apriti un minimālu informētību valstiskā līmenī, un uz tās darba rezultātu pamata potenciāli varētu veidot un plānot turpmāko valsts politiku lībiešu jautājumos, meklējot piemērotākās iespējas, lai īstenotu ar lībiešu valodu un kultūru saistītās vajadzības un projektus.

7.3. Valodas lietojums lingvistiskajā ainavā

Viena no jomām, kurā ļoti svarīga loma būtu koordinācijai un valsts atbalstam, ir lībiešu valodas lietojums lingvistiskajā ainavā. Līdz ar vispārēju izpratnes pieaugumu par lībiešiem, lībiešu valodu un tās potenciālo lomu tautsaimniecībā, īpaši tūrismā, pēdējos piecos gados situācija ir ievērojami uzlabojusies.

Lībiešu valoda vidē

Piemēram, Kolkas pagastā daudzviet uzstādītas lokālas nozīmes norādes („jūra", „autostāvvieta" (sk. *https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10208031174683029&set=a.10208024595678558.1073741831.1408656537&type=3&theater*) u. c.), kurās līdztekus latviešu valodai izmantota arī lībiešu valoda. Tādējādi cilvēki, kuri ierodas lībiešu vēsturiski apdzīvotajos Ziemeļkurzemes ciemos, iepazīst ne tikai dabu, vēsturi un apskates objektus, bet arī nonāk (bieži vien pirmoreiz) saskarē ar lībiešu valodu. Valodas vizuāls izmantojums vidē palīdz arī izcelt novada kultūrvēsturisko savdabību un tādējādi arī uzlabot tā konkurētspēju. Lībiešu valodas elementi atrodami arī Kolkas pagasta mājaslapā un citos informatīvajos materiālos.

94. att. Ceļa norāde Košragā. Foto: Kertu Kibermane

Tomēr lībiešu valodas izmantojumam Ziemeļkurzemē vajadzētu būt ievērojami plašākam. 1999. gadā pieņemtajā Valsts valodas likumā (18. panta 4. punkts) noteikts: „Lībiešu krasta teritorijā vietu nosaukumi, iestāžu, sabiedrisko organi-

zāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) nosaukumi, kā arī šajā teritorijā notiekošo pasākumu nosaukumi tiek veidoti un lietoti arī lībiešu valodā." Tādējādi likums nosaka visā Latvijas teritorijā unikālu izņēmumu[17], kad apdzīvoto vietu un iestāžu nosaukumos līdztekus latviešu valodai ir izmantojama arī kāda cita valoda. Diemžēl šis unikālais izņēmums lībiešu valodai faktiski nav pienācīgi izmantots, un te galvenokārt vainojama nepietiekama informētība un koordinācijas trūkums.

Iespējas izmantot lībiešu valodu

Ilustrācijai var minēt piemēru ar 2011. gadā rekonstruēto un asfaltēto Ventspils–Kolkas šoseju. Rekonstrukcijas darbu gaitā uz šosejas un pie iebraukšanas Ziemeļkurzemes lībiešu ciemos pirmo reizi tika izvietotas ceļazīmes ar apdzīvoto vietu nosaukumiem, kā arī citas informatīvas zīmes. Taču diemžēl nevienā no tām lībiešu valoda nav izmantota. Ņemot vērā, ka 2016. gadā stājās spēkā jaunie Ceļu satiksmes noteikumi (*http://likumi.lv/ta/id/274865*), kuri nosaka citādus apdzīvoto vietu apzīmēšanas principus, vismaz apdzīvoto vietu zīmes laika gaitā būs jāmaina. Jācer, ka jaunajās ceļazīmēs pirmo reizi Latvijas vēsturē parādīsies nosaukumi arī Valsts valodas likumā noteiktajā lībiešu valodā. Tāpat pozitīva būtu lībiešu valodas izmantošana arī Dundagas, Tārgales un Rojas pagastu oficiālo iestāžu nosaukumos un informatīvajos materiālos vismaz Lībiešu krasta teritorijā.

Plašāks varētu būt arī lībiešu valodas lietojums sabiedrisko organizāciju un privāto uzņēmēju darbībā. Lībiešu sabiedriskās organizācijas tradicionāli cenšas izmantot lībiešu valodas elementus vismaz to organizēto pasākumu nosaukumos un informatīvajos materiālos (piemēram, ikgadējo Lībiešu svētku, Ventspils Lībiešu kultūras dienu programmā u. c.). Tomēr ikdienas darbā un tīmeklī izvietotajā informācijā lībiešu valoda izmantota visai reti.

Lībiešu valoda uzņēmējdarbībā

Līdzīga situācija ir arī uzņēmējdarbības vidē. Daudzi uzņēmēji, kas piedāvā tūrisma pakalpojumus tieši lībiešu vēsturiski apdzīvotajās teritorijās, savā informācijā gan ietver atsauces uz lībiešiem, taču dara to visai kūtri, un lībiešu valodas elementi uzņēmēju informatīvajos materiālos gandrīz vispār nav sastopami (*http://www.kolka.info/lv*, *http://www.piza.lv*, *http://pitagi.lv*). Vienīgais uzņēmums, kas savā darbībā – gan norādēs, gan vizuālajā informācijā, gan tīmeklī – lībiešu valodu izmanto visai aktīvi ir SIA „Kolkasrags". Tas ir arī vienīgais uzņēmums, kurš jau kopš 2009. gada piedāvā savas mājaslapas versiju lībiešu valodā (*http://www.kolkasrags.lv/li*). Tā gan ir visai pieticīga, tomēr šādam risinājumam ir principiāla nozīme.

---

[17] Tas nostiprināts arī Ministru kabineta Vietvārdu informācijas noteikumos. Sk. *http://likumi.lv/doc.php?id=243610*.

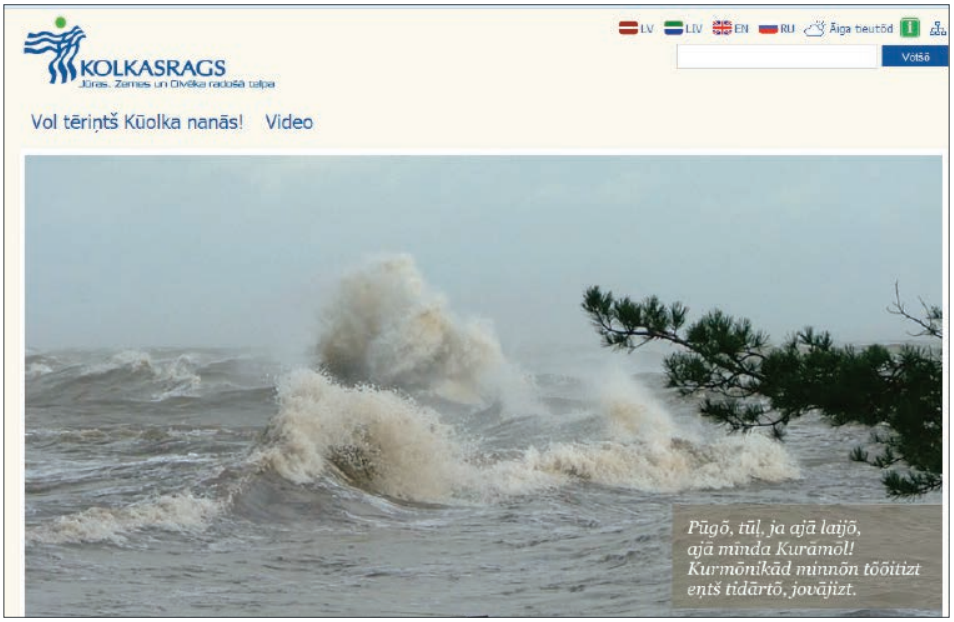

95. att. SIA „Kolkasrags" mājaslapas lībiešu valodas versija. Ekrānšāviņš *www.kolkasrags.lv/li*

Savdabīgi, ka lībiešu valodu savos materiālos neizmanto neviens no lībiešu vēsturiski apdzīvoto teritoriju tūrisma informācijas centriem (*http://www.visit-salacgriva.lv/lv*, *http://www.aloja.lv/turisms*, *http://www.turaida-muzejs.lv* u. c.). Vistuvāk lībiešu valodas lietojumam ir jau pieminētā Kolkas pagasta pārvalde, kuras mājaslapā *http://www.kolka.lv* atrodams katru dienu mainīgs „dienas vārds" lībiešu valodā, un Dundagas novada tūrisma informācijas centrs, kurš piedāvā savu mājaslapu skatīt arī Dundagas izloksnē (*http://visit.dundaga.lv/dun/destinations/libiesu-krasts*), ko gan nebūtu tehniski korekti uzskatīt par lībiešu valodas lietojumu.

Faktori, kas kavē lībiešu valodas izmantošanu lingvistiskajā ainavā

Secināms, ka lībiešu valodas izmantojumu lingvistiskajā ainavā savstarpēji kavē vairāki faktori. Vispirms tas ir informācijas trūkums par lībiešu valodas izmantošanas un valodas elementu atrašanas iespējām. Otrs faktors ir pietiekamas iniciatīvas trūkums lībiešu valodas elementu izmantošanā, ko raisa funkcionāla pieeja lībiešu valodai – t. i., valodas lietojuma vajadzība tiek skatīta tikai potenciālo lietotāju skaita kontekstā, nedomājot plašāk par valodas elementu radīto pievienoto vērtību, efektu kultūrtūrisma veicināšanā un tās lietotāju skaita paaugstināšanā tālākā perspektīvā. Papildu problēma ir arī finansējums materiālu sagatavošanai lībiešu valodā un – pat finansējuma esamības gadījumā – šādu materiālu sagatavotāju piesaistīšana.

Tādējādi ir skaidrs, ka lībiešu valoda tiktu izmantota daudz vairāk, ja valsts un pašvaldību institūcijām, sabiedriskajām organizācijām un privātajiem uzņēmumiem būtu pastāvīgi pieejams gan institucionāls, gan konsultatīvs atbalsts lībiešu valodas izmantošanā, savukārt pat minimāls papildu finansiālais atbalsts, piemēram, tekstu sagatavošanai un tulkošanai lībiešu valodā, noteikti būtu spēcīga motivācija ievērojami aktīvākai lībiešu valodas izmantošanai.

7.4. Valodas apguve un dinamika

Problēmas lībiešu valodas apguvē

Vissarežģītākā situācija joprojām valda lībiešu valodas apguvē. Lībiešu valoda ir savdabīgā situācijā – tās interesentu skaits ir ierobežots un vienlaikus arī izkliedēts, turklāt ne tikai Latvijas teritorijā, bet arī ārpus valsts robežām. Tas nozīmē, ka ir ļoti sarežģīti izveidot adekvāta apjoma valodas mācību grupas, kuru dalībniekiem būtu arī līdzvērtīgs valodas priekšzināšanu līmenis. Šī iemesla dēļ lībiešu valodas mācības, pat, ja tādas par spīti loģistikas un finansējuma grūtībām izdodas noorganizēt, vienmēr pielāgojas zemākajam valodas prasmes līmenim mācību grupā, kas lielākoties nozīmē valodas apguvi no pamatiem. Tā kā šādās grupās parasti tomēr iesaistās arī cilvēki ar priekšzināšanām, viņiem šāda valodas apguve nevar piedāvāt neko, izņemot lībiešu valodas pamatu atkārtošanu un socializāciju ar citiem mācību dalībniekiem, tādējādi atdeve no šādas valodas apguves lielākoties ir simboliska.

Otra lielākā problēma ir lībiešu valodas pedagogu pieejamība. Proti – lībiešu valodas skolotāju ir ļoti maz, it īpaši, ja nepieciešams organizēt padziļinātu valodas apguvi. Turklāt nereti skolotāji un potenciālie valodas kursu apmeklētāji atrodas dažādās vietās, kas nozīmē, ka valodas kursiem pedagogu nepieciešams atvest no citurienes. Šādu situāciju ilustrē, piemēram, 2013./2014. gadā notikušie Ventspils pilsētas domes finansētie lībiešu valodas kursi Ventspilī, uz kuriem divas reizes mēnesī ieradās skolotāja no Rīgas (Vīgerte 2014).

Tādējādi lībiešu valodas kursu veidošanā līdztekus citiem organizatoriskajiem un saturiskajiem faktoriem jāņem vērā arī visai komplicēta loģistika un ar to saistītie izdevumi, kas bieži vien neadekvāti sadārdzina valodas apguves procesu.

Valodas apguves efektivitātes uzlabošanas iespējas

Lai risinātu lībiešu valodas apguves problēmas, šādā situācijā iespējami divi galvenie risinājumi – uzlabot iespējas lībiešu valodas apguvei pašmācības vai tālmācības ceļā un intensificēt lībiešu valodas apguvi, koncentrējot teritoriāli izkliedēti esošos valodas interesentus un lībiešu valodas skolotājus intensīvos valodas apguves kursos.

Pasīvās pašmācības un tālmācības iespējas pēdējos piecos gados ir tikušas manāmi pilnveidotas, 2012. gadā iznākot lībiešu valodas vārdnīcai un parādoties arī tās elektroniskajai versijai (sk. tālāk). Ņemot vērā to, ka vārdnīca papildināta arī ar gramatisko informāciju un pamatinformāciju par lībiešu valodu, tā ir izmantojama pasīvai lībiešu valodas pamatu apguvei. Tāpat 2011. gadā ir nākusi klajā lībiešu literāta Kārļa Staltes 1930. gadu otrajā pusē sagatavotā lībiešu ābece (96. att.), kas līdz ar tulkojumiem igauņu un latviešu valodā ļauj izmantot to kā mācību tekstu praktiskam darbam.

96. att. Kārļa Staltes sagatavotā lībiešu ābece „Jelzi sõnā. Ābēd ja īrgandōks lugdōbrōntōz" (Izdevēji: Igaunijas Dzimtās valodas biedrība un Lībiešu kultūras centrs. Rīga, 2011).

Tomēr, ņemot vērā visai komplicēto lībiešu valodas gramatiku, ļoti svarīga būtu speciālu, vēlams interaktīvu, lībiešu valodas mācību līdzekļu izstrāde dažādām valodas apguves grupām, kas nodrošinātu pilnvērtīgāku patstāvīgu valodas apguvi. Savukārt, izmantojot mūsdienu tehnoloģiju iespējas un veidojot tīmeklī balstītas tālmācības programmas, skolotāji varētu strādāt ar valodas apguvējiem attālināti. Pašlaik šādu risinājumu lībiešu valodai nav, lai gan iestrādes ir tapušas gan Tartu Universitātes, gan Helsinku Universitātes zinātniskajos projektos (sk. tālāk).

Lībiešu bērnu nometne „Mierlinkizt"

Lībiešu valodas apguves intensifikācijas jomā var minēt divus veiksmīgus piemērus. Jau kopš 1992. gada katru vasaru Mazirbē norisinās lībiešu bērnu nometne „Mierlinkizt" (97. att.), kuras laikā vienu nedēļu bērni no dažādām Latvijas

vietām apgūst lībiešu valodas pamatus. Lai gan tik īsā periodā plaša lībiešu valodas apguve nav iespējama un starplaikā starp nometnēm lielākā daļa audzēkņu ar lībiešu valodu nesaskaras, šī nometne daudziem ir pirmā saskare ar lībiešu valodu (kas lielākoties ir viņu senču valoda) un potenciāli var mudināt nometnes dalībniekus tālākai lībiešu valodas apguvei.

97. att. Lībiešu bērnu nometnes „Mierlinkizt" dalībnieki 2015. gadā. Foto: Ieva Zdanovska

Lībiešu vasaras universitāte

Otrs piemērs ir 2013. gadā vasarā Košragā notikusī pirmā Lībiešu vasaras universitāte (98. att.). Tajā somugristikas studenti un pētnieki no sešām valstīm nedēļu apguva lībiešu valodas, vēstures un kultūras pamatus, kā arī iepazinās ar lībiešu vēsturiski apdzīvoto Ziemeļkurzemi. Šī vasaras universitāte bija Tartu Universitātes mācību programmas daļa, un studenti par piedalīšanos tajā saņēma arī ECTS kredītpunktus.

Lai gan vairākās augstākās izglītības mācību iestādēs (Tartu Universitātē, Helsinku Universitātē, Latvijas Universitātē) ir iespējams apgūt lībiešu valodu, šāds vasaras universitātes formāts nodrošina iespēju iepazīties ar lībiešiem un lībiešu valodu arī interesentiem no citām mācību iestādēm, kur lībiešu valodas mācības nav pieejamas, un studēt valodu padziļināti, paplašinot augstākās izglītības iestādēs gūtās zināšanas. Tāpat tas ļauj iepazīties ar lībiešu kultūras mantojumu tautas vēsturiski apdzīvotajā teritorijā – Ziemeļkurzemes lībiešu zvejniekciemos.

98. att. Lībiešu vasaras universitātes docētāji un studenti pie Lāžu ozola Vaidē. Foto: Gunta Kļava

Protams, šādām intensīvām valodas apguves iespējām ir savi mīnusi. Lībiešu gadījumā šādi kursi ir finansiāli ļoti ietilpīgi lielo loģistikas un uzturēšanās izmaksu dēļ, turklāt šādas intensīvas mācības nav tik piemērotas aktīvi nodarbinātiem cilvēkiem, kuriem nepieciešama pastiprināta plānošana un brīvā laika pieskaņošana kursu grafikam.

Mācību līdzekļu un metodisko materiālu trūkums

Papildu problēma lībiešu valodas apguvē ir arī piemērotu mācību līdzekļu trūkums. Kā jau minēts iepriekš, pēdējos piecos gados ir parādījušies atsevišķi mācību palīglīdzekļi – vārdnīca un ābece. Joprojām valodas apguvei tiek izmantota arī jau 2000. gadā iznākusī K. Boiko sastādītā lībiešu valodas mācību grāmata „Līvõ kēļ. Piški optõbrõntõz. Lībiešu valoda. Mazā mācību grāmata", tomēr tā nodrošina tikai lībiešu valodas pamatu apguvi, turklāt nav piemērota valodas apguvei interesentiem bez priekšzināšanām valodniecībā. To veidojot, mērķauditorija bija Latvijas Universitātes Somugru studiju bakalaura programmas audzēkņi. Tādējādi mācību līdzekļus lībiešu valodas docētāji lielākoties gatavo paši.

Īpaši mācību metodiskie un zinātniskie līdzekļi būtu nepieciešami arī lībiešu valodas docētājiem, jo ziņas par lībiešu valodas gramatiku bieži ir grūti pieejamas vai publicētas svešvalodās, tādējādi grūti noskaidrot nepieciešamos daudzos lībiešu valodas jautājumus, un tas ievērojami apgrūtina mācību procesu. Tomēr jau patlaban Tartu Universitātē top mācību vajadzībām izmantojams lībiešu valodas tekstu korpuss un noris darbs pie lībiešu valodas gramatikas un rokasgrāmatas sastādīšanas (sk. tālāk), kas pēc to pabeigšanas noteikti atvieglos lībiešu valodas skolotāju un apguvēju darbu arī Latvijā.

Runājot par valodas dinamiku pēdējos piecos gados, redzams, ka lībiešu valodas pratēju skaits nav ievērojami mainījies. Neliels palielinājums ir pamanāms vienīgi to cilvēku grupā, kuri apguvuši pamatzināšanas par lībiešu valodu. Tam par iemeslu bijušas katru gadu notiekošās lībiešu bērnu nometnes, Lībiešu vasaras universitāte, valodas apguves tradīciju turpināšana augstākajās mācību iestādēs, atsevišķi lībiešu valodas kursi, kā arī tīmeklī publiski pieejamie arvien plašākie lībiešu valodas materiāli, kas veicinājuši lībiešu valodas pamatzināšanu apguvi un interesi par lībiešu valodu.

Kopumā secināms, ka ar lībiešu valodas mācīšanu saistīto problēmu risināšanai nepieciešama koordinēta plānveida rīcība un plašs risinājumu un pasākumu kopums, no kuriem daži jau tiek īstenoti. Lielākais traucēklis veiksmīgas lībiešu valodas apguves nodrošināšanai diemžēl joprojām ir ierobežotie resursi – gan docētāju, skolotāju un pētnieku, gan finansiālā atbalsta ziņā.

7.5. Valodas pētniecība, izdevumi un valodas resursu veidošana

Aizvadītajā periodā ļoti aktīvi norisinājies darbs lībiešu valodas pētniecībā. Šajā laikā likti arī pamati tālākiem, daudz plašākiem pētījumiem.

Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca

Lielākais un nozīmīgākais šajā laika posmā tapušais darbs ir 2012. gadā izdotā lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca (Viitso, Ernštreits 2012) – rezultāts teju 40 gadus ilgajam lībiešu leksikas vākšanas procesam (99. att.). Šis izdevums ir īpaši ievērojams ar to, ka tas atspoguļo mūsdienu lībiešu valodu un leksikas attēlošanai tajā izmantota lībiešu valodas rakstība. Vārdnīcā ir sniegta papildinformācija – norādes par izrunu, īss ieskats lībiešu valodas gramatikā, raksturoti locīšanas un konjugēšanas tipi. Visas šīs īpašības padara to par piemērotu instrumentu ne tikai lībiešu valodas tālākiem pētījumiem, bet arī izmantošanai valodas apguvē. Ejot līdzi laikam, vārdnīca pieejama ne tikai papīra formātā, bet arī tīmekļa versijā (*http://www.murre.ut.ee/liivi*).

99. att. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca un rakstu krājums *Lībieši. Vēsture, valoda un kultūra*

Elektroniskās vārdnīcas un korpusa izstrāde

Turpinot iesākto projektu, Tartu Universitātē uz šīs vārdnīcas bāzes tiek gatavota jauna, plašāka vārdnīcas versija, kas tiks papildināta ar pilnajām lībiešu valodas vārdu locīšanas un konjugēšanas paradigmām, kā arī savienota ar lībiešu rakstu valodas korpusu. Topošais korpuss būs izmantojams ne tikai lībiešu valodas padziļinātiem pētījumiem, bet arī ikdienā, mācot lībiešu valodu. Savukārt uz vārdnīcas, korpusa un agrāko lībiešu valodas pētījumu bāzes līdz 2018. gadam paredzēts sagatavot mūsdienu lībiešu valodas gramatiku un lībiešu valodas rokasgrāmatu, kas būs milzīgs palīgs lībiešu valodas skolotājiem un apguvējiem.

Citi palīglīdzekļi

Jauni palīglīdzekļi lībiešu valodas lietošanai un apguvei top arī Somijā, kur Helsinku Universitātē un Tromso Universitātē, izmantojot lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīcas materiālus, tiek veidoti pareizrakstības pārbaudes, automātiskās tulkošanas un morfoloģiskās analīzes rīki (*https://victorio.uit.no/langtech/trunk/langs/liv/src*). Šajā projektā tapuši arī jau strādājoši rīki tādām brīvpieejas datorprogrammām kā *Open Office* un tīmekļa pārlūkprogrammām. Nesen sākta arī klaviatūras lietojumprogrammu izveide mobilajām ierīcēm, kā arī citu lībiešu valodas mūsdienu lietojumam nepieciešamu rīku izstrāde.

100. att. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīcas elektroniskā versija, ekrānšāviņš *http://www.murre.ut.ee/liivi*

Lībieši. Vēsture, valoda un kultūra

Nozīmīgs pētījums par lībiešu valodu un lībiešiem kopumā ir izdevums „Lībieši. Vēsture, valoda un kultūra" (99. att.), kas 2011. gadā iznācis igauņu valodā un 2013. gadā arī latviešu valodā. Šajā krājumā atsevišķa nodaļa veltīta tieši lībiešu valodai – tās kontaktiem, aizguvumiem un gramatikai; īpaši nozīmīgs ir krājumā publicētais lībiešu valodas pamatiezīmju apraksts.

Iepriekš minētie izdevumi tapuši Starptautiskajā lībiešu kultūras un valodas gadā, taču pētījumi par lībiešu valodu ir turpinājuši tapt arī ārpus tā.

Tā somugru valodām veltītā žurnāla *ESUKA* sērijā 2014. gadā tapis speciāls laidiens par lībiešu valodu, kas vienlaikus kļuvis arī par pirmo lībiešu valodai veltīto rakstu krājumu angļu valodā. Krājumā apkopoti dažādi materiāli par lībiešu valodas vēsturi, gramatiku un mūsdienu pētniecības virzieniem (ESUKA 2014). Jāpiebilst, ka šogad tajā pašā sērijā gaidāms jau nākamais lībiešiem veltītais rakstu krājums.

Zinātnieku ieguldījums lībiešu valodas pētniecībā

Līdztekus šiem izdevumiem turpinājies darbs daudzu citu pētījumu izstrādē. Kā nozīmīgākās pētniecības jomas minamas lībiešu un latviešu valodas kontakti, lībiešu valodas Salacas izloksne, mūsdienu lībiešu valodas morfoloģija u. c. Šeit

noteikti jāmin, ka 2015. gada nogalē Tartu Universitātes pētnieces T. Tuiska (*Tuuli Tuisk*) un M. Norvika (*Miina Norvik*) aizstāvējušas doktora disertācijas par lībiešu valodu – fonētiku (T. Tuiska) un sintaksi (M. Norvika), kas ir īpaši svarīgi, jo sintakse ir viens no vismazāk pētītajiem lībiešu valodas līmeņiem.

Pēdējie pieci gadi ir bijuši iezīmīgi arī ar to, ka daudzi lībiešu valodas pētnieki ir guvuši atzinību par savu ieguldījumu zinātniskajā darbā. Tā Karls Pajusalu (Karl Pajusalu) ievēlēts par Igaunijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķi un Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) ārzemju locekli, Eberhards Vinklers (*Eberhard Winkler*) par Getingenes Zinātņu akadēmijas akadēmiķi un LZA ārzemju locekli, Renāte Blumberga ievēlēta par LZA ārzemju locekli un saņēmusi Baltijas asamblejas balvu zinātnē, Tīts Reins Vītso (*Tiit-Rein Viitso*) saņēmis Igaunijas augstāko apbalvojumu valodas pētniecības jomā – Vīdemaņa balvu, savukārt Valts Ernštreits – Igaunijas Radu tautu programmas prēmiju zinātnes jomā.

Citi izdevumi

No 2011. gada līdz 2015. gadam līdztekus zinātniskiem pētījumiem lībiešu bibliogrāfiju papildinājis arī bagātīgs citu izdevumu klāsts. Neraugoties uz pieticīgo izmēru, viens no svarīgākajiem un populārākajiem aizvadītā laika posma izdevumiem ir „Lībieši 44 atbildēs" (sagatavoja: Līvō Kultūr Sidām, izdevējs: Latviešu valodas aģentūra, 2011). Šī plānā grāmatiņa (101. att.) satur pamatinformāciju par lībiešiem, kas sniegta kā atbildes uz 44 izplatītākajiem jautājumiem. Tās veidošanas sākotnējais nolūks bija piedāvāt pamata ziņas par lībiešiem un lībiešu valodu skolotājiem, lai viņi varētu sekmīgi iekļaut informāciju skolu mācību programmās. Izdevums izrādījās tik veiksmīgs, ka metiens bija teju beidzies vēl pirms tā prezentācijas. Nu izdevums ir piedzīvojis otru metienu un izdots arī angliski. Bukleta teksti latviešu un angļu valodā ir pieejami arī tīmekļa versijā *http://www.livones.net/44atbildes*.

101. att. Buklets *Lībieši 44 atbildēs* un grāmata *Aprobežosimies ar maksimumu*

Nedaudz līdzīgs izdevums tapa arī Igaunijā – tas bija lībiešiem veltīts laikraksta „Eesti Loodus" („Igaunijas Daba") 2015. gada jūnija un jūlija numurs. Šajā izdevumā lasītāji tika iepazīstināti ar lībiešu valodu, lībiešiem un to vēsturiski apdzīvotajām teritorijām. Arī šis izdevums guva plašu ievērību.

Aprobežosimies ar maksimumu

Runājot par izdevumiem, kas saistīti ar lībiešu valodu, minama vēl kāda savdabīga publikācija – atzīmējot biedrības *Līvõ kultūr sidām* 20 gadu jubileju, tapusi grāmata „Aprobežosimies ar maksimumu" (Rīga: *Līvõ Kultūr Sidām*, 2014). Tas ir no dažādu agrāku publikāciju izvilkumiem veidots izdevums, kas veltīts jaunākajai lībiešu vēsturei, tostarp *Līvõ kultūr sidām* darbam valodas kopšanas, saglabāšanas un popularizācijas jomā, tādējādi šī grāmata dokumentē jaunākos procesus lībiešu valodas jomā.

Apskatāmajā laika periodā tapuši arī vairāki izdevumi lībiešu valodā, nozīmīgākais no kuriem neapšaubāmi ir Kārļa Staltes 1930. gadu nogalē sastādītā lībiešu ābece „Jelzi sõnā. Ābēd ja īrgandõks lugdõbrõntõz" (96. att.). Grāmata ir K. Staltes lībiski rakstītu oriģināldzejoļu un stāstu kopums, ko droši var dēvēt par vienu no izcilākajiem lībiešu literatūras paraugiem. Tās labā valoda un tekstu tulkojumi igauniski un latviski, kas tika publicēti atsevišķā brošūrā, padara izdevumu par labu palīglīdzekli lībiešu valodas apguvē. Īpaši unikālu šo grāmatu padara fakts, ka tā ir pirmā grāmata tikai lībiešu valodā kopš 2. pasaules kara.

Dzejas krājumi

Starptautiskā lībiešu valodas un kultūras gada laikā iznāca arī divas divvalodu dzejas izlases (102. att.). Pirmajā no tām – dzejoļu krājumā „Kā iznirst lībieši"

(Rīga: *Līvõ kultūr sidām*, 2011) – apkopoti dažādu tautu dzejnieku lībiešiem veltīti dzejoļi, kā arī četru lībiešu dzejnieku darbi lībiešu un latviešu valodā. Šī grāmata tika arī nominēta laikraksta „Diena" kultūras balvai. Otrā grāmata ir lībiešu dzejas antoloģija lībiešu un igauņu valodā „Līvõ lūolkub. Ma akub sīnda vizzõ, tūrska!" (Tartu: Tartu Ülikool, 2011).

102. att. Dzejoļu krājums *Kui sūolõbõd līvlizt/Kā iznirst lībieši* un Ķempju Kārļa dzejas grāmata Salacas lībiešu valodā *Salats joug kolm aģa*

Dzeja Salacas lībiešu valodā

Iespējams, pārsteidzošākais notikums ir Salacas lībiešu valodas atgriešanās mūsdienu apritē. Tas noticis, pateicoties Salacas lībiešu valodā rakstošajam dzejniekam Ķempju Kārlim, kura dzejas grāmata „Salats joug kolm aģa" („Salacas trīs krasti". Metsepole: Lībiešu draugu biedrība, 2013) kļuva par pirmo grāmatu Salacas lībiešu valodā visā lībiešu pastāvēšanas vēsturē (102. att.). Šajā grāmatā līdztekus lībiešu valodai sniegti arī atdzejojumi igauniski un latviski. Pirmajai Ķempju Kārļa grāmatai jau ir sekojusi otra „Toini sina = Teine sina" (2013), un dzejnieks turpina aktīvi rakstīt – jaunākie Ķempju Kārļa dzejoļi publicēti arī portālā *Livones* (*http://www.livones.net/norises/2015/?raksts=8888*). Jāatzīmē, ka ar saviem dzejoļiem Ķempju Kārlis ne tikai atgriezis aktīvā apritē Salacas lībiešu valodu, kuras pēdējie zināmie runātāji tika konstatēti 19. gadsimta vidū, bet uz lībiešu literārās valodas rakstības bāzes ir izveidojis arī Salacas lībiešu valodas rakstību.

7.6. Problēmas un nākotnes iespējas

Atbalsts no ārvalstīm

Atskatoties uz lībiešu valodas attīstību pēdējos piecos gados, secināms, ka tā ir noritējusi visai veiksmīgi. Varētu pat sacīt – ļoti labi. Tiesa – izšķiroša loma šajā procesā bijusi tieši aktīvajam sabiedrisko organizāciju darbam, sadarbībai ar ārvalstu institūcijām un dažādam ārvalstu finansējumam (zinātniskajiem grantiem, starptautiskos un ārvalstu projektu konkursos gūtajam atbalstam u. c.), kas faktiski vairākkārt pārsniedz kopējo finansējumu, kas šiem jautājumiem saņemts no dažādām Latvijas valsts institūcijām.

Valsts iestādes un organizācijas ir iesaistījušās ar lībiešu valodu saistītu pasākumu atbalstīšanā, tomēr uzkrītošs ir koordinācijas un plānveida valsts politikas trūkums, sadarbības neesamība starp institūcijām un, 2012. gadā beidzoties valsts mērķprogrammai „Lībieši Latvijā", arī nesakārtotība atbildības jomu sadalījumā un valsts politikas dokumentu izstrādē.

Aktīvākā un sistemātiskākā valsts organizācija, kas pēdējos piecos gados un arī patlaban nodarbojas ar lībiešu valodas saglabāšanas un attīstības veicināšanu, neapšaubāmi ir LVA, tomēr lībiešu valodas atbalsts tiešā veidā neietilpst tās funkcijās, un tātad LVA šim mērķim nesaņem arī nekādus papildu budžeta līdzekļus. Atbalsts, kas izmantots valstiski nozīmīgu un ar lībiešu valodu saistītu vitāli svarīgu projektu realizācijai, līdz šim iegūts pašu iniciatīvas un finansējuma iekšējas pārdales rezultātā. Šāda situācija nav īsti korekta un nākotnē noteikti būtu labojama, piešķirot atsevišķu budžetu Valsts valodas likuma 4. pantā noteikto valsts saistību īstenošanai.

Sabiedrisko organizāciju loma un iespējas

Domājot par lībiešu sabiedrisko organizāciju darbību lībiešu valodas saglabāšanas un kopšanas jomā, secināms, ka to darbību ierobežo daudzi apstākļi, no kuriem svarīgākais ir resursu trūkums. Lībiešu ir maz. Sabiedriski aktīvu lībiešu, kas ir gatavi nodarboties ar lībiešu jautājumiem, – vēl mazāk. Savukārt labi lībiešu valodas profesionāļi ir saskaitāmi uz abu roku pirkstiem.

Ņemot vērā, ka lībiešu sabiedriskās organizācijas nesaņem pastāvīgu finansējumu un tās darbojas pēc projektu principa, bieži vien vitāli svarīgus projektus nav iespējams īstenot tāpēc vien, ka profesionāla personāla trūkuma dēļ sabiedriskās organizācijas gluži vienkārši nespēj sagatavot dokumentāciju projektu konkursiem un nodrošināt projektu īstenošanas dokumentēšanu un atskaišu iesniegšanu, it īpaši tādos finanšu instrumentos, kuros noteikti strikti kritēriji. Tāpat bieži šādi projekti netiek iesniegti, jo nav pārliecības par finansējuma iegūšanu, un projekta dokumentācijas gatavošana tiek uzskatīta par jau tā nepietiekamo resursu šķērdēšanu. Savukārt projektu konkursu finansējums ar lībiešiem saistītiem projektiem bieži patiešām tiek atteikts, jo nav

reti gadījumi, kad vērtētāji nepietiekamo zināšanu dēļ neizprot šādu projektu nozīmību.

Šo iemeslu dēļ sabiedriskās organizācijas lielākus projektus bieži īsteno, sašķeļot tos daudzos mikroprojektos, un organizatorisko darbu šādu mikroprojektu gatavošanā un īstenošanā šo organizāciju biedri lielākoties veic bez atlīdzības un ieguldot personiskos līdzekļus. Izcils piemērs šeit ir Starptautiskais lībiešu valodas un kultūras gads, kuru Latvijā veidoja milzīgs skaits dažādu mikroprojektu. Vairāki pasākumi šajā gadā tika atcelti, jo organizatoriem nebija iespējas apmaksāt ceļa izdevumus, lai tajos piedalītos.

Līdz ar to veidojas nedaudz paradoksāla situācija, kad valsts funkcijas lībiešu jautājumos, it īpaši pēc valsts ilgtermiņa mērķprogrammas „Lībieši Latvijā" slēgšanas 2012. gadā, lielā mērā ir sabiedrisko organizāciju uzdevums, taču finansējuma šo funkciju īstenošanai nepieciešamās sabiedrisko organizāciju kapacitātes nodrošināšanai nav. Ja esošā situācija nemainās, valsts politikā lībiešu jautājumos turpmāk lielā mērā jāpaļaujas uz lībiešu entuziasmu, kurš gan ir liels, taču nav neizsmeļams. Pozitīvi vērtējamas tāpēc ir jaunās Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam (2014), kurās ir noteikts atbalsts lībiešu valodas attīstībai. Jācer, ka vismaz šajā dokumentā noteiktajiem uzdevumiem tiks piešķirts arī finansējums.

Tomēr arī tuvākajos divos gados, pateicoties LVA, Igaunijas Zinātnes un izglītības ministrijas, Igaunijas Radu tautu programmas un Somijas *Kone* fonda finansējumam, lībiešu valodas stāvoklis būtu uzskatāms par labu. Top jauni, praktiski izmantojami pētījumi, un to pirmie rezultati būs redzami jau 2016. gadā.

Uzsvars – lībiešu valodas apguve

Kā jau minēts, vissliktākā situācija ir lībiešu valodas apguvē un mācību materiālu izstrādē. Iespējami tuvā nākotnē jāmeklē risinājumi, kā esošās problēmas risināt. Šeit noteikti izmantojamas mūsdienu un nākotnes tehnoloģijas – tīmeklī balstīti valodas apguves un izmantošanas līdzekļi, automātiskās tulkošanas iespējas u. c. (noris darbs pie šādu palīglīdzekļu veidošanas arī lībiešu valodai).

Šajā procesā ir svarīga pašu lībiešu un lībiešu valodas interesentu iesaistīšanās. 21. gadsimtā, parādoties internetam un sociālajiem tīkliem, videozvaniem un iespējām datorā ierakstīt skaņas, veidot video un publicēt tos elektroniski, ikvienam ir iespēja piedalīties valodas saglabāšanā un attīstīšanā. Labs piemērs jau ir – portāla *Facebook* vietne „Līvõ kēļ". Atliek vien sekot šai iniciatīvai.

Tieši jaunās tehnoloģijas un to piedāvātās iespējas, saprātīgi izmantotas, var palīdzēt atrisināt daudzas lībiešu valodas popularizēšanas, attīstības un apguves grūtības. Tāpēc šodien ikvienam lībietim, ikvienam lībiešu valodas entuziastam ir jādara viss, lai pilnvērtīgi izmantotu šīs tehnoloģijas un, cik vien iespējams, palīdzētu lībiešu valodai būt solīti priekšā citām.

8

VALODAS POLITIKAS NOZĪMĪGĀKO NOTIKUMU ATSPOGUĻOJUMS PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻOS

(Dite Liepa)

8 VALODAS POLITIKAS NOZĪMĪGĀKO NOTIKUMU ATSPOGUĻOJUMS PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻOS

Šajā nodaļā apkopoti nozīmīgākie notikumi, kuri saistīti ar valodas politiku un valodas attīstības procesiem, kas tika atspoguļoti plašsaziņas līdzekļos un izraisīja sabiedrībā plašu rezonansi no 2010. gada līdz 2015. gadam. „Plašsaziņas līdzekļi – gan papīra, gan elektroniskajā formātā – veido nozīmīgu publisko (sabiedrisko) sociolingvistisko jomu segmentu, kurā notiek izšķirīga valodu konkurences cīņa." (Druviete 2008)

Plašsaziņas līdzekļu loma

Plašsaziņas līdzekļos parādās valodas un sabiedrības savstarpējā saistība un mijiedarbība, turklāt tieši nozīmīgu sabiedriski politisku notikumu vai ekonomisku satricinājumu laikā. Tādējādi ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību notiek adresāta apziņas metaforizācija, kas savukārt to mudina uz verbālu vai neverbālu rīcību, taču jebkurā gadījumā – rosina sabiedrisko domu, kā arī manipulē ar tās apziņu. Sabiedrība ir pieņēmusi paustā vārda un izteiksmes brīvību, apzinoties, ka tas ir gan indivīda tiesību nodrošinājums, gan sabiedrības attīstības nosacījums. Jo demokrātiskāka un aktīvāka ir sabiedrība, jo tajā vairāk notikumu, procesu un pārmaiņu, kuri jāapraksta un par kuriem jāinformē. Plašsaziņas līdzekļi kā ceturtā vara vēršas pie auditorijas gan kā pie pilsoņiem, gan kā pie patērētājiem, veidojot kultūras un politisko forumu.

Par valodu kā tautas īpašumu savs viedoklis ir katram: gan skolēnam, gan pensionāram, strādājošajam un bezdarbniekam, gan ārvalstniekam, kas dzīvo Latvijā, un valsts viesim. Sabiedrības locekļu aktīvo iesaistīšanos sekmē ne tikai laikmeta piedāvātās iespējas uzstāties, diskutēt, rakstīt, skaidrot un pārliecināt. Nozīmīga un ievērojama loma minētajā procesā bijusi tehnoloģiju piedāvātajām elektroniskās sazināšanās iespējām (e-pasts, īsziņas, emuāri, tvīti u. tml.), sociālo tīklu daudzveidībai, to pieaugošajai popularitātei un izmantojumam.

Visvairāk attēlotie valodas politikas notikumi plašsaziņas līdzekļos

Atceroties ar valodu saistītos notikumus pēdējo piecu gadu laikā, kas satricināja ne tikai sabiedrību, bet arī visu valsti, pirmkārt un galvenokārt tas bija t. s. valodas referendums. Tas bija īpašs – latviešu valodas un tautas pastāvēšanas jautājums. „2012. gada 18. februāris ir datums, kuru vairums Latvijas iedzīvotāju vēlētos aizmirst, kaut apdraudējums aizgāja garām. Tomēr gan pats referendums, gan norises ap to skaidri parādīja, cik stipras vai ievainojamas ir latviešu valodas pozīcijas un kur ir vājās vietas mūsu valodas politikā un valsts pamatvērtību aizsardzībā." (Druviete 2013, 16)

Turklāt valodas referendums izraisīja ķēdes reakciju pārējos ar valodas politiku saistītos jautājumos: deputātu valsts valodas prasme un latviešu valodas lietojums, Satversmes preambula, valsts amatpersonu valodas lietojums oficiālajā saziņā u. c. Sabiedrība neklusēja un aktīvi iesaistījās arī ar valodas kvalitāti un valodas kultūru saistītu jautājumu risināšanā: par to liecina diskusijas par personvārdu atveidi un pareizrakstību, amatpersonu publiskas izteikšanās kvalitāti

un prasmi, kā arī iesaistīšanās gada vārda, nevārda un spārnotā teiciena, jaunvārdu un jauntermiņu meklējumos, visbeidzot – diskusijas par valodas līdzekļu izvēli publiskajā vizuālajā informācijā un reklāmās (25. tab.). Tādējādi jebkurš ar latviešu valodu saistīts vai risināms jautājums liecina, ka sabiedrībai nav vienaldzīgi ne valodas politikas, ne valodas lietojuma, ne kvalitātes jautājumi.

Gads	Aktualitāte	Joma
2010	Deputātu valodas prasme un valodas lietojums: dažu 10. Saeimā ievēlēto deputātu valsts valodas prasme ir neatbilstoša pilnvērtīgu darba pienākumu veikšanai	Valsts valodas prasme un lietojums
2011	11. Saeimas deputātu zvēresta nodošana: dažiem no deputātiem valsts valodas prasme nebija pietiekama, lai precīzi dotu zvērestu, savukārt deputāti, kuri ievēlēti no Latgales vēlēšanu apgabala, deva zvērestu latgaliski	Valsts valodas prasme un lietojums
2011–2012	Referendums par otras valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai	Valsts valodas statuss
2012–2014	Satversmes preambulas izstrāde un apstiprināšana	Valsts valodas statuss
2010–2015	Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums un tā grozījumi	Valsts valodas lietojums un vide
2010–2015	Valsts amatpersonu valodas izvēle, uzstājoties plašsaziņas līdzekļos; latviešu valodas lietojums darba tirgū; valsts valoda un svešvalodas valsts institūciju saziņā ar iedzīvotājiem	Valsts valodas lietojums un vide
2010–2015	Personvārdu atveide un valodas līdzekļu izvēle publiskajā vidē – plašsaziņas līdzekļos, mācību literatūrā, reklāmā u. tml.	Valodas kvalitāte un kultūra
2010–2015	Latviešu valodas akcija „Gada vārds, nevārds un spārnotais teiciens”	Valodas kvalitāte un kultūra
2015	Dibināts Valsts valodas centra sabiedrisko palīgu institūts	Valodas kvalitāte un kultūra, valodas lietojums

25. tab. Plašsaziņas līdzekļos visplašāk atainotie notikumi valodas politikā: 2010–2015[18]

8.1. Saeimas deputātu valsts valodas prasme un lietojums

Saeimas deputātu valsts valodas prasme

Atbilstoši noteikumiem par valsts valodas prasmi noteiktu profesionālo un amata pienākumu veikšanai (2009. gada 7. jūlija MK noteikumi Nr. 733) Saeimas deputātiem latviešu valoda jāprot augstākajā līmenī, taču 2010. gadā arī publiskajā telpā kļuva aktuāls tieši jautājums par Saeimas deputātu valsts valodas prasmi un spēju pildīt savus pienākumus, neprotot latviešu valodu. „2010. gads ir 10. Saeimas vēlēšanu gads. 2010. gada 2. oktobrī kļūst zināms jaunais „simtnieks”,

[18] Turpmāk ir aprakstīta katra tabulā minētā aktualitāte un analizēta tās ietekme uz valodas situāciju un valodas politikas īstenošanu.

kas nākamajos gados lems valsts un mūsu nākotni," tā pragmatiski un tieši ievēlētos deputātus 27.10.2010. Cēsu laikrakstā „Druva" nosauc žurnāliste Sarmīte Feldmane. 10. Saeimai atvēlētais laiks gan nebija ilgs, taču valodas jautājums Saeimā ir aktuāls, un par to liecina jaunievēlēto deputātu valsts valodas prasme. 2010. gada 14. oktobrī laikrakstos un portālos lasāma ziņa: „No 10. Saeimā ievēlētajiem deputātiem četri sacījuši, ka valsts valodu prot vidēji, apmierinoši vai tikai sarunvalodas līmenī, taču problēmas ar latviešu valodu jaunajā darbā varētu būt daudz lielākam parlamentāriešu skaitam." (Kārkliņš 2010) 2009. gada pašvaldību vēlēšanas bija pirmās, kurās kandidātiem netika prasīta valsts valodas prasmes apliecība, bet gan vienīgi pašvērtējums, kā arī tika pieļauts par pašvaldību deputātiem ievēlēt šajā teritorijā dzīvojošos citu ES dalībvalstu pilsoņus, tas radīja problēmas ar Saeimas, pilsētu un novadu domju deputātu valsts valodas prasmi.

„Saeimas deputātam ir jāpārvalda valsts valoda augstākajā līmenī, jo tās problēmas, kas viņiem ir jārisina, arī nav nekādas sīkās – sadzīves, kur viņi var iztikt ar sarunvalodas zināšanām. Visa dokumentācija ir valsts valodā," pārliecināta dzejniece un dramaturģe M. Zālīte. Viņa norāda, ka „vienīgais, ko mēs kā sabiedrība varam no tiem deputātiem sagaidīt, – ka viņi valodu apgūst un lieto. [..] Deputātiem ir jārēķinās ar to, ka valsts valoda jālieto, ja grib būt pilnvērtīgs valstsvīrs" (Kārkliņš 2010).

Kā var pildīt deputāta pienākumus, neprotot valsts valodu?

Īpaša uzmanība plašsaziņas līdzekļos tiek veltīta Kurzemes vēlēšanu apgabalā no partiju apvienības „Saskaņas centrs" (SC) 10. Saeimā ievēlētajam deputātam V. Kravcovam. Deputāts zvērestu latviski lasīja no lapiņas, izvairījās no jebkādiem jautājumiem latviešu valodā, atzina, ka Liepājas domē strādājis ar tulka palīdzību, taču Saeimā, kā zināms, tas nav atļauts. Radās jautājums: kā cilvēks ar tik vāju valsts valodas prasmi ieguvis pilsonību? Šo jautājumu izmeklēja Drošības policija, taču nekādus pārkāpumus veiktajā pārbaudē nekonstatēja. Deputāts valsts valodas eksāmenā bija savācis nepieciešamo punktu skaitu, un, tā kā nebija konstatēti citi šķēršļi viņa uzņemšanai Latvijas pilsonībā, ar MK rīkojumu pilsonību arī ieguvis. Savas nepietiekamās valodas prasmes apzinājies arī pats deputāts, jo, kā ziņoja laikraksts „Neatkarīgā Rīta Avīze" (NRA), apņēmies valsts valodas apguvei algot privātskolotāju (TVNET 2010). Deputātam valodas apguvei tika doti divi mēneši, tomēr solījums apgūt valodu netika turēts. Turpinot šķetināt „Kravcova jautājumu", tika vainoti gan vēlētāji, gan deputāta kandidātu izvirzījusī partija.

Presē sākās diskusijas par iespējamo deputāta izslēgšanu no parlamenta, taču Saeimas Juridiskā komisija atzina: lai Kravcovam atņemtu mandātu, jābūt konstatētam valodas neprasmes faktam. Iesaistījās arī cilvēktiesību aizstāvji, piemēram, I. Brands-Kehre norādīja, ka cilvēktiesību eksperti protestēs pret Krav-

cova izslēgšanu no Saeimas valodas neprasmes dēļ, jo tas ir jautājums par demokrātijas pamatvērtībām (Brands-Kehre 2011).

„Ja tauta ir suverēna, tad var ievēlēt arī to, kas nevienam nepatīk, un ir tiesības to darīt," viņa uzsvēra, vienlaikus gan norādot, ka Kravcova pārstāvētajam politiskajam spēkam jāveic darbs partijā, lai šādas situācijas neatkārtotos. „Sabiedrībai jābūt pietiekami apzinīgai, lai nākamreiz neievēlētu pārstāvi, kurš, nezinot valsts valodu, nespēj pildīt savus pienākumus."

Sabiedrības loma

Uz sabiedrības atbildību vēlēšanu procesā norādīja arī VVC direktors M. Baltiņš „Latvijas Vēstneša" portālā „Par likumu un valsti": „Ikviens vēlētājs primāri grib, lai viņa priekšstāvis adekvāti pārstāvētu sava elektorāta intereses, nevis tikai mehāniski atrastos domē vai Saeimā. Izvēloties topošos deputātus, vēlētājiem tomēr būtu jāvadās no racionāliem apsvērumiem. Ir taču pašsaprotami, ja likumdevējs skaidri apzinās un saprot, par ko tiek balsots, par ko norit diskusija, kādi ir argumenti. Deputāti ir jāizraugās nevis pēc skaistākās frizūras vai demagoģiskās retorikas, bet gan pēc viņa prasmēm un iemaņām." (Juriņa 2011)

Pēc vairākus mēnešus ilgušām diskusijām 2011. gada februārī tika pieņemts lēmums: deputātam Kravcovam latviešu valoda jāiemācās gada laikā. Pretējā gadījumā var nākties nolikt deputāta mandātu paša deputāta pārstāvētās partijas spiediena dēļ, jo arī SC vismaz publiski bija paudis viedokli, ka deputātam jāprot latviešu valoda atbilstošā līmenī. Tā 2012. gada 16. jūlijā uzņēmējs un nu jau bijušais Saeimas deputāts V. Kravcovs pēc divu mēnešu intensīvas gatavošanās bija nokārtojis eksāmenu latviešu valodā, iegūstot valsts valodas prasmes apliecību par pamata līmeņa otro pakāpi.

Kādā valodā jārunā deputāta zvērests?

Saeimas Kārtības ruļļa prasības

2011. gada sākumā kļuva aktuāls Saeimas Kārtības ruļļa pants par deputāta izslēgšanu no Saeimas sliktās latviešu valodas prasmes dēļ. Parlaments var izslēgt deputātu no Saeimas sastāva, ja viņš neprot valsts valodu tādā apmērā, kāds nepieciešams profesionālo pienākumu veikšanai. Šis jautājums kļuva aktuāls pēc V. Kravcova (SC) ievēlēšanas Saeimā.

Grūtības, nolasot deputāta svinīgo solījumu

2011. gada 23. jūlijā vēlētāji referendumā atbalstīja toreizējā Valsts prezidenta ierosinājumu atlaist 10. Saeimu, kas bija ievēlēta tikai pirms nepilna gada. Saeimas ārkārtas vēlēšanas notika 2011. gada rudenī, un tajās tika ievēlēta 11. Saeima. Jau pirmajā Saeimas sēdē uzmanība tika pievērsta valodas jautājumam – zvērestam latviešu valodā. Kā vēstī nedēļas izdevums „Ir" 2011. gada 17. oktobrī, 11. Saeimas deputāts J. Ādamsons no SC un „Nacionālās apvienības" (NA) pārstāvis J. Dombrava pirmajā sēdē neprecīzi deva deputāta svinīgo solījumu, tādēļ viņiem tas bija jāatkārto. Arī vairāki citi deputāti kļūdījās, un zvērests bija jāsaka vēlreiz.

Savukārt Zatlera Reformu partijas (ZRP) pārstāvjiem G. Igaunim un J. Viļumam solījums bija jāatkārto, jo pirmajā reizē tas tika teikts latgaliski. Saeimas priekšsēdētāja S. Āboltiņa aizrādīja, ka zvērests jālasa valsts valodā, kas ir latviešu valoda. Deputāts J. Viļums arī pēc S. Āboltiņas aizrādījuma vēlreiz nolasīja solījumu latgaliešu valodā, taču trešo reizi solījums tomēr tika teikts valsts valodā (Ir 2011).

Diskusijas par literārās valodas lietojumu Saeimas darbā

Iespējams, Saeimas spīkeres S. Āboltiņas neveiklās izteiksmes dēļ („Zvērests jālasa valsts valodā!") sākās diskusija par latviešu valodas izlokšņu lomu, vietu un statusu sabiedrībā, kas plašākā skatījumā liecina par augšzemnieku dialekta, latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valdodas līdzāspastāvēšanas jautājumiem. „Latvijā valsts valoda ir latviešu valoda, savukārt tai ir vairāki paveidi – tātad deputāti J. Viļums un G. Igaunis lietoja valsts valodu arī tad, kad zvērestu deva latgaliski. Šai kontekstā un situācijā Saeimas priekšsēdētājai tomēr bija jānorāda – latviešu literārajā valodā. Citādi izveidojas situācija, ka latviešu un latgaliešu valoda tiek pretnostatītas, pēdējo marginalizējot kā „ne valsts valodu jeb svešvalodu" (Sperga 2011). Latgaliski teiktā zvēresta piekritēji uzskata, ka latviešu valodas paveidi ir arī izloksnes, tāpēc solījumu var teikt arī latviešu valodas izloksnēs, turklāt „lingvistiskajā aspektā ne augšzemnieku, ne kādu citu latviešu valodas dialektu tomēr nav iespējams traktēt kā svešvalodu" (Vītola 2011). Savukārt pretēja viedokļa paudēji norādīja, ka izlokšņu runas forma atšķiras no latviešu literārās valodas un šādi teikts zvēresta teksts visiem nav saprotams, turklāt tiek pārkāpts Valsts valodas likums, kura 23. panta pirmais punkts nosaka – oficiālajā saziņā latviešu valoda kā valsts valoda lietojama, ievērojot spēkā esošās literārās valodas normas.

Līdzīga situācija ar J. Viļumu atkārtojas arī pēc trim gadiem, kad 12. Saeimas vēlēšanās (2014. gada 4. oktobrī) no „Reģionu apvienības" ievēlētais deputāts pirmajā 12. Saeimas sēdē, nododot svinīgo zvērestu, atkal to dara latgaliski. Saeimas priekšsēdētāja šādā veidā dotu deputāta svinīgo solījumu nepieņēma. Šajā reizē J. Viļums norādīja, ka viņa zvērests nebija tīrā literārā latgaliešu valodā. Viņš piekāpies, izmantojot arī vārdus latviešu valodā, lai zvērestu varētu labāk saprast. Literatūrzinātniece un deputāte J. Kursīte-Pakule norādīja, ka latviešu valodā ir divas rakstu valodas tradīcijas – latviešu un latgaliešu –, bet literārā runas valoda ir tikai viena – latviešu. Savukārt citi deputāti J. Kursītei-Pakulei iebilda, ka J. Viļuma teksts bijis saprotams, tāpēc jāpieņem, ka zvērests ir teikts saprotamā latviešu valodā. Saeimas priekšsēdētāja, uzklausot komisijas atzinumu, aicināja J. Viļumu parakstīt svinīgo zvēresta solījumu un nelika viņam atkārtot zvērestu literārā latviešu valodā. Tādējādi pirmo reizi Saeimā zvērests nolasīts latgaliski (Lastovskis 2014).

Šim valodas jautājumam veltīti raidījumi radio un televīzijā, žurnālistu diskusijas un uzstāšanās konferencēs. 2011. gada 25. oktobrī nedēļas izdevums „Jurista Vārds" to nosauca par numura tēmu un apkopoja filologu viedokļus. „Satversmē ir zvēresta teksts latviešu literārajā valodā, zvērestu, kā zinām, nedrīkst ne formā, ne saturā mainīt, citādi tas vairs nav zvērests. Ja zvērests būtu jānodod rakstiski, tad tas būtu pieņemami, jo latgaliešu rakstu valoda ir normēta un ir otrs latviešu valodas paveids līdzās literārajai valodai. Runas forma latgaliski nav normēta, katrs runā savā dzimtajā izloksnē. To varēja novērot arī zvēresta nodošanas laikā – J. Viļums runāja vienā izloksnē, G. Igaunis – citā. Zvēresta nodošana izloksnē nebūtu pieņemama, jo mums ir jākopj un jāuztur latviešu literārā valoda. Izlokšņu iespējas un spēks slēpjas to iespējamā izmantojumā literatūrā, teātrī, plašāk – mākslā, arī ikdienas saziņā," skaidroja deputāte J. Kursīte-Pakule (Kursīte-Pakule 2011).

Profesionāļu diskusija „Jurista Vārdā"

Šo jautājumu aprakstīja arī mazākumtautību prese. Piemēram, „Telegraf" žurnālists A. Dunda norādīja: apdraudējums valsts valodai nācis negaidīti – deputāti no tribīnes sākuši sazināties „nepareizā", t. i., latgaliešu valodā (Dunda 2011). Intervēts arī deputāts J. Viļums un SC deputāts J. Tutins – šoreiz abi deputāti latgaliski runājuši debatēs. Šajā reizē Saeimas priekšsēdētāja nav paudusi aizliegumu runāt latgaliski, bet lūgusi izmantot literāro valodu, lai varētu veikt ierakstus Saeimas stenogrammās. „Ja kāds nav mierā ar divu līdzvērtīgu valsts valodas formu pastāvēšanu (latgaliešu un latviešu), būs jāmeklē risinājums. Viens no tiem – latgaliešu valodai piešķirt reģionālo statusu, kas ļaus to izmantot Latgales skolās un pašvaldībās," intervijā laikrakstam „Telegraf" atzinis J. Viļums.

Jāpaskaidro, ka atbilstoši mūsdienu valodniecības terminoloģijai ir latgaliešu rakstu valoda un augšzemnieku dialekta latgaliskās izloksnes (augšzemnieku dialektā ietilpst arī sēliskās izloksnes). Kā norādīts „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā", latgaliešu rakstu valoda – „daļēji kodificēts latviešu valodas reģionāls paveids, kas izveidots uz latgalisko izlokšņu pamata. Latgaliešu rakstu valoda tiek lietota rakstveida saziņā, ieskaitot literatūru, un publiskajā runā" (VPSV 2007, 204), savukārt „latgaliskās izloksnes" – „latviešu valodas augšzemnieku dialekta izloksnes, ko runā Latgalē un Ziemeļaustrumvidzemē" (VPSV 2007, 204–205).

Valodas lietojums oficiālajā saziņā

LU profesore un sociolingviste I. Druviete uzskata: „Valsts valodas likums nosaka, ka oficiālā komunikācijā ievērojamas latviešu literārās valodas normas, tātad lietojama tieši latviešu literārā valoda, nevis kāda cita no latviešu valodas eksistences formām. Nav šaubu, ka saziņa valsts parlamentā, valsts un pašvaldību iestādēs ir oficiāla komunikācija, tādēļ tajā gan runas, gan rakstu formā lietojama tikai un vienīgi literārā valoda. Jebkura cita latviešu valodas paveida izvēle

liecina par elementāru sociolingvistisku aksiomu neizpratni. Ja kāds vēlas rosināt Valsts valodas likuma pārskatīšanu, tas jādara citām metodēm, un skaidri jāapzinās arī šādas rīcības negatīvā ietekme uz latviešu valodas kā vienīgās valsts un oficiālās valodas statusa saglabāšanu." (Druviete 2011a, 20–21)

Valsts valodas likuma 3. panta ceturtā daļa nosaka, ka valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību, ar to paredzot dažādas iespējas šī valodas paveida attīstībai gan lingvistiskās izpētes ziņā (piemēram, iespēja iegūt valsts pētījumu programmu finansējumu), gan izglītības sfērā (piemēram, informācijas par latgaliešu rakstu valodu iekļaušana skolu un augstskolu mācību saturā, atbalsts mācību un mācību metodisko līdzekļu izstrādē, studiju kursi augstskolās un fakultatīvās stundas vispārizglītojošajās skolās, sk. 6. nodaļā). „Latgaliskā Latgale ir latviskā Latgale – latgaliešu rakstība par spīti drukas aizliegumam un rusifikācijas politikai ir bijusi svarīgs latviskās identitātes balsts jau gadsimtiem ilgi. Rūpēties par savu valodu var tikai informēta sabiedrība [..]," filologu diskusijā secināja I. Sperga (Sperga 2011, 22–23).

Iespējams, ka dialekta un citu valodas paveidu lietošanas noteikumi būtu jāprecizē – laiku pa laikam gan tikko aprakstītajā zvērestu došanas aspektā, gan vietvārdu rakstības un lietišķās dokumentācijas aspektā Latgales pašvaldībās latgaliešu rakstu valodas jautājums tiek aktualizēts. Taču nav pieļaujama īpaša statusa piešķiršana valsts pārvaldē kādam no latviešu valodas dialektiem – arī zvēresta teikšanai no Saeimas tribīnes. Zvērestam taču jābūt saprotamam katram Latvijas iedzīvotājam, ne tikai latgaliešiem. „Dažādiem dialektiem un valodām, kas tiek lietotas Latvijas teritorijā, nenoliedzami ir jāattīstās kultūras līmenī. Tāpat neviens nevar aizliegt diviem latgaliešiem vai kurzemniekiem savā starpā runāt attiecīgajā dialektā. Savukārt to ieviešana Saeimas darbā būtu pirmais solis uz totālu haosu valodas lietošanas jomā valstī. [..] Cik gan dažādu oficiālu valodu un tās dialektu var būt valstī, kuras iedzīvotāju skaits nesniedzas pat līdz divu miljonu atzīmei?" tā retoriski jautā un savu viedokli pauda laikraksta „Dienas Bizness" redakcija (DB 2011).

8.2. Valodas referendums

Valodas referenduma priekšvēsture

2011. gads ir arī parakstu vākšanas gads. Nacionālā apvienība „Visu Latvijai" – „Tēvzemei un Brīvībai"/LNNK 2011. gada sākumā savāca nepieciešamos desmit tūkstošus parakstu, lai no 2011. gada 11. maija līdz 9. jūnijam izsludinātu parakstu vākšanu par izmaiņām Satversmes 112. pantā, proti, ka valsts nodro-

šina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību [*ar papildinājumu* latviešu valodā].

Redzot, cik strauji „Visu Latvijai" virzās ar savu projektu, pretreakcija ilgi nebija jāgaida: jau 2011. gada martā kustība „Vienota Latvija" sadarbībā ar V. Lindermana un J. Osipova dibināto biedrību „Dzimtā valoda" sāka parakstu vākšanu, lai krievu valoda Latvijā tiktu atzīta par otru valsts valodu. „Latviešu un krievu radikāļi atkal mērojas spēkiem. Šoreiz, cenšoties grozīt Satversmi valodas jautājumā. Vieni pieprasa, lai valsts finansētās krievu skolas no nākamā gada pilnībā pāriet uz mācībām tikai latviešu valodā. Otri grib panākt, lai krievu valoda oficiāli kļūst par otru valsts valodu Latvijā," vēstīts TV3 raidījumā „Nekā Personīga" 2011. gada 3. aprīlī.

Tā 2011. gada 9. septembrī Centrālajā vēlēšanu komisijā (turpmāk CVK) tika iesniegts 12 533 vēlētāju parakstīts pieteikums, lai grozītu Satversmes 4., 18., 21., 101. un 104. pantu, iekļaujot tajos nosacījumu par krievu valodu kā otru valsts valodu. Turpmāko procesu par valsts līdzekļiem veica CVK. No 2011. gada 1. novembra līdz 30. novembrim notika parakstu vākšana likumprojekta „Grozījumi LR Satversmē" ierosināšanai. Saskaņā ar minētā likuma 25. pantu Satversmes grozījumu projekts tiek virzīts tālāk, ja to ir parakstījusi ne mazāk kā viena desmitā daļa no pēdējās Saeimas vēlēšanās balstiesīgo Latvijas pilsoņu skaita. Pamatojoties uz 11. Saeimas vēlēšanās piedalījušos skaitu, tiem bija jābūt 153 232, un, pārbaudot parakstus, CVK secināja, ka iesniegto parakstu skaits ir pietiekams – tie bija 187 378 jeb 12,4 % no pēdējās Saeimas vēlēšanās balstiesīgo pilsoņu skaita.

Par grozījumiem parakstījās arī Rīgas mērs N. Ušakovs, Saeimas deputāts N. Kabanovs, kā arī vairāki SC pašvaldību deputāti (Druviete 2015a).

Šis notikums plašsaziņas līdzekļos tika atspoguļots ļoti plaši, gan informējot par procesa gaitu, gan arī veidojot analītiskas publikācijas un sižetus. „Paldies, Ušakova kungs, par skaidrību!" saka publicists L. Lapsa (Lapsa 2011). „Dienas" žurnālists un publicists A. Panteļējevs mēra piedalīšanos referenduma ierosināšanā nosauca par epopeju vārdā Ušokoviāda: „„Saskaņas centra" līderis N. Ušakovs kā „privātpersona" parakstījās par referenduma rīkošanu krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešanas sakarā. Un paralēli pārplūdināja masu medijus ar gariem prozas darbiem par to, kā šis solis bija domāts un kā nedomāts." (Panteļējevs 2011) Nedēļu vēlāk kļuva zināms, ka par krievu valodu parakstījušies arī Rēzeknes un Zilupes mēri. A. Panteļējevs norādīja: „Politika nav smilšu kaste. Uz tās durvīm vajadzētu stingri uzrakstīt – spēlēties aizliegts! Nepilngadīgie netiek ielaisti!" (Panteļējevs 2011)

Parakstītāju skaits bija pietiekams, lai CVK likumprojektu „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" iesniegtu Valsts prezidentam, kurš to savukārt

nosūtīja izskatīšanai Saeimā, pavadvēstulē uzsverot, ka šie grozījumi ir pretrunā ar Satversmes būtību. Tomēr ne Valsts prezidentam, ne Saeimai likums nedeva tiesības atcelt referendumu, līdz ar to likums „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" tika nodots tautas balsošanai. CVK referenduma norisei no valsts budžeta piešķīra 1 712 878 latus (Druviete 2015a).

Parakstu vākšana un referendumi ir demokrātijas sastāvdaļa, taču naudas izteiksmē arī dārgs prieks ar provokatīvām sekām. M. Krautmanis to norādīja metaforiskā virsrakstā „Referendumu sērkociņi pie benzīna mucām" (Krautmanis 2011), savukārt, ironizējot par referendumu biežumu, B. Lulle nosauca Latviju par „Referendumu treniņlaukumu" (Lulle 2011), bet „Latvijas Avīzē" teikts „Referendumi stājas rindā cits aiz cita" (23.04.2011.). „Un par ko būs nākamais referendums – par pievienošanos Krievijai?" retoriski jautāja E. Veidemane NRA sarīkotajā diskusijā (Diskusija 2011).

„Tā ir bezatbildīga spēlēšanās ar nopietnām lietām. Iespējamā referenduma negatīvās sekas jau ir jūtamas valodas vidē un situācijā, un mēs esam atsviesti atpakaļ par desmit, ja ne par visiem divdesmit gadiem – publiskajā telpā risinās tādas pašas diskusijas kā 1988. gadā, kad latviešu valodai tika atjaunots valsts valodas statuss. Mums ir jāatrod veids, kā pārliecināt cilvēkus par to, ka latviešu valodai jābūt dominējošai gan valstiski regulējamās jomās, gan sabiedrības savstarpējā saziņā," skaidroja I. Druviete NRA diskusijā (Diskusija 2011). Līdzīgi domāja arī Jelgavas mērs un Sabiedrības integrācijas fonda padomes priekšsēdētājs A. Rāviņš 2011. gada 4. maijā: „„Tēvzemieši" ir izdarījuši ļoti lielu „lāča pakalpojumu" – ļoti tālu pavirzījuši valsti divvalodu sistēmas virzienā. Ir skaidrs, ka mēs jau lēnām gājām uz sabiedrības integrāciju, bija uzlabojusies nacionālo jautājumu savstarpējā izpratne, un daudzas Eiropas valstis uz mums skatās kā uz valsti, kas līdz šim ļoti labi risināja šo starpnacionālo problēmu, kura citās valstīs patlaban varbūt ir asāka un sāpīgāka nekā Latvijā. Bet tas kategoriskais solis, ko piedāvā „Visu Latvijai!", šo problēmu padziļina." (Rāviņš 2011)

Referenduma rezultāti

Tautas nobalsošana notika 2012. gada 18. februārī. Tautas balsošanas zīmē bija jautājums „Vai jūs esat par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" pieņemšanu, kas paredz krievu valodai noteikt otras valsts valodas statusu?". Iespējamie atbilžu varianti bija „Par" un „Pret". Latvijas Republikas Satversmes 79. pants noteica, ka tautas balsošanai nodotais Satversmes grozījums būtu pieņemts, ja tam piekristu vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem. Saskaņā ar PMLP Iedzīvotāju reģistra datiem, tautas nobalsošanas dienā valstī bija reģistrēti 1 545 004 balsstiesīgie pilsoņi (Druviete 2015a), nobalsošanā piedalījās 1,087 miljoni jeb 70,37 % pilsoņu.

Tautas nobalsošanas zīme 2012. gada 18. februārī

Vai jūs esat par likumprojekta
"Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē"
pieņemšanu,
kas paredz krievu valodai noteikt
otras valsts valodas statusu?

Atzīmējiet ar "+" sev vēlamo atbildi – "PAR" vai "PRET"

PAR ◇ **PRET** ◇

Zīme, kurā būs atzīmēti gan "PAR", gan "PRET" vai nebūs atzīmēta neviena no šīm atbildēm, tiks uzskatīta par nederīgu

103. att. 2012. gada 18. februāra tautas balsošanas zīme par grozījumiem Latvijas Republikas Satversmē

Referendums kā sabiedrības saliedētības rādītājs

Valodas referendums sabiedrību saliedēja ne tikai Latvijā. Balsotāji ārzemēs stāvēja stundām garās rindās, lai varētu paust savu atbalstu latviešu valodai kā vienīgajai valsts valodai Latvijā. Tādējādi Latvijas cilvēki apliecināja, ka izšķirīgos brīžos sabiedrība spēj būt vienota. „Mēs gājām uz valodas referendumu kā cīņā par savu valsti, jo valoda ir mūsu valsts." (Beitnere 2016, 28)

Pēc balsu saskaitīšanas referenduma rezultāts bija šāds – pret krievu valodu kā otru valsts valodu nobalsojuši 821 722 jeb 74,8 % vēlētāju, bet par – 273 347 jeb 24,88 %.

Apgabals	Vēlētāju skaits (18.02.2012)	Balsošanas rezultāts		
		PAR	PRET	Nederīgas *
Valstī	1 545 004	273 347	821 722	3524
Rīga	463 197	127 784	225 437	1443
Vidzeme	409 168	35 164	262 643	706
Latgale	235 969	78 736	62 369	575
Kurzeme	204 616	12 282	132 708	247
Zemgale	232 054	19 381	138 565	553

104. att. Referenduma rezultāti reģionos. Dati: CVK 2012

	Atzīmju skaits	
PAR	273347	17,69 %
PRET	821722	53,19 %
Nederīgas *	3524	0,23 %

105. att. Balsošanas kastēs atrasto zīmju kopskaits: 1 098 593. Vēlētāju skaits: 1 545 004. Dati: CVK 2012

Plašu rezonansi notiekošais referendums izraisīja kaimiņvalstīs: Krievijā, Lietuvā un Igaunijā. Maskavas Pedagoģiskās universitātes profesors Marks Djačkovs, vērtējot 2012. gada februārī notikušo referendumu, norādīja: „Vladimirs Lindermans un viņa kompānija ir īsti provokatori. Kā vietējie iedzīvotāji viņi zināja, ka rezultāts tautas nobalsošanai būs negatīvs. Viņi sacēla troksni un spieda valdību iztērēt naudu referendumam. [..] Ja krievu valoda Latvijā būtu valsts valoda, krievi varētu nemācīties latviešu valodu un šeit izveidotos divkopienu valsts ar lielu plaisu: vienā daļā latvieši, bet otrā – nelatvieši. [..] Šāda situācija ir dažu Krievijas valdošo aprindu interesēs, kuras ir Latvijas pievienošana Krievijai." (Djačkovs 2012)

Valodas referenduma vērtējums kaimiņos – Lietuvā

„Kaut kas tāds Lietuvā vispār nebūtu iedomājams!" savu sašutumu pauda Vītauta Dižā Universitātes profesors Alvīds Butkus (*Alvydas Butkus*). „Lietuvā tādi lindermaņi ienāk daudz brīvāk un biežāk, jo šeit ierodas ne tikai no Krievijas, bet arī no Polijas, un Viļņas un Šaļčininku rajonos „audzina" Lietuvas pilsoņus kā no baznīcu kancelēm, tā arī publiskās lekcijās." (Butkus 2012) Savas pārdomas par referendumu A. Butkus publicēja „Latvijas Avīzē" 2012. gada 24. februārī – dažas dienas pēc Latvijā notikušā referenduma – un nosauca tās par „Latvijas mācībstundām Lietuvai". „Referendumam tuvojoties, Lietuvas politologi un politiķi ne reizi vien galvoja, ka tā esot Latvijas iekšēja lieta, kurā nepieklājas iejaukties. Tomēr pat ar neapbruņotu aci bija redzams, ka tā kļūst par visa Baltijas reģiona kopīgu lietu, Kremlim dzenot ķīli vājākajā reģiona daļā. Veiksmes gadījumā jaunu mudinājumu būtu saņēmuši Igaunijas Narvas un Lietuvas Šaļčininku slāviski runājošie radikāļi, kas aizvien tiecas pēc dezintegrācijas savās valstīs. Latvijas pilsoņu saliedētība un aktivitāte novērsa un vienlaikus apturēja mēģinājumu destabilizēt reģionu. Referendums sniedzis vērtīgas mācībstundas Latvijas kaimiņvalstīm, un tagad tikai no tām pašām ir atkarīgs, vai šīs mācības būs ņemtas vērā." (Butkus 2012)

Te gan, kā minētajā rakstā norādījis A. Butkus, arī Lietuvai būtu ko aizdomāties. „Lietuvas politologu komentārus par nepilnīgajiem Latvijas likumiem, kas ļāvuši šādai situācijai izveidoties, var piemērot arī pašai Lietuvai – mums joprojām nav likuma, kas ļautu atlaist valsts iestādes darbinieku, kas neievēro valsts valodas likumu, nevēlas vai nespēj īstenot Augstākās tiesas lēmumus." Kā otru mācībstundu A. Butkus norādīja Latvijā V. Lindermana dibinātās „Par dzimto valodu" šķeltniecisko raksturu, proti, pēc valodas vai etniskā principa radītā partijā jau pašā par sevi ir ieprogrammēta sabiedrības un pat valsts sašķelšana, piesedzoties ar mazākumtautību tiesību aizstāvēšanu un etniskās savdabības aizsardzību. Krievvalodīgo integrāciju atjaunotajā Latvijā apgrūtina vēsturiskās patiesības noklusēšana un okupācijas fakta oficiāla neatzīšana no Kremļa puses.

Tādējādi var secināt, ka referendums, kas daudziem Lietuvā šķita tikai Latvijas iekšējā lieta, tomēr ir devis iespēju arī Lietuvai un lietuviešiem pārdomāt ievainojamās vietas savā valodas politikā un valsts pamatvērtību aizsardzībā.

Valodas referenduma vērtējums kaimiņos – Igaunijā

Par valodas referendumu aktīvi diskutēja arī Igaunijā. Referenduma dienā laikraksta „Postimees" ievadrakstā teikts: „Ir absolūti skaidrs, ka latvieši negrib, lai krievu valoda būtu otra valsts valoda. Tačū referenduma organizētāji saprot, ka latviešiem ir bail zaudēt savu valodu un kultūru, un izmanto referendumu kā provokāciju, lai sētu naidu starp latviešiem un krieviem. Tačū naida sēšana nav Latvijas krievu interesēs, jo viņi arī dzīvo Latvijā kopā ar latviešiem. Tieši otrādi: Latvijas krievi ir ļoti labi apguvuši latviešu valodu. Arī latviešu krievu valodas prasme ir laba. Abpusējās labās valodas prasmes norāda uz uzticību un sociālo kohēziju. Naida sēšana kalpo tikai Kremļa ilgām pēc impērijas. Lai saglabātu varu, Krievijai jāparāda saviem pilsoņiem, ka kaut kur krievi dzīvo vēl sliktāk nekā Krievijā. Latviešu vaina ir tā, ka joprojām spēkā ir 1922. gada Satversme, kas vispār pieļauj šādu referendumu." (Postimees 2012)

Igaunijas krievu politiķis, tajā laikā Parlamenta Ārlietu komisijas loceklis un sociāldemokrātu partijas biedrs J. Osinovskis (*Jevgeni Ossinovski*) norādīja: „Referendums bija krievu iedzīvotāju mēģinājums parādīt, ka viņi nepiekrīt Latvijas politikai, kuras pamatā ir tautības jautājumi. Igaunijas situācija atšķiras no Latvijas politiskās situācijas, jo Igaunijas „krievu" partijas vadītāji ir igauņi, bet Latvijā – etniskie krievi. No otras puses, Igaunijas Nacionālā partija nav tik radikāla kā Latvijas Nacionālā apvienība. Referendums Latvijas valstij var būt apdraudējums, tāpēc Latvijai vajadzētu vairāk koncentrēties uz integrācijas jautājumiem. Problēmas risinājums varētu būt grozījumi Satversmē." (Osinovskis 2012) Tačū kopumā, kā atzina igauņi, šis referendums neietekmēja Latvijas izglītības un valodas politiku. Veiko Spolītis, kas regulāri komentējis Latvijas notikumus igauņu presē, atzina: „[..] referenduma rezultāts noņem valodas jautājumu no dienaskārtības vismaz uz

20 gadiem. Referendums netika organizēts valodas dēļ: Latvijas krievu pilsoņi ar referendumu risināja citas problēmas, un to neslēpa ne Rīgas mērs, ne citi. Taču referendums Latvijā uzdeva daudz jautājumu: kā radikāls nepilsonis spēj graut valsts iekārtu, ja problēma nemaz nav Satversmē; kāpēc nodokļu maksātājiem jāmaksā miljoni par šādu referendumu, kāpēc 280 000 [precīzi – 273 347] cilvēku šo referendumu atbalstīja? Referendumam ir trīs patiesi iemesli:

1) dažu grupu radikalizēšanās ekonomiskās krīzes ietekmē,
2) nacionālās apvienības ierosinātā parakstu vākšana pārejai uz latviešu mācību valodu skolās,
3) Reformu partijas solījums veidot koalīciju ar „Saskaņas centru", kas tā arī palika solījuma līmenī un netika izdarīts." (Spolītis 2012)

Valodas referenduma vērtējums Latvijā

Visspēcīgāk uz tautas apziņu darbojas pats referenduma apkaunojošais fakts. To apliecina arī tieslietu ministrs G. Bērziņš: „Pats parakstu vākšanas fakts par krievu valodu kā otru valsts valodu kopumā jāvērtē kā amorāls pasākums, jo ar to ir radīta etniskā spriedze Latvijas sabiedrībā, veicinot vienas iedzīvotāju daļas necieņu pret Latvijas valsti, tās simboliem un latviešu valodu kā vienu no valsts uzbūves pamatiem." (Bērziņš 2011) „Šoreiz nerunāsim par otras valsts valodas ieviešanas tehniskajiem, administratīvajiem un finansiālajiem aspektiem, jo runa nav par naudu, bet vārda tiešā nozīmē par tautas dzīvību. Tomēr, ja nu kādam identitāte un latviskums liekas tukši vārdi, tad jāparēķina, cik varētu izmaksāt visas oficiālās un komerciālās informācijas dublēšana, izglītības sistēmas pārkārtošana, ierēdņu izglītošana un eksaminēšana utt. [..] Vai latviešu nodokļu maksātājiem paradoksālā kārtā būtu jāmaksā par savas valodas apdraudēšanu?" (Druviete 2013, 22)

Gads pēc referenduma jeb Referenduma mācība

Pēc referenduma kļuva skaidrs: Latvijai ir jārēķinās ar ceturto daļu savas valsts pilsoņu, kas dažādu iemeslu dēļ protestē pret latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu. I. Druviete, analizējot referenduma norisi, norādīja: „Referenduma patiesie cēloņi meklējami Latvijas vēsturē, mūsu iedzīvotāju etnolingvistiskajā struktūrā un Latvijas ģeopolitiskajā situācijā. Krievijas ārpolitikas „humanitārā dimensija" tautiešu politikas ietvarā jau no 80. gadu beigām aptvērusi Latvijas valodas politiku, regulāri reproducējot tēzes par Latvijas it kā kļūdaino integrācijas politiku un krievu valodas runātāju diskrimināciju. Nav taisnība arī tiem latviešiem, kas apgalvo, ka Latvijā integrācijas politika bijusi neveiksmīga." (Druviete 2013, 18–19) Latvijas valodas politiku vērtējusi sociolingviste G. Hogana-Bruna (*Gabrielle Hogan-Brun*): „Latvija ir to valstu vidū, kurai ir viena no ievērojamākajām un vislabāk formulētajām valodas politikām iekšējā politikā. Būtiski pieminēt, ka lat-

viešu valodas politika ir izstrādāta, balstoties uz noteiktu sociolingvistisko teoriju, ņemot vērā plašu citu valstu pieredzi. Valodas politikas veidošanā tika iesaistīti citu valstu eksperti, kas ieguvuši starptautisku atzinību." (Hogan-Brun et al. 2009)

Konference „Gads pēc valodas referenduma: paveiktais un darāmais"

2013. gada 11. februārī, gadu pēc referenduma, pēc Eiropas Parlamenta deputātes I. Vaideres iniciatīvas tika rīkota konference „Gads pēc valodas referenduma: paveiktais un darāmais", lai diskutētu par to, kas šī gada laikā ir paveikts vai ieplānots, kādi pasākumi veicami, lai stiprinātu latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas statusu. Konferencē piedalījās toreizējais tieslietu ministrs J. Bordāns, kultūras ministre Ž. Jaunzeme-Grende, Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas priekšsēdētāja I. Druviete, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas priekšsēdētāja I. Mūrniece, Valsts valodas centra direktors M. Baltiņš, demogrāfijas eksperts un Nākotnes fonda valdes priekšsēdētājs I. Mežs, Latviešu valodas aģentūras direktors J. Valdmanis, Valsts valodas komisijas priekšsēdētājs A. Veisbergs. Eksperti diskusijā secināja – lai gan ir ieplānots un paveikts zināms pasākumu kopums latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas statusa stiprināšanai, tomēr situācija valsts valodas lietošanā un attieksmē pret to ir pasliktinājusies, vērojama būtiska disonanse starp prasmi lietot valodu un vēlmi to lietot ikdienā (Vaidere 2013a).

Viedokļu dažādība

I. Vaidere kritizēja gada laikā paradījušos Latvijas televīzijas jaunos raidījumus krievu valodā, kā arī pirmoreiz krievu valodā tulkoto militārās parādes norisi, sakot, ka valstiski nozīmīgu pasākumu translēšana krievu valodā negarantē krievvalodīgo interesi par valsti un neveicina lojalitāti. Deputāti neapmierināja pēc 1990. gada dzimušo bērnu un jauniešu sliktās valsts valodas zināšanas, pieradums lietot krievu valodu un motivācijas trūkums runāt valsts valodā (Vaidere 2013b).

Savukārt citādās domās bija Valsts prezidents A. Bērziņš, kurš 2013. gada 18. februārī Latvijas Radio teica: „Referendums par valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai nav veicinājis sabiedrības sašķelšanos ilgākā termiņā." Politiķis uzskata, ka referenduma iniciatori bija ļoti šaura grupa, kas gribējusi sevi parādīt, bet kopumā referendums vien apliecinājis, ka vienīgā valsts valoda Latvijā ir latviešu. Līdz ar šo referendumu šķēlušies esot tikai politiķi, bet viņi esot vien niecīga sabiedrības daļa (Grīnberga 2013).

Tātad gadu pēc referenduma politiskā elite tā arī nespēja vienoties, kādu mācību referendums ir sniedzis. Viena puse uzskata, ka darīts ir pietiekami un rezultātus varēs gaidīt pēc ilgāka laika posma, otra puse uzskata, ka darīts ir par maz, un arī tas, kas izdarīts, viņus neapmierina. Taču viens gan ir skaidrs – referendums bija „zīmīga norāde uz nepieciešamību nepārtraukti uzturēt un skaidrot Latvijas valodas politikas principus – gan latviešim, gan pārējiem Latvijas iedzīvotājiem" (Druviete 2013, 19).

8.3. Satversmes preambulas izstrāde

Grozījumi likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu"

Valodas referenduma iniciēšanu atviegloja ne tikai atsevišķu politisko līderu politiskās kaislības, bet arī pārlieku vienkāršā referenduma rosināšanas procedūra. Lai tautas nobalsošanas organizēšanu un ar to saistītos izdevumus pilnībā uzņemtos CVK, resp., valsts, inciatīvas grupai bija jāsavāc tikai 10 000 parakstu. Tik zems referenduma rosināšanas slieksnis nepastāv nevienā pasaules valstī, un valodas referendums parādīja, ka nepieciešams pilnveidot juridisko procedūru tautas nobalsošanai, lai it kā demokrātiskā ceļā nepakļautu riskam Latvijas valsts pamatvērtības (Jarinovska 2013). Tāpēc Saeima pēc asām diskusijām jau 2012. gada 8. novembrī pieņēma grozījumus likumā „Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu". Likumam tika mainīts arī nosaukums – „Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu" (pieejams: *http://likumi.lv/doc.php?id=58065*), un tas paredzēja palielināt nepieciešamo parakstu skaitu, lai ierosinātu tautas nobalsošanu par izmaniņām Satversmē vai likumos. No 2015. gada 1. janvāra izmaiņu iniciatoriem jāsavāc vienas desmitās daļas vēlētāju (tātad apmēram 155 000) paraksti referendumu rosināšanai par izmaiņām Satversmē, likumos vai tautas nobalsošanai par Saeimas atsaukšanu (sk. vairāk Druviete 2015a, 11).

Jau kopš neatkarības atjaunošanas gan juristu, gan politiķu lokā, gan plašākā sabiedrībā notika daudz diskusiju par Latvijas valsts mērķi, jēgu un būtību. Īpašu asumu šīs diskusijas ieguva gan pirms, gan pēc 2012. gada 18. februāra referenduma, un ar jaunu spēku atsākās ikreiz, kad pēc tam parādījās līdzīga satura iniciatīvas, piemēram, par pilsonības automātisku piešķiršanu visiem nepilsoņiem (Druviete 2012).

Satversmes preambulas izstrāde

Šo norišu kontekstā Latvijas tiesību telpā nostiprinājās jauns jēdziens – neaizskaramais Satversmes kodols. To 2012. gada 17. septembrī pamatoja Konstitucionālo tiesību komiteja viedoklī „Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu" (pieejams: *http://www.president.lv/images/modules/item/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf*). Viens no šā atzinuma ietvertajiem priekšlikumiem bija arī atbalsts Satversmes papildināšanai izvērstā preambulā. „No valodas politikas viedokļa preambulai gan var būt ne tikai simboliska nozīme vai politiska jēga. Tā stiprina argumentāciju pavisam konkrētu normu izstrādei un finansējuma nodrošināšanai latviešu valodas izpētei, apguvei un aizsardzībai. Līdz ar šo papildinājumu mūsu valsts pamatlikums sniedz vēl skaidrākas vadlīnijas arī rīcībpolitikai Latvijas valsts neatņemamo simbolu un iezīmju – arī valodas – stiprināšanā." (Druviete 2015a, 12)

Preambula liecina, ka latviešu valoda ir negrozāma mūsu Konstitūcijas kodola daļa. Satversmes 4. pants ir starp tiem Satversmes pantiem, kas grozāmi tikai tautas nobalsošanā, norāde uz latviešu valodu kā valsts valodu iekļauta ne tikai Satversmes ievadā, bet arī 4., 18., 21. un 104. pantā. „Tādējādi konstitucionālais likumdevējs skaidri norādījis, ka valsts valodas politikas jomā nekāda atkāpšanās nav iespējama un latviešu valodas loma ir reāli jāstiprina." (Druviete, Kārkliņa, Kusiņš et. al 2014, 296)

2014. gada 19. jūnijā Latvijas Republikas Saeima pēc ilgām diskusijām pieņēma lēmumu par 1922. gada Latvijas Republikas Satversmes papildināšanu ar ievaddaļu (t. s. Preambulu). No šā brīža „valsts pamatlikums uzskatāms arī par nacionālās identitātes būtisku elementu, jo tajā ir skaidrs Latvijas valsts konstitucionālo vērtību izklāsts" (Balodis 2014, 5). Satversmes preambulā ir teikts, ka „[..] Latvijas valsts ir izveidota, [..] lai garantētu latviešu [..] valodas [..] pastāvēšanu un attīstību cauri gadsimtiem [..]". Par Satversmes grozījumiem, ar kuriem tika ieviesta Satversmes preambula, balsoja 94 deputāti.

8.4. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma izstrāde

2010. gada 12. jūlijā Saeima pieņēma un Valsts prezidents izsludināja Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumu (EPL), kas reglamentē Latvijas jurisdikcijā esošo elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības kārtību un noteikumus (pieejams: *http://likumi.lv/doc.php?id=214039*). Sarežģīta un strīdīga ir ne tikai šī likuma tapšanas gaita (Valsts prezidents to nosūtīja atkārtotai caurlūkošanai), bet arī grozījumu veikšana.

Valsts prezidenta A. Bērziņa prezidentūras laikā 2014. gada 23. oktobrī Saeimā tika pieņemti pirmie grozījumi EPL likumā saistībā ar valodas jautājumu. Šo grozījumu mērķis bija juridiski ieviest mehānismu radioprogrammu pārejai uz raidīšanu vienā valodā. Proti, bija jānodrošina pāreja no stāvokļa, kurā radioprogrammas veidotāja apraides atļaujā ir ierakstīta valodu proporcija, kas ir jāievēro, veidojot radioprogrammu, uz stāvokli, kurā radioprogrammas veidotāja apraides atļaujā ir ierakstīts, ka radioprogrammu veido pilnībā vienā valodā – vai nu valsts valodā, vai svešvalodā (Briedis 2016). Pēc šiem likuma grozījumiem, pamatojoties uz SIA „Krievu hitu radio" sūdzību Satversmes tiesā, tika ierosināta lieta ar pamatojumu: tiek aizskartas īpašuma tiesības, t. i., tiesības veikt komercdarbību; iebildes, ka valodu proporcijas koriģēšana neatbilst tiesiskās paļāvības principam; visbeidzot – tiekot ierobežota vārda brīvība: gan radio iespējas, sniedzot informāciju, gan radioprogrammas auditorijai to saņemot.

Valsts prezidenta R. Vējoņa prezidentūras sākumposmā 2015. gada 29. oktobrī Saeimā tika pieņemti otrie grozījumi EPL likumā saistībā ar valodas jautājumu. Kā norāda zvērināts advokāts E. Briedis, ar šiem grozījumiem tika grozīts arī EPL likuma pārejas noteikumu 27. punkts. Šis punkts paredzēja, ka no 2016. gada 1. janvāra pilnībā valsts valodā būtu jāveido tās radioprogrammas, kuru daļai valsts valodā atbilstoši apraides atļaujai līdz šim bija jābūt vismaz 51 % lielai, (nevis 50 % lielai, kā 27. punkts noteica saskaņā ar EPL likuma „pirmajiem grozījumiem" valodas jautājumu sakarā) (Briedis 2016).

Grozījumi EPL un radioprogrammu svešvalodās īpatsvars

2015. gada 7. novembrī Valsts prezidents nolēma neizsludināt EPL likuma otros grozījumus un pieprasīja to otrreizēju caurlūkošanu Saeimā. Ar šī lēmuma motivāciju var iepazīties vēstulē Saeimas priekšsēdētājai, kas pieejama Valsts prezidenta interneta mājaslapā. Taču Saeima grozījumus pieņēma, pārvarot Valsts prezidenta veto. „Saskaņā ar Saeimas rīcības kritiķu apkopoto informāciju šī procesa bilance ir šāda: pirms 2014. gadā izdarītajiem grozījumiem EPL likumā aptuveni 34 % no 67 Latvijas radioprogrammām bija svešvalodā. Ja būtu stājušies spēkā 2014. gadā izdarītie grozījumi (kas noteica obligātu pāreju uz raidīšanu valsts valodā visās radioprogrammās, kas līdz šim raidījušas vismaz 50 % latviešu valodā), svešvalodu radioprogrammu īpatsvars Latvijā samazinātos līdz 25 %. Savukārt pēc 2015. gadā izdarītajiem likuma grozījumiem (kas obligātu pāreju uz valsts valodu nosaka vairs tikai tām radioprogrammām, kuras šobrīd latviešu valodā raida vismaz 51 % laika), paredzams, ka radioprogrammu īpatsvars svešvalodās, sākot ar 2017. gadu, nevis samazināsies, salīdzinot ar pašreizējo situāciju, bet – gluži otrādi – varētu pieaugt līdz pat 45 %." (Gailīte 2016b)

Skaidrojot valodas aizsardzību pamattiesību kontekstā, LU asoc. profesors A. Kučs rakstīja: „Satversmes 4. pants un Latvijas vēsturiskā situācija rada likumdevējam ne tikai tiesības, bet uzliek pienākumu aizsargāt valsts valodu un reaģēt uz valsts valodas lietojuma samazinājumu Latvijas informācijas telpā, grozot valodas lietojumu reglamentējošās normas. Taču šādai likumdevēja rīcībai ir jāatbilst Satversmei un Latvijai saistošām starptautiskām cilvēktiesību normām. Būtiskākā problēma, kas saredzama, vērtējot likumdevēja darbības attiecībā uz konkrētiem grozījumiem EPL likumā, ir sistēmiskas politikas trūkums valsts valodas nostiprināšanā Latvijas plašsaziņas līdzekļu vidē. Nav skaidrs, kā grozījumos ietvertie ierobežojumi – pāreja uz apraidi tikai vienā valodā – iekļautos kopējā valsts valodas stiprināšanas stratēģijā un vai ar tiem tiktu sasniegts mērķis stiprināt valsts valodu visā valsts teritorijā." (Kučs 2016)

Vai hibrīdkara pazīmes?

Latvijā politiskie līderi pauda viedokli, ka valstī var fiksēt hibrīdkara pazīmes dažādās pakāpēs, un tas, kā atzīst D. Beitnere-Le Galla, notiek neredzamā frontes līnijā – cilvēku apziņā. „Latvijas valsts 25 gadus ir bezrūpīgi izturējusies pret

masu medijiem, atļāvusi sašķeltu mediju telpu, aizbildinoties ar demokrātiju un vārda brīvību. [..] Demokrātiskā valstī nevar darboties tik liels skaits apšaubāmas kvalitātes citas valsts TV kanālu. [..] Ieslēdzot radio FM viļņos, ir grūti noticēt, ka Latvijā ir tik liela nepieciešamība pēc tik daudzām krievu valodā raidošām stacijām. [..] Atverot lielos portālus latviešu valodā, ir sajūta, ka tas ir Krievijas portāls, tikai tulkots latviešu valodā – ne dienu bez V. Putina attēla un alarmējošiem virsrakstiem no austrumu kaimiņa. Tāpat kā Krievijas popkultūras ikonu hronika, bez kuras laikam jau nabaga latvieši jūtas izstumti no kultūras kartes." (Beitnere 2016)

Aplūkojot Latvijas radiostaciju normatīvo regulējumu valsts valodas lietojuma jautājumā, var secināt, ka cīņā ir sadūrušās gan konstitucionālās tiesības (valsts pienākumi savas informatīvās telpas un sabiedrības integritātes nodrošināšanā un nepieciešamība aizsargāties pret agresīvas valsts īstenotu propagandas karu), gan cilvēktiesības (pieeja informācijai), gan komerctiesības (cīņa par klausītāju un līdz ar to reklāmas tirgu), gan citi aspekti (Gailīte 2016a). Taču jautājums tā arī paliek neatbildēts: kurš un kā valstī risinās drošības jautājumu medijos?

8.5. Runāsim latviski! jeb latviešu valodas lietojuma jautājumi

Valodas izvēle saziņā: amatpersonu rīcība un atbildība

Lielākās bažas, kas raksturo latviešu valodas dzīvotspēju, saistītas ar valodas lietojuma jautājumu sabiedrībā. Tas ir bijis un joprojām ir aktuāls jautājums. „Ja neskaita ārējo izskatu un gēnu iespaidotas ķermeņa funkcijas, neviens no faktoriem, kas veido identitāti, nav mantots. Vide nosaka lingvistisko piederību, vērtību sistēmu, piederības sajūtu un citus iemācītus etnisko identitāti izšķirošus faktorus. Etniskā identitāte var tikt balstīta ģeogrāfijā, nacionalitātē, izcelsmē, ģimenē, kultūrā un subkultūrā, reliģijā, valodā, rasē vai jebkurā iepriekšminēto aspektu kombinācijā. Tā ir konceptuālu un uzvedību raksturojošu iezīmju sajaukums, kas raksturo grupu, nošķirot to no citām. Šajā uzskatā centrālu lomu ieņem kopīgas izcelsmes kolektīva apziņa." (Seweryn, Smagacz 2006, 23)

Valodas izvēle publiskajā saziņā

Cik stipra ir mūsu kolektīvā apziņa? Vai pašreizējā multikulturālisma, multilingvisma un pārējo multijēdzienu apstākļos spēsim saglabāt nacionālo identitāti un lepnumu par to?

Joprojām aktuāla ir pašu latviešu piemērošanās krievu valodā runājošiem neformālajā saziņā, tādējādi neveicinot latviskas vides veidošanos un reizē sekmējot

krievu valodas pašpietiekamību. Taču pavisam neizprotama publiskajā saziņā ir valsts amatpersonu lauzīšanās krievu valodā, tādējādi demonstrējot savu nekompetenci valodas politikas izpratnē. Latviešu pasivitāte komunikācijas valodas izvēlē ir reāls drauds sabiedrības integrācijai uz latviešu valodas pamata (Valodas situācija Latvijā 2011, 111).

Ko gan varam pārmest vidusmēra iedzīvotājam, ja šādu praksi demonstrē valsts amatpersonas un ierēdņi, kas, žurnālistu uzrunāti, sabiedriskajos medijos nerunā valsts valodā. „Latvieši sodās par latviešu valodas stāvokli. Bet par to atbild katrs latvietis pats! Valodas dzīvība ir katram latvietim uz paša mēles. Kā krievu vēlētāju acīs izskatās tie mūsu valstsvīri, kas tur stostās krievu valodā? Pēc muļķīšiem!" (Zālīte 2010)

Latviešu valodas lietojums – principiāls jautājums

Atcerēsimies V. Kravcovu, kurš 2011. gadā, būdams vēl 10. Saeimas deputāts, nespēja atbildēt uz toreizējā TV5 žurnālista A. Mamikina jautājumiem latviešu valodā, tāpēc demonstratīvi pameta televīzijas studiju. Savukārt 2010. gada 31. augustā toreizējais satiksmes ministrs K. Gerhards rīkojās atbilstoši valsts valodas politikas nostādnēm. Viņš nepakļāvās raidījuma „Bez cenzūras" vadītāja prasībai runāt krievu valodā, tāpēc tiešraidē pameta televīzijas TV5 studiju. Ministrs atteicās atbildēt krievu valodā, sakot, ka ir brīdinājis par to, ka runās latviski, un ka studija, visticamāk, varot nodrošināt tulkojumu.

„Tā ir pārprasta sabiedrības integrācijas izpratne," norāda I. Druviete. „Tas arī nav jautājums par valodas kvalitāti, bet gan par attieksmi pret latviešu valodu. Neviens nekritizēs intervējamo, ja viņa valoda būs kļūdaina, bet kāpēc mums regulāri tiek demonstrēts, ka Latvijā ir pilnīgi normāli izvairīties no runāšanas latviešu valodā, un žurnālists to pieņem kā pašu par sevi saprotamu? Šādi sabiedrībai tiek raidīti kļūdaini signāli par valsts valodas lietošanas nozīmi, kavējot sabiedrības integrāciju uz latviešu valodas pamata." (Druviete 2008, 68–69) Stingru pozīciju šajā jautājumā 2011. gada 29. aprīlī pauda toreizējais finanšu ministrs A. Vilks: „Kā valsts amatpersona esmu nolēmis runāt valsts valodā."

Taču valodas prasmes problēmas vēl atrodamas arī citos valsts dienestos un iestādēs. Tā 2010. gadā par Valsts policijas darbinieku nepietiekamajām valsts valodas zināšanām trauksmi cēla „Latvijas Avīze", tāpēc toreizējā iekšlietu ministre L. Mūrniece nolēma pārbaudīt Valsts policijas darbinieku valsts valodas prasmi. Izrādījās, ka 219 policistiem jeb 3 % dienestā strādājošo valsts valodas prasme neatbilda dienesta pienākumu veikšanai. Policijas darbiniekiem valsts valoda jāprot augstākajā – C prasmes – līmenī, VVC viņus administratīvi sodīja un lūdza piecu mēnešu laikā pilnveidot valsts valodas prasmi (Valsts policija 2010).

Valsts valoda darba tirgū

Valsts valoda darbinieku savstarpējā saziņā

2015. gadā Valsts valodas centrs nāca klajā ar iniciatīvu, kuras pamatā bija VVC ikdienas darbā novērotais un iedzīvotāju iesniegumi, resp., bija saņemti vairāki iesniegumi par to, ka darbavietās, kur amata un profesionālos pienākumus darbinieki veic citu personu klātbūtnē, piemēram, veikalos, sabiedriskajā transportā, birojos vai iestādēs, savstarpējā saziņā darbinieki izmanto svešvalodu, visbiežāk – krievu valodu. Vienlaikus tika saņemti jautājumi par to, kāpēc amatpersonas plašsaziņas līdzekļos intervijas sniedz svešvalodās. Tāpēc VVC izsludināja aicinājumu darbavietās runāt latviešu valodā.

„Valsts valodas centra ieskatā valsts amatpersonām, sniedzot intervijas plašsaziņas līdzekļos, it īpaši – ja tie reģistrēti Latvijas Republikā, būtu jālieto vienīgi latviešu valoda, tādējādi izrādot cieņu pret Latvijas valsti un tās valsts valodu," uzsver VVC. Valsts valodas likums neattiecas uz valodu lietošanu Latvijas iedzīvotāju neoficiālajā saziņā, taču, ja darbinieku savstarpējā saziņa svešvalodā dzirdama citiem – pasažieriem, veikalu, biroju, iestāžu apmeklētājiem –, tad to nevar uzskatīt par neoficiālu saziņu. „Neaizmirsīsim, ka Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas pastāvēšana un attīstība, savukārt latviešu valodas kā valsts valodas lietošanas jomas sašaurinājums valsts teritorijā uzskatāms arī par tās statusa apdraudējumu. Tāpēc aicinām ikvienu darba devēju pārrunāt ar darbiniekiem valsts valodas lietojuma nozīmīgumu, veicot profesionālos pienākumus, kā arī visas amatpersonas lietot valsts valodu, sniedzot intervijas plašsaziņas līdzekļos," norādīja VVC (Delfi 2015).

VVC sabiedriskie palīgi

2015. gada septembrī VVC nāca klajā ar vēl vienu iniciatīvu – tika veidots sabiedrisko palīgu institūts, valodas speciālisti, kas sniegs konsultācijas valsts valodas lietošanas jautājumos Latvijas novados, pilsētās un pagastos. Sabiedrisko palīgu funkcijās ietilps, piemēram, publiskās informācijas tekstu atbilstības latviešu literārās valodas normām izvērtēšana un ieteikumu sniegšana konstatēto neatbilstību novēršanai. Iecerēts, ka sabiedriskie palīgi būs piesaistīti VVC, kā arī tiem tiks doti uzdevumi savas pārraudzības reģionā apzināt situāciju valsts valodas lietošanas jomā un informēt VVC amatpersonas par konstatētajām nepilnībām. Sabiedriskie palīgi sniegs arī konsultācijas komersantiem latviešu valodas lietošanas jautājumos, proti, par gramatikas, pareizrakstības un stilistikas normām un to piemērošanu konkrētos gadījumos, jo nereti Valsts valodas likuma normas tiek pārkāptas neuzmanības vai nezināšanas dēļ (Tieslietu ministrija 2015).

2015. gada 14. decembrī darbu sāka pirmie valsts valodas inspektoru sabiedriskie palīgi, kuru uzdevumi ir cīnīties pret latviešu valodas piesārņošanu un raudzīties, lai publiskajā telpā tiktu ievērots Valsts valodas likums. Viņu mērķis – nevis sodīt, bet palīdzēt ar padomu, kā novērst Valsts valodas likuma pārkāpumus (Čunka 2015).

Nepamatotā krievu valodas prasmes prasība – jauniešu bezdarba iemesls

Aktuāls jautājums, kas apspriests arī plašsaziņas līdzekļos un kas saistīts ar asas valodu konkurences apstākļiem, ir jauniešu bezdarbs. Viens no darba devēju iemesliem, kāpēc jaunieši netiek pieņemti darbā, – praktiskās darba pieredzes trūkums, otrs – ne mazāk svarīgs un aktuāls – valodu prasme. Bieži vien tieši krievu valodas nezināšanas dēļ latviešu jaunieši tiek diskriminēti darba tirgū. Tas notiek gan ar tiem, kas ir atgriezušies no ārzemēm, gan ar tiem, kas tikko beiguši vidusskolu. Ir pat tik skarba atziņa, ka „jaunieši un iedzīvotāji reģionos bez krievu valodas zināšanām nevar atrast darbu un tādēļ brauc strādāt uz Eiropu" (Kursītis 2012).

2012. gadā Saeima grozīja Darba likumu, iekļaujot tajā aizliegumu darba sludinājumos prasīt kādas konkrētas svešvalodas prasmi, ja attiecīgo pienākumu veikšanai tā nav patiešām nepieciešama. Tomēr praksē šī norma netiek ievērota un krievu valodas zināšanas tiek prasītas praktiski visur, savukārt apkalpojošajā sfērā bez krievu valodas prasmes faktiski nav iespējams strādāt (Zvirbulis 2015).

Darba likuma panta frāze par zināšanām, kas ir „pamatoti nepieciešamas darba veikšanai", ir interpretējama, jo vārdu *pamatoti* var uztvert dažādi. To komentējot, A. Kursītis teica: „Grozījumi darba likumā gana neaizsargā darba ņēmējus, kuri neprot krievu valodu, un tas ir arī viens no galvenajiem jauniešu emigrāciju veicinošajiem faktoriem." (Kursītis 2012)

Valsts iestāžu saziņa ar iedzīvotājiem valsts valodā

2011. gadā notika tautas skaitīšana. Kopš iepriekšējās, 2000. gada tautas skaitīšanas, ir pagājuši 11 gadi. 2000. gada tautas skaitīšana bija pirmā pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas, tai īpaši gatavojās, un tā bija nopieni pārdomāta. Tās rīkošanas kardinālo nepieciešamību noteica laikposmā pēc iepriekšējās tautas skaitīšanas (1989) valstī notikušās milzīgās izmaiņas sociāli ekonomiskajā, kā arī demogrāfiskajā situācijā – darba tirgū, mājsaimniecībās, iedzīvotāju etniskajā sastāvā, ģimeņu tipos, izglītībā, cilvēku iztikas līdzekļu avotos un dzīves apstākļos.

Gatavojoties tautas skaitīšanai 2011. gadā, valstī vēl joprojām bija ekonomiskā krīze, tika domāts un runāts par iespējami mazākām izmaksām un mazāku vērienu salīdzinājumā ar 2000. gada notikumu. 2000. gada personas lapā, kas bija izpildāma iedzīvotājiem, sākot no 7 gadu vecuma, valodas jomā tika iekļauti divi jautājumi – par dzimto valodu un par citu valodu prasmi.

4. Jūsu dzimtā valoda:	1. ☐ latviešu	2. ☐ krievu	3. ☐ baltkrievu
4. cita (ierakstiet, kāda) ➔			

5. Citu valodu (izņemot dzimto valodu) prasme:	1. ☐ latviešu	2. ☐ krievu	
3. ☐ baltkrievu	4. ☐ angļu	5. ☐ vācu	
6. ☐ franču	7. ☐ cita (ierakstiet, kāda) ➔		

106. att. 2000. gada tautskaites anketas jautājumi par valodu. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/veidlapas-28293.html*

2011. gada tautas skaitīšanā šādu jautājumu nav. It kā jau viss ir kārtībā. „Anketas jautājumiem pamatā ir ANO rekomendācijas. Ir tēmas, kas ir obligātas. Papildus var pievienot arī citus jautājumus," stāstīja CSP Sociālās statistikas departamenta direktora vietnieks P. Veģis. „Šajā desmitgades tautas skaitīšanā CSP papildus izvēlējās jautājumus, kas saistīti ar izglītību un latgaliešu valodas izmantošanu. [..] Jautājumu par latgaliešu valodu izvēlējāmies, jo uz to uzstāja Latgales nevalstiskās organizācijas. [..] Savukārt jautājumi par mājās biežāk lietoto valodu un iedzīvotāja tautību, kas nav obligāto tēmu sarakstā, iekļauti, jo bijuši arī iepriekšējās tautas skaitīšanās." (Tautas skaitīšana 2011)

Kuram misējies ar jautājumu formulēšanu vai izpratni, nav iespējams secināt, taču 2011. gada tautas skaitīšanā CSP anketā par valodas lietojumu atkal bija divi jautājumi (tātad skaits nemainījās) – viens, lai noskaidrotu iedzīvotāju mājās lietoto valodu, un otrs, lai noskaidrotu to cilvēku skaitu, kas runā latgaliski.

G02	**Kādu valodu Jūs pārsvarā lietojat mājās?**					
	1. Latviešu 2. Krievu 3. Baltkrievu 4. Ukraiņu 5. Poļu 6. Lietuviešu 7. Citu valodu *(norādiet kādu)*	|__|	|__|	|__|	|__|	➔G03
G03	**Vai Jūs ikdienā lietojat latviešu valodas paveidu - latgaliešu valodu?**					
	1. Jā 2. Nē	|__|	|__|	|__|	|__|	➔H02 *(atbildētāj-personai)* Intervijas beigas *(pārējām personām)*

107. att. 2011. gada tautskaites jautājumi par valodu. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/dati/personas_anketa_25012011.pdf*

Kā redzams no iekļautajiem jautājumiem, nav precīza jautājuma par dzimto valodu (mājās taču var runāt citā, ne tikai dzimtajā valodā), nav jautājuma par citu valodu prasmi. Tādējādi, pamatojoties uz 2011. gada tautas skaitīšanu, nav iespējams pateikt, kāda ir Latvijas iedzīvotāju dzimtā valoda un individuālās valodu prasmes.

CSP valodas izvēle saziņā ar iedzīvotājiem

Taču arī 2011. gadā tautas skaitīšanā neiztiek bez pārpratumiem: pirms tautas skaitīšanas, kas oficiāli sākās 2011. gada 1. martā, Saeimas deputāts K. Šadurskis 2011. gada 24. februārī vērsās VVC, lūdzot veikt pārbaudi CSP, kura oficiālus aicinājumus uz tautas skaitīšanu publiski un masveidā izplatījusi svešvalodā. K. Šadurskis lūdza izvērtēt, vai valsts tiešās pārvaldes iestādes rīcība, pildot valsts funkciju svešvalodā un organizējot tautas skaitīšanu krievu valodā, nav pretrunā ar Satversmē un likumos noteikto valsts valodas statusu. Deputāts uzsvēra bažas par virzību uz divu oficiālo valodu esību faktiskā valsts publiskā saziņā (Šadurskis 2011).

VVC arī sāka administratīvo lietvedību par Valsts valodas likuma neievērošanu tautas skaitīšanas bukletos, taču CSP uzskatīja, ka normatīvais regulējums ļauj valsts pārvaldes institūciju publisko informāciju statistiskās aptaujās sniegt svešvalodā. Komentējot Valsts valodas centra uzsākto lietu par krievu valodas lietošanu tautas skaitīšanas bukletos, CSP to pamatoja ar ANO rekomendācijām, kurās ieteikts masu izskaidrošanas darbā izmantot valodas, kurās runā attiecīgās valsts iedzīvotāji.

Arī Valsts valodas likumā noteikts – Ministru kabinets nosaka gadījumus, kad institūcijas un personas var sniegt informāciju svešvalodā. Savukārt attiecīgajos valdības noteikumos ir noteikts, ka valsts pārvaldes institūcijas publisko informāciju svešvalodā var sniegt arī statistiskās aptaujās. Ar to CSP pamatoja faktu, ka informatīvie materiāli par tautas skaitīšanu bija sagatavoti divās valodās – latviešu un krievu, atbilstoši šo tautību iedzīvotāju īpatsvaram kopējo iedzīvotāju skaitā, proti, latviešu – 59,4 %, krievu 27,6 % (CSP 2011).

8.6. Diskusijas par valodu un valodas kvalitātes jautājumi

Pareizrakstības normu pārkāpumi

2011. gadā vairākkārt notika valodnieku un tiesību zinātnes normatīvo nostādņu sadursme. Pirmkārt, valodnieki nepiekrita 2010. gada 17. novembra Augstākās tiesas Senāta lēmumam, kad tiesa pretēji latviešu valodas sistēmai un pareizrakstības normām nolēma, ka valstij ir jāļauj vecākiem reģistrēt bērnu ar vārdu *Otto*, rakstībā izmantojot divus „t", kas ir pretrunā ar valodas pareizrakstības normām, tādējādi liekot pārrakstīt dzimšanas apliecību no pareizas uz ne-

pareizu un liekot samaksāt soda naudu par pareizas (!) dzimšanas apliecības izdošanu. Šīs sekas joprojām ir jūtamas, dzirdot atsauksmes un komentārus. 2011. gadā, pamatojoties uz iepriekšminēto tiesas lēmumu, šādu „iespēju" rakstīt īpašvārdus ar troksneņu dubultojumu izmantoja vairāki desmiti vecāku. Šīs iespējas „izmantošana" turpinās joprojām. Taču šī cīņa notiek nevis pret valodniekiem, bet gan latviešu valodu un tās pareizrakstību. Turklāt, kurš gan atbildēs uz jautājumu, kāpēc, pārkāpjot vienu pareizrakstības punktu, nedrīkst pārkāpt arī citus? Ar vienu tiesas lēmumu tika apmierinātas dažu cilvēku iegribas, grauta pareizrakstības sistēma un piešķirtas privilēģijas, kuru citiem cilvēkiem nav.

Lamu vārdu izpratne

Nākamā diskusija ir saistīta ar juristu pieprasīto lamu vārdu sarakstu, un liels ir Latvijas Juristu biedrības valdes priekšsēdētāja R. Bunkas pārsteigums, ka lamu vārdus uzskaitīt nav iespējams. „Latvijas Juristu apvienība ar satraukumu uztver Latviešu valodas aģentūras sniegto atzinumu, kurā kā necenzēti vārdi tiek piesaukti padauza un slampa. [..] Vēl lielāku satraukumu rada valodas zinātnieku atziņa, saskaņā ar kuru visrupjākie lamu vārdi tagad ir pārcelti vulgārismu kategorijā, kas paver iespējas netraucēti lietot šos vārdus bez bažām saņemt sankciju par to lietošanu." (Bunka 2011, 5) Neizpratne, neiedziļināšanās, leksikas kategoriju nepārzināšana, speciālistu atzinuma neuzklausīšana kārtējo reizi dod pamatu tādam juristu apgalvojumam un žurnālistu interpretācijai, ka valodnieki par necenzētiem atzīst tādus vārdus kā *padauza* un *slampa*, taču daudzkārt rupjākus ne. Par to liecina laikrakstu virsraksti: „Cūka – dzīvnieks vai lamuvārds? Juristi rosina likumā definēt rupjus vārdus", „Vārdus «bļ*ģ» un «pim*is» neatzīst par lamu vārdiem" u. c.

Valodnieku ieteikumu ignorēšana

Taču, lai novērstu neskaidrību, R. Bunka negriežas pēc skaidrojuma LVA, bet sūdzas Valsts prezidentam ar satraukumu par valodnieku nekompetenci. Diemžēl jāatzīst, ka šie jautājumi atkal tiek kļūdaini interpretēti. Lamu vārdi ir daudz plašāks jēdziens par necenzētiem vārdiem, jo tas ietver gan necenzētos vārdus, gan vēl citus – tabu un vulgārismus, tostarp leksiskos un stilistiskos, tāpēc no valodas kategoriju izpratnes viedokļa, sodot par sīko huligānismu, t. sk. lamāšanos ar necenzētiem vārdiem sabiedriskās vietās, likumā nosauktie „necenzēti vārdi" bija jāaizstāj ar „lamu vārdiem". Šādi tiktu aptverts viss rupjo un nepieklājīgo vārdu spektrs, ne tikai viena tā daļa. Otrkārt, no likuma pazustu formulējums „necenzēts", pret ko kontekstā ar Satversmes interpetāciju iebilst paši juristi. Taču juristi lemj citādi un rosina Administratīvo pārkāpumu kodeksa 167. pantā jēdzienu „necenzēti vārdi" aizstāt ar „nepieklājīga uzvedība". Taču šai vārdkopai ir vēl plašākas interpretācijas iespējas, un izvēlētais risinājums ir vēl neveiksmīgāks par iepriekšējo (plašāk par šiem jautājumiem var lasīt nedēļas izdevumā „Jurista Vārds" 16.08.2011.). Diemžēl valodniekiem un juristiem ar valodu saistītu

jautājumu risināšanā praktiski nav sadarbības, un joprojām tiek lietots teiciens „juristiem ir sava – juristu – valoda".

Dažādā leksika mācību līdzekļos vidusskolēniem

Lamu vārdu sakarā žurnālisti izvērsa vēl vienu publisku skandālu – īsu brīdi par tā dēvēto mācību grāmatu bestselleru kļūst I. Dalbiņas un I. Lāčaunieces sarakstītā un izdevniecības „RaKA" izdotā latviešu valodas mācību grāmatas vidusskolām 1. daļa. Grāmatas 87. lpp. nodrukāti visrupjākie krievu lamu vārdi. Autores izmantojušas valodnieces I. Urbanovičas priekšlasījumu „Stilistiski pazeminātā leksika internetā" no konferences „Mātes valoda publiskajā telpā". Mācību grāmatas autores stāsta, ka ar šādu materiālu māca vidusskolēniem attieksmi pret valodu, māca domāt līdzi un analizēt situāciju, lai skolēni pret šiem vārdiem paustu negatīvu nostāju. Taču ir arī skolotāji, valodnieki un IZM pārstāvji, kuri publicēto sarakstu vērtē negatīvi, piem., Āgenskalna Valsts ģimnāzijas latviešu valodas skolotāja A. Vanaga, atbildot uz žurnālista A. Drēziņa jautājumiem, norādīja: „Krievu valodas lamuvārdi ir zināmi un atrodami arī slenga vārdnīcā, bet tas ir īpašs izdevums un vienīgais, kur tiem būtu jāparādās, pilnībā uzrakstītiem un izskaidrotiem. Grāmatas autores spēlē uz jauniešu jūtām, bet tā var dabūt pretēju efektu: vārdi ir lietojami, jo tie taču rakstīti grāmatā… Šo vārdu lietošanā neredzu arī pedagoģiski audzinošu efektu." (Drēziņš 2010)

Leksikas slāņu apguve un tikumiskā audzināšana

Līdzīgs skandāls izvēršas arī 2015. gada septembrī, kad jau pieminētajā Āgenskalna Valsts ģimnāzijā, tikai cita latviešu valodas skolotāja I. Ratinīka tviterī paziņo: „Izrādās, Krivades dzejoļa interpretācija stundā ir iemesls, lai es saņemtu aizrādījumu. Saeimas tikumības murgs darbojas." I. Ratinīka atsaucas uz Saeimā 2015. gada vasarā pieņemtajiem grozījumiem Izglītības likumā, kurā noteikts, ka izglītības sistēma nodrošina izglītojamā tikumisko audzināšanu, kas atbilst Satversmē ietvertajām un aizsargātajām vērtībām, arī laulībai un ģimenei. Diskusiju izraisīja Agneses Krivades dzejoļa „māja" fragments (no krājuma „Bērnība". Apgāds „Neputns", 2007), kurā divas reizes pieminēts rupjš krievu lamu vārds. Kā pēcāk, analizējot izveidojušos situāciju, skaidro dzejnieks un grāmatas redaktors Jānis Rokpelnis, A. Krivades dzejolis uzskatāms par dzīves pabērnu valodā izteiktu lūgšanu. Tajā lietotais lamu vārds tiek izmantots arī Bībelē. „Šis dzejolis ir lūgsna par visiem dzīves pabērniem, izteikta viņu valodā. Ko nozīmē „b**ģ"? Tas nozīmē – „m**ka". Jaunākajā Bībeles tulkojumā vārdi „m**ka, m**cība" lietoti kā stilistiski neitrāli vārdi, nevis kā lamu vārdi. Otrkārt, mākslai un estētikai nav nekāda sakara ar morāli," sacīja J. Rokpelnis (LSM 2015).

Šajā sakarā Izglītības un zinātnes ministrija (IZM) atgādināja, ka konkrētu mācību līdzekļu izmantošana mācību stundā ir katra pedagoga profesionāla izvēle un atbildība. Taču diskusijas turpinājās, jo līdzīgs gadījums esot piedzīvots ar literatūras stundu satura neoficiālu cenzūru, kad VISC pieprasījis no diviem

apgādā „Pētergailis" sagatavotiem mācību līdzekļiem izņemt literāru darbu fragmentus, kā arī atsevišķus vārdus un frāzes. Piemēram, 2012. gadā pretenzijas bija radušās pret atsevišķiem P. Brūvera dzejoļiem, tāpat nav vēlams mācību līdzekļos iekļaut fragmentus no R. Blaumaņa stāsta „Velniņi", kā arī anekdotes par mācītājiem. VISC noliedza, ka būtu iejaucies sastādītāju darbā, bet Latviešu valodas un literatūras skolotāju asociācija norādīja uz skaidri jūtamu tendenci izglītības saturu pielāgot subjektīviem vecāku viedokļiem (Kusiņa 2015).

Vispārzināms ir fakts, ka slenga lietojums ikdienā liecina par zemu inteliģences un kultūras līmeni. Tāpēc arī no vienkāršrunas līdzekļiem ir jāvairās presē, ikdienas oficiālajā saziņā u. c. komunikācijas, runas situācijās. Taču ļoti bieži vienkāršrunas stila līdzekļi tiek izmantoti mākslinieciskos nolūkos, veicot pat poētisma (šajā gadījumā – depoētisma) funkcijas. Šajā aspektā galvenais vērtējuma kritērijs – mākslinieciski motivēta valodas līdzekļu aktualizācija daiļdarbā. Reizē ar stilistisko ekspresiju šādi motivēti izmantoti valodas līdzekļi iegūst emocionālu ekspresiju – rāda attieksmi pret tām vai citām parādībām, sniedz emocionālu vērtējumu utt. Sarunvalodas elementu īpatsvara būtisks pieaugums uzskatāms par vienu no raksturīgākajām pēdējās divdesmitgades tendencēm. Turklāt atbilstoši mūsdienu stilistiskas nostādnēm literārās valodas normas attiecas uz zinātnisko un lietišķo rakstu valodas stilu, taču daiļliteratūras, publicistikas un sarunvalodas stilā – literārās valodas normu ievērošana ir nosacīta. Tāpēc neliterārās sarunvalodas elementi sastopami dzejā, kas ir daiļliteratūras stila sastāvdaļa.

Mācīties par sabiedrībā nepieļaujamo un neētisko var dažādi. Var, protams, izlikties, ka šādu vārdu valodā nav un ka tādi tiek lietoti tikai deklasētu sabiedrības indivīdu leksikā, taču šīs atziņas un, galvenais, izpratni par neētisko un nepieļaujamo var gūt arī vidusskolas literatūras stundā, vērtējot un analizējot šos vārdus kontekstā. Iemācīties izpratni par tikumisko un netikumisko, par neliterārās valodas slāņiem kā kategoriju, ko pieklājīgā runā nav pieņemts minēt un kas vārdnīcās ir apzīmēta ar norādi *vulg.* vai *vienk.*, var arī literatūras stundā.

Valoda reklāmā un publiskajā vidē

Vai vienmēr kļūdas rada vēlamo efektu?

Sīkumi, kas tracina, – tā varētu raksturot noteiktas sabiedrības daļas neizpratni un sakāpināto reakciju par vides reklāmām „Nā ču!" un „Ašā kabacnauda". Acīmredzamie pareizrakstības normu parkāpumi tika uztverti kā nihilisms pret latviešu valodas pareizrakstības noteikumiem.

Taču telekompānijas LNT producente Līga Dalmane jaunā LNT raidījuma „Ašā kabacnauda" „pareizrakstību" skaidroja kā apzinātu rīcību, jo nepareizais „c" ieviests, lai tā vietā varētu viegli ielikt naudas vienības eiro simbolu. LNT speciālisti neesot šajā mārketinga „knifā" saskatījuši nekādus riskus valsts valodas

lietošanas noteikumu pārkāpumiem. Savukārt valodas speciālisti uzskata, ka tas ir „sīkais huligānisms valodā", un tādējādi sabiedrība kļūst nihilistiska pret dažāda veida noteikumiem (Āboliņa 2010).

Diskusijas par jaunvārdiem

Ar ļoti lielu publicitāti un plašu sabiedrības iesaistīšanos noritēja arī jaunā krējuma izstrādājuma nosaukuma meklēšanas process. Pēc ikdienas valodas konsultācijas ziņu aģentūras korespondentei, ka vārdu *krēmelis* atvasina no pamatvārda *krēms*, bet *krējumelis* būtu atvasināms no vārda *krējums*, ziņu aģentūra paziņoja, ka valodnieki jau ir pieņēmuši lēmumu un turpmāk krējuma izstrādājumu sauks par krējumeli. Nelīdzēja ne skaidrojumi, ne taisnošanās, ka valodnieki neko nav ieteikuši, bet gan skaidrojuši morfoloģisko vārddarināšanas paņēmienu, ka izšķirošais vārds būtu sakāms piensaimniekiem, pārtikas tehnologiem un terminologiem. Tā sabiedrībā izraisījās negaidīti aktīva diskusija par krējuma izstrādājuma nosaukumu. Arī LVA aicināja sabiedrību piedāvāt šī produkta nosaukuma variantus, un atsaucība bija liela – LVA saņēma ap 100 priekšlikumu: *krējumveidis, sviestveidis, pienveidis, krēmaizdars, greilis, taupkrējums* u. c.

Diemžēl šīs problēmas atspoguļošanas plašsaziņas līdzekļos kontekstā jārunā arī par valodnieku teiktā interpretāciju, resp., žurnālistu paviršību, profesionalitātes trūkumu un nepietiekamajām pamatzināšanām par valodu. Tā, neiedziļinoties, kas un ko ir teicis, plašsaziņas līdzekļiem paustais LZA Terminoloģijas komisijas viedoklis, ka neviens no piedāvātajiem krējuma izstrādājuma aizstājējvārdiem neesot atbilstošs, tika piedēvēts LVA, kaut gan tai ar jauntermina apstiprināšanu vai neapstiprināšanu nav nekāda sakara. Pēc šīs informācijas LVA norādīta kā galvenā lēmēja, un tai bija jāatbild uz neskaitāmiem iedzīvotāju un žurnālistu *kāpēc*? Konkrētajā gadījumā žurnālistu paviršība maldināja lasītāju, nevairoja izpratni par situāciju un valodnieku darbu.

Krējuma frontē joprojām viss bez pārmaiņām

Aizsteidzoties notikumiem priekšā gan jāatgādina, ka *krējuma frontē joprojām viss bez pārmaiņām*: sākotnēji tika paziņots, ka 2012. gada 1. septembrī saskaņā ar Eiropas Padomes atbilstošo regulu uz iepakojumiem būs aizliegts lietot nosaukumu *krējuma izstrādājums*. Nu termiņš pagarināts uz nenoteiktu laiku. Jauna nosaukuma nav, tādu nepiedāvā ne piensaimnieki, ne Pārtikas un veterinārais dienests, ne Zemkopības ministrija. „Pagaidām Latvijas lingvistiskajā ēdienkartē funkcionē vecais augu tauku un krējuma maisījuma nosaukums *krējuma izstrādājums*, bet jaunais vēl gaida savu meistaru" (Vulāne 2012, 87). Taču gan jau reiz jaunie noteikumi stāsies spēkā, tāpēc ļoti negribētos, lai nedēļu pirms šī notikuma atkal tiktu mocīti valodnieki un interpretēts viņu teiktais.

Sabiedrībā populāras valodas akcijas

Viena no tradicionālajām iniciatīvām, kurā sabiedrība tiek iesaistīta valodas jautājumu risināšanā, ir Rīgas Latviešu biedrības Latviešu valodas attīstības kopas (LVAK) akcija par gada vārdu, nevārdu un spārnoto teicienu. Šāda aptauja Latvijā notiek kopš 2003. gada. Tās apkopojumu pa gadiem var izpētīt akcijas rīkotāju mājaslapā (pieejams: *https://lvak.wordpress.com/about/*), kur bez minētās akcijas pieejami dažādi materiāli un raksti par valodu, terminu skaidrojumi un intervijas. Nu jau ierasts, ka šī akcija notiek katru gadu janvārī. Iesūtītājiem jānorāda plašāks konteksts, kur vārds vai teiciens dzirdēts un kas ir tā autors. Lai gan pieteikumus var sūtīt visu gadu, aptaujas rezultātus paziņo īpašā konferencē janvārī.

Šo akciju LVAK veic sadarbībā ar Latvijas Rakstnieku savienību un LZA Terminoloģijas komisiju. Aptaujas loma ir „rosināt daudzpusīgu, pastāvīgu un argumentētu dialogu starp valodas lietotājiem, valodniekiem, sociolingvistiem, literātiem un publicistiem, skolotājiem, studentiem, plašas saziņas līdzekļiem, valsts iestādēm, sabiedriskiem darbiniekiem, izdevējiem, terminologiem, redaktoriem, tulkotājiem un vārdnīcu veidotājiem. Mūsu valodas attīstībai ir svarīgi, lai ikviens vērtīgs un interesants pamanījums (gan pozitīvs, gan negatīvs) nonāktu pie aptaujas žūrijas" (*https://lvak.wordpress.com/gada-vards-nevards-teiciens/*).

Vairāk nekā desmit gadus, kopš notiek aptauja, iedzīvotāji savus vērojumus un ieteikumus var sūtīt trijās nominācijās: gada vārda, gada nevārda un gada spārnotā teiciena kategorijā (26. tab.).

Gada vārds – spilgtākais un trāpīgākais no tiem pēc latviešu valodas likumībām veidotajiem vārdiem, kas attiecīgajā gadā izskanējuši pirmo reizi, iemantojuši vai atguvuši popularitāti vai arī lietoti ar šim gadam raksturīgu jaunu vai īpašu nozīmi.

Gada nevārds – spilgtākais no nejēdzīgi darinātiem vai nevajadzīgi aizgūtiem vārdiem, kas attiecīgajā gadā parādījušies vai manāmi izplatījušies, vai arī jau pazīstamiem vārdiem, kas šajā gadā plaši lietoti neiederīgā vai nevajadzīgi sagrozītā nozīmē (piemēram, pēc citu valodu parauga).

Gada spārnotais teiciens – spilgtākais vai dīvainākais no teicieniem, kas attiecīgajā gadā īpaši bieži lietoti vai tikuši sabiedrībā sevišķi pamanīti.

Aptaujas gads	Gada vārds	Gada nevārds	Gada spārnotais teiciens
2003	zīmols	eiro	„Zelta rokas”
2004	mēstule	māsterplāns	„Valsts deg zilās ugunīs”
2005	smacenis	centrs	„Vanags noknāba cālīti”
2006	draugoties	hendlings	„Paņēma un uzmeta”
2007	ēnstrādnieks	siera produkts	„Bojāts horizontālais taimkods”
2008	talkot	šis te... šo te...	„Pārāk liela cilvēcība sabiedrībai nav saprotama”
2009	glābējsilīte	saīsināt (darbiniekus)	„Un ko jūs saprotat ar politisku atbildību?”
2010	zibakcija	pa lielam	„Krāniem un buldozeriem jāstrādā lidostā”
2011	staidzināt	konsolidēt	„Rīkojums Nr. 2”
2012	ziemotne	uzrunāt (problēmu)	„Vilks paziņoja, ka Lapsas sūdzība par Zaķa pārkāpumu tiks izskatīta”
2013	pašbilde (žargona vārds)	dīlot, dīlošana, dīls	„Nākotne ir nākotnes cilvēku rokās!”
2014	ausīši	aplikācija (ja domāta lietotne, lietojumprogramma)	„Nē, tā es neesmu.” – „Tu zini, kas es esmu!?”
2015	atkraste	uzstādījumi	„Salauztā slotaskāta kriminālliet a”

26. tab. Akcijas par gada vārdu, nevārdu un spārnoto teicienu rezultātu apkopojums.
Dati: *https://lvak.wordpress.com/gada-vards-nevards-teiciens/*

Akcijas mērķi

Īpatnēji vai varbūt likumsakarīgi – katru gadu šai akcijai iesūta vismaz divreiz vairāk nevārdu (nepatīkamu, nevēlamu, nepareizi darinātu vārdu, barbarismu) nekā tādu vārdu, ko gribētos atzīt par gada skanīgākajiem vārdiem vai arī latviskiem, nevainojamiem jaundarinājumiem. Kā atzīst *LVAK.wordpress.com* redaktors tulkotājs un LVAK dalībnieks V. Feists, gada vārda akcijai ir divas funkcijas – parādīt, kāda valoda ir, un ļaut padomāt, kāda tā varētu būt – skaidra un kaut nedaudz tīrāka. Vismaz presē un publiskos iestāžu un uzņēmumu paudumos (Feists 2015).

Laika gaitā sabiedrībā ir nostiprinājušies dažādi viedokļi par minēto akciju: to nekādā gadījumā nevajadzētu uzskatīt par visas Latvijas sabiedrības viedokli un valodnieku oficiāli akceptētu normu, jo arī aptaujas pasludinātajos vārdos vērojamas pretrunas – pasludinātais nevārds patlaban ir kļuvis par neapstrīdamu mūsdienu leksikas sastāvdaļu. Tā tas noticis, piemēram, ar vārdu *eiro*, kas 2003. gadā tika pasludināts par nevārdu savas nelokāmības dēļ. Jāatgādina, ka

tieši tajā laikā sabiedrībā notika aktīvas diskusijas par lokāmās vai nelokāmās formas akceptēšanu latviešu valodas gramatiskajā sistēmā: nelokāmais *eiro* vai lokāmā *eira*? Līdzīgu neizpratni raisa arī 2005. gada nevārds *centrs*: daudznozīmīgs un plaši lietots internacionālisms plašā lietojuma dēļ tika pasludināts par nevajadzīgi aizgūtu un pārāk izplatījušos. Vai tāpēc būtu mazinājies kultūras, atpūtas, izklaides, tirdzniecības, sporta u. tml. centru lietojums?

2010. gadā par gada vārdu tika pasludināts vārds *zibakcija* (angļu *flash mob* vietā), taču LZA Terminoloģijas komisijas 24.08.2010. sēdē šis vārds tika noraidīts kā neatbilstošs, par potenciāli veiksmīgākiem jaundarinājumiem atzīstot tādas leksēmas kā *pēksnis* (dalībnieki var būt arī *pēkšņotāji*), *pārsteiga*, *ņūklis*. Laika gaitā redzams, ka *zibakcija* patiešām nostiprinājusies un savu gada vārda titulu nes godam, savukārt *pēksnis*, *pārsteiga* un *ņūklis* saglabājušies vien kā laikmeta liecības attiecīgajā LZA protokolā.

Daudzi no gada vārdiem tā arī nav kļuvuši par latviešu leksikas daļu, piem., *smacenis*, *staidzināt*, *ziemotne*, savukārt piedāvātās *mēstules* vietā lielākā daļa lietotāju joprojām diemžēl dod priekšroku angliskajam *spamam*. Tas tikai kārtējo reizi liecina, ka ar varu valodas lietotājam neko uzspiest nevar: ja sabiedrība potenciālo vārdu pieņem, iekļauj apritē, tas kļūst par jaunvārdu. Ja ne, tas tā arī „sastingst" jaundarināto potenciālismu kategorijā. No pārējiem akcijā uzvarējušiem gada vārdiem sabiedrībā plaši tiek lietoti tādi vārdi kā *zīmols*, *talkot*, *glābējsilīte*, jau pieminētā *zibakcija*, pa laikam dzirdēts arī *ēnstrādnieks* un *draugoties*, kaut gan pēdējais, iespējams, *draugiem.lv* popularitātes mazināšanās dēļ un citu sociālo tīklu uzplaukuma dēļ savu aktualitāti pēdējā laikā ir zaudējis.

Kā atzīst paši gadskārtējo akciju rīkotāji, sabiedrība iesaistās aptaujas organizēšanā, piemēram, 2015. gadā, paziņojot 2014. gada nomināciju uzvarētājus, tika vērtēts aptuveni pustūkstotis priekšlikumu. „Kaut kur starp paradoksiem un galējībām, spožumu un pliekanībām – valoda dzīvo, latvieši neklusē. Tā kā sabiedrības atsaucība ir liela, katru gadu ieteikumu netrūkst nevienā no kategorijām." (Feists 2015)

Vērojot pieteikumus, secināms, ka visās kategorijās manāmas gan svaigākas, gan jau iepriekš novērotas vēsmas. Tas izskaidrojams gan ar lasītāja neziņu par iepriekšējo gadu pretendentu „sarakstiem", gan arī zināmu subjektivitāti, kad katra pieteicēja ausīs skan savs gada vārds un nevārds, kurš liekas ne tikai nozīmīgs, bet arī noteikti pārāks par citiem, tāpēc nākamajā gadā tas tiek iesniegts atkal. Taču jebkurā gadījumā šī akcija ir apliecinājusi savu dzīvotspēju, kļuvusi jau tradicionāla, populāra, savukārt, no valodas politikas viedokļa raugoties, ir apsveicama jebkura sabiedrībā rosināta iniciatīva diskutēt par valodu, tās labskaņu un tīrību.

Valodas aktualitātes un ekspertu komisiju darbs

Latviešu valodas ekspertu komisija

Par sabiedrības iesaistīšanos valodas jautājumu risināšanā liecina arī divu VVC komisiju – Kalendārvārdu ekspertu komisijas un Latviešu valodas ekspertu komisijas – darbība (Baltiņš, Liepa, Rūmniece 2016, 130).

VVC Latviešu valodas ekspertu komisijas (LVEK) atjaunotais sastāvs tika apstiprināts 2010. gadā. Komisijas sastāvā iekļauti 22 dažādu institūciju valodnieki un valodniecības apakšnozaru pārstāvji, mācībspēki, izglītības eksperti un terminologi. Sēdes notiek reizi mēnesī.

Pārskatot LVEK darbību – pārrunātos valodas jautājumu risinājumus un lēmumus, redzams, ka komisija vairāk strādājusi ar jautājumiem, kurus interesenti uzdevuši gan LVA konsultantiem, gan VVC; retāk tikuši apskatīti pašu valodnieku proaktīvi virzītie valodas „sakārtošanas" uzdevumi. Tātad valodnieku komisijas uzdevums (un iespēja) nav veidot normējošus lēmumus, bet gan ieteikt, pēc ekspertu domām, latviešu valodā veiksmīgāko risinājumu. Turklāt komisijas locekļi darbojas savu iespēju robežās, proti, laiks gan klātienes sēdēm, gan iesniegto materiālu izskatīšanai iespējami atlicināts pēc katra komisijas locekļa pamatdarba pienākumu veikšanas.

Komisijā risināmie jautājumi

Komisijā saturiski risināmos jautājumus varētu grupēt šādi:

- svešvārdu atveide un pareizrakstība,
- abreviatūru/iniciālismu lietojums un izruna,
- konkrētu vārdu/vārdkopu lietojums/nozīme latviešu valodā,
- atsevišķi morfoloģijas vai fonētikas jautājumi (tradicionāli sensitīvais ģenitīva formu līdzskaņu mijas jautājums, šaurā/platā patskaņa *e* lietojums),
- plašāki pašu (komisijas) iniciēti vai Valsts valodas centram oficiāli iesūtīti jautājumi.

Vairāku komisijas sēžu darba rezultāts pēc konsultēšanās ar Latvijas atbildīgajiem darbiniekiem ES ir arī Eiropas Savienības dalībvalstu reģionu nosaukumu precizēta un atjaunota atveide latviešu valodā. Šādu uzdevumu komisijai deleģēja Valsts valodas centrs, lai iekļautos ES kopējas statistiski teritoriālo vienību klasifikācijas (*NUTS*) izveides darbā. Komisija saņēmusi un izskatījusi arī individuālus valodnieku jautājumus.

Kalendārvārdu komisija

Savukārt VVC Kalendārvārdu komisija uz sēdēm pulcējās 2011. un 2014. gadā. Šajā komisijā darbojās valodnieki, kas specializējušies personvārdu jautājumos, kā arī Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta un Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes speciālisti, pieņemot lēmumus pēc konsensa principa. 2011. gadā saraksts tika papildināts ar 12 sieviešu un 9 vīriešu vārdiem, nemainot iepriekšējos personvārdu izvēles principus, kas balstījās uz

vārda cilmi, nozīmi un labskaņu, tā lietojuma biežumu un stabilitāti, kā arī tā tradicionalitāti un atbilstību latviskajām vārddošanas tradīcijām (VVC 2014).

Ik pa laikam – tieši vārdadienu sakarā – plašsaziņas līdzekļos ļoti aktīvi diskutē par personvārdiem. Šis jautājums latviešiem vienmēr ir bijis aktuāls. 2015. gada vasarā portāls *nra.lv* publicēja retāko un dīvaināko personvārdu apkopojumu (NRA 2015). Lūk, daži piemēri (katram vārdam viens reģistrēšanas gadījums): Zieds, Liedars, Vilks, Lācis, Rubenis, Zaķe, Labīte, Rudens, Mudiņš, Paparde (zēns), Žikivators, Pirāts, Tarzāns, Barons, Baronesa, Klusums, Kosmoss, Orions, Zvaigzne. Ir arī pamazināmās formas Jancis, Jančuks. Nez kā jutīsies šie bērni, kad būs pieauguši? Vai vecāki ir padomājuši, kā pret Pirātu, Prezidentu un Tarzānu izturēsies skolā? Vai iztēlojaties situāciju, kad kāda valsts amatpersona, vadītājs vai direktors varētu būt ar vārdu Jančuks? Tie ir tikai daži piemēri – ar paplašināto sarakstu katrs lasītājs portālā var iepazīties pats. Nav likuma, kas ierobežotu vecāku fantāziju un bezatbildību.

Latviešiem patīk netradicionāli un neierasti vārdi, un pie šīs vārddošanas tendences ir pierasts, taču emocionālas diskusijas sākas tad, kad netradicionālo personvārdu īpašniekiem ļoti gribas, lai vārds būtu kalendārā, taču... kalendārs nav bezizmēra.

Komisija pēdējos gados nav svītrojusi kādus vārdus no kalendārvārdu saraksta, jo uzskatījusi, ka tādējādi varētu tikt nodarīts kaitējums latviešu tautas tradīcijām un nemateriālajam kultūras mantojumam (vairāk par personvārdu ievietošanu kalendārā – Baltiņš 2016, 165–177).

Kopš 2014. gada 22. maija, kad notika VVC Kalendārvārdu ekspertu komisijas sēde, vairs nepastāv dalījums oficiālajā un neoficiālajā kalendārvārdu sarakstā, toties ir latviešu tradicionālo kalendārvārdu saraksts un paplašinātais vārdadienu saraksts, kurā ievietoti gandrīz visi ierosinātie personvārdi. Patlaban latviešu tradicionālo kalendārvārdu sarakstā ir aptuveni 1000, bet paplašinātajā – 5870 personvārdu (Rutka 2016).

8.7. Plašsaziņas līdzekļu loma latviešu valodas kopšanā

Sabiedrībai interesantie valodas jautājumi

Laiku pa laikam presē un interneta portālos iezaigojas kāds valodas zibsnis – ar to domājot kādu jaunvārdu, jaunterminu, svešu vārda skaidrojumu un diskusijas par to. Piemēram, „Latvijas Avīze" 2010. gada 8. oktobrī informēja, ka mazbērna jauno tērpu varēs saukt – *bodijas* – atbilstoši nozares terminologu ieteikumam; valodnieki iesaka latviski labāk teikt *sorosieši*, nevis *sorosoīdi*, bet valstu nosaukumu lietojumā ievieš skaidrību, ka Gruzijas latviskais nosaukums *Gruzija* paliks nemainīts.

2012. un 2013. gadā par aktuāliem latviešu valodas lietojuma jautājumiem tiek runāts arī Latvijas Radio raidījumos „Kā labāk dzīvot": tiešraidē tiek skaidrota LVA darba specifika un sniegtas atbildes uz klausītāju gramatikas, leksikas un stilistikas jautājumiem. 2012. gada preses slejās par to visaktīvāk raksta „Latvijas Avīze" un NRA, kas publicē vairākus desmitus t. s. valodas sīkumu – LVA lingvistu sagatavotās valodas konsultācijas par aktuāliem valodas prakses jautājumiem. Lingvistes skaidro, kā ir pareizi: *šī gada* vai *šā gada*; kā pabeigt vēstuli: *ar cieņu* vai *cieņā*; *paraolimpisks* vai *paralimpisks*, *tā sāls* vai *tas sāls*; skaidro ar īpašvārdu atveidi un pareizrakstību saistītus jautājumus. „NRA" šīs minikonsultācijas dala lingvistiskajos skaistumkopšanas sīkumos (piem., kā pareizi rakstīt *hohoba* vai *jojoba* (bet varbūt *džodžoba*?) un abreviatūru *spa*) un lingvistiskajos gardēžu sīkumos. Taču svarīgāka atziņa – valodā ir daudz izteiksmes iespēju, tāpēc nestrīdēsimies par sīkumiem!

Valodai, pēc I. Kolmanes vārdiem, „no svara ir visāda mēroga rūpes. [..] Valodas jautājumi cilvēkam ir gandrīz fiziski sāpīgi, cilvēka attiecības ar paša valodu ir smalka matērija, te iespējami visādi attiecību modeļi." (Kolmane 2012) Par to liecina reizēm laikietilpīgās, bet ne vienmēr nepieciešamās diskusijas, kur latviešu valodas lietotāji daudz laika un spēka izšķiež gluži nevajadzīgos strīdos un vienīgās patiesības meklējumos.

Valodā pastāv paralēlvarianti, tāpēc normatīvajos avotos nav norāžu, vai kāda forma būtu vēlamāka vai ieteicamāka. Tādējādi izvēle atkarīga no katra valodas lietotāja ieraduma, lingvistiskās gaumes un stila izjūtas. Latviešu valoda ir krāšņa, bagāta un mūsdienīga, tāpēc tajā savas izteiksmes iespējas var atrast katrs.

Tās piedāvā arī jaunais izdevums „Ir. Domuzīme", kam 2015. gadā iznāca četri numuri. „Domuzīme tekstā atrodas starp „pirms" un „pēc", starp pagātni un nākotni, citiem vārdiem sakot, tā ir telpa, kur norit cilvēka dzīve, atrasties tajā nozīmē iespēju saprast savu pieredzi. Tādēļ „Domuzīme" atgādinās par pagātnes vārdiem, kas ir nozīmīgi arī šodien. Sekojiet vārdam un turiet pie vārda!" (Domu-

zīme 2015, 1) Žurnāla veidotāji solījuši apkopot rakstus, „kaplēt" un „irdināt" gan literāros, gan sabiedriskos procesus un vētīt jau paveikto. 2015. gada iznākušajos četros numuros var lasīt prozu un dzeju, viedokļus un intervijas, diskusijas, recenzijas un publicistiku, un vēl samērā nozīmīga vieta atvēlēta tieši valodai. „Cilvēka dzīve pastāv valodā, ko lietojam ierasti un ikdienišķi, valodas vide veido mūsu domāšanu un pasaules uztveri," atzīst žurnāla veidotāji J. Vādons, M. Mintaurs, R. Kalpiņa un O. Zebris (Domuzīme 2015a, 1). Žurnālā analizēti arī latviešu valodā notiekošie procesi, piemēram, valodnieks A. Lauzis žurnāla 4. nr. ar optimistisku un reizē nomierinošu virsrakstu „Pagrimuma latviešu valodā nav". Pagrimuma patiešām nav, valoda attīstās, ikviens valodas lietotājs to jūt, savukārt rakstveida apliecinājumu tam var gūt plašajās diskusijās un rakstos par valodas pareizumu un kultūru plašsaziņas līdzekļos.

Kopumā jāsecina, ka presē ir samērā maz diskusiju par valodas kvalitātes jautājumiem. Kā norādījusi I. Druviete, lasītāju viedokļos dominē divi stereotipi: latviešu valoda ir nabadzīga un piesārņota, kā arī notiek vēršanās pret svešvārdiem. Izplatītākie apgalvojumi ir „Vai nav vienalga, kurā valodā runā", „Latviešu valodā nav iespējams izteikties tik precīzi un tēlaini kā kādā citā valodā", „A ejiet jūs visi ar savu latviešu valodu!" Pagaidām nevar teikt, ka latviešu valoda kā kolektīvas identitātes elements savu nozīmi zaudē, tomēr demonstratīvam nacionālajam nihilismam ir tendence pieaugt, iespējams, ekonomiskās krīzes ietekmē (Druviete 2010a, 130). Savukārt, domājot par valodas kultūru, vecākajai paaudzei nekad nebūs vienalga, kā runā jaunā paaudze, un tā – aptuveni ik pēc divdesmit gadiem – turpinās nebeidzamie paaudžu konflikti par to, kā šobrīd runā un kādreiz tā nerunāja, un kāpēc klusē valodnieki. Tāpēc, nenoliedzot domu par reizēm pārprasto demokrātismu un verbālās izteiksmes brīvību, svarīgāka par kritiku būtu indivīdu izpratne par valstiskajām un kultūras vērtībām, kā arī politiskā un pilsoniskā atbildība par pateikto sabiedrības priekšā.

NOBEIGUMS

Valodas situācijas rādītāji mūsdienu Latvijā lielā mērā atbilst tiem rezultātiem, kas ir bijuši izvirzīti valsts valodas politikas nostādnēs un rīcības plānos, kā arī parāda turpmākās iespējas, rīcības virzienus un veidus. Taču, neraugoties uz nelielu valsts valodas lietojuma pieaugumu atsevišķās sabiedrības darbības jomās, šie principi praksē tiek ievēroti nepietiekamā līmenī. Valstī īstenotajā valodas politikā akcentēti divi aspekti, kas skar arī valodas lietotāju ikdienā, – valsts valodas lietojuma nodrošinājums un dažādu vēsturiski līdzās dzīvojošu mazākumtautību valodu koeksistence un sabiedrības daudzvalodība kā priekšnoteikums konkurētspējai ES (ES valodas politikas kontekstā). Pēc pētījuma datiem, Latvijas sabiedrībā valsts valodas un arī daudzvalodības nozīme vismaz deklaratīvā līmenī tiek izprasta. Taču nepietiekamā līmenī šie principi tiek ievēroti valodas lietojumā sabiedrībā, neraugoties uz nelielu valsts valodas lietojuma pieaugumu atsevišķās sociolingvistiskajās jomās.

Kā mainījusies valodas situācija pēdējos piecos vai desmit gados? Atbilde uz šo jautājumu jāskata, analizējot gan situāciju valodas apguvē, gan valodas lietojumā. LVA veiktie sociolingvistiskie pētījumi apstiprina vispārzināmo, ka visiedarbīgākā gan valsts valodas, gan arī svešvalodu apguvē ir formālā izglītība – tieši jauniešu mērķauditorijā ir vislabākie valodu prasmju rādītāji, resp., gandrīz visi Latvijas jaunieši prot valsts valodu, un šīs prasmes līmenis ir visaugstākais salīdzinājumā ar vecākās paaudzes pārstāvjiem. Savukārt svešvalodu apguvē novērojamas šādas tendences: pieaug angļu valodas prasme, samazinās citu (piemēram, vācu, franču) svešvalodu prasme; otras Latvijā plaši apgūtās svešvalodas – krievu valodas – prasme ir stabila vidējās un vecākās paaudzes vidū, bet šīs svešvalodas apguvēju skaits tomēr nedaudz samazinās jauniešu vidū, un viņu valodas prasmes līmenis vairs nav tik augsts kā citu paaudžu respondentiem. Jaunieši biežāk nekā citas aptaujāto vecumgrupas turpina un vēlas turpināt pilnveidot valsts valodas prasmi. Pozitīvas pārmaiņas redzamas arī valodas apguves un prasmes pilnveides formā – arvien vairāk ir tādu aptaujas respondentu, kuri to īsteno neformālā ceļā darba kolektīvā, arī veicot darba pienākumus, saziņā ar klientiem, runājot latviski dažādās ikdienas situācijās un ar draugiem, arī izmantojot plašsaziņas līdzekļus.

Latviešu valodas apguves iespējas ir nodrošinātas dažādos veidos un izglītības līmeņos. Valsts valoda tiek apgūta ne tikai skolā, atbildīgās iestādes piedāvā un nodrošina valodas apguvi ļoti daudzveidīgām mērķauditorijām: vecākiem, skolotājiem, mazākumtautībām, trešo valstu pilsoņiem, patvēruma meklētājiem, darba meklētājiem u. c. Taču valsts valodas lietojumu praksē nevar garantēt neviens latviešu valodas skolotājs un kursu organizētājs. To ietekmē personas un apkārtējo lingvistiskā attieksme un Latvijas sabiedrības lingvistiskā uzvedība. Ja veikalā, autobusā, uz ielas un jebkurā citā ikdienas saziņas situācijā vispirms jau latvieši paši nerunās latviski ar cilvēkiem, kas zina, mācās un vēlas sarunāties latviski, valsts valodas lietojuma tendences labākajā gadījumā paliks nemainīgas. Latvijā katra valsts amatpersona, katrs darbinieks, žurnālists, pārdevējs utt., kas pārprastas tolerances vai nevēlēšanās ziedot dažas sekundes sava laika, lai runātu lēnāk, skaidrāk un vienkāršāk, lai sarunbiedram sniegtu palīdzību un dāvātu prieku runāt latviski, palielina krievu valodas lietojuma vidi.

Kāda ir valsts loma, un ko tā var darīt valsts valodas lietojuma nodrošināšanā? Vispirms – valsts valodas politikas vērtību un principu nostiprināšana juridiski – valsts valodas prioritātes noteikšana visās valodas lietojuma garantēšanai nozīmīgajās sociolingvistiskajās jomās: valsts administrācijā, izglītībā (visos līmeņos un posmos), sabiedrībai nepieciešamo pakalpojumu jomā (iekļaujot arī privātās uzņēmējdarbības sektoru), kultūrā un plašsaziņas līdzekļos. Tālāk jau seko valsts atbalsts katras jomas dalībniekiem valsts valodas politikas principu ievērošanā.

Vissarežģītākais posms ir katra indivīda izvēle un paradumi valodas lietojumā, ko ietekmē personīgā pieredze, prasmes, uzskati un attieksme, kas saduras kopīgajā valodas telpā. Latvijas valodas telpā aktīvi tiek lietotas divas valodas – latviešu valoda, kas ir vienīgā oficiālā valoda, valsts simbols un viens no valstiskās piederības apziņas balstiem, un krievu valoda, kas vēsturisko apstākļu ietekmē un ekonomiskās vērtības dēļ ir spēcīga konkurentvaloda ar nopietnu Krievijas politisko (un ne tikai) atbalstu. Sociolingvistiskā joma, kur krievu valodas nozīme pašlaik parādās visspēcīgāk, ir plašsaziņas līdzekļi, īpaši televīzija, – atbildīgās valsts iestādes pagaidām nav spējušas izstrādāt un ieviest prasības, kas sekmētu latviešu valodas lietojuma plašāku nodrošinājumu šajā jomā. Traucē arī Latvijas televīzijas kanālu zemā kapacitāte, kas neļauj nodrošināt pieprasījumam atbilstošus kvalitatīvus un daudzveidīgus raidījumus latviešu valodā. Rezultātā pieaug Krievijas televīzijas kanālu popularitāte Latvijā, tos skatīties arvien vairāk izvēlas arī latvieši. Valsts spēja vai nespēja nodrošināt latviešu valodas dominanci plašsaziņas līdzekļos, kā arī to pieejamību (īpaši televīzijas) visā valsts teritorijā, noteikti ietekmēs valodas situāciju Latvijā.

Valsts valodas lietojums ir tiešā veidā saistīts ar valodas prasmes kvalitāti. Valodas situācijas izpēte liecina, ka sācies nākamais solis – valodas prasmes līmeņa pilnveide. Otrs nozīmīgs komponents ir iespējas un vēlme sarunāties latviešu valodā. Pētījumā secināts, ka pat valsts iestādēs, kur savstarpējai saziņai būtu jānotiek valsts valodā, apmēram piektdaļa no mazākumtautību pārstāvjiem, kas sāk sarunu latviski, saņem atbildes un informāciju krievu valodā. Kāpēc? Šādu situāciju sekmē joprojām Latvijas iedzīvotāju laba krievu valodas prasme, mīti sabiedrībā, gadiem ierastie saziņas paradumi ar tiem cilvēkiem, kas nerunā perfektā latviešu valodā un mācās. Taču tieši ikdienas saziņa un pozitīva pieredze komunikācijā valsts valodā ir vislabākais stimuls vēlmei runāt valsts valodā. Valsts valodas prasme nedrīkst būt nepieciešama tikai tās vai citas apliecības iegūšanai, tai jābūt neatņemamai ikdienas sastāvdaļai, arī vienam no piederības šai valstij un sabiedrībai rādītājiem. Pētījums rāda, ka prasību, pienākumu un tiesību definējumi valodas jautājumos sabiedrībai ir pietiekami skaidri un formāli tiek ievēroti. Tomēr tas negarantē vienotas sabiedrības izveidi. Kaut arī valsts valoda šeit ir tikai daļa visu citu aspektu kopumā, tomēr tā var balstīt ideju par vienotu sabiedrību. Valodas politikas pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam īpaši ir nošķirts darbības virziens – sabiedrības līdzdalības nodrošināšana, ko var uzskatīt par nenoteiktāko un sarežģītāko politikas īstenošanas virzienu, taču – visbūtiskāko pašlaik.

LITERATŪRA UN AVOTI

Ajtony Z. (2011). Ethnic Stereotypes – Impediments or Enhancers of Social Cognition? *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. Vol. 3, No. 2. De Gruyter Monton. P. 134–155.

Assessing Ethnolinguistic Vitality (2000). *Theory and Practice*. Ed. by Gloria Kindell, M. Paul Lewis. SIL International, Dallas, Texas.

Āboliņa A. (2010). „Nā ču!" un „Ašā kabacnauda" – nihilisms pret noteikumiem. *www.diena.lv*, 24.02.2010. Pieejams: *http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/na-cu-un-asa-kabacnauda-nihilisms-pret-noteikumiem-720419* [Skatīts: 12.12.2015.]

Baker C., Prys Jones S. (1998). *Encyclopaedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon, Avon, UK: Multilingual Matters.

Balodis R. (2014). Ideoloģiski pedagoģiskā funkcija Latvijas Republikas Satversmē. No: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads*. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis. 5.–6. lpp.

Baltiņš M. (2016). Par personvārdiem, vārdadienām un vārdu ievietošanu kalendārā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 11. Rīga: LVA. 165.–177. lpp.

Baltiņš M., Liepa D., Rūmniece I. (2016). Komisijas latviešu valodas vēsturē: maz vai daudz? *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 11. Rīga: LVA. 115.–135. lpp.

Beitnere D. (2016). Demokrātijas pamatvērtību izpratne un mediju telpa Latvijā. *Jurista Vārds*. Nr. 9. 2016. gada 1. mar. 26.–28. lpp.

Bērziņš G. (2011). Tieslietu ministrs: parakstu vākšana par krievu valodu ir „amorāls pasākums". *www.delfi.lv*, 01.12.2011. Pieejams: *http://www.delfi.lv/news/national/politics/tieslietu-ministrs-parakstu-vaksana-par-krievu-valodu-ir-amorals-pasakums.d?id=41950044* [Skatīts 12.02.2016.]

Bourhis R. Y., Giles H., Rosenthal D. (1981). Notes on the construction of a subjective vitality questionnaire for ethnolinguistic groups. *Journal of Multilingual and Multicultural Development,* Vol. 2. P. 145–155.

Brands-Kehre I. (2011). Brands-Kehre: cilvēktiesību eksperti protestēs pret Kravcova izslēgšanu no Saeimas valodas nezināšanas dēļ. *www.delfi.lv*, 29.01.2011. Pieejams: *http://www.delfi.lv/news/national/politics/brands-kehre-cilvektiesibu-eksperti-protestes-pret-kravcova-izslegsanu-no-saeimas-valodas-nezinasanas-del.d?id=36544491* [Skatīts 12.02.2016.]

Briedis E. (2016). Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma grozīšana valodas jautājuma sakarā. *Jurista Vārds*. Nr. 9. 2016. gada 1. mar. 17.–22. lpp.

Brown D. H. (2014). *Principles of Language Learning and Teaching*. The sixth edition. Pearson Education Esl.

Bunka R. (2011). Par nepieciešamajiem grozījumiem likumā. *Jurista Vārds*. Nr. 33 (680). 2011. gada 16. aug. 5. lpp.

Butkus A. (2012). Latvijas mācībstundas Lietuvai. *www.la.lv*, 24.02.2012. Pieejams: *http://www.la.lv/latvijas-macibstundas-lietuvai/* [Skatīts 12.02.2016.]

Ceļā uz pilsonisku sabiedrību (2001). *Pētījumu un rīcības programma „Ceļā uz pilsonisku sabiedrību"*. Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2000. gada novembris. Atskaite. BSZI, Naturalizācijas pārvalde.

Conclusions on multilingualism and the development of language competences (2014). *Education, Youth, Culture and Sport Council meeting.* Brussels, 20 May 2014. Available: *http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/142692.pdf* [Skatīts 7.07.2015.]

Crystal D. (2000). *Language Death*. Cambridge University Press.

CSP (2000). *Tautas skaitīšana 2000*. Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams: *http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/tautassk/?rxid=992a0682-2c7d-4148-b242-7b48ff9fe0c2* [Skatīts 11.10.2015.]

CSP (2011). *CSP: par tautas skaitīšanu vēstīt krieviski atļauj likums*. Pieejams: *http://www.delfi.lv/news/national/politics/csp-par-tautas-skaitisanu-vestit-krieviski-atlauj-likums.d?id=37026063* [Skatīts 5.12.2015.]

CSP (2015). *Datu bāze „Iedzīvotāji"*. ISG02. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits pēc dzīvesvietas gada sākumā. Centrālā Statistikas pārvalde. Pieejams: *http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__iedzskaits/?tablelist=true&rxid=09cbdccf-2334-4466-bdf7-0051bad1decd* [Skatīts 19.03.2016.]

CSP dati. *Iedzīvotāji un sociālie procesi*. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaji-galvenie-raditaji-30260.html* [Skatīts: 12.02.2016.]

CVK (2012). *2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē" pieņemšanu rezultāti*. Pieejams: *http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html* [Skatīts 5.12.2015.]

Čunka J. (2015). Darbu sāk valsts valodas inspektoru sabiedriskie palīgi. *www.lsm.lv*, 14.12.2015. Pieejams: *http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/darbu-sak-valsts-valodas-inspektoru-sabiedriskie-paligi.a159568/* [Skatīts 5.03.2016.]

DB (2011). Zvērestu latgaļu, likumus – kuršu, bet noteikumus – zemgaļu dialektā. *www.db.lv*, 28.10.2011. Pieejams: *http://www.db.lv/laikraksta-arhivs/viedokli/zverestu-latgalu-likumus-kursu-bet-noteikumus-zemgalu-dialekta-256078* [Skatīts 15.03.2016.]

Delfi (2015). Valodas sargi darba vietās aicina runāt latviešu valodā; arī politiķus mudina intervijas sniegt tikai latviski. *www.delfi.lv*, 19.01.2015. Pieejams: *http://www.delfi.lv/news/national/politics/valodas-sargi-darba-vietas-aicina-runat-latviesu-valoda-ari-politikus-mudina-intervijas-sniegt-tikai-latviski.d?id=45470090* [Skatīts 3.03.2016.]

Diskusija (2011). Veidemane Elita. Diskusija: Nākamais referendums – par pievienošanos Krievijai? *www.nra.lv*, 17.01.2012. Pieejams: *http://nra.lv/latvija/politika/64136-diskusija-nakamais-referendums-par-pievienosanos-krievijai.htm* [Skatīts 12.12.2015.]

Djačkovs M. (2012). Spriedze nav jūtama, to uzkurina. *Latvijas Avīze*, 2012. gada 27. aug. 5. lpp.

Domuzīme (2015). Redakcijas sleja. *Domuzīme. Literatūra, publicistika, vēsture*. Nr. 1.

Domuzīme (2015a). Redakcijas sleja. *Domuzīme. Literatūra, publicistika, vēsture*. Nr. 2.

Drēziņš A. (2010). Krievu lamuvārdi latviešu valodas mācību grāmatā. *Latvijas Avīze*, 2010. gada 29. janv. 1. lpp., 5. lpp.

Druviete I. (2008). Latviešu valodas sociolingvistisko funkciju dinamika kontaktvalodu ietekmē. *Letonikas otrais kongress*. Valodniecības raksti-2. Rīga: LZA, LU Latviešu valodas institūts, RPIVA. 224.–234. lpp.

Druviete I. (2010a). Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats. *Latvija un latviskais: nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos.* Sast. A. Cimdiņa, D. Hanovs. Rīga: Zinātne.

Druviete I. (2010b). *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Druviete I. (2011a). Par latgaliešu valodu: filologu skatupunkti. *Jurista Vārds*. Nr. 43. 2011. gada 25. okt. 20.–21. lpp.

Druviete I. (2011b). *Valsts valoda, oficiālā valoda, minoritātes valoda: par ko ir stāsts?* Pieejams: *http://www.ir.lv:889/2011/11/15/valsts-valoda-oficiala-valoda-minoritates-valoda-par-ko-ir-stasts* [Skatīts 15.03.2015.]

Druviete I. (2011c). Valsts valodas integratīvā un ekonomiskā vērtība. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 15 (2). Liepāja: LiePA. 97.–106. lpp.

Druviete I. (2012). Valsts valoda, nacionālā valoda, oficiālā valoda: termini valodu dominējošā statusa apzīmēšanai. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums 16 (2). Liepāja: LiePA. 65.–78. lpp.

Druviete I. (2013). Latviešu valoda – vienīgā valsts valoda Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga: Latviešu valodas aģentūra. 15.–23. lpp.

Druviete I. (2014). Kā stiprinās valodu. *Latvijas Avīze*, 2014. gada 29. okt.

Druviete I. (2015a). Latvijas Republikas Satversmes ievads (preambula) Latvijas valodas situācijas kontekstā. *Linguistica Lettica*. Nr. 23. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 5.–26. lpp.

Druviete I. (2015b). Pasaules, Eiropas un valsts konteksts Latvijas valodas politikā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 19 (2). Liepāja: LiePA. 49.–58. lpp.

Druviete I., Kārkliņa A., Kusiņš G., Pastars E., Pleps J. (2014). Valsts valoda Latvijas Republikā ir valsts valoda. Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri.* Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis. 295.–337. lpp.

Dunda A. (2011). Volūda* razdora. *Telegraf*. 2011. gada 27. okt. 4.–5. lpp.

ECML (2015). *Language skills for successful subject learning*. European Centre for Modern Languages of the Council of Europe.

Ehala M. (2014). Etniskās un nacionālās identitātes Baltijas valstīs. No: *Daudzveidīgās un mainīgās Latvijas identitātes*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 23.–32. lpp. Pieejams: *http://providus.lv/article_files/2882/original/Daudzveidigas_un_mainigas_Latvijas_identitates.pdf?1427115576* [Skatīts 21.12.2015.]

Ehala M. (2011). Hot and cold ethnicities: modes of ethnolinguistic vitality**.** *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Vol. 32, No. 2, March 2011. P. 187–200.

Encyclopedia of the World's Endangered Languages (2007). Moseley Ch. Routledge.

ESUKA (2014). *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*. Ernštreits V., Pajusalu K. (Eds.). Vol. 5, No 1 (2014): Special issue „Studies on Livonian". University of Tartu Press.

Eurobarometer (2012). *Europeans and their languages*. Special Eurobarometer 386. Report. European Commission.

Feists V. (2015). *2014. gada nevārdu mudžeklis gaida spārnotu atrisinājumu*. Pieejams: *http://satori.lv/raksts/8604/2014_gada_nevardu_mudzeklis_gaida_sparnotu_atrisinajumu* [Skatīts 21.12.2015.]

Fishman J. A. (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon, UK: Multilingual Matters Ltd.

Gailīte D. (2016a). Lobisms un laba likumdošana. *Jurista Vārds*. Nr. 9 (912). 2016. gada 1. mar. 2. lpp.

Gailīte D. (2016b). Valsts valoda Latvijas medijos. *Jurista Vārds*. Nr. 9 (912). 2016. gada 1. mar. 11. lpp.

Gardner R. C., Lambert W. E. (1972). *Attitudes and motivation in second-language learning*. Newbury House Publishers.

Gardner R. C., MacIntyre P. D. (1991). An Instrumental Motivation In Language Study. Who Says It Isn't Effective? *Studies in Second Language Acquisition*. Volume 13. Issue 01. March 1991. Cambridge University Press. P. 57–72.

Garrett P. (2011). *Attitudes to Language*. Cambridge University Press.

Geraghty B., Conacher J. E. (2014). *Intercultural Contact, Language Learning and Migration*. Advances in Sociolinguistics. Bloomsbury Academic.

Giles H., Bourhis R. Y., Taylor D. M. (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. *Language, ethnicity, and intergroup relations*. Edited by H. Giles. New York: Academic Press. P. 307–348.

Grīnberga M. (2013). *Kāds bijis gads pēc referenduma?* 18.02.2013. Pieejams: *http://radio1.lv/component/k2/item/7169-k%C4%81ds-bijis-gads-p%C4%93c-referenduma.html* [Skatīts 15.12.2015.]

Gusāns I. (2012). Boņuks. *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. Rēzekne: RA. 97.–99. lpp.

Gusāns I. (2011). Latgaliešu mūzikas kompaktdiski un to valodas raksturojums. *Latgalistikys kongresu materiali IV*. Rēzekne: RA. 19.–30. lpp.

Harmon D., Loh J. (2010). The Index of Linguistic Diversity: A new quantitative measure of trends in the status of the world's languages. *Language Documentation and Conservation.* Vol. 4. P. 97–151. Available: *http://scholarspace.manoa.hawaii.edu/bitstream/10125/4474/1/harmonloh.pdf* [Skatīts 27.06.2015.]

Hazans M. (2013). Emigration from Latvia: Recent Trends and Economic Impact. In: *OECD Coping with Emigration in Baltic and East European countries*. OECD Publishing. P. 65–110.

Hazans M. (2011). Latvijas emigrācijas mainīgā seja. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja* (2011) Galv. red. Zepa B., Kļave E. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.

Hirša Dz. (2007). Valsts valodas prasmes atetstācijas vadība. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados*. Rīga: Valsts valodas komisija. 93.–98. lpp.

Hogan-Brun et al. (2009). *Language Politics and Practices un the Baltic States*. Tallinn: Tallinn University Press.

Ir (2011). Apstiprina 11. Saeimas deputātu pilnvaras. Vairākiem deputātiem svinīgais solījums bija jāatkārto misēkļu dēļ. *www.irlv.lv*, 17.10.2011. Pieejams: *http://www.irlv.lv/2011/8/25/uz-pirmo-sedi-sanak-jaunieveleta-11-saeima* [Skatīts 15.02.2016.]

IZM (2014). *Statistika par izglītību*. Pieejams: *http://www.izm.gov.lv/lv/publikacijas-un-statistika/statistika-par-izglitibu* [Skatīts 10.11.2015.]

Jarinovska K. (2013). Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia. *Juridica International*. Law Review. University of Tartu. Vol. XX. P. 152–159. Pieejams: *http://www.juridicainternational.eu/index.php?id=15331* [Skatīts 12.12.2015.]

Juriņa I. (2011). Māris Baltiņš – valodas politikai jābūt stingrai. *www.lvportals.lv*, 19.01.2011. Pieejams: *http://m.lvportals.lv/visi/viedokli/224510-maris-baltins-valsts-valodas-politikai-ir-jabut-stingrai/* [Skatīts 12.12.2015.]

Kārkliņš K. (2010). Daļai Saeimas deputātu problēmas ar valsts valodu. *www.nra.lv*, 14.10.2010. Pieejams: *http://nra.lv/latvija/33187-dalai-saeimas-deputatu-problemas-ar-valsts-valodu.htm* [Skatīts 12.12.2015.]

Kļave E., Šūpule I., Zepa B. (2015). *Trešo valstu pilsoņu portrets Latvijā*. Rīga: Sabiedrības integrācijas fonds.

Kolmane I. (2012). Valoda ir kā mēle. *Kultūras Diena*. 2012. gada 20. janv. 4.–5. lpp.

Krauss M. (1992). The world's languages in crisis. *Language.* Vol. 68(1). P. 4–10.

Krautmanis M. (2011). Referendumu sērkociņi pie benzīna mucām. *www.nra.lv*, 3.05.2011. Pieejams: *http://nra.lv/viedokli/maris-krautmanis-3/46626-referendumu-serkocini-pie-benzina-mucam.htm* [Skatīts 12.03.2016.]

Kristiansen G. (2001). Social and linguistic stereotyping: A cognitive approach to accents. *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense*. No. 9. Madrid. P. 129–145.

Kristiansen T. (2010). Conscious and Subconscious Attitudes towards English Influence in the Nordic Countries: Evidence for Two Levels of Language Ideology. *International Journal of the Sociology of Language 204*. P. 59–95.

Krolls O. (1933). Kā pirms 48 gadiem vācieši pasludināja visai latvju tautai nāves spriedumu. Ko vācieši teica 11. decembrī 1885. gadā par latviešu nacionāliem centieniem. *Bauskas Novada Zemnieku Balss*. 1933. gada 24. dec.

Krzyżanowski M., Wodak R. (2011a). Dynamics of multilingualism in post-enlargement EU institutions. Perceptions, conceptions and practices. In: *Exploring the dynamics of multilingualism. The DYLAN project*. Ed. by A.-C. Berthoud, F. Grin, G. Lüdi. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. P. 205–225.

Krzyżanowski M., Wodak R. (2011b). Political strategies and language policies: the European Union Lisbon strategy and its implications for the EU's language and multilingualism policy. *Language Policy*. Vol. 10. P. 115–136.

Kučs A. (2016). Valsts valodas aizsardzība pamattiesību kontekstā. *Jurista Vārds*. Nr. 9 (912). 2016. gada 1. mar. 23.–24.lpp.

Kursīte-Pakule J. (2011). Par latgaliešu valodu: filologu skatupunkti. *Jurista Vārds*. Nr. 43. 2011. gada 25. okt. 21. lpp.

Kursītis A. (2012). Jaunieši no Latvijas emigrē, jo neprot krievu valodu. *www.tvnet.lv*, 10.10.2012. Pieejams: *http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/439074-jauniesi_no_latvijas_emigre_jo_neprot_krievu_valodu* [Skatīts 22.03.2016.]

Kusiņa L. (2015). Skolotāja: Tikumības murgs darbojas. Izlasi arī Agneses Krivades „aizdomīgo dzejoli"! *www.la.lv*, 20.09.2015. Pieejams: *http://www.la.lv/skolotaja-tikumibas-murgs-darbojas-dzejolis/* [Skatīts 15.02.2016.].

Landweer L. M. (2000). Indicators of ethnolinguistic vitality. *Notes on Sociolinguistics.* Vol. 5(1), 5–22. Available: *http://www-01.sil.org/sociolx/ndg-lg-indicators.html?_ga=GA1.2.1437501489.1435256161* [Skatīts 27.06.2015.]

Lapsa L. (2011). Paldies, Ušakova kungs, par skaidrību! *www.delfi.lv*, 08.11.2011. Pieejams: *http://www.delfi.lv/news/comment/comment/lato-lapsa-paldies-usakova-kungs-par-skaidribu.d?id=41621493* [Skatīts 15.12.2015.]

Lastovskis F. (2014). Viļums izcīna tiesības runāt latgaliski un kļūst par deputātu. *www.delfi.lv*, 4.11.2014. Pieejams: *http://www.delfi.lv/news/national/politics/vilums-izcina-tiesibas-runat-latgaliski-un-klust-par-deputatu.d?id=45180800* [Skatīts 2.02.2016.]

Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca (2012). 2. sēj. Red. I. Šuplinska. Rēzekne: RA.

Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas (2004). Pasūtītājs: Valsts valodas aģentūra. Rīga: Data Serviss.

Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas augstskolās (2008). Projekta vadītājs A. Šalme. Rīga: Valsts valodas aģentūra.

Latviešu valodniecības attīstība: informatīvi izglītojoša elektroniskā karte (2015). Red. P. Vanags. Pieejams: *http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1* [Skatīts 15.05.2016.]

Latvijas emigrantu kopienas: Nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika (2015). Projekta vadītāja Inta Mieriņa. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Pieejams: *http://www.fsi.lu.lv//userfiles/file/ESF_Latvijas_emigrantu_kopienas/ESF_preses_konf_26_janv.pdf* [Skatīts 9.12.2015.]

Latvijas valodas situācijas dinamika (1995–2000) (1999/2000). Sociolingvistisks pētījums. Rīga: LU LAVI.

Lazdiņa S. (2012). Latgaliešu valoda kā instruments Latgales reģiona attīstībā: lingvistiskās ainavas dati tūrisma industrijas kontekstā. *Via Latgalica: Latgalistikys kongresu materiali IV.* Rēzekne. 75.–86. lpp.

Lazdiņa S. (2013). A transition from spontaneity to planning? Economic values and educational policies in the process of revitalizing the regional language of Latgalian (Latvia). *Current Issues in Language Planning*. Vol. 14. Issue 3-04. P. 382–402.

Lazdiņa S. (2014). „A kuo tu vari izskaidruot volūdu?" Folklingvistika jeb nevalodnieku devums valodniecībā (Baltinavas lauka pētījuma piemērs). *Baltu filoloģija XXIII (2).* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Pieejams: *http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/BaltuFilologija-XXIII_2_.pdf* [Skatīts 15.03.2016.]

Lazdiņa S., Iannaccaro G., Šuplinska I., Dell`Aquila V. (2011). Language, Religion and Ethnic Identity: a Case-Study from Eastern Latvia. Sociolinguistica. *Internationales Jahrbuch für europäische Soziolinguistik. Band 25: Language and Religion*. Ed. Darquennes J., Vandenbussche W. De Gruyter.

Lazdiņa S., Leikuma L., Nau N. (2014). *Latgalistikas konferenču turpinājums (2010–2013)*. Pieejams: *home.lu.lv/~pva/.../BF_Starpt%20latgalistikas%20konf_23-04-2014.doc* [Skatīts 15.03.2016.]

Lazdiņa S., Marten H. F. (2012). Latgalian in Latvia: A Continuous Struggle for Political Recognition. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe.* Vol 11. No 1. P. 66–87.

Lewis M. P., Simons G. F. (2010). Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. *Revue Roumaine de Linguistique*. 55(2). P. 103–120.

Lewis M. P., Simons G. F., Fennig C. D. (eds.) (2015). *Ethnologue: Languages of the World*. 18th edition. Dallas, Texas: SIL International. Available: *www.ethnologue.com* [Skatīts 11.12.2015.]

Lewis M. P., Simons G. F., Fennig C. D. (eds.) (2013). *Ethnologue: Languages of the World*. 17th edition. Dallas: SIL International. Available: *http://www.ethnologue.com* [Skatīts 7.07.2015.]

Lībieši: Vēsture, valoda un kultūra (2013). Rīga: Lībiešu kultūras centrs.

LSM (2015). Rokpelnis par „dzejas skandālu": Mākslai nav nekāda sakara ar morāli; lamuvārds lietots arī Bībelē. *www.lsm.lv*, 2.10.2015. Pieejams: *http://www.lsm.lv/lv/raksts/kulturpolitika/kultura/rokpelnis-par-dzejas-skandalu-makslai-nav-nekada-sakara-ar-morali-lamuvards-lietots-ari-bibele.a148409* [Skatīts 6.04.2016.]

Lulle B. (2011). Referendumu treniņlaukums. *www.nra.lv*, 6.05.2011. Pieejams: *http://nra.lv/viedokli/baiba-lulle/46836-referendumu-treninlaukums.htm* [Skatīts 14.02.2016.]

LVA aptauja 2009 (2009). *Latvijas valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*. Pasūtītajs: LVA. Īstenotājs: „Data Serviss".

LVA aptauja 2012 (2012). *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*. Kvantitatīvā pētījuma rezultātu ziņojums. Pasūtītājs: LVA. Īstenotājs: SIA „Aptauju aģentūra".

LVA aptauja 2014 (2014). *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte.* Kvantitatīvā pētījuma rezultātu ziņojums. Pasūtītājs: LVA. Īstenotājs: SIA „Excolo Latvia".

Maffi L. (ed.) (2001). *On biocultural diversity: Linking language, knowledge, and the environment*. Washington, D.C.: Smithsonian.

Maffi L. (2003). *Sharing a world of difference: The earth's linguistic, cultural, and biological diversity*. UNESCO, WWF & Terralingua.

Marten H. F. (2012). 'Latgalian is not a Language': Linguistic Landscapes in Eastern Latvia and how they Reflect Centralist Attitudes. Eds. Gorter D., Marten H. F. and Luk Van M. In: *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Hampshire: Palgrave Macmillan. P. 19–35.

Marten H. F., Lazdiņa S., Pošeiko S., Murinska S. (2012). Between Old and New Killer Languages? Linguistic Transformation, Linguae Francae and Languages of Tourism in the Baltic States. Eds. Helot C., Barni M., Bagna C. In: *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change.* Frankfurt am Main: Peter Lang. P. 289–308.

Marten H. F., Šuplinska I., Lazdiņa S. (2009). *Latgalian. The Latgalian language in education in Latvia.* Available: *http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/090603.regional_dossier_latgalian_in_latvia.pdf* [Skatīts 10.05.2016.]

Martí F. [et al.] (2005). Words and Worlds. World Languages review. *Bilingual Education and Bilingualism: 52*. Multilingual Matters LTD.

Mieriņa I., Koroļeva I. (2015). Metodoloģiskie risinājumi emigrantu viedokļu izzināšanai pētījumā „Latvijas emigrantu kopienas". *Latviešu emigrantu kopienas: cerību diaspora*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. 26.–41. lpp.

MK noteikumi (2009). *Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi*. Pieejams: *http://likumi.lv/doc.php?id=194735* [Skatīts 10.02.2016.]

Moseley C. (2010). *Atlas of the World's Languages in Danger*. 3rd edition. Paris: UNESCO Publishing. Interactive edition. Available: *http://www.unesco.org/culture/languages-atlas* [Skatīts 7.07.2015.]

Moseley C. (2014). Livonian – the most endangered language in Europe? *ESUKA – JEFUL*. Vol. 5–1, 61–75. Available: *http://jeful.ut.ee/index.php/JEFUL/article/download/jeful.2014.5.1.04/42* [Skatīts 7.07.2015.]

Murinska-Gaile S. (2015). *Latgales reģiona prese kultūrsociālajā telpā*. Promocijas darbs. Rīga: LU. Pieejams: *http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Murinska-Gaile__promocijas_darbs.pdf* [Skatīts: 20.05.2016.]

Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam (2012). Pieejams: *http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3782* [Skatīts 15.12.2015.]

Nettle D. (1999). *Linguistic Diversity*. Oxford: Oxford University Press.

Nettle D., Romaine S. (2000). *Vanishing voices: The extinction of the world's languages*. New York: Oxford University Press.

NRA (2015). Interesanti: retākie un dīvainākie personvārdi Latvijā. *www.nra.lv*, 8.06.2015. Pieejams: *http://nra.lv/izklaide/142659-interesanti-retakie-un-divainakie-personvardi-latvija.htm* [Skatīts 16.01.2106.]

Osinovskis J. (2012). Läti referendum oli rahvuspõhise poliitika tagajärg. *Eesti Rahvusringhääling*. 2012. gada 20. febr.

Panteļējevs A. (2011). Ušakoviāda. *www.diena.lv*, 16.11.2011. Pieejams: *http://www.diena.lv/latvija/politika/usakoviada-13915399* [Skatīts 7.01.2016.]

Piederības sajūta Latvijai (2014). Sabiedriskās domas pētījumu centrs „SKDS": Rīga.

PMLP (2015). Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. *Statistika par patvēruma meklētājiem*. Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/patveruma-mekletaji.html* [Skatīts 11.12.2015.]

Postimees (2012). Juhtkiri – Läti referendum – kelle huvides? *Postimees*. 2012. gada 18. febr.

Pošeiko S. (2011). Latgaliešu valodas perspektīvas Latgales reģiona lingvistiskajā ainavā. *Latgalistikys kongresu materiali III*. Rēzekne: RA. 247.–265. lpp.

Pošeiko S. (2012a). Valodas loma sociālās identitātes veidošanā. *Latgalistikys kongresu materiali IV*. Rēzekne: RA. 135.–150. lpp.

Pošeiko S. (2012b). Tāvu zemes kalendars. *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. Rēzekne: RA. 737.–738. lpp.

Pošeiko S. (2012c). Afiša kā interaktīva valodas zīme Rēzeknes pilsētas ainavā. *VIA SCIENTIARUM 1.* Ventspils, 225.–242. lpp.

Pošeiko S., Lazdiņa S., Marten H. (2011). *Latgaliešu valoda Eiropas reģionālo un minoritāšu valodu kontekstā*. Rēzekne: RA.

Priedīte A. (2002). Latviešu valodas apguve – cīņa ar mītiem, stereotipiem un aizspriedumiem. *Jaunā Gaita*. Nr. 231. 2002. gada dec.

Providus, Sabiedriskās politikas centrs (2014). *Kopsavilkums: imigrācija Latvijā*. Pieejams: *http://providus.lv/article_files/2617/original/Kopsavilkums_Imigracija_Latvija.pdf?1402392942*) [Skatīts 10.12.2015.]

Rāviņš A. (2011). Tēvzemieši ir pavirzījuši valsti divvalodu sistēmas virzienā. *www.diena.lv*, 4.05.2011. Pieejams: *http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/ravins-tevzemiesi-ir-pavirzijusi-valsti-divvalodu-sistemas-virziena-778143* [Skatīts 7.01.2016.]

Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016. gadam (2013) Pieejams: *http://likumi.lv/doc.php?id=258715* [Skatīts 15.12.2015.]

Rīcības plāns (2014). *Rīcības plāns „Par sadarbību ar Latvijas diasporu 2015.–2017. gadam"* (izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē 17.07.2014.). Ārlietu ministrija.

Romaine S. (2013). Linguistic and ecological diversity. In: *The Oxford handbook of sociolinguistics*. New York: Oxford University Press. P. 1115–1141.

Rutka A. (2016). Kāpēc Ķīselei, Žikivatoram un virknei citu nebūs oficiālo vārda svētku? Vārda dienu kalendāra tapšanas noslēpumi. *www.delfi.lv*, 11.01.2016. Pieejams: *http://www.delfi.lv/calis/jaunumi/kapec-kiselei-zikivatoram-un-virknei-citu-nebus-oficialo-varda-svetku-varda-dienu-kalendara-tapsanas-noslepumi.d?id=46928129*
[Skatīts 12.02.2016.]

Schiffmann H. F. (2004). *Linguistic Culture and Language Policy*. London and New York: Routledge.

Schüppert A., Hilton N. H., Gooskens Ch. (2015). Swedish is beautiful, Danish is ugly? Investigating the link between language attitudes and spoken word recognition. *Linguistics. An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences*. Volume 53, Issue 2 (Mar 2015). De Gruyter Monton. P. 375–403.

Seweryn O., Smagacz M. (2006). Frontiers and Identities: Approaches and Inspirations in Sociology. In: *Frontiers and Identities. Explorng the Research Area*. Pisa: Pisa University press. P. 17–26.

SIF (2014). *Vasaras nometnes Latvijas un diasporas bērniem 2014. gadā*. Sabiedrības integrācijas fonds. Pieejams: *http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9308%3AVasaras-nometnes-Latvijas-un-diasporas-berniem-2014-gada&catid=14%3AJaunumi&Itemid=186&lang=lv* [Skatīts: 11.07.2015.]

SKDS, Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (2014). *Mazākumtautību Latvijas iedzīvotāju aptauja*. Pieejams: *http://providus.lv/article_files/2682/original/atskaite_piederiba_08_2014.pdf?1409734400* [Skatīts 11.12.2015.]

Skutnabb-Kangas T. (2000). *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Spārīte L., sast. (2013). Bērnu tautība un mājās lietotā valoda. *Bērni Latvijā 2013.* Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/nr_13_berni_latvija_2013_13_00_lv_en.pdf* [Skatīts 5.04.2016.]

Special Eurobarometer 386 (2012). *Europeans and their languages.* Report. European Commission, June 2012.

Sperga I. (2011). Piezīmes pie JV jautājumiem. *Jurista Vārds*. Nr. 43. 2011. gada 25. okt. 22.–23. lpp.

Spolītis V. (2012). Läti pärast referendumit – kuidas edasi? *Eesti Rahvusringhääling*. 2012. gada 27. febr.

Spolskis B. (2011). *Valodas pārvaldība.* Tulk. I. Druviete. Rīga: Zinātne.

Swann J., Deumert A., Lillis Th., Mesthrie R. (2004). *A Dictionary of Sociolinguistics*. The University of Alabama Press.

Šadurskis K. (2011). Šadurskis Valsts valodas centram sūdzas par krievu valodā sagatavotu aicinājumu tautas skaitīšanai. *www.nra.lv*, 24.02.2011. Pieejams: *http://nra.lv/latvija/politika/42138-sadurskis-valsts-valodas-centram-sudzas-par-krievu-valoda-sagatavotu-aicinajumu-tautas-skaitisanai.htm* [Skatīts 7.02.2016.]

Špūle K. (2012). *Centralizētā eksāmena latviešu valodā rezultāti un secinājumi*. Metodiskais materiāls. Rīga: VISC.

Šuplinska I. (2012a). Andreja dīna. *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. Rēzekne: RA. 39.–42. lpp.

Šuplinska I. (2012b). Olūts. *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. Rēzekne: RA. 519. lpp.

Šuplinska I. (2013). *Latgaliešu valoda: loma, nozīme un funkcijas nozīme un funkcijas mūsdienās*. Pieejams: *http://dom.lndb.lv/data/obj/file/177298.pdf* [Skatīts 15.05.2016.]

Šuplinska I., Lazdiņa S. (2011). Languages and Identities in the Eastern Part of Latvia (Latgale): Data and Results. Ethnicity. *Knowledge Base Social Sciences Eastern Europe.* Nr. 4. Ed. Volkovs V. etc.

Šuplinska I., Leikuma L. (2012). Latgales latviešu valoda un kultūra. *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku 3. un Letonikas 4. kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte".* Rīga 2011. gada 24.–27. oktobris. Plenārsēžu materiāli. Rīga: LZA. 205.–212. lpp.

Tautas skaitīšana (2011). *Tautas skaitīšanas datus apkopos 2 gadus*. Pieejams: *http://www.esmaja.lv/zinas/tautas-skaitisanas-datus-apkopos-2-gadus* [Skatīts 7.02.2016.]

Tieslietu ministrija (2015). *Darbu uzsāks Valsts valodas centra sabiedriskie palīgi*. Pieejams: *https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/darbu-uzsaks-valsts-valodas-centra-sabiedriskie-paligi* [Skatīts 12.03.2016.]

TVNET (2010). Algos privātskolotāju, lai varētu strādāt Saeimā. *www.tvnet.lv*, 12.10.2010. Pieejams: *http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/349690-algos_privatskolotaju_lai_varetu_stradat_saeima* [Skatīts 14.03.2016.]

UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages (2003). *Language Vitality and Endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages.* Paris, 10–12 March 2003. Available: *http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Language_vitality_and_endangerment_EN.pdf* [Skatīts 27.06.2015.]

Vaidere I. (2013a). *Konference „Gads pēc valodas referenduma: paveiktais un darāmais*. Pieejams: *http://www.inese-vaidere.lv/2013/02/konference-gads-pec-valodas-referenduma-paveiktais-un-daramais/* [Skatīts 2.02.2016.]

Vaidere I. (2013b). Vaidere: runājot krieviski, mēs nekad nepanāksim integrāciju. *www.tvnet.lv*, 18.02.2013. Pieejams: *http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/454199-vaidere_runajot_krieviski_mes_nekad_nepanaksim_integraciju* [Skatīts 2.02.2016.]

Valoda (2007). Aptaujas atskaite. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.

Valoda (2008). Aptaujas atskaite. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences.

Valodas ideoloģija un plašsaziņas līdzekļi: televīzija (2015). Sociolingvistisks pētījums. Red. G. Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

Valodas politika ES (2015). Eiropas Savienības faktu lapas. Pieejams: *http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lv/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.13.6.html* [Skatīts 15.12.2015.]

Valodas situācija Latvijā: 2004–2010 (2011). Zin. red. I. Druviete. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

Valsts izglītības satura centrs (2014). *Statistika par valsts valodas prasmes pārbaužu rezultātiem.* 2014. gads. Pieejams: *http://visc.gov.lv/valval/dokumenti/2014_statistika.pdf* [Skatīts 15.12.2015.]

Valsts policija (2010). 219 Valsts policijas darbiniekiem nav pietiekamu latviešu valodas zināšanu. *www.nra.lv*, 2.03.2010. Pieejams: *http://nra.lv/latvija/17601-219-valsts-policijas-darbiniekiem-nav-pietiekamu-latviesu-valodas-zinasanu.htm* [Skatīts 2.02.2016.]

Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam (2014). Pieejams: *http://www.valoda.lv/downloadDoc_1512/mid_504* [Skatīts 8.07.2015.]

Valsts valodas prasmes pārbaude Latvijā: rezultāti un to analīze (2009–2012) (2013). Pētījums. V. Ernstsone, A. Lazareva, B. Mūrniece-Buļeva. Red. I. Muhka. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

Viedoklis par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu (2012). Rīgā 2012. gada 17. septembrī. Pieejams: *http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/1709212_Viedoklis_2* [Skatīts 15.04.2015.]

Viitso T. R., Ernštreits V. (2012). *Līvõkīel-ēstikīel-leṭkīel sõnārõntõz. Liivi-eesti-läti sõnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*. Tartu/Rīga: Tartu Ülikool.

Vīgerte M. (2014). *Noslēgušies Ventspils domes finansētie lībiešu valodas kursi*. Pieejams: *http://www.livones.net/intro/?raksts=8839* [Skatīts 5.03.2016.]

Vītola I. (2011). Par latgaliešu valodu: filologu skatupunkti. *Jurista Vārds*. Nr. 43. 2011. gada 25. okt. 20. lpp.
VPSV (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU LVI.

Vulāne A. (2012). Augu tauku un krējuma maisījums Latvijas lingvistiskajā ēdienkartē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga: LVA. 74.–89. lpp.

Vulāne A. (2016). Latgaliešu ortogrāfiju komisiju veikums: ieskats vēsturē un mūsdienās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi 11.* Rīga: LVA. 144.–161. lpp.

VVC (2014). *Valsts valodas centra Kalendārvārdu ekspertu komisijas papildu skaidrojums*. Pieejams: *http://vvc.gov.lv/advantagecms/LV/komisijas/kalendarvardi.html* [Skatīts 2.02.2016.]

Zālīte M. (2010). Vairs necenšos būt gudra. *Sestdiena*. 2010. gada 2. okt. 14.–19. lpp.

Zvirbulis Ģ. (2015). Proti tikai latviešu valodu? Nederi pat par gaļas izcirtēju! *www.la.lv*, 29.04.2015. Pieejams: *http://www.la.lv/proti-tikai-latviesu-valodu-nederi-pat-par-galas-izcirteju/* [Skatīts 2.02.2016.]

Language situation in Latvia: 2010–2015

Latvian Language Agency
Riga 2016
In Latvian

Valodas situācija Latvijā: 2010–2015

Latviešu valodas aģentūra
Lāčplēša iela 35-5, Rīga, LV-1011
www.valoda.lv

Iespiests SIA „Dardedze holografija”